



УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ЗАХИСТУ  
ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

**РІЧНИЙ ЗВІТ**  
**про стан дотримання**  
**Закону України**  
**"Про забезпечення**  
**функціонування української**  
**мови як державної"**  
**у 2022 році**

## ЗМІСТ

<b>ВСТУПНЕ СЛОВО .....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ТА СТАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОКРЕМИХ НОРМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ", РЕКОМЕНДАЦІЙ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ</b>	<b>6</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У 2022 РОЦІ.....</b>	<b>56</b>
<b>РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</b>	<b>79</b>
<b>РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ .....</b>	<b>98</b>
<b>4.1. ДЕРЖАВНА МОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА     ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ .....</b>	<b>98</b>
<b>4.2. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУДОЧИНСТВІ.....</b>	<b>115</b>
<b>4.3. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОСВІТИ.....</b>	<b>121</b>
<b>4.4. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ НАУКИ .....</b>	<b>137</b>
<b>4.5. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ.....</b>	<b>142</b>
<b>4.6. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ МЕДІА.....</b>	<b>157</b>
<b>4.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА     КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ .....</b>	<b>191</b>
<b>4.8. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ .</b>	<b>197</b>
<b>4.9. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ РЕКЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ     ЗАГАЛЬНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ.....</b>	<b>211</b>
<b>4.10. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я .....</b>	<b>218</b>
<b>4.11. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ     МОВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ .....</b>	<b>222</b>
<b>РОЗДІЛ 5. ЛІНГВОЦИД НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ .....</b>	<b>242</b>
<b>ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....</b>	<b>288</b>



"Річний звіт про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році" – третій на нашому рахунку. В умовах воєнного стану ми не на мить не припиняли своєї діяльності, забезпечивши виконання завдань, визначених Законом про мову. Захищаючи українську, відстоюючи права громадян України на інформацію та послуги державною мовою, імплементуючи нові статті, які визначили неухильність застосування державної мови у сферах друкованих медіа (ст. 25) та користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм та веб-сайтів (ст. 27) 16 січня та 16 липня відповідно, застосовуючи нові норми КУпАП (санкції у вигляді попереджень і штрафів), нами взято активний курс і на посилення регіональної мовної політики, міжнародну співпрацю, оновлення чинного законодавства в умовах воєнного стану. Ініційовані пів тисячі волонтерських безоплатних мовних курсів, розмовних клубів та дистанційних платформ, десятки місцевих програм сприяння опануванню української мови, інформаційно-роз'яснювальна кампанія щодо важливості спілкування державною мовою та переходу на неї, як і переконливі соціологічні дані, засвідчили рекордні за роки Незалежності зміни у ставленні до питань мови, культури та ідентичності. Нещодавні опитування Фонду "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва" доводять, що 87% громадян вважають українську мову рідною, при цьому мовна стабільність нарешті замінила мовну стійкість в донедавна двомовній конфліктній ситуації.

Безперечно, українська мова, утверджуючись зусиллями мільйонів вільних, стала реальною зброєю в умовах російсько-української війни. Вільно спілкуючись, громадяни України набагато сумлінніше почали ставитися до захисту своїх мовних прав, тому чимало з тих, хто виправляє мовні порушення на місцях, звертаються до нас чи пропонують кращі ініціативи, стали справжніми позаштатними помічниками Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови. Мережею університетських мовних омбудсменів з числа викладачів та студентів, яка визріла в молодіжному середовищі, спочатку було охоплено заклади вищої освіти півдня та сходу, але така практика, масштабована мільйонами популярних профілів і масових груп у соцмережах, динамічно вирушила і в бік інших сфер та куточків держави. Чи, до прикладу, асоціації безплатних мовних курсів і національний проєкт "Єдині", телевізійні освітньо-розважальні програми чи "мовні битви", українськомовні етери на радіо і ТБ, деколонізація громадського простору та шкільних програм, збільшення вимог до набуття громадянства України чи українізація топонімів з ойконімами, заклики лідерів громадської думки спілкуватися рідною та посилювати гуманітарний фронт, перша в історії України Нобелівська премія, виголошена українською, – все це сприяє народній моді на все українське, а

порушення мовних прав почало сприйматися як ознака поганого тону чи репутаційне самогубство. Справжнє відкриття року, що минув, – інтерес до опанування української мови у світі, включаючи лідерів країн, зіркових акторів, спортсменів чи бізнесменів, котрі підтримують нас і словом, і зброєю. Тож 2022-й продемонстрував, наскільки кардинально зміцнюється мовна культура в суспільстві, зростає роль відповідального лідерства, гуртуються інтелектуали громадянського суспільства, вдосконалюється парадигма світу, утверджуються позиції закону, цементується конституційний статус державної мови.

Очевидно, наш річний звіт міститиме інфомацію і про деякі недопрацювання. Це пов'язано з тим, що переорієнтація частини органів державної влади, місцевого самоврядування, їх базові інституції так і не змогли відновити повноцінну діяльність та надати достатню інформацію про стан виконання мовного закону. Третій звіт поспіль наголошуємо на тому, що немає Державної програми сприяння опануванню державної мови, концепція якої була прийнята ще у травні 2021 року. Вона суттєво б унаочнила стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови, передбачила б реалізацію заходів для забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, створила б умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності. На жаль, це стосується і стану виконання інших вимог Закону та наших рекомендацій, оприлюднених у попередніх звітах. Приміром, досі бракує Державної програми співпраці із закордонними українцями. Тими, хто з усім світом подав руку допомоги безстрашному українському народу.

В умовах російсько-української війни українська мова перестала бути тільки засобом комунікації. Її глибинна екзистенційна складова, проявлена в контексті сутнісного перегляду духовного досвіду, національної ідентичності та самобутності, набула вагомості пріоритетності для кожного громадянина. Дух свободи, відваги, єдності та боротьби, з якими долаємо чи не найважчі випробування у новітній історії, формуючи справжній рух за утвердження української, наближає омріяну нацією вільних людей Перемогу. "Час взяти відповідальність. Ми не знаємо, скільки у нас цього часу", – це з Нобелівської промови першої українки-лауреатки Олександри Матвійчук.

Слава ЗСУ!

Слава Україні!

## **РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ТА СТАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОКРЕМИХ НОРМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ", РЕКОМЕНДАЦІЙ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ**

З часу ухвалення Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон про мову) відбулися значні зрушення у питанні забезпечення мовних прав громадян. Зокрема, розпочата робота відповідних інституцій, поступово набувають чинності норми Закону про мову, ухвалено ряд нормативно-правових актів, що додатково внаормовують процес імплементації мовного законодавства.

2022-й, як і в цілому для країни, був роком викликів для державної мовної політики та залучених до її реалізації інституцій, але водночас він став і часом нових можливостей. Вперше за історію незалежності українське суспільство настільки одностайно підтримало необхідність посилення позицій державної мови. Такі настрої значної мірою спонукали і парламент, і виконавчу владу, і органи місцевого самоврядування до активізації своєї діяльності та розробки і започаткування ряду ініціатив та законодавчих змін.

Протягом 2022 року органами державної влади було здійснено низку відповідних організаційно-правових та інституційних заходів щодо забезпечення реалізації норм Закону про мову та його ефективного функціонування в цілому. Частина з них здійснювалася на виконання Рекомендацій Уповноваженого органам державної влади та органам місцевого самоврядування (далі – Рекомендації), які були подані у попередньому Річному звіті про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, її всебічний розвиток і функціонування у визначених Законом про мову сферах суспільного життя на всій території України, а також задля попередження порушення прав громадян України на отримання інформації та послуг державною мовою. Інші – були власною ініціативою суб'єктів владних повноважень.

У цьому розділі буде проаналізовано ті норми Закону про мову, що набули чинності в 2022 році; законодавчі зміни, ухвалені парламентом у звітному році, та інші нормативно-правові акти, що стосуються питання державної мовної політики, а також буде подано інформацію про стан реалізації окремих заходів, передбачених частиною восьмою Прикінцевих та перехідних положень Закону та Рекомендаціями Уповноваженого.

Узагальнена інформація про стан виконання Рекомендацій Уповноваженого подана наприкінці цього розділу в таблиці "Стан виконання рекомендацій Уповноваженого із захисту державної мови, поданих у Річному звіті про дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2021 році".

Нижче також наведено історію розгляду та опрацювання деяких Рекомендацій Уповноваженого відповідними органами, про важливість яких наголошувалось у попередньому Звіті, а також інших питань, які стосувалися захисту мовних прав громадян і мали місце протягом року.

## **Норми Закону про мову та КУпАП, що набрали чинності в 2022 році**

### ***Стаття 25 Закону про мову***

16 січня 2022 року набрала чинності стаття 25 Закону про мову, згідно з якою друковані медіа видаються в Україні державною мовою.

Відповідно до цієї статті:

- друковані медіа можуть видаватися іншими, ніж державна, мовами за умови, що одночасно з відповідним тиражем видання іноземною мовою видається тираж цього видання державною мовою. Усі мовні версії повинні видаватися під однаковою назвою, відповідати одна одній за змістом, обсягом та способом друку, а їх випуски повинні мати однакову нумерацію порядкових номерів і видаватися в один день;
- розповсюдження за передплатою друкованих медіа, виданих мовами, іншими ніж державна, допускається за умови забезпечення їх засновниками (співзасновниками) можливості передплати в Україні такого самого видання державною мовою;
- засновники (співзасновники) друкованих медіа зобов'язані виготовляти, публікувати і доставляти обов'язковий примірник документів (номери (випуски) друкованих медіа) державною мовою у порядку, визначеному законом;
- у кожному місці розповсюдження друкованих медіа друковані медіа державною мовою мають становити не менше 50 відсотків назв друкованих медіа, що розповсюджуються в цьому місці. У місці розповсюдження друкованого медіа, виданого іншою, ніж державна, мовою, розповсюджується такий медіа державною мовою;
- вимоги щодо обов'язкового видання державною мовою тиражу друкованих медіа, які видаються іноземними мовами; розповсюдження за передплатою друкованих медіа державною мовою; розповсюдження друкованого медіа в пункті розповсюдження одночасно іноземною та державною мовами не поширюються на друковані медіа, що видаються

винятково кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, та на наукові видання.

Після набрання чинності зазначеної норми ситуація, за якої громадянин не зможе придбати в будь-якому пункті розповсюдження в будь-якому регіоні України газети чи журнали українською мовою (за винятком газет чи журналів, які видаються винятково кримськотатарською, іншими мовами корінних народів України, англійською, іншими мовами Європейського Союзу), є порушенням вимог Закону про мову, за яке передбачено адміністративну відповідальність відповідно до статті 188<sup>52</sup> КУпАП.

Однак важливо зауважити, що вказані норми наразі стосуються лише друкованих медіа загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження. У частині ж друкованих медіа місцевої сфери розповсюдження стаття набере чинності тільки 16 липня 2024 року.

### ***Частини друга та шоста статті 27 Закону про мову***

16 липня 2022 набрали чинності норми частин другої та шостої статті 27 Закону про мову.

Частиною другою статті 27 Закону про мову визначено, що комп'ютерна програма з користувацьким інтерфейсом, встановлена на товарах, що реалізуються в Україні, повинна мати користувацький інтерфейс державною мовою, який за обсягом та змістом має містити не менше інформації, ніж іншомовні версії такого інтерфейсу. Недотримання цієї вимоги має наслідки, визначені законодавством про захист прав споживачів для реалізації товару неналежної якості. Зокрема, споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, має право вимагати, зокрема пропорційне зменшення ціни, безоплатне усунення недоліків товару в розумний строк, відшкодування витрат на усунення недоліків товару. Водночас для порушника настає адміністративна відповідальність відповідно до частини другої статті 188<sup>52</sup> КУпАП, що тягне за собою стягнення у вигляді попередження або штрафу у розмірі від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На практиці це означає, що на будь-якому товарі, що реалізується в Україні (автомобіль, побутова техніка тощо), та на якому встановлено комп'ютерну програму, така програма обов'язково має мати користувацький інтерфейс державною мовою.

Частиною шостою статті 27 Закону про мову визначено, що інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, медіа,



зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі веб-сайтів, веб-сторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Завантаження сайту за замовчуванням українською мовою передбачає ситуацію, коли при введенні в адресний рядок веббраузера адреси вебсайту (без застосування спеціальних інструментів вибору мови сайтів) відкривається головна сторінка сайту, виконана українською мовою.

Для іноземних суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та мають в Україні дочірні підприємства, філії, представництва, версія веб-сайту державною мовою повинна містити достатню за обсягом та змістом інформацію для зрозумілої навігації та розкриття мети діяльності власника такого інтернет-представництва. Версія такого вебсайту державною мовою для користувачів в Україні також повинна завантажуватися за замовчуванням.

Водночас важливо підкреслити, що ця норма не поширюється на інтернет-представництва друкованих медіа, а також на онлайн-медіа, що виходять виключно кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, у тому числі на наукові видання, норма щодо мови яких визначається статтею 22 Закону про мову.

На практиці це означає, що з 16 липня 2022 року усі інтернет-ресурси (вебсайти, вебсторінки в соцмережах, ютуб-, вайбер-, телеграм-канали тощо), які використовуються як інтернет-представництва суб'єктів господарювання, зареєстрованих в Україні, зокрема інформаційні інтернет-ресурси, сторінки з продажу товарів чи послуг тощо, повинні мати основну версію українською мовою, яка має завантажуватися для користувачів в Україні за замовчуванням, бути не меншою за обсягом та не відрізнятися за змістом від версії інтернет-ресурсу, що виконана іншою мовою.

***Статті 188<sup>52</sup>, 188<sup>53</sup> КУнАП та зміни до статей 244<sup>24</sup> та 255 КУнАП***

16 липня 2022 року набрали чинності положення підпункту 1 пункту 7 розділу "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про мову, якими вносяться зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, Кодекс доповнений 2-ма статтями: 188<sup>52</sup> та 188<sup>53</sup>.

Згідно зі статтею 188<sup>52</sup> КУпАП за порушення Закону про мову щодо функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених Законом (державна влада, судочинство, правоохоронні органи, Збройні Сили України, виборчий процес, прикордонний контроль, трудові відносини, освіта, наука, культура, книговидавництво, друковані медіа, інтернет-представництва, інформація для загального ознайомлення, публічні заходи, сфера обслуговування споживачів, технічна документація, реклама, медицина, спорт, електронні комунікації, транспорт, діловодство юридичних осіб тощо), передбачена адміністративна відповідальність стосовно безпосередніх порушників у вигляді попередження або штрафу (від 200 до 700 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що дорівнює станом на 2022 рік 3400-11900 грн. залежно від сфери, в якій відбулось порушення). Рішення щодо встановлення такої відповідальності ухвалює Уповноважений із захисту державної мови.

Відповідно до статті 188<sup>53</sup> КУпАП за повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови передбачений штраф стосовно посадових осіб (від 100 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або ж (станом на 2022 рік) від 1700 до 3400 грн.).

До того ж глава 17 КУпАП доповнена статтею 244<sup>24</sup>, що наділяє Уповноваженого із захисту державної мови повноваженнями розглядати справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства у сфері застосування державної мови та невиконанням його законних вимог (статті 188<sup>52</sup>, 188<sup>53</sup>).

Крім того, до переліку осіб, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення (стаття 255 КУпАП), додані представники Уповноваженого (п. 24).

Таким чином, законодавець визначив, що згідно з процедурою, визначеною нормами КУпАП, у випадку виявлення порушення норм Закону про мову в окремих сферах суспільного життя відповідно до статті 188<sup>52</sup> або за невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови відповідно до статті 188<sup>53</sup>, представник Уповноваженого складає та передає на розгляд Уповноваженого протокол про адміністративне правопорушення. У межах 15-денного терміну Уповноважений розглядає справу про адміністративне правопорушення та ухвалює рішення щодо встановлення вини особи у вчиненні адміністративного правопорушення та застосовує відповідні стягнення.

Зауважується, що у 2022 році Уповноваженим уже розглядалися такі справи, про що йдеться в інших розділах цього Звіту.

## **Зміни, що вносилися до Закону про мову у 2022 році**

### ***Зміни до статті 9 Закону про мову***

02 червня 2016 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", яким статтю 148 Конституції України було викладено у новій редакції та встановлено, що відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

13 липня 2017 року ухвалено Закон України "Про Конституційний Суд України": запроваджено нові засади роботи Конституційного Суду України та новий порядок відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду суб'єктами призначення.

Водночас після ухвалення Верховною Радою України 25.04.2019 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" виникла потреба суттєвого вдосконалення окремих положень законодавства, зокрема в частині прозорого та відкритого порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України суб'єктами призначення, а також зросли вимоги до володіння окремими категоріями осіб, зокрема суддями, державною мовою.

13 грудня 2022 Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах", відповідно до якого частину першу статті 9 Закону про мову доповнено пунктом 9<sup>1</sup> та визначено, що володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані судді Конституційного Суду України. Частина друга статті 10 Закону про мову також зазнала змін, а відтак відтепер рівень володіння державною мовою суддів Конституційного Суду України засвідчується державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови.

Крім того, Закон України "Про Конституційний Суд України" доповнено главою 2<sup>1</sup> "Порядок відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду", де чітко передбачено, що рішення про допуск до конкурсного відбору суддів Конституційного Суду України буде ухвалено винятково після подання кандидатами до конкурсної комісії державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою.

Таким чином підтвердити рівень володіння державною мовою сертифікатом зобов'язали кандидатів, які на момент ухвалення Закону про мову уже мали статус судді, а відтак не мали обов'язку складати іспит, що, поза

сумнівом, посилює позиції державної мови та є гарантією володіння нею на високому рівні суддями Конституційного Суду.

### ***Зміни до частини сьомої статті 33 Закону про мову***

21.04.2022 Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до пункту 3 розділу X "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про публічні закупівлі" та деяких законів України щодо закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, та із залученням спеціалізованих організацій, які здійснюють закупівлі".

Цим Законом було внесено зміни до частини сьомої статті 33 Закону про мову та продовжено з 30 квітня 2022 року до 1 квітня 2023 року термін, до якого є допустимим маркувати мовою оригіналу лікарські засоби, медичні вироби, які підлягають закупівлі відповідно до угод щодо закупівлі, укладених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, із спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі, визначеними відповідно до Закону України "Про публічні закупівлі", а також виконувати мовою оригіналу інструкції про застосування таких лікарських засобів, медичних виробів.

Як зазначено у пояснювальній записці, продовження строку дії такого тимчасового винятку, який дозволяє тимчасово не дублювати відповідну інформацію про лікарські засоби, медичні вироби та інструкції до них, зумовлено потребою забезпечення закупівлі у 2022-2023 роках вакцини проти COVID-19 та лікарських засобів для лікування COVID-19 у провідних виробників таких препаратів, з якими спеціалізовані організації мають довгострокові контракти.

Однак слід звернути увагу на те, що уже в січні 2023 року вказаний термін був знову продовжений – на строк до завершення воєнного стану та протягом 30 місяців після його завершення чи скасування, що обумовлено необхідністю швидкої доставки ліків та медичних виробів для захисників України та постраждалого мирного населення.

### ***Зміни до абзацу четвертого частини шостої статті 27 Закону про мову***

Ухваленим в грудні 2022 року Законом України "Про медіа" було внесено зміни до абзацу четвертого частини шостої статті 27 Закону про мову, якими норму щодо обов'язкості застосування державної мови інтернет-представництвами друкованих медіа, що виходять виключно кримськотатарською, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, поширено додатково на інтернет-представництва онлайн-медіа, які виконані зазначеними мовами.

Впродовж 2022 року вносилися також зміни до статей 23 та 24 Закону про мову, однак вони мали технічний характер та були зумовлені ухваленням Закону України "Про медіа". Про цей Закон та його норми, що стосуються державної мови, йтиметься нижче.

### **Законодавчі акти, ухвалені у 2022 році, норми яких стосуються застосування державної мови та мовної політики**

#### **Закон України "Про національні меншини (спільноти) України"**

Законом про мову передбачено в певних випадках окремі особливості застосування поряд із державною мовою мов корінних народів та національних меншин України. Разом з тим, як визначено частиною третьою статті 2, порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя повинен визначатися законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей, визначених законом.

Абзацом другим підпункту 3 пункту 8 розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про мову Кабінету Міністрів України було доручено підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин.

Закон України "Про корінні народи" був ухвалений парламентом в 2021 році та детально аналізувався в частині застосування мов у Річному звіті Уповноваженого за 2021 рік.

Робота ж над проєктом документа, що мав прийти на заміну застарілому Закону України "Про національні меншини" (ухвалений ще у 1992 році), тривала впродовж 2021 та 2022 року.

Проаналізувавши першу версію законопроєкту та підтримуючи загалом його мету щодо гарантування громадянам, які належать до національних меншин, їх прав та створення умов для задоволення їхніх етнокультурних інтересів і потреб, Уповноважений запропонував уточнити в тексті законопроєкту визначення поняття "національна меншина", оскільки пропоноване визначення фактично охоплювало як власне національні меншини, так і корінні народи, при цьому не розмежовуючи обидва поняття. Також потребувала чіткості викладу норма щодо права національних меншин на публічне використання своєї мови у частині визначення випадків такого публічного використання. Окремі норми законопроєкту (дублювання топографічних назв мовами національних меншин, процедура утворення класів/груп з навчанням мовою національних меншин у закладах освіти) також

не в повній мірі узгоджувалися та враховували положення Закону про мову та інших законодавчих актів.

Цей законопроект зазнав значних змін та мав кілька версій, що опрацьовувались як робочою групою, так і публічно – під час спеціальних обговорень, у тому числі і в регіонах.

Тож 13 грудня 2022 Верховною Радою України був ухвалений Закон України "Про національні меншини (спільноти) України", метою якого є вдосконалення законодавчого регулювання реалізації прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), та правових засад державної політики у сфері захисту та забезпечення прав національних меншин (спільнот) України, зокрема права на самоідентифікацію, використання мов національних меншин (спільнот), на освіту, на участь у політичному, економічному, суспільному та культурному житті тощо. У Законі враховано зауваження Уповноваженого, його норми не суперечать вимогам Закону про мову та не звужують сфери використання державної мови, при цьому надаючи національним меншинам широкі можливості для використання та розвитку їх мов.

Так, статтею 10 Закону про національні спільноти закріплено право особи на використання мови своєї національної меншини (спільноти), зокрема на безперешкодне використання мови своєї меншини приватно та публічно, під час публічних, культурно-мистецьких, розважальних заходів, у медіа, у видавничій діяльності та ін.

Пункт 8 зазначеної статті визначає, що у населених пунктах, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, інформація для загального ознайомлення (оголошення, які, зокрема, містять публічну пропозицію щодо укладення договору, покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) дублюється мовою національної меншини (спільноти) за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради. Аналогічна норма є і щодо написів офіційних назв на вивісках органів влади та місцевого самоврядування, комунальних підприємств.

Згідно з пунктом 3 статті 10 представники національних меншин та їх об'єднань можуть організувати публічні заходи (наприклад, збори, конференції, мітинги), а також культурно-мистецькі чи розважальні заходи мовами своїх меншин. Якщо не пізніше ніж за 48 годин до культурно-

мистецького чи розважального заходу будь-хто надасть запит на переклад супроводу (конференсу) заходу українською мовою, то організатори зобов'язані забезпечити такий переклад. Афіші й інформаційні матеріали повинні бути виготовлені українською мовою й можуть дублюватися мовою національної меншини.

Закон про національні меншини (спільноти) України визначає, що особливості використання мов меншин в освіті регулюються Законом України "Про освіту" та спеціальними законами у зазначеній сфері, а також дублює норму закону про середню освіту, що дає право приватним школам, заснованим організаціями чи представниками національних меншин, самостійно визначати мову освітнього процесу, якщо школа не отримує публічних коштів. Водночас такі школи зобов'язані забезпечити вивчення учнями державної мови відповідно до державних стандартів.

Закон набирає чинності 1 липня 2023 року.

### **Закон України "Про медіа"**

13 грудня 2022 року Верховною Радою України ухвалений Закон України "Про медіа". Розробка цього Закону тривала кілька років та була в центрі уваги багатьох заінтересованих сторін. Важливим завданням, на яке неодноразово звертав увагу Уповноважений із захисту державної мови, було не допустити звуження застосування української мови та посилити її позиції в окремих напрямках. Серед іншого, цей новий Закон суттєво змінив правила гри у сфері медіа, запровадив нову термінологію, осучаснив понятійний апарат. Закон набрав чинності 31 березня 2023 року.

Аналізуючи норми Закону України "Про медіа", констатуємо, що ним фактично збережено вимоги щодо застосування державної мови, які діяли раніше, а в окремих випадках їх поліпшено на користь збільшення української.

Так, залишились актуальними вимоги щодо обсягу державної мови у сфері аудіовізуальних медіа (телебачення). Її і надалі має бути не менше ніж 75% від загальної тривалості програм (або їх частин) для телеканалів загальнонаціональної і регіональної категорій та 60% – для телеканалів місцевої категорії мовлення. Зберігається також норма, відповідно до якої радіомовники повинні забезпечувати не менше, ніж 75% добового обсягу ведення передач, у тому числі новинно-аналітичних блоків, розважальних передач (дикторами, ведучими радіопередач) державною мовою. Закон конкретизує, що при обчисленні частки програм не враховується рекламна інформація. Раніше ця норма не була прописана чітко, а відтак мали місце певні зловживання.

Важливо, що цим Законом скорочено на 6 місяців перехідний період щодо збільшення обсягу державної мови до не менше ніж 90% від загальної

тривалості програм (або їх частин) для телеканалів загальнонаціональної і регіональної категорій, 80% – для телеканалів місцевої категорії мовлення та 90% – для радіомовників. Відповідно до Закону України "Про медіа" ці норми наберуть чинності вже 1 січня, а не 16 липня 2024 року, як було визначено законодавством раніше, що збільшить частку застосування української мови на українському телебаченні та радіо вже з перших днів 2024 року.

Збереглася в новому Законі також і норма щодо обов'язку мовників при здійсненні ефірного радіомовлення забезпечувати частку пісень (музичних творів з текстом) державною мовою в обсязі не менше ніж 40 відсотків загального обсягу пісень, поширених упродовж доби, а також не менше ніж 40 відсотків від загального обсягу пісень, поширених у кожному проміжку часу між 7 годиною та 14 годиною і між 15 годиною та 22 годиною.

Ухваленим Законом визначено, що нагляд та контроль за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову в частині мови аудіовізуальних медіа здійснює Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. До того ж Закон України "Про медіа" наділяє Нацраду повноваженням нагляду та контролю за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову в частині мови фільмів, що демонструються (розповсюджуються) аудіовізуальними медіа.

Потрібно звернути увагу на те, що за вищезазначені порушення Нацрада має право застосовувати санкції стосовно суб'єктів у сфері медіа. Законодавцем для цього розроблено складну систему визначення порушень та санкцій.

Важливою новелою Закону України "Про медіа" є нове, уточнене визначення українськомовної передачі. Тепер нею вважатиметься програма, якщо виступи (репліки) ведучих (дикторів) програми, осіб, які беруть участь у програмі, виконані, перекладені із застосуванням синхронного або послідовного перекладу, дубльовані, озвучені (з урахуванням вимог цього Закону) українською мовою. Винятки стосуються лише мов корінних народів, коротких реплік і виступів в репортажах з місця подій, спонтанних реплік в живому ефірі (їх тривалість не може перевищувати 10% тривалості передачі), пісень, кліпів, коротких уривків об'єктів авторського права. Раніше такий обов'язок застосовувався лише щодо ведучих. Через це більшість програм, які відповідно до законодавства раніше вважалися виконаними державною мовою, фактично були двомовними, що значно зменшувало частку використання державної мови в ефірі, зокрема у загальному тижневому обсязі мовлення телерадіоорганізацій.

Чимала кількість мовників зловживали зазначеною вище нормою і під виглядом українськомовного продукту нав'язували глядачу передачі, виконані переважно російською мовою. Наприклад, Секретаріатом Уповноваженого із



захисту державної мови було встановлено, що фактична частка використання російської мови у такій програмі, як "Холостяк" на телеканалі "СТБ", яка формально вважалася виконаною державною мовою і транслювалася в прямому ефірі, складала майже 99%. Абсолютна більшість учасників програми послуговувалися російською мовою, а державна мова лунала лише з вуст ведучого (ведучих) на початку та наприкінці програми. При цьому російська мова учасників програми не перекладалася, не дублювалася та не озвучувалася.

Отже, Закон України "Про медіа" зобов'язує суб'єктів у сфері медіа забезпечувати озвучення, дублювання або переклад таких програм на українську мову.

Варто зазначити, що незмінною залишається норма, відповідно до якої за порушення друкованими медіа вимог Закону про мову передбачено застосування Уповноваженим із захисту державної мови адміністративних стягнень стосовно порушників (частина третя статті 188<sup>52</sup> КУпАП набрала чинності 16 липня 2022 року).

Однією з новел Закону України "Про медіа" є регулювання онлайн-медіа. Згідно із Законом це – медіа, що регулярно поширюють інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній або іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному вебсайті, крім медіа, які віднесені цим Законом до аудіовізуальних медіа. Таке унормування було однією із попередніх рекомендацій Уповноваженого із захисту державної мови.

Частиною другою статті 41 Закону України "Про медіа" передбачено, що суб'єкт у сфері онлайн-медіа самостійно визначає мову поширення інформації, крім випадків, передбачених Законом про мову. Крім того, реєстрація онлайн-медіа є добровільною.

Вимогами частини шостої статті 27 Закону про мову визначено, що інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, медіа, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі веб-сайтів, веб-сторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Ця норма не поширюється на інтернет-представництва друкованих медіа, зазначених у частині п'ятій статті 25 цього Закону, а також на онлайн-медіа, що

виходять виключно кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, у тому числі на наукові видання, норма щодо мови яких визначається статтею 22 цього Закону. Зважаючи на викладене, слід констатувати, що питання реагування на застосування недержавної мови на незареєстрованих онлайн-медіа (вебресурсах) залишається неврегульованим.

Оскільки реєстрація онлайн-медіа є обов'язковою, існує ризик того, що в разі відсутності на інтернет-представництвах окремих онлайн-медіа версій вебресурсів українською мовою це спричинить обмеження та порушення прав громадян України на отримання інформації державною мовою. Тому є об'єктивна необхідність внести відповідні зміни до частини шостої статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", якими передбачити обов'язок для інтернет-представництв всіх типів медіа, зокрема онлайн (зареєстрованих та незареєстрованих), виконувати свої інтернет-ресурси державною мовою.

### **Закон України "Про прокуратуру" – зміни**

Відповідно до пункту 9 частини першої статті 9 Закону про мову володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані прокурори.

У Річному публічному звіті Уповноваженого із захисту державної мови за 2021 рік (п. 4 Рекомендацій, ст. 248) Кабінету Міністрів України рекомендувалося підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про прокуратуру", яким передбачити, що особи, які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду, в обов'язковому порядку подають копію документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів", відповідно до якого частина перша статті 30 Закону України "Про прокуратуру" доповнена пунктом 4<sup>1</sup> щодо обов'язкового подання копії державного сертифіката про рівень володіння державною мовою, виданого відповідно до Закону про мову, кандидатами на посаду прокурора для участі в доборі.

Таким чином усунуто розбіжності між законами.

## **Закони України "Про культуру" та "Про гастрольні заходи в Україні" – зміни**

19.06.2022 Верховною Радою України був ухвалений Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора".

Ним внесені зміни до частини другої статті 15 Закону України "Про культуру", згідно з якими забороняється, за окремими, спеціально визначеними винятками, на території України публічне виконання, публічний показ, публічна демонстрація, публічне сповіщення (доведення до загального відома, у тому числі через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за її власним вибором) фонограм, відеогам та музичних кліпів, які: містять зафіксоване виконання музичного недраматичного твору з текстом, здійснене співаком (співачкою), який є або був у будь-який період після 1991 року громадянином держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором (далі – держава-агресор), за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є або на момент смерті були громадянами України і не мають (не мали на момент смерті) громадянства держави-агресора, та/або вироблені фізичною особою та/або юридичною особою, яка на момент їх оприлюднення була, відповідно, громадянином або зареєстрована в державі, яку в будь-який час визнано державою-агресором.

Аналогічно забороняється організація та проведення гастрольних заходів, учасниками яких є музичні виконавці (співаки), які є громадянами держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором. Відповідні зміни внесено також до статті 3<sup>1</sup> Закону України "Про гастрольні заходи в Україні".

Попри те, що ці зміни не стосуються безпосередньо застосування державної мови, однак беручи до уваги той факт, що переважна більшість творів виконавців, що мають громадянство держави-агресора, виконується російською мовою, а також з огляду на експансійну культурну політику, що впродовж багатьох десятиліть здійснювалась державою-агресором стосовно України, така заборона матиме серйозний вплив на зміну мовного ландшафту та сприятиме суттєвому збільшенню в зазначеній сфері державної мови. Це підтверджується результатами соціологічних досліджень, що наводяться в інших розділах цього Звіту.

## **Зміни до Законів України "Про видавничу справу" та "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні"**

19 червня 2022 року Верховною Радою України був ухвалений Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження".

Серед іншого ним вносяться зміни до Законів України "Про видавничу справу" та "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні", якими передбачено ряд інструментів, спрямованих на підтримку книговидання українською мовою.

Так, новими нормами передбачено, що з 1 січня 2023 року держава відшкодовує видатки на оренду приміщень книгарням, які продають книжки винятково українською мовою або офіційними мовами Європейського Союзу і мовами корінних народів України. Для отримання державної субсидії книгарня має працювати з використанням реєстраторів розрахункових операцій та отримувати не менше 80% своїх доходів від продажу книг, а торгові зали з книжковими полицями й доступом покупців мають становити не менше 80% загальної площі.

Також запроваджується надання з 2023 року книжкових сертифікатів на кожну новонароджену дитину і кожну дитину, якій виповнюється 14 років. Вартість сертифіката становитиме близько 800 гривень (0,3 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня 2023 року), його можна буде використати для купівлі українських книжок.

Такі нововведення матимуть позитивний вплив на розвиток культури читання та сприятимуть збільшенню питомої ваги книг українською мовою серед загальної кількості, що посилить позиції державної мови.

Однак слід зауважити, що витрати на вказані інструменти не були передбачені в Державному бюджеті на 2023 рік, а відтак і субсидії, і сертифікати є лише намірами, а не засобами підтримки.

## **Законопроект України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України" (реєстраційний номер 7459)**

Закон був проголосований Верховною Радою України 19 червня 2022 року і передбачає, серед іншого, внесення змін до Закону України "Про видавничу справу", якими забороняється ввезення на митну територію України та/або розповсюдження на її території видавничої продукції, що має

походження або виготовлена та/або випущена у світ, та/або ввозиться з території держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України (крім розповсюдження видавничої продукції, що має походження або виготовлена та випущена у світ на тимчасово окупованій території України до її тимчасової окупації), а також книжкових видань, що містять твори, автори яких є або були у будь-який період після 1991 року громадянами держави-агресора, за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є (або на момент смерті були) громадянами України і не мають (на момент смерті не мали) громадянства держави-агресора.

Видавнича продукція, випущена у світ державною мовою держави-агресора, що не підпадає під обмеження, визначені частиною першою цієї статті, та інші обмеження, визначені законодавством, може бути ввезена на митну територію України та розповсюджена на її території за умови наявності відповідного дозволу, передбаченого цією статтею.

Такі зміни суттєво вплинуть на мовний розподіл книжкового ринку та сприятимуть збільшенню українськомовного культурного продукту, тим самим значно зміцнивши позицію державної мови.

Однак, попри численні звернення громадськості та заінтересованих сторін, станом на квітень 2023 року цей закон не був підписаний Президентом, відтак не набув чинності.

## **Законопроекти, робота над якими тривала в 2022 році**

### **Проект Закону "Про внесення змін до Законів України "Про громадянство України" та "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо умов прийняття до громадянства України**

Відповідно до частини першої статті 7 Закону про мову особа, яка має намір набути громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою. Особи, які мають визначні заслуги перед Україною, у тому числі іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу у Збройних Силах України та нагороджені державною нагородою, і особи, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України, мають право на набуття громадянства України без засвідчення рівня володіння державною мовою. Такі особи зобов'язані опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством, упродовж одного року з дня набуття громадянства.

У 2022 році Урядом був розроблений законопроект, яким пропонувалося внести зміни до Законів України "Про громадянство України" та "Про

забезпечення функціонування української мови як державної" в частині врегулювання запровадження комплексного іспиту з основ Конституції України, історії України як умови для прийняття до громадянства України, а також виконання умови щодо володіння державною мовою деякими категоріями осіб. Закон був ухвалений парламентом 21 березня 2023 року.

Зокрема, зміни запроваджують комплексний іспит з основ Конституції України, історії України як умову для прийняття до громадянства України, а також виконання умови щодо володіння державною мовою деякими категоріями осіб.

Відповідно до статті 9 Закону України "Про громадянство" (зі змінами, які наберуть чинності через шість місяців з дня опублікування, а саме 27 жовтня 2023 року) для прийняття до громадянства України особи, які мають визначні заслуги перед Україною, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України, або які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу за контрактом у Збройних Силах України, у тому числі які нагороджені державною нагородою, або які отримали посвідку на тимчасове проживання на підставі ч. 20 ст. 4 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", подаватимуть зобов'язання про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою.

Такі особи відповідно до змін, внесених до статті 7 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (наберуть чинності 27 жовтня 2023 року) будуть зобов'язані протягом двох років з моменту прийняття до громадянства України скласти іспити з основ Конституції України, історії України, на рівень володіння державною мовою.

Отже, нововведення, серед іншого, змінять передбачені абзацом другим частини першої статті 7 Закону про мову строки опанування державної мови окремими категоріями осіб з одного року до двох, протягом яких зазначені категорії осіб мають скласти відповідний іспит.

Крім того, відповідно до внесених змін до статті 19 Закону України "Про громадянство України" однією з підстав для втрати громадянства України буде набуття особою громадянства України на підставі статті 9 цього Закону внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів, у тому числі невиконання зобов'язань, взятих особою в зобов'язанні припинити іноземне громадянство, у зобов'язанні про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою.

Зазначимо, що проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" та Закону України "Про забезпечення

функціонування української мови як державної" щодо умов для прийняття громадянства України", який був надісланий для опрацювання Уповноваженим, був підтриманий та погоджений ним без зауважень.

### **Проект Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топоніміки"**

05 квітня 2022 року Верховною Радою України був зареєстрований проект Закону України про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України (реєстраційний номер 7253, назва пізніше була змінена), яким визначені правові засади засудження російської імперської політики в Україні, заборони пропаганди її символіки та встановлюється порядок ліквідації символіки російської імперської політики. Законопроект широко обговорювався та доопрацьовувався за участі Уповноваженого, широкого кола експертів та громадськості і був ухвалений парламентом 21 березня 2023 року.

Серед іншого, цей Закон сприяє подоланню наслідків російської імперської політики в Україні та забезпечить приведення назв географічних об'єктів у відповідність до стандартів державної мови, що відповідає вимогам статті 41 Закону про мову, згідно з якою географічні назви, а також назви скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів виконуються державною мовою.

Законом внесено зміни до Закону України "Про географічні назви" щодо впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України, відтак невідповідність назви географічного об'єкту стандартам державної мови є підставою для її заміни. Також Закон затверджує строки та процедуру перейменування усіх населених пунктів, назви яких не відповідають стандартам.

Окремі функції з практичної реалізації зазначених вище норм покладено Законом на Національну комісію зі стандартів державної мови. А саме: формування переліку населених пунктів, назви яких потребують приведення у відповідність до стандартів державної мови (протягом 2 місяців з дати вступу Закону в дію), та підготовку висновків щодо відповідності пропозицій про зміну назв географічних об'єктів стандартам державної мови.

## **Інші нормативно-правові акти**

### **Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я" – зміни**

Згідно зі статтею 33 Закону про мову мовою у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги та медичного обслуговування є державна мова.

На прохання особи, яка звертається за наданням медичної допомоги чи послуг з медичного обслуговування, її персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін.

Відповідно до пунктів 15, 16 частини першої статті 9 Закону про мову володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані медичні працівники, посадові та службові особи державних і комунальних закладів охорони здоров'я.

У Річному публічному звіті Уповноваженого із захисту державної мови за 2020 рік (п. 23 Рекомендацій, ст. 174) та в Річному публічному звіті Уповноваженого із захисту державної мови за 2021 рік (п. 19 Рекомендацій, ст. 247) Кабінету Міністрів України рекомендувалося забезпечити внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", затвердженого та впровадженого в дію наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117, якими передбачити вимогу до працівників сфери охорони здоров'я щодо обов'язкового володіння ними державною мовою.

Відтак на виконання Рекомендацій Уповноваженого із захисту державної мови наказом Міністерства охорони здоров'я України від 06.06.2022 № 958 було затверджено зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", відповідно до яких кваліфікаційні характеристики усіх посад, включених до Випуску, доповнено реченням такого змісту: "Повинен володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків відповідно до Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

### **Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку в 2022 році – зміни**

У пункті 1.3. глави 1 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88, було зазначено, що "усі первинні документи, облікові реєстри, бухгалтерська та інша звітність повинні складатися українською мовою. Поряд з українською мовою може застосовуватись інша



мова у порядку, визначеному Законом України "Про засади державної мовної політики".

Водночас Закон України "Про засади державної мовної політики" рішенням Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики" від 28.02.2018 визнаний таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Відтак наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2022 № 467 були затверджені зміни до Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, відповідно до яких визначено, що "усі первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, бухгалтерська та інша звітність повинні складатися українською мовою. Документи, що є підставою для записів у бухгалтерському обліку і складені іноземною мовою, повинні мати впорядкований аутентичний переклад на українську мову".

### **Окремі заходи з імплементації Закону про мову**

#### ***Забезпечення діяльності інституцій у сфері захисту державної мови та забезпечення стандартів державної мови***

З метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя Законом про мову запроваджено інститут Уповноваженого із захисту державної мови. Призначений Кабінетом Міністрів України Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб.

Опрацювання та утвердження стандартів української мови як державної здійснює Національна комісія зі стандартів державної мови (далі – Комісія). Її завданням є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад. Діяльність Комісії спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України.

За перші півтора роки після ухвалення Закону про мову було вирішено основні питання, пов'язані із створенням і запуском роботи зазначених інституцій. Зокрема, було прийнято відповідні рішення для забезпечення виконання передбачених Законом про мову функцій, вирішено ключові кадрові питання, запущено бюджетне фінансування, віднайдено можливості для розміщення працівників Секретаріату Уповноваженого із захисту державної

мови та Апарату Комісії тощо. Протягом 2022 року був продовжений процес становлення та розвитку організацій та виконання ними безпосередніх функцій.

Детальна інформація про діяльність Уповноваженого із захисту державної мови подана в окремому розділі цього Звіту.

### ***Національна комісія зі стандартів державної мови***

У 2022 році Комісії на керівництво та управління сфері стандартів державної мови (КПКВК 2207000) було виділено загалом 49 258,6 тис. грн. Штатна чисельність працівників Комісії складає 29 осіб: 9 членів Комісії та 20 працівників апарату Комісії.

Як зазначалося у Річному звіті за 2021 рік, з 09 лютого 2022 року робота Комісії як центрального органу виконавчої влади була дестабілізована. Зокрема, станом на 24 лютого 2022 року Комісією не було прийнято рішення щодо видачі сертифікатів про рівень володіння державною мовою 5477 претендентам, з 24 лютого – призупинено будь-яке складання відповідних іспитів.

Внаслідок цього було унеможливлено на період воєнного стану в Україні подальше працевлаштування певного переліку осіб, встановленого частиною першою статті 9 Закону, насамперед державних службовців, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків.

У зв'язку із цим Уповноважений неодноразово звертався до Кабінету Міністрів України з вимогою у межах компетенції вжити невідкладних заходів щодо забезпечення роботи Комісії, проведення нею засідань, прийняття визначених законодавством рішень, а також видачі сертифікатів про рівень володіння державною мовою у період воєнного стану.

27 квітня 2022 року Комісії вдалося відновити проведення іспитів на рівень володіння державною мовою. У січні та лютому 2022 року організацію та технічний супровід іспитів здійснювали 218 інструкторів та 278 екзаменаторів. Після введення в Україні воєнного стану іспити супроводжували 135 інструкторів і 88 екзаменаторів, що пов'язано зі скороченням кількості іспитових сесій і мережі уповноважених установ. На кінець 2022 року іспитові сесії відбувались у 49 із 84 спеціально уповноважених установ (організацій).

Загалом у 2022 року участь в іспиті взяло 63323 особи. Комісією за результатами складених іспитів видано 62578 державних сертифікатів особам, які мають засвідчувати рівень володіння державною мовою для виконання службових обов'язків. З 16 липня 2021 року, коли набули чинності норми

стосовно іспиту на визначення рівня володіння державною мовою, і по 01 лютого 2022 року таких сертифікатів було видано 100 181<sup>1</sup>.

Що стосується питання розробки та затвердження стандартів державної мови, то у 2022 році Комісія зосередила свої зусилля на опрацюванні документів, які, на її думку, повинні регламентувати їх створення й затвердження. Зокрема, затверджено Положення про Колегію Національної комісії зі стандартів державної мови – консультативно-дорадчий орган, який утворений для підготовки рекомендацій щодо виконання Комісією своїх завдань, а також 17 січня 2023 року було сформовано персональний склад колегії<sup>2</sup>. Розроблення процедури опрацювання й затвердження стандартів державної мови та приведення у відповідність до стандартів державної мови нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України визначені у Публічному звіті Комісії за підсумками 2022 року одними зі стратегічних цілей та пріоритетів на 2023 – 2025 роки<sup>3</sup>.

Згідно з Планом роботи Національної комісії зі стандартів державної мови на 2023 рік, затвердженим Міністром освіти та науки України 21.12.2022<sup>4</sup>, станом на червень 2023 року рішенням Комісії має бути затверджений Порядок опрацювання й затвердження стандартів державної мови. Станом на вересень-жовтень 2023 року заплановано розробити і затвердити Державний стандарт з української мови як іноземної (рівні загального володіння А1-С2). Упродовж року, серед іншого, має буде підготовлено і подано в КМУ проект постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Правил підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України".

Зауважимо, що Комісія розпочала свою роботу у 2020 році. Одним з головних її завдань є встановлення стандартів державної мови, зокрема розроблення української правничої та медичної термінології, стандартів транскрибування і транслітерації. Проте робота у цьому напрямі досі не проведена, і декілька років поспіль затвердження стандартів залишається виключно у статусі "заплановано", що негативно впливає на розвиток державної мови та ускладнює її функціонування у різних сферах суспільного життя.

---

<sup>1</sup> Видано перші 100 000 державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою. URL: <https://mova.gov.ua/news/vidano-pershi-100-000-derzhavnih-sertifikativ-pro-riven-volodinnya-derzhavnoyu-movoyu>

<sup>2</sup> Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови "Про утворення колегії Національної комісії зі стандартів державної мови та затвердження її персонального складу". URL: [https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja\\_komisii/January\\_23/12rishennyaprozatverdzhennyaskladukolegiyu-1.pdf](https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja_komisii/January_23/12rishennyaprozatverdzhennyaskladukolegiyu-1.pdf).

<sup>3</sup> Публічний звіт Національної комісії зі стандартів державної мови за підсумками 2022 року. - режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/14-bereznia-2023-roku-vidbudetsia-publichnyi-zvit-holovy-natsionalnoi-komisii-zi-standartiv-derzhavnoi-movy>.

<sup>4</sup> План роботи Національної комісії зі стандартів державної мови на 2023 рік. URL: [https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/plany\\_roboty/planroboti20231-1-2.pdf](https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/plany_roboty/planroboti20231-1-2.pdf).

Те, що тільки на третій рік роботи Комісія розпочне розробляти Порядок опрацювання й затвердження стандартів державної мови, відкладає власне розробку та затвердження самих стандартів на невизначену перспективу.

Також, згідно зі згаданим Планом діяльності, однією зі стратегічних цілей Комісії є визначення у жовтні 2022 року цілей та етапів реалізації пілотного проєкту "Українська мова – офіційна мова Європейського Союзу" та розроблення і подання на погодження до червня 2022 року проєкту Державної програми сприяння опануванню державної мови (для внутрішньо переміщених осіб).

Стосовно Державної програми сприяння опануванню державної мови (для внутрішньо переміщених осіб) зауважимо, що такого типу документи являють собою комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на реалізацію державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави. Розробка та реалізація таких документів вимагає залучення фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, певного науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій.

Враховуючи це та беручи до уваги той факт, що триває робота Міністерства культури та інформаційної політики України над розробкою передбаченої статтею 5 Закону про мову Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, про що детально йтиметься нижче, вважаємо розробку Комісією окремої державної програми недоцільним кроком. Заходи щодо сприяння опануванню державною мовою, в тому числі, внутрішньо переміщеними особами, мають бути обов'язковою складовою єдиної Державної програми.

У цілому робота Комісії потребує значного посилення та координації з боку Міністерства освіти і науки України, зважаючи на необхідність затвердження правничої та медичної термінології, що вимагає Закон про мову, а також на нові функції, визначені Законом України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топоніміки".

### ***Мовна експертиза на відповідність стандартам державної мови (п. 5 Рекомендацій )***

Згідно з визначеним статтею 55 Закону про мову порядком розгляду скарг Уповноважений за результатами ознайомлення з інформацією, що міститься у скарзі, може, зокрема, прийняти рішення про здійснення мовної експертизи в

порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. На сьогодні такий порядок урядом не затверджено.

Разом з тим, в окремих випадках, передбачених статтею 54 Закону про мову (у разі складання нормативно-правових або інших актів, судових рішень, інших документів мовою, яка не відповідає стандартам державної мови), проведення такої мовної експертизи є необхідним з метою встановлення факту наявності або відсутності порушення вимог Закону про мову з боку конкретного суб'єкта та вжиття у подальшому Уповноваженим відповідних заходів реагування.

Відсутність порядку здійснення мовної експертизи не дозволяє Уповноваженому в повному обсязі виконувати вимоги Закону про мову, зокрема статті 53, у частині захисту державної мови як невіддільного елемента конституційного ладу, а саме захисту державної мови від публічного приниження чи зневажання, від навмисного спотворення державної мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисного застосування її з порушенням стандартів державної мови, а також від нехтування вимогами обов'язкового застосування державної мови.

У зв'язку із цим Уповноважений звертався до Кабінету Міністрів України із проханням дати відповідне доручення Міністру культури та інформаційної політики України щодо утворення робочої групи з розроблення порядку проведення мовної експертизи із залученням до неї представників Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови, МКІП, Мін'юсту, Інституту української мови НАН України, Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, інших установ Національної академії наук України, науково-дослідних установ та інших центральних органів виконавчої влади.

Міністерством культури та інформаційної політики України (лист МКІП від 27.05.2022 за № 3721/12-2/22) був запропонований проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку здійснення мовної експертизи". За результатами розгляду Уповноважений поінформував розробника, що положення проєкту Порядку потребують ґрунтовного доопрацювання та узгодження із нормами Закону України "Про державну службу" та Закону про мову (лист Уповноваженого від 17.06.2022 за № 1601/05--Вих.), а також надав відповідні пропозиції та рекомендації.

Врахувавши позицію Уповноваженого, Міністерство культури та інформаційної політики України змінило підхід до розроблення порядку і подало на розгляд Уповноваженого проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо здійснення мовної експертизи", який був погоджений Уповноваженим без зауважень. Ухвалення цього Закону врегулює проблему на

законодавчому рівні, повноваження зі здійснення мовної експертизи будуть покладені на Національну комісію зі стандартів державної мови.

***Державна програма сприяння опануванню державної мови та визначення заходів зі сприяння вивченню української мови громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території України (п. 1.1. Рекомендацій)***

Відповідно до статті 5 Закону про мову Кабінет Міністрів України затверджує і забезпечує виконання Державної програми сприяння опануванню державної мови. Програма має визначити основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови впродовж відповідного періоду часу, а також заходи, що планується здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань. Такий документ є вкрай необхідним комплексним програмно-цільовим і фінансовим документом, який забезпечує належну ефективність реалізації норм Закону про мову.

Відповідно до пункту 8 перехідних положень протягом шести місяців з дня набрання чинності Законом про мову Кабінет Міністрів України повинен затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови. Тобто зазначена програма повинна була бути прийнята до 16 січня 2020 року. Відповідальність за розробку та внесення на розгляд уряду програми покладено на Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП).

Кроком 664 Плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276, МКІП доручено розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проєкту Державної цільової національно-культурної програми із забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2028 року.

У липні 2019 року, ще до набрання чинності Законом про мову, уряд прийняв Стратегію популяризації української мови до 2030 року "Сильна мова – успішна держава", а розпорядженням від 16 грудня 2020 р. № 1585-р затвердив план заходів з реалізації її першого етапу (до 2022 року). З огляду на це одним з питань, які потребували розв'язання під час розробки концепції, а також самої державної цільової програми, була необхідність її узгодження з положеннями зазначеної Стратегії, зокрема щодо заходів, джерел фінансування та строків реалізації.

Зрештою, розпорядженням від 19 травня 2021 р. № 474-р Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до

2030 року. Концепцією визначено шляхи розв'язання проблеми, які загалом узгоджуються із завданнями, визначеними Законом про мову для Державної програми сприяння опануванню державної мови.

Зазначеним розпорядженням доручено Міністерству культури та інформаційної політики України разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади розробити та подати у шестимісячний строк Кабінетові Міністрів України проєкт Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року (далі – Програма).

21 вересня 2021 року проєкт Програми було оприлюднено для проведення консультації з громадськістю на офіційному вебсайті МКІП. Листом від 08.10.2021 № 3668/8-10/21-У Уповноважений надіслав Міністерству свої пропозиції і зауваження.

Уповноважений протягом 2021 та 2022 років неодноразово звертався до Кабінету Міністрів України з проханням вжити додаткових заходів для пришвидшення розробки та затвердження Державної програми сприяння опануванню державної мови.

У відповідь на одне з таких звернень Міністерство культури та інформаційної політики України листом від 17.05.2022 за № 582/12-2/22 повідомило, що у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України і введенням в Україні воєнного стану виникла термінова необхідність уточнити заходи та прогнозні обсяги фінансування програмного документа з урахуванням поточної ситуації в державі. При цьому уточнення заходів та показників проєкту Програми стане можливим, за словами Міністерства, після скасування воєнного стану в Україні.

Згодом Міністерством культури та інформаційної політики України був скерований лист від 09.11.2022 за № 06/12/3443-22 щодо надання актуальних пропозицій до проєкту Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

Уповноваженим було вчергове поінформовано розробника про необхідність суттєвого доопрацювання запропонованого проєкту, доповнення його заходами щодо забезпечення функціонування державної мови в усіх сферах, визначених Законом про мову, на всій території України, а також заходами, що реально забезпечать виконання визначених Державною програмою завдань.

У 2023 році Міністерство культури та інформаційної політики України листом від 16.03.2023 за № 06/12/2462-23 скерувало для опрацювання проєкт

розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року".

Однак і цього разу заходи Програми не охоплюють усі визначені Законом про мову сфери суспільного життя, не забезпечують належне виконання положень статті 5 Закону про мову щодо сприяння опануванню державної мови, не забезпечують реалізацію цілісної, єдиної для всіх регіонів державної політики у сфері функціонування української мови, а відтак ухвалення програми у такій редакції не зможе вирішити поставлених державою завдань.

Таким чином, станом на квітень 2023 року Державна програма сприяння опануванню державної мови не затверджена, що суттєво знижує ефективність виконання Закону про мову.

### ***Переклад та опублікування державною мовою міжнародних договорів України***

Відповідно до статті 19 Закону про мову міжнародні двосторонні договори України укладаються державною мовою та мовою іншої сторони, якщо інше не передбачено таким міжнародним договором. Міжнародні багатосторонні договори укладаються мовами, погодженими сторонами.

Абзацом шостим підпункту 3 пункту 8 Розділ IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про мову Кабінету Міністрів України протягом шести місяців з дня набрання чинності цього Закону (до 16.01.2020) було доручено забезпечити переклад та опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.

Натомість, за інформацією, наданою Апаратом Верховної Ради України, станом на 2022 рік на офіційному вебсайті Верховної Ради України розміщено 625 міжнародних документів, що потребують перекладу на українську мову. Серед них такі міжнародні угоди, як Статут Організації Об'єднаних Націй, зокрема її невід'ємна частина – Статут Міжнародного Суду ООН.

Крім того, налічувалося 336 міжнародних документів, які не розміщені на офіційному вебсайті Верховної Ради України та які також потребують перекладу на українську мову і подальшого оприлюднення, зокрема міжурядові угоди, окремі міжнародні договори на кшталт Договору про Міжнародний залізничний пасажирський тариф; регламенти та директиви ЄС тощо. Зауважимо, що швидкий переклад всіх документів ЄС державною мовою сьогодні вкрай необхідний з огляду на отримання Україною у 2022 році статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.



Зазначене є порушенням вимог Закону про мову, суперечить Рішенню Конституційного Суду України та обмежує права громадян України на доступ до законодавчих актів та отримання інформації державною мовою.

Додатково слід зауважити, що як зазначає Конституційний Суд України у Рішенні по справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 [Справа № 1-179/2019(4094/19)], "під час конституційного провадження було виявлено наявність двох варіантів офіційного перекладу українською мовою тексту Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та підтверджено практичне застосування кожного з них у той чи той історичний період". Отже, Хартію Верховна Рада України ратифікувала за назвою "Європейська хартія регіональних мов або мов меншин", її офіційний текст перекладу українською мовою побудовано саме на термінології, що її застосовано в назві документа. Таку саму назву та, відповідно, похідну від неї термінологію має той варіант офіційного перекладу українською, що натеper міститься на офіційному вебпорталі Верховної Ради України.

З огляду на об'єктивні чинники значущої юридичної ваги Міністерство закордонних справ України в установленому законом порядку змінило текст офіційного перекладу Хартії: 29 серпня 2006 року її назву було легалізовано українською як "Європейська хартія регіональних або міноритарних мов" з відповідними термінологічними змінами по всьому тексту документа. Відтоді саме цей варіант офіційного перекладу Хартії містився на офіційному вебпорталі Верховної Ради України, зокрема і на час ухвалення парламентом Закону № 5029-VI (визнано таким, що не відповідає Конституції України, згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018).

Зasadничою проблемою, спричиненою наявністю двох варіантів офіційного перекладу українською мовою тексту Хартії, є те, що залежно від застосовуваного в назві українського тексту ключового поняття – "регіональні мови або мови меншин" чи "регіональні або міноритарні мови" – автоматично змінюються об'єкт і цілі Хартії як міжнародного договору. Аналіз автентичних текстів Хартії, укладеної англійською та французькою мовами, дає підстави для висновку про те, що базовий термін "regional or minority languages" (англ.) або "langues regionales ou minoritaires" (фр.) було перекладено неправильно українською мовою як "регіональні мови або мови меншин". У базовому терміні автентичних текстів слово "minority" (англ.) або "minoritaires" (фр.) не має значення "національні меншини" – цей термін вказує на "чисельну

меншість", його вжито на означення меншого числа людей, що розмовляють тією чи тією мовою, а не на означення етнічної одиниці, тобто йдеться не про права певної національної меншини, а про мову, носієм якої є та чи та група населення".

Тому, на думку КСУ, відповідні органи державної влади, зокрема Міністерство закордонних справ України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, згідно з наданими їм повноваженнями й компетенцією мають установити однозначність у питанні офіційного перекладу Хартії українською мовою, а також учинити інші дії, що їх потребує належне виконання Україною зобов'язань, узятих за Хартією як міжнародним договором, оскільки наявна юридична невпорядкованість цих питань підриває дієвість приписів статей 8, 9, 10, 11 Конституції України.

Очевидно, що особливо в світлі євроінтеграційного курсу до членства в ЄС, яким рухається Україна, питання перекладів міжнародних договорів має першочергове значення та потребує негайного вирішення.

### ***Встановлення рівня володіння державною мовою***

16 липня 2021 року набрали чинності норми Закону про мову, які передбачають обов'язкове засвідчення рівня володіння державною мовою для визначених осіб (у тому числі претендентів на громадянство України) державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою (далі – державний сертифікат), що видається Національною комісією зі стандартів державної мови за результатами іспиту, який вона його організовує. З метою реалізації зазначених норм у 2021 році була прийнята низка нормативно-правових актів, які регламентують проведення таких іспитів, про що детально йшлося у Річному звіті Уповноваженого із захисту державної мови за 2021 рік.

У своєму річному звіті за 2022 рік Комісія інформує, що упродовж року напрацювала й затвердила документи, які регулюють функціонування банку завдань, регламентують роботу з тестовими завданнями для іспитів на визначення рівня володіння державною мовою, зокрема: Положення про Банк завдань (затверджено рішенням Комісії від 27 жовтня 2022 року № 342); Специфікація іспитової роботи на рівень володіння державною мовою для осіб, які мають намір набути громадянство України (затверджено рішенням Комісії від 25 жовтня 2022 року № 328); Специфікація іспитової роботи на рівень володіння державною мовою для осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків (затверджено рішенням Комісії від 25 жовтня 2022 року № 329); Інструкція для авторів і рецензентів завдань іспиту на рівень володіння державною мовою для осіб, які мають намір набути громадянство України (затверджено рішенням

Комісії від 25 жовтня 2022 року № 326); Інструкція для авторів і рецензентів завдань іспиту на рівень володіння державною мовою для осіб, які мають намір набути громадянство України (затверджено рішенням Комісії від 25 жовтня 2022 року № 327). Загалом члени Комісії розробили 480 завдань для проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, з яких прорецензовано і затверджено 383.

З метою створення умов, які сприятимуть реалізації прав осіб із порушенням зору, слуху, мовлення та інших категорій осіб з особливими потребами на рівні з іншими громадянами країни, Комісія затвердила низку нормативно-правових документів, що стосуються цього питання: модель забезпечення особливих вимог для складання іспитів на рівень володіння державною мовою особами з порушенням зору, слуху, мовлення та іншими категоріями осіб з особливими потребами (затверджено рішенням Комісії від 25 жовтня 2022 року № 330) та Дорожню карту щодо забезпечення права громадян з обмеженими можливостями на визначення рівня володіння державною мовою (затверджено рішенням Комісії від 25 жовтня 2022 року № 331), що надасть можливість підвищити якість проведення іспиту на рівень володіння державною мовою та створити необхідні умови для забезпечення рівних прав громадян<sup>5</sup>.

Разом з тим, у 2022 році продовжили діяти внесені постановою Кабінету Міністрів України від 04 серпня 2021 року № 815 "Деякі питання проведення іспитів на рівень володіння державною мовою" зміни до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, згідно з якими письмова частина іспиту стала передбачати лише виконання тестових завдань без написання тексту, а усна – лише монологічне висловлювання без діалогу з екзаменатором; тривалість іспиту для осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, було обмежено до 30 хвилин, а для осіб, які мають намір набути громадянство України, – до 150 хвилин.

Ще у 2021 році Уповноважений інформував Кабінет Міністрів України про свою позицію щодо внесених змін, які підривають довіру до процедури проведення іспитів і до їх результатів, а також позбавляють можливості у в повному обсязі визначити рівень володіння державною мовою особою-претендентом на посаду державної служби, що, у свою чергу, може негативно впливати на оцінку здатності такої особи до написання текстів офіційно-діловим стилем при підготовці проектів відповідних документів і, відповідно, належним чином виконувати свої посадові обов'язки.

---

<sup>5</sup> Публічний звіт Національної комісії зі стандартів державної мови за підсумками 2022 року. - режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/14-bereznia-2023-roku-vidbudetsia-publichnyi-zvit-holovy-natsionalnoi-komisii-zi-standartiv-derzhavnoi-movy>.

Окреслена проблема станом на сьогодні не розв'язана. Наприкінці 2022 року Комісією підготовлено Дорожню карту щодо зміни чинної моделі організації та проведення іспитів на рівень володіння державною мовою (затверджено рішенням Комісії від 26 жовтня 2022 року № 338) та проєкт нової моделі організації та проведення іспитів на рівень володіння державною мовою на базі уповноважених установ<sup>6</sup>. Проте пропонувані зміни стосуються визначення статусу уповноважених іспитових аудиторій, екзаменаторів та інструкторів<sup>7</sup>, залишаючи поза увагою питання зміни структури іспиту.

Окремо варто звернути увагу на те, що 20 травня 2022 року набрали чинності норми частин шостої і сьомої статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", згідно з якими під час воєнного стану особи, які претендують на зайняття політичної посади, посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівника суб'єкта господарювання державного сектору економіки, посади керівника комунального підприємства, установи, організації, можуть не подавати сертифікат про рівень володіння державною мовою, як це передбачено статтею 10 Закону про мову. Натомість це треба буде зробити протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, у разі якщо такі документи не були подані ними раніше.

### ***Державна програма співпраці із закордонними українцями, поширення державної мови за кордоном (п. 1.15. Рекомендацій)***

Відповідно до статті 3 Закону про мову одним з головних його завдань є поширення української мови у світі та сприяння в задоволенні мовних потреб закордонних українців і громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України.

Виконанню цього завдання в попередні роки сприяла Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року, затверджена постановою Уряду від 10 травня 2018 року № 344. Державним замовником-координатором програми було Міністерство закордонних справ України. Тому одним з ключових пунктів у переліку минулорічних Рекомендацій Уповноваженого була необхідність якнайшвидшого ухвалення Державної програми співпраці із закордонними українцями на наступний період.

---

<sup>6</sup> Публічний звіт Національної комісії зі стандартів державної мови за підсумками 2022 року. - режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/14-bereznia-2023-roku-vidbudetsia-publichnyi-zvit-holovy-natsionalnoi-komisii-zi-standartiv-derzhavnoi-movy>.

<sup>7</sup> Дорожня карта щодо зміни моделі організації та проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, затверджена рішенням Комісії від 26 жовтня 2022 року № 338. - режим доступу: [https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja\\_komisii/October\\_22/26\\_10/dorozhnyakarta-1.pdf](https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja_komisii/October_22/26_10/dorozhnyakarta-1.pdf).

У лютому 2022 року МЗС повідомило, що ним розроблено проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2024 року", який проходить повторне погодження причетними ЦОВВ у зв'язку з тим, що проєкт акта не був підтриманий Міністерством фінансів України. Станом на квітень 2023 року зазначена програма не затверджена.

Також МЗС поінформувало про заходи, що вживалися протягом 2022 року для сприяння поширенню державної мови за кордоном. Зокрема, у 2022 році у рамках бюджетної програми 1401110 "Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України" Міністерством надавалась активна підтримка громадським організаціям закордонних українців, що передбачала забезпечення навчальних закладів з вивчення української мови та осередків культури друкованою, фото-, аудіо-, відеопродукцією, предметами національної символіки (у т.ч. для викладання української мови).

Також за ініціативи МЗС для забезпечення безперервного навчального процесу та надання допомоги у здобутті української освіти дітьми, які вимушено опинилися за кордоном у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням в Україну, було проведено низку онлайн-зустрічей із представниками МОН, освітнім омбудсменом, керівниками громадських організацій закордонних українців, вчителями суботніх/недільних шкіл та представниками закордонних дипломатичних установ України. Забезпечувалися передача та вручення українських документів про базову середню освіту та повну загальну середню освіту здобувачам освіти, які перебувають за межами України.

Протягом 2022 року закордонні дипломатичні установи України проводили роботу зі створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді з числа закордонних українців та громадян України, які тимчасово перебувають за межами України, залучаючи їх до участі у різноманітних тематичних культурних, спортивних, наукових, комеморативних заходах, освітніх та волонтерських проєктах, спрямованих на патріотичне виховання, у тому числі кіно- та музичних фестивалів, фотовиставок, концертів, наукових конференцій, спортивних марафонів, тренінгів, флешмобів тощо.

На кінець року україномовні аудіогіди функціонували у 54 місцях, що мають культурне та історичне значення, у 36 країнах. 24 країни долучилися до проєкту "Українська книжкова полицка", який передбачає поширення української літератури в оригіналі та перекладах у провідних бібліотеках світу.

## **Окремі питання, що потребують додаткового вноормування та вирішення**

### ***Внесення інформації недержавною мовою до паспорта громадянина України (у вигляді книжечки)***

За результатами розгляду звернення громадянина щодо видачі Державною міграційною службою України паспортів громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки), що містять інформацію російською мовою, Уповноважений звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням дати відповідне доручення Міністру внутрішніх справ України щодо приведення у відповідність до вимог Закону про мову наказу Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 № 456, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14.06.2019 за № 620/33591, яким визначено, що до перших трьох рядків другої сторінки бланку паспорта вносяться дані з великої літери про прізвище, ім'я та по батькові особи в називному відмінку російською мовою; до четвертого та п'ятого рядків вносяться дані про дату та місце народження російською мовою; у шостому рядку зазначається стать особи українською та російською мовами; у рядку "Ким виданий паспорт" запис про орган, що видав паспорт робиться українською та російською мовами.

Відповідно до доручення Прем'єр-міністра України від 09 грудня 2022 року № 33711/1/1-22 Міністерство внутрішніх справ України своїм листом 27.12.2022 за № 40624/2/36-2022 повідомило, що вважає недоцільним внесення змін до Тимчасового порядку (наказу Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 № 456).

Аргументаційна частина містила інформацію про те, що на розгляді у Верховній Раді України знаходиться проєкт Закону України "Про паспорт громадянина України у формі книжечки", поданий Кабінетом Міністрів України (реєстр. № 3986 від 14.08.2020), яким, серед іншого, передбачається механізм поступового виведення з обігу в Україні паспорта громадянина України зразка 1994 року у вигляді паспортної книжечки, визнання такою, що втратила чинність, постанови Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-ХІІ "Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон"; встановлюється, що паспорт громадянина України у формі книжечки, оформлений до набрання чинності цим Законом України, є чинним до закінчення строку його дії, а також встановлюються строки дії паспорта зразка 1994 року.

На думку Міністерства, прийняття цього законопроекту на законодавчому рівні врегулює питання використання в державі єдиного зразка паспорта громадянина України у формі картки.

Також було повідомлено, що на розгляді у Верховній Раді України знаходиться і проєкт Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення використання державної мови в паспортах громадян України, які видані у формі книжечки)", поданий народним депутатом України Ляшенко А.О. (реєстр. № 8106 від 06.10.2022), яким передбачається частину першу статті 8 Закону про мову доповнити новим абзацом другим такого змісту: "Усі записи у паспорті громадянина України, виданого у формі книжечки, здійснюються лише державною мовою"; а також унести зміни в постанову Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-ХІІ "Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон" щодо приведення її у відповідність до норм Закону про мову.

Крім того, зазначається, що "розгляд Верховною Радою України зазначених законопроектів створить законодавче підґрунтя для прийняття інших нормативно-правових актів для врегулювання суспільних відносин у сфері оформлення громадянам паспорта громадянина України".

Зважаючи на те, що внесення змін до наказу вдосконалив процедуру видачі Державною міграційною службою України паспортів громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки) та усуне порушення вимог Закону про мову, незалежно від того чи будуть прийняті вищезазначені проєкти, Уповноважений повторно звернувся до Міністерства внутрішніх справ України (16.01.2023 за № 165/05--Вих.) з проханням здійснити заходи щодо приведення наказу у відповідність до вимог Закону про мову.

Також постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-ХІІ "Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон" (далі – Постанова) передбачено, що мова паспорта, а також запис прізвища та імені (по батькові) виконуються відповідно до Закону України "Про засади державної мовної політики". Водночас цей Закон Рішенням Конституційного Суду України від 28.02.2018 № 2-р/2018 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

У зв'язку із цим Уповноважений із захисту державної мови звернувся до Голови Верховної Ради України з пропозицією щодо приведення положень Постанови у відповідність до вимог чинного законодавства України шляхом внесення змін до пункту 4 Положення про паспорт громадянина України, затвердженого постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-ХІІ.

Альтернативним варіантом вирішення існуючої проблеми щодо зазначення в паспортах громадян України інформації недержавною мовою є прийняття проєкту Закону України "Про паспорт громадянина України у формі книжечки" (від 14.08.2020 реєстраційний номер 3986). Проте станом на сьогодні, через 2 роки після його реєстрації, зазначений законопроект не ухвалений. Проблема потребує невідкладного вирішення.

*Таблиця: Стан виконання Рекомендацій Уповноваженого із захисту державної мови, поданих у Річному звіті про дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2021 році*

<b>Кабінету Міністрів України</b>	
<p>1.1. Затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови, якою визначити основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови впродовж відповідного періоду часу, а також заходи, що плануються здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань. Серед іншого, передбачити: створення мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, іноземцями та особами без громадянства; створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі опанувати державну мову, в тому числі шляхом неформальної та інформальної освіти; організацію безкоштовних курсів української мови для дорослих; створення онлайн-курсів з української мови та інші заходи з сприяння вивченню української мови громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території України, визначеній згідно з законом; створення онлайн-курсів з української мови для осіб, які перебувають у іншомовних середовищах; підвищення рівня володіння державною мовою педагогічними, науково-педагогічними працівниками</p>	<p><b>Програму не затверджено.</b></p> <p>Листом від 16 березня 2023 року МКІП надіслало черговий проєкт акта на погодження до ЦОВВ. Уповноважений висловив ряд серйозних зауважень щодо цілісності пропонованих заходів та системності Програми загалом</p>
<p>1.2. Підготувати та подати на розгляд</p>	<p><b>Виконано.</b></p>



<p>Верховної Ради України проєкт закону щодо порядку реалізації прав національних меншин (національних спільнот) України</p>	<p>Прийнято Закон України "Про національні меншини (спільноти) України від 13 грудня 2022 року № 2827-ІХ. Проєкт розроблявся спільно представниками парламенту, уряду, окремих органів влади та громадськості</p>
<p>1.3. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким передбачити, що: особи, які претендують на обрання на пост Президента України, на обрання депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, міської, селищної, сільської ради, на посаду сільського, селищного, міського голови, в обов'язковому порядку подають до відповідної виборчої комісії копію документа, що підтверджує відповідний рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а неподання копії такого документа є підставою для відмови в реєстрації; однією з підстав дострокового припинення повноважень члена окружної, територіальної, дільничної виборчої комісії, члена окружної, дільничної комісії з всеукраїнського референдуму, дільничної комісії з електронного голосування з всеукраїнського референдуму є повторне протягом року вчинення ним порушення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у процесі виборів та референдумів, встановлене Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до закону</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Станом на квітень 2023 року відповідний законопроєкт на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня</p>
<p>1.4. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Законів України "Про загальну безпечність нехарчової продукції" та "Про захист прав споживачів", яким передбачити, що визначена законодавством</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Урядовий проєкт Закону про захист прав споживачів (реєстр. № 6134 від 05.10.2021) на погодження до Уповноваженого не надходив та не врахував його Рекомендацій. Документ прийнято за основу 06 жовтня</p>

<p>інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможлиблює її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами</p>	<p>2022 року. Рекомендації Уповноваженого враховано при підготовці проєкту до другого читання. Станом на квітень 2023 року проєкт у цілому парламентом не голосувався</p>
<p>1.5. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про рекламу", яким визначити, що мова реклами є складовою змісту реклами</p>	<p><b>Виконано частково.</b></p> <p>Станом на квітень 2023 року відповідний законопроект на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня.</p> <p>Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики надав офіційне роз'яснення про те, що недотримання рекламодавцем вимог щодо мови реклами є водночас недотриманням з його боку вимог, встановлених Законом України "Про рекламу" щодо змісту реклами.</p> <p>Водночас в квітні 2023 року в парламенті зареєстровано внесений депутатами законопроект про внесення змін до Закону України "Про рекламу" щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень <i>acquis</i> ЄС у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та до деяких інших законів (реєстр. номер 9206 від 13.04.2023)</p>
<p>1.6. Підготувати та подати на розгляд</p>	<p><b>Не виконано.</b></p>

<p>Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", яким віднести до повноважень органів місцевого самоврядування підтримку, популяризацію, у тому числі шляхом поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур, та створення умов для розвитку і використання державної мови у відповідних адміністративно-територіальних одиницях</p>	<p>Станом на квітень 2023 року відповідний законопроект на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня</p>
<p>1.7. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про політичні партії в Україні", яким передбачити вимоги щодо обов'язкової наявності інтернет-представництв політичних партій, виконаних державною мовою, із можливістю існування версій таких інтернет-представництв, виконаних іншими мовами</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Мін'юст поінформував, що в Законі України "Про політичні партії в Україні" відсутня вимога щодо обов'язкової наявності у політичної партії офіційного веб-сайту з огляду на відмінні фінансові та технічні можливості різних політичних партій, а відтак Міністерство вважає за доцільне внести зміни щодо вимоги застосування державної мови у інтернет-представництвах політичних партій (за наявності) до частини шостої статті 27 Закону про мову</p>
<p>1.8. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо особливостей здійснення обслуговування споживачів, надання споживачам інформації та послуг, розміщення реклами з використанням мережі Інтернет, яким передбачити, зокрема:</p> <p>вимоги щодо обов'язкового розміщення на інтернет-представництвах (веб-сайтах, веб-сторінках) інформації (найменування, організаційно-правова форма, місцезнаходження, код згідно з ЄДРПОУ за наявності) суб'єктів господарювання, яким належать такі інтернет-представництва або які здійснюють з їх використанням діяльність з реалізації товарів і послуг;</p> <p>законодавче регулювання статусу інтернет-майданчиків, з використанням яких інші суб'єкти господарювання можуть</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Станом на квітень 2023 року відповідний законопроект на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня</p>

<p>здійснювати діяльність з реалізації товарів і послуг, розміщувати інформацію про такі товари і послуги, рекламу, зокрема, у частині відповідальності адміністраторів таких інтернет-майданчиків за дотримання суб'єктами господарювання вимог щодо обов'язкового розміщення інформації про товари і послуги та їх виробників (продавців) державною мовою;</p> <p>законодавче регулювання порядку здійснення реалізації товарів та здійснення їх поставки на територію України з використанням інтернет-ресурсів, доменні імена яких зареєстровані на території інших держав, суб'єктами господарювання, які не зареєстровані в Україні</p>	
<p>1.9. Внести зміни до Технічного регламенту маркування побутових пральних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 № 702), Технічного регламенту енергетичного маркування електричних ламп та світильників (постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 № 340), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових посудомийних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 № 514), Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин</p> <p>в електричному та електронному обладнанні (постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 139), Технічного регламенту енергетичного маркування телевізорів (постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 359), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових барабанних сушильних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 380), Технічного регламенту ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів машин (постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 № 438), Технічного регламенту щодо встановлення системи для визначення вимог з екодизайну енергоспоживчих</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Мінекономіки поінформувало про те, що пропозиції Уповноваженого можуть суперечити зобов'язанням України в рамках євроінтеграції. Уповноважений надав Мінекономіки додаткове обґрунтування своєї позиції щодо відсутності суперечностей</p>

продуктів (постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 804), Технічного регламенту обладнання, що працює під тиском (постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2019 № 27), Технічного регламенту приладів, що працюють на газоподібному паливі (постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 № 814), Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив (постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 927), Технічного регламенту енергетичного маркування енергоспоживчих продуктів та Технічного регламенту енергетичного маркування побутових електричних холодильників (постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 № 702), Технічного регламенту законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 13.01.2016 № 94), Технічного регламенту засобів вимірювальної техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 163), Технічного регламенту простих посудин високого тиску (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1025), Технічного регламенту обладнання та захисних систем, призначених для використання в потенційно вибухонебезпечних середовищах (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1055), Технічного регламенту вибухових матеріалів промислового призначення (постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 802), Технічного регламенту мийних засобів (постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2008 № 717), Технічного регламенту канатних доріг (постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 342) та забезпечити внесення змін до Технічного регламенту з підтвердження відповідності пакування (пакувальних матеріалів) та відходів пакування (наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої

<p>політики від 24.12.2004 № 289), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових духових шаф та кухонних витяжок (наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 07.02.2018 № 28), якими передбачити, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможливило її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами</p>	
<p>1.10. Внести зміни до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187, якими: перелік вимог до осіб, з яких складається проектна група, доповнити вимогою щодо володіння державною мовою; перелік документів, які здобувач ліцензії (ліцензіат) подає до МОН для отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності (розширення провадження освітньої діяльності), доповнити копіями документів, які засвідчують рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" членами проектної групи, керівника групи забезпечення, керівника закладу освіти, викладачів, які здійснюють освітній процес; перелік вимог до інформаційного забезпечення закладу освіти доповнити вимогою, що основна інформація про діяльність закладу освіти, яка передбачена</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Уповноваженим взято до уваги позицію МОН, викладену в листі від 27 березня 2023 року № 1/4179-23, щодо недоцільності вносити пропонувані зміни у зв'язку із тим, що такі норми фактично є врегульованими спеціальними законами в сфері освіти</p>

<p>Ліцензійними умовами, в обов'язковому порядку розміщується на офіційному веб-сайті закладу освіти державною мовою</p>	
<p>1.11. Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 № 1181 "Деякі питання спорудження (створення) пам'ятників і монументів" та забезпечити внесення змін до Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів, затвердженого наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтв України від 30.11.2004 № 231/806, якими передбачити, що розміщення будь-яких написів та іншої інформації на пам'ятниках і монументах державного і місцевого значення здійснюється державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту тексту або напису будь-якою іншою мовою не може бути більшим за розмір шрифтів тексту або напису державною мовою</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Станом на квітень 2023 року відповідний проект постанови на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня</p>
<p>1.12. Внести зміни до Типових правил розміщення зовнішньої реклами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2003 № 2067, якими передбачити, що: інформація на вивісках і табличках подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Станом на квітень 2023 року відповідний проект постанови на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня</p>

охорону	
<p>1.13. Внести зміни до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094, якими передбачити, що для участі у конкурсі особа подає конкурсній комісії копію документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>МОЗ поінформувало, що у 2023 році заплановано внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094</p>
<p>1.14. Внести зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 286, та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 929, якими передбачити, що інформація на вивісці, інформаційній табличці із зазначенням найменування ліцензіата подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>До Уповноваженого на погодження 15 березня 2023 р. надійшли проекти постанов Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики" та "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я". Подані проекти погоджено Уповноваженим.</p> <p>Розробку іншого акта заплановано МОЗ у 2023 році</p>
<p>1.15. Затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями на наступний період</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>МЗС у лютому 2022 року поінформувало, що проект розпорядження Кабінету Міністрів</p>



	<p>України "Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2024 року" подано на повторне погодження до заінтересованих органів.</p> <p>Станом на квітень 2023 року документ не затверджено</p>
<p>1.16. Забезпечити затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>На 2023 рік Комісією заплановано лише розробити Порядок напрацювання та затвердження стандартів</p>
<p>1.17. Забезпечити внесення змін до Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, якими передбачити, що ескіз фасаду тимчасової споруди має відповідати вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а невідповідність ескізу вимогам зазначеного Закону є підставою для ненадання паспорта прив'язки тимчасової споруди</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Станом на квітень 2023 року інформація про стан розробки акта відсутня</p>
<p>1.18. Забезпечити внесення змін до Типового положення про конкурс на посаду керівника державного, комунального закладу загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28.03.2018 № 291, якими передбачити обов'язкове подання особами, які виявили бажання взяти участь у конкурсі, до конкурсної комісії документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини другої статті 10 Закону України "Про забезпечення</p>	<p><b>Виконано.</b></p> <p>Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 26.08.2021 № 930</p>

функціонування української мови як державної"	
1.19. Забезпечити внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", затвердженого та впровадженого в дію наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117, якими передбачити вимогу до працівників сфери охорони здоров'я щодо обов'язкового володіння ними державною мовою	<b>Виконано.</b> Міністерством охорони здоров'я України видано наказ від 06.06.2022 № 958 "Про затвердження Змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я"
1.20. Забезпечити внесення змін до Положення про порядок проведення атестації провізорів та Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2006 № 818, якими передбачити обов'язкове подання до атестаційної комісії для атестації на визначення рівня знань та практичних навиків з присвоєнням (підтвердженням) фаху "провізор-спеціаліст", проходження атестації на присвоєння кваліфікаційної категорії, копії документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"	<b>Не виконано.</b> Станом на квітень 2023 року інформація про стан розробки акта відсутня
1.21 Забезпечити визначення Міністерством молоді та спорту України у наказах про проведення спортивних заходів осіб, відповідальних за дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" під час проведення таких спортивних заходів	<b>Виконано.</b> У регламентах про проведення спортивних заходів визначаються відповідальні особи за організацію та проведення змагань із дотриманням положень Закону про мову
2. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким додатково унормувати обов'язкове використання державної мови під час проведення передвиборної агітації та	<b>Не виконано.</b> Станом на квітень 2023 року відповідний законопроект на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня

<p>агітації всеукраїнського референдуму у будь-якій з форм, визначених Виборчим кодексом України та Законом України "Про всеукраїнський референдум", у тому числі з використанням мережі Інтернет, а також передбачити обов'язкове виконання будь-яких агітаційних матеріалів державною мовою</p>	
<p>3. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення", яким привести статтю 10 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" у частині мови демонстрування фільмів у відповідність до статті 23 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а також передбачити, що: передача, що транслюється в прямому ефірі, вважається виконаною державною мовою, якщо виступи (репліки) ведучих (дикторів) передачі виконані українською мовою, а виступи (репліки) осіб, які беруть участь у передачі, виконані (дубльовані, озвучені) українською мовою; тривалість реклами та анонсів передач не враховується при обчисленні мінімальної тривалості передач та/або фільмів (або їх частин) у загальному тижневому обсязі мовлення телерадіоорганізацій</p>	<p><b>Виконано.</b></p> <p>Ухвалено Закон України "Про медіа" від 13.12.2022 № 2849-IX.</p> <p>Закон набув чинності 31 березня 2023 року</p>
<p>4. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про внесення змін до Законів України "Про Кабінет Міністрів України", "Про Національну поліцію", "Про прокуратуру", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим", "Про місцеві державні адміністрації", "Про культуру", якими передбачити що особи, які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні</p>	<p><b>Виконано частково.</b></p> <p>Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів" від 14.04.2022 № 2203-IX внесено зміни до Закону України "Про прокуратуру".</p> <p>Станом на квітень 2023 року інформація про стан розробки інших актів відсутня</p>

<p>посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду в обов'язковому порядку подають копію документу, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"</p>	
<p>5. Затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>У жовтні 2022 року Уповноваженому на погодження надійшов законопроект "Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо здійснення мовної експертизи", який погоджено без зауважень.</p> <p>Станом на квітень законопроект на розгляд парламенту не подавався. Інформація щодо стану розробки інших актів відсутня</p>
<p><b>Верховній Раді України</b></p>	
<p>1. Прийняти закон, який визначатиме порядок та особливості застосування української жестової мови у різних сферах суспільного життя</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>Проект Закону України про українську жестову мову № 2340 від 29.10.2019 (автор – н.д. Ірина Борзова) постановою Верховної Ради України від 15 лютого 2022 року № 2035-ІХ включено до порядку денного сесії. Станом на квітень 2023 року проект парламентом не розглядався</p>
<p>2. Прийняти у другому читанні та в цілому проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження (реєстраційний № 6287 від 05.11.2021)</p>	<p><b>Виконано.</b></p> <p>Ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження" від 19.06.2022 № 2313-ІХ</p>
<p>3. При ухваленні закону, що регулюватиме правовий статус медіа, передбачити: визначення статусу інтернет-медіа як засобів</p>	<p><b>Виконано.</b></p> <p>Ухвалено Закон України "Про медіа" від 13.12.2022 № 2849-ІХ</p>

<p>масової інформації; зміну терміну набрання чинності абзацами п'ятим – дев'ятим підпункту 24 пункту 7 розділу IX Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" з 16 липня 2024 р. (через п'ять років з дня набрання чинності цим Законом) на 16 липня 2023 року (через чотири роки з дня набрання чинності цим Законом), однак при цьому передбачити, що застосування санкцій за порушення зазначених норм здійснюватиметься з 16 липня 2024 р</p>	
<p><b>Верховному Суду</b></p>	
<p>Розглянути на засіданні Пленуму питання застосування державної мови в судовому процесі та надати судам роз'яснення з питань застосування державної мови при вирішенні судових справ</p>	<p><b>Виконано частково.</b></p> <p>Верховний Суд поінформував про те, що інформацію Уповноваженого взято до відома та буде опрацьовано під час здійснення Верховним Судом своїх повноважень, передбачених статтею 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", а також доведено до відома голів апеляційних судів України. Питання застосування державної мови в судовому процесі на Пленумі не розглядалися</p>
<p><b>Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення</b></p>	
<p>Доопрацювати та удосконалити методологічні рекомендації щодо моніторингу ефіру телерадіоорганізацій щодо дотримання встановлених законом квот у частині ураховання вимог статті 23 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо мови демонстрування фільмів</p>	<p><b>Не виконано.</b></p> <p>З 2023 року ця рекомендація втрачає актуальність із набранням чинності ЗУ "Про медіа", яким враховано вказану позицію Уповноваженого</p>
<p><b>Органам місцевого самоврядування</b></p>	

<p>1. Привести рішення, які не відповідають вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", у відповідність до вимог зазначеного Закону</p>	<p><b>Виконано частково.</b></p> <p>Скасовано всі рішення органів місцевого самоврядування про надання іншій, крім державної, мові статусу регіональної</p>
<p>2. У правилах розміщення вивісок і табличок у відповідному населеному пункті України передбачити обов'язкове подання інформації на таких вивісках і табличках державною мовою із дублюванням за потреби іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким подається така інформація не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону</p>	<p><b>Виконано частково.</b></p> <p>Практика реагування на повідомлення про порушення вимог Закону щодо інформації для загального ознайомлення вказує на неврахування рекомендації в діяльності значної кількості органів місцевого самоврядування</p>
<p><b>Головам місцевих державних адміністрацій</b></p>	
<p>Забезпечити виконання у повному обсязі рекомендацій Уповноваженого із захисту державної мови, викладених у Річному звіті Уповноваженого із захисту державної мови про стан виконання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2020 році, у частині визначення одного із своїх заступників відповідальним за забезпечення виконання законодавства щодо всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на відповідній території</p>	<p><b>Виконано частково.</b></p> <p>Детальна інформація про врахування рекомендації подана у розділі "Особливості забезпечення функціонування державної мови на регіональному рівні" цього Звіту</p>

## **Засновникам наукових періодичних видань**

Привести правила та умовами подання статей та інших матеріалів у відповідність до вимог статті 22 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"

**Виконано частково.**

Вибірковий аналіз наукових статей вказує на неврахування рекомендації в діяльності значної кількості засновників періодичних видань

## РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У 2022 РОЦІ

Відповідно до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі – Закон) Уповноважений із захисту державної (далі – Уповноважений) мови сприяє функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, передбачених Законом, на всій території України. Уповноважений є посадовою особою, яка призначається Кабінетом Міністрів України строком на 5 років та здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб.

Нагадаємо, що розпорядженням Кабінету Міністрів України № 852-р від 8 липня 2020 року на посаду Уповноваженого із захисту державної мови призначено Тараса Кременя – кандидата філологічних наук, доцента, народного депутата України VIII скликання. Завданнями Уповноваженого із захисту державної мови відповідно до Закону є захист української мови як державної, захист права громадян на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених Законом, усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Для ефективного виконання визначених Законом завдань Уповноваженому надано низку повноважень: забезпечення моніторингу виконання законодавства про державну мову; розгляд скарг громадян на порушення їхнього права на використання державної мови, проведення заходів державного контролю та, за їх результатами, вжиття заходів реагування щодо відповідних суб'єктів, включаючи застосування визначених законодавством санкцій; надання органам влади та місцевого самоврядування висновків та рекомендацій щодо застосування у їхній діяльності державної мови тощо.

Відповідно до статті 52 Закону організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Уповноваженого покладається на Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови (далі – Секретаріат). Постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 530 "Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови" Секретаріат було створено як юридичну особу публічного права (зареєстровано в Єдиному державному реєстрі 03.08.2020). Цією ж постановою затверджено граничну чисельність працівників Секретаріату в кількості 50 штатних одиниць.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» були передбачені видатки в сумі 23 013,7 тис. грн. на організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови (КПКВК



5971010). Проте, у зв'язку із повномасштабним вторгненням відбулось скорочення видатків загального фонду державного бюджету. Фактичні касові видатки Секретаріату склали 16 068,7 тис.грн.

Відповідно до частини шостої статті 49 Закону Уповноважений для забезпечення виконання повноважень призначає представників. Представник Уповноваженого є працівником Секретаріату Уповноваженого і здійснює повноваження, визначені цим Законом, за місцезнаходженням Секретаріату або в іншому місці, визначеному Уповноваженим. Станом на квітень 2023 року Уповноваженим призначено три представника, два з них здійснюють свої повноваження у м. Києві, один – у м. Одесі.

З набранням чинності змін до КУПАП у 2022 році представники Уповноваженого за місцем вчинення адміністративних правопорушень (у тому числі й у регіонах України) отримали право складати відповідні протоколи у частині застосування державної мови. Зважаючи на набрання чинності новими нормами законодавства, появу нових напрямів діяльності, а також необхідність забезпечення представництва Уповноваженого в регіонах для повноцінного здійснення контролю за додержанням Закону та забезпечення захисту мовних прав і потреб громадян України, гостро стоїть питання збільшення граничної чисельності Секретаріату та запровадження додаткових посад представників Уповноваженого. З цією метою Уповноважений неодноразово звертався до Кабінету Міністрів України, однак станом на квітень 2023 року відповідний проєкт постанови Урядом не розглядався.

### ***Моніторинг, державний контроль за застосуванням державної мови та притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог Закону***

На виконання пункту 2 частини четвертої статті 49 Закону Уповноваженим було забезпечено проведення моніторингу щодо застосування державної мови.

Зазначимо, що внаслідок повномасштабного вторгнення російських збройних формувань по всій країні здійснюються безпрецедентні заходи для забезпечення оборони держави. Продовжуються активні бойові дії на східних та південних територіях України, значна їх частина перебуває у тимчасовій окупації країни-агресора, а введення воєнного стану в країні тягне за собою низку заборон та обмежень (обмеження доступу до державних реєстрів та іншої офіційної інформації; припинення трансляції пленарних засідань рад; заборона проведення виборів; скасування культурно-видовищних та спортивних заходів; призупинення або зміна діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності тощо), що впливає на функціонування всіх сфер суспільного життя.

У таких обставинах була відсутня можливість здійснення окремих заходів моніторингу виконання законодавства про державну мову, які були передбачені Планом Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови щодо організації роботи з проведення моніторингу виконання законодавства про державну мову у 2022 році. У зв'язку із цим здійснення низки запланованих напередодні повномасштабного вторгнення моніторингів було відкладено, а План уточнено.

Таким чином, упродовж звітнього періоду Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови здійснено 6 моніторингів виконання законодавства про державну мову у діяльності різних суб'єктів та різних сферах суспільного життя, а саме щодо дотримання:

- вимог статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" при призначенні осіб на посади, визначені частиною першою статті 9 Закону в період з 24 лютого по 19 травня 2022 року;
- законодавства засновниками друкованих медіа;
- законодавства розповсюджувачами друкованих медіа;
- суб'єктами господарювання, що реалізують товари і послуги через інтернет-ресурси (сайти та соціальні мережі), вимог частини другої статті 30 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної";
- вимог частини 6 статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у діяльності суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги через інтернет-ресурси;
- провідними засобами масової інформації під час поширення інформації через інтернет-представництва вимог частини 6 статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Крім того, зважаючи на викладене, у 2022 році в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану були проведені огляди застосування державної мови:

- посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, керівниками установ та організацій державної і комунальної форм власності, іншими посадовими особами, які здійснюють інформування громадян;
- телерадіоорганізаціями, що здійснюють загальнонаціональне ефірне телемовлення;
- телерадіоорганізаціями, що здійснюють загальнонаціональне ефірне радіомовлення.

У 2022 році шляхом моніторингу опрацьовано 1 562 інтернет-сторінки органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, громадських об'єднань, політичних партій, інших юридичних осіб, з яких 1422 сайти – інтернет-представництва суб'єктів господарювання, через які реалізуються товари і послуги, а решта 140 – інших установ та організацій (медіа, музеї, бібліотеки та ін.).

За результатами моніторингів встановлено 1 112 порушень. Внаслідок вжитих заходів у межах компетенції Уповноваженого та Секретаріату усунуто 611 порушень вимог Закону, що становить 54,9% від усіх встановлених за результатами моніторингів порушень. З них: 590 порушень усунули суб'єкти господарювання, 21 – інші установи та організації.

Також за результатами перевірки діяльності Президента України та Кабінету Міністрів України в частині дотримання вимог статті 10 Закону при призначенні осіб на посади, визначені частиною першою статті 9 Закону в період з 24 лютого по 19 травня 2022 року, було виявлено 9 порушень вимог Закону.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 53 Закону Уповноваженим у 2022 році здійснювалась робота в межах 170 заходів державного контролю за застосуванням державної мови. З них повністю завершено 130 заходів державного контролю, здійснення 17 державних контролів було зупинено, оскільки вони стосувалися територій, на яких у 2022 році відбувалися бойові дії або які були тимчасово окупованими.

Загалом заходи державного контролю здійснювалися як на підставі скарг, що надійшли на адресу Уповноваженого, так і за власною ініціативою.

Якщо розглядати розпочаті заходи державного контролю за сферами, то більшість із них стосувалися сфери обслуговування споживачів (у т.ч. обслуговування через інтернет-представництва суб'єктів господарювання). Далі за кількістю здійснених заходів державного контролю йдуть сфери освіти, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. А саме:

- 104 – сфера обслуговування споживачів (у т.ч. інформація про товари та послуги);
- 19 – сфера освіти;
- 16 – сфера діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- 9 – сфера охорони здоров'я (у т.ч. медичне обслуговування);
- 7 – сфера діяльності підприємств, установ, організацій державної і комунальної форми власності;
- 5 – сфера інформації для загального ознайомлення;

- 3 – сфера культури;
- 2 – сфера суду;
- 1 – сфера реклами;
- 1 – сфера туризму;
- 1 – сфера медіа;
- 1 – сфера спорту;
- 1 – сфера науки.

За результатами проведених заходів державного контролю у 64 випадках встановлено порушення вимог статті 30 Закону (обслуговування), які усунуто у 42 випадках; у 16 – вимог статті 12 Закону (діяльність органів влади, місцевого самоврядування, підприємств та установ всіх форм власності), усунуто у 9 випадках; у 16 – вимог статті 27 Закону (користувацькі інтерфейси комп'ютерних програм та веб-сайтів), усунуто у 9 випадках; в 11 – статті 21 Закону (освіта), усунуто у 7 випадках; у 6 – статті 33 Закону (охорона здоров'я), усунуто у 3 випадках; у 4 – статті 28 Закону (інформація для загального ознайомлення), усунуто у 2 випадках; у 2 – статті 13 Закону (діловодство та документообіг), усунуто в усіх випадках; у 2 – статті 23 Закону (культура), усунуто в усіх випадках; в 1 – статті 14 Закону (судочинство, усунуто); 1 – статті 16 Закону (органи правопорядку); 1 – статті 29 Закону (публічні заходи); 1 – статті 34 Закону (спорт);

Станом на кінець 2022 року усунуто порушення у 65 випадках, що становить 77,4% від усіх заходів державного контролю, за результатами яких було встановлено порушення.

Керуючись статтями 24, 33-35, 38, 244<sup>24</sup>, 276-279, 280, 283-284 та пунктом 1 частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у 2022 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених представниками Уповноваженого, було винесено 18 постанов по справах про адміністративне правопорушення.

У дев'яти випадках порушення мовного законодавства до винного у вчиненні адміністративного правопорушення було застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу розміром 3400 грн. У восьми – постановою винесено попередження. В одному випадку порушення вимог Закону встановлено, проте у зв'язку з пропущеними строками на підставі пункту сьомого статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення справу про адміністративне правопорушення було закрито.

За сферами: 5 справ стосувалися порушення вимог Закону у діяльності представників органів місцевого самоврядування; 6 – сфери обслуговування (у т.ч. інформації для загального ознайомлення та обслуговування суб'єктами

господарювання через інтернет-представництва); 3 – освіти; 2 – діяльності правоохоронних органів; 1 – медіа; 1 – діяльності державного підприємства.

### ***Надання висновків та рекомендацій щодо застосування української мови як державної, інформаційно-роз'яснювальна робота***

На виконання пункту 4 частини першої статті 53 Закону Уповноваженим було надано 222 висновки та рекомендації щодо застосування української мови як державної органам державної влади та місцевого самоврядування, зокрема:

- висновки та рекомендації щодо застосування української мови як державної, які були надані органам державної влади та місцевого самоврядування за підсумками 2021 року;
- рекомендації щодо застосування української мови як державної у діяльності органів місцевого самоврядування;
- рекомендації щодо застосування української мови як державної у діяльності народних депутатів України, центральних органів виконавчої влади та міністерств;
- роз'яснення щодо окремих норм Закону, які набирають чинності з 16 липня 2022 року;
- рекомендації щодо норм Закону та Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- рекомендації щодо прийняття державної та регіональних програм з розвитку та функціонування української мови як державної;
- рекомендації щодо формування мережі безкоштовних курсів з опанування та підвищення рівня володіння державною мовою;
- застосування державної мови в сфері інформації для загального ознайомлення (вивісок, табличок, написів тощо) та реклами на території об'єктів благоустрою міст.

Також у 2022 році у зв'язку із набранням чинності окремими нормами Закону були проведені комплексні заходи з інформування громадськості та різних суб'єктів господарювання щодо особливостей мовного закону в окремих сферах суспільного життя. А саме:

- у сфері друкованих засобів масової інформації засновникам (співзасновникам) – видавництвам та розповсюдjuвачам друкованих ЗМІ були скеровані листи з відповідними роз'ясненнями щодо застосування державної мови у їх діяльності з 16 січня 2022 року; вимог до тиражу друкованого засобу інформації, який видається іншою, ніж державна, мовою, а також до його розповсюдження за передплатою та у місцях продажу;

- щодо використання державної мови в мережі Інтернет та мови інтерфейсів комп'ютерних програм, встановлених на товарах.

Проведена робота мала на меті підвищити ефективність виконання вимог Закону, яка залежить насамперед від поінформованості усіх громадян та суб'єктів, яких стосуються ці норми, про свої мовні права та обов'язки.

### ***Нормативно-правова робота***

З метою створення умов для розвитку та функціонування державної мови Уповноваженим, серед іншого, здійснювалася нормативно-правова робота.

Так, у 2022 році Уповноважений затвердив накази, які стосуються забезпечення діяльності Секретаріату, діяльності представників Уповноваженого із захисту державної мови, здійснення державного контролю за застосуванням державної мови тощо. Серед них:

- наказ від 24.02.2022 за № 2-ОУ "Про заходи із забезпечення діяльності Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні";
- наказ від 03.08.2022 за № 3-ОУ "Про деякі питання взаємодії представників Уповноваженого із захисту державної мови з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування";
- наказ від 09.09.2022 № 4-ОУ "Про затвердження форм документів, що складаються при оформленні матеріалів справи про адміністративні правопорушення";
- наказ від 09.09.2022 за № 5-ОУ "Про затвердження Положення про представників Уповноваженого із захисту державної мови";
- наказ від 29.12.2022 № 10-ОУ "Про внесення змін до наказу Уповноваженого із захисту державної мови від 01.12.2020 № 19-у "Про затвердження форм акту та інших документів, які складаються за результатами здійснення державного контролю за застосуванням державної мови".

Також опрацьовано всі нормативно-правові акти, що розроблялися іншими державними органами та надійшли на погодження Уповноваженому, в тому числі 10 законопроектів.

Підготовлено змістовні пропозиції до Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

У 2022 році за дорученням Уповноваженого Секретаріатом здійснювався щотижневий моніторинг проектів законів України та інших актів Верховної Ради України, зареєстрованих суб'єктами законодавчої ініціативи, а також

аналіз таких проєктів щодо їх можливого впливу на чинний порядок функціонування і застосування української мови як державної. Результати моніторингу, зокрема інформація про проєкти, норми яких могли стосуватися питань функціонування і застосування української мови як державної, враховувались у роботі Уповноваженого та Секретаріату.

Опрацьовано та перевірено щодо відповідності нормам Закону 3 технічні регламенти; 27 законів України, актів Кабінету Міністрів України, актів центральних органів виконавчої влади нормативно-правового характеру.

За звітний період забезпечено представництво інтересів Уповноваженого та Секретаріату Уповноваженого в 1 адміністративній справі у судах першої та апеляційної інстанцій, а саме: справа № 540/1606/21 за позовом Комунального закладу "Навчально-виховний комплекс "Школа гуманітарної праці" Херсонської обласної ради до Уповноваженого із захисту державної мови про визнання протиправним та скасування акта про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови від 24.02.2021, та визнання протиправним та скасування протоколу про порушення органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, підприємством, установою та організацією, іншим суб'єктом господарювання незалежно від форми власності, громадським об'єднанням, політичною партією вимог щодо обов'язкового застосування державної мови, встановлених статтями 12-23, 25-29, 31-42 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 24.02.2021. За результатами розгляду справи у позові відмовлено, рішення набрало законної сили.

### ***Опрацювання повідомлень про порушення***

У 2022 році на адресу Уповноваженого надійшло 2 846 звернень громадян з усіх регіонів України щодо порушення Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", що на 20% менше, ніж у попередньому році. Це може бути пов'язано зі зниженням активності громадян у зв'язку із розгортанням повномасштабної війни в Україні.

Лідерами за кількістю повідомлень, що містять інформацію про порушення вимог закону в регіоні (громаді), були місто Київ (823 звернення) та Харківська область (460). Найменша кількість повідомлень про порушення вимог Закону на території регіону стосується Рівненської (2), Луганської (6) та Кіровоградської областей (6). У 676 випадках регіон не встановлено. Детальна інформація щодо звернень про порушення вимог Закону за регіонами наведена у розділі, який стосується регіональної мовної політики.

Найбільша кількість звернень надійшла у серпні (535 звернень) та липні (485 звернень). Найменша у березні – 41 звернення.

989 звернень стосувалися відсутності української версії інтернет-представництв, через які суб'єкти господарювання здійснюють свою комерційну діяльність. 123 звернення стосувалися порушень вимог Закону під час обслуговування споживачів.

Також була актуальною проблема дотримання вимог мовного законодавства у сфері зовнішньої реклами та вивісок. Всього за звітний період з цього приводу надійшло 435 звернень. Найбільше таких звернень стосувалося Харківської області (252 звернень) та міста Києва (54 звернення).

Впродовж 2022 року надходили звернення щодо порушення законодавства про державну мову в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Усього протягом звітного періоду від громадян з цього приводу надійшло 152 повідомлення.

Протягом звітного періоду громадяни надіслали 117 звернень щодо порушень вимог Закону педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої, вищої освіти.

Про можливе порушення вимог Закону у сфері охорони здоров'я під час надання послуг окремими лікарями у медичних закладах, діагностичних центрах та сімейних амбулаторіях, а також отримання інформації від лабораторних центрів недержавною мовою проінформували 92 громадянина. Найбільше таких повідомлень стосувалося міста Києва (25 звернень) та Харківської області (13 звернень).

Про порушення своїх прав на отримання інформації українською в туристичній сфері повідомили 16 громадян, у сфері транспорту – 28.

За результатами їх розгляду Уповноваженим здійснено належні заходи реагування та надіслано відповіді заявникам. Детальніше про зміст та характер порушень, вказаних у зверненнях, а також особливості та результати реагування на них розглянуто у відповідних частинах, присвячених окремим сферам.

Питання роботи зі зверненнями громадян знаходиться на постійному контролі Уповноваженого із захисту державної мови.

### ***Співпраця з представниками державних органів, громадськими об'єднаннями, науковими установами та іншими юридичними особами***

Уповноваженим здійснювалась ефективна взаємодія з установами та організаціями шляхом зустрічей, спільних заходів, експертних обговорень з питань реалізації норм Закону. У межах співпраці з органами влади,



установами та організаціями різних форм власності було узгоджено спільні дії з:

- Головою Верховної Ради України Русланом Стефанчуком щодо необхідності ухвалення Державної програми сприяння опануванню державної мови. Ухвалення такої програми та її фінансування з державного бюджету визначено пріоритетним на наступні роки, адже це сприятиме утвердженню української мови як в країні, так і у світі;
- головою Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій Сергієм Бабаком на предмет функціонування державної мови у сфері освіти та науки в умовах війни;
- головою Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики Микитою Потураєвим стосовно захисту мовних прав громадян як в Україні, так і за її межами;
- Уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини Маргаритою Сокоренко та начальницею відділу представництва держави у справах щодо тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей Оксаною Коломієць. Уповноважений представив результати чергового дослідження Секретаріату стосовно російської політики лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях починаючи з 24 лютого 2022 року. Надані матеріали будуть використані в частині написання скарги та долучені до справи України проти країни-агресора;
- Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Людмилою Денісовою, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Дмитром Лубінцем стосовно консолідації зусиль, спрямованих на фіксацію порушень мовних прав громадян в умовах воєнного стану. Сторони домовилися про подальшу співпрацю у питаннях фіксації порушень мовних прав громадян України для подальшого звернення до міжнародних організацій та судів, а також ініціювання порушення кримінальних справ щодо осіб, які здійснювали політику згортання сфери використання української мови.

Низка зустрічей була присвячена обговоренню функціонування державної мови у сфері освіти та науки, а також тактичних та стратегічних кроків з формування відповідних умов для опанування державної мови громадянами через систему закладів освіти різного рівня як у країні, так і за її межами. Консолідовано зусилля у питанні захисту державної мови з:

- освітнім омбудсменом Сергієм Горбачовим стосовно посилення відповідальності керівників та педагогічних працівників за порушення мовного законодавства;

- радницею-уповноваженою Глави держави з питань Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту Ольгою Будник. Сторони обговорили питання імплементації Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у відповідних сферах та популяризації української мови за кордоном;
- головою Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти Андрієм Бутенком та його заступницею Оленою Єременко. Сторони домовилися про посилення контролю за дотриманням законодавства про державну мову в освітній та науковій сферах, реалізацію спільних проєктів і досліджень. Окрему увагу приділено необхідності підвищення якості викладання державної мови та її застосування в закладах вищої освіти та наукових установах;
- головою Державної служби якості освіти Русланом Гураком, з яким під час зустрічей було узгоджено спільний план дій щодо сприяння розширенню мережі безкоштовних курсів, розмовних клубів, навчальних онлайн-платформ та інших ресурсів для опанування й удосконалення спілкування українською мовою серед учасників освітнього процесу. Крім того, протягом 2022 – 2025 років Уповноважений із захисту державної мови і Державна служба якості освіти України вивчатимуть застосування української мови як державної у закладах загальної середньої освіти.

Крім того, протягом року була налагоджена плідна співпраця із громадським сектором. Відбулася низка нарад та зустрічей, на яких порушувалися питання мовних прав та їх захисту, популяризації положень Закону, особливо тих норм, що набули чинності у 2022 році, а також розбудови мережі безкоштовних курсів з опанування державної мови.

### ***Розвиток та функціонування державної мови на регіональному рівні***

В умовах відсутності Державної програми сприяння опануванню державної мови Уповноважений продовжив спонукати до ухвалення на регіональному рівні відповідних програм сприяння функціонуванню української мови як державної, важливим елементом яких є забезпечення на місцевому рівні функціонування різних ініціатив з її вивчення. У зв'язку із цим було проведено низку зустрічей та забезпечено взаємодію з керівництвом та представниками всіх військових адміністрацій та місцевих рад.

Завдяки проведеній роботі військовими адміністраціями та місцевими радами у 2022 році було затверджено низку відповідних документів. Загалом у звітному році було прийнято 15 програм розвитку та функціонування української мови як державної в різних сферах суспільного життя, з них: 6 –

обласних; 4 – міських; 5 – сільських (селищних) програм. Станом на квітень 2023 року в Україні діють 37 регіональних програм утвердження української мови, з яких 15 обласних; 11 міських; 11 сільських, селищних.

Також було скеровано десятки звернень до керівників місцевих органів влади з проханням привести у відповідність до правопису, стандартів державної мови та вимог статті 41 Закону назви населених пунктів, які не відповідають правилам і нормам українського правопису, та щодо застосування державної мови в сфері інформації для загального ознайомлення (вивісок, табличок, написів тощо) та реклами на території об'єктів благоустрою міст.

Більше інформації про результати взаємодії з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування подано в частині Звіту, що присвячена особливостям функціонування державної мови на регіональному рівні.

### ***Публічне обговорення питань функціонування української мови як державної***

У межах публічного обговорення питань функціонування української мови як державної Уповноважений взяв участь у засіданнях круглих столів, форумах, семінарах, вебінарі, конференціях та інших заходах. Питання української мови як складової національної безпеки та запоруки єднання країни, а також злочинів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях піднімались на:

- Міжнародному круглому столі "Протидія дезінформації в умовах воєнних дій" за участі Секретаря РНБО Олексія Данілова, в.о. керівника Центру протидії дезінформації Андрія Шаповалова, Голови Офісу Ради Європи в Україні Стена Ньорлова, Посла Республіки Польща в Україні Бартоша Ціхоцького, Посла Республіки Молдова в Україні Валеріу Ківері, Посла Латвійської Республіки в Україні Ілгварса Кляви, Посла Чорногорії в Україні Драгіци Понораца, Тимчасового повіреного Французької республіки в Україні Бенжамена Роріга, представників міністерств. Тарас Кремень розповів міжнародним партнерам України про міфи російської пропаганди щодо мовного питання;
- круглому столі з питань розвитку української мови в умовах сьогодення, в якому взяли участь Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук, Перший заступник Голови Верховної Ради України Олександр Корнієнко, заступниця голови Верховної Ради України Олена Кондратюк, президент НАН України академік Анатолій Загородній, президент НАПН України, академік Василь Кремень, директор Інституту української мови Павло

- Гриценко, керівник Головного юридичного управління при Верховній Раді України Михайло Теплюк, ректори ряду університетів;
- науковій конференції "Дебати щодо мовного розмаїття в сучасній Україні – національні меншини, двомовність та мовні ідеології у воєнні часи", організованій у співпраці Гіссенського університету імені Юстуса Лібіха (Німеччина) з низкою українських наукових інституцій – Інститутом української мови НАН України, Ужгородським національним університетом та Ізмаїльським державним гуманітарним університетом. Учасники конференції серед іншого обговорили питання збільшення присутності української мови в різних сферах суспільного життя, у побутовому спілкуванні українців та функціонування мов національних меншин в контексті утвердження української як державної;
  - Міжнародній науково-практичній конференції "Українська мова у світі", організованій Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету "Львівська політехніка" (МІОК). У конференції взяли участь професор Віденського університету, президент Міжнародної асоціації українців Міхаель Мозер, професор Університету Кобе Гакуїн, президент Асоціації українців Японії Йошіхіко Окабе, директорка Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету "Львівська політехніка" Ірина Ключковська, почесна консулка Канади в Україні, викладачка Львівського національного університету ім. І. Франка Оксана Винницька-Юсипович, перший Голова Національної комісії зі стандартів державної мови, професор Національного університету "Києво-Могилянська академія" Оріся Демська та ін. Тарас Кремень, серед іншого, поінформував про задокументовані Секретаріатом факти лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях;
  - Шостому Українському Жіночому Конгресі "Цінності під час війни" за участі Першої Леді України Олени Зеленської, віцепікерки парламенту Олени Кондратюк, народної депутатки Марії Іонової, віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольги Стефанишиної, спікерки Сейму Литви Вікторії Чміліте-Нільсен, керуючого партнера Могилянської стратегічної Агенції Гелени Саврук, віцепрем'єр-міністерки та міністерки економіки України Юлії Свириденко, Міністерки соціальної політики України Оксани Жолнович, виконавчої директорки Інституту з проблем жінок, миру та безпеки Джорджтаунського університету Меланії Вєрвір, Міністра оборони України Олексія Рєзнікова, Надзвичайного та повноважного Посла Великобританії в Україні Мелінди Сіммонз, віцепрем'єр-міністерки –

міністерки з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірини Верещук та ін. Захід був присвячений викликам, які постають перед жінками під час війни, та тим цінностям, з якими українська та світова спільнота долає ці виклики.

Консолідації спільних зусиль задля розширення мережі безкоштовних мовних курсів та проблемі задоволення мовних потреб українців за кордоном були присвячені такі заходи:

- Міжнародний експертний форум "Польща – Україна: нові освітні та культурні виклики", де увагу було зосереджено на питаннях поширення української мови у світі та сприяння задоволенню мовних потреб закордонних українців і громадян України, які опинилися за межами країни через російсько-українську війну;
- Конференція "Перспективи розбудови мережі безкоштовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів з опанування української мови", на якій Тарас Кремень обговорив з керівниками популярних в Україні курсів та розмовних клубів перспективи розширення мережі з метою покращення рівня мовних компетенцій громадян, які прагнуть вивчати або вдосконалити державну мову;
- II Київський форум волонтерів, що об'єднав людей, які підтримують Збройні Сили України, організовують безкоштовні мовні курси, роблять усе для того, аби український народ переміг;
- Форум "Українська – мова Перемоги", ініційований Всеукраїнським рухом "Єдині" за участі Ініціативи "Навчай українською" та ГО "Українська гуманітарна платформа", на якому обговорювалися способи подолання наслідки русифікації та було акцентовано увагу на важливості створення можливостей для вивчення української мови тим громадянам, які вимушені були виїхати за кордон.

За участі Уповноваженого питання функціонування української мови як державної в сфері освіти і науки в умовах війни було розглянуто на:

- засіданні Президії Національної академії наук України;
- засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України;
- Всеукраїнській науково-практичній конференції МНАУ "Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект";
- Всеукраїнській серпневій конференції "Освіта в умовах війни";
- круглому столі "Мова й освіта – моноліт сильної нації й держави".

Крім того, Уповноважений долучився до обговорення докорінних змін у мовній ситуації та збільшення присутності української мови в усіх сферах суспільного життя під час пресконференції "Боротьба в інформаційній та культурній царинах: що думають українці про державну мовну політику та

пропаганду на тлі агресії РФ", де були оприлюднені результати опитування, проведеного 7 – 15 травня 2022 року в 11 областях України Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з Оксфордським університетом, а також на круглому столі "Забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі: результати I етапу моніторингового дослідження у Київській області", проведеному Державною службою якості освіти України у Київській області.

Публічний обмін думками на різних рівнях з питань функціонування української мови сприяв пошуку спільних рішень у питаннях подолання багаторічної системної русифікації українців, виконання норм Закону, які імплементуються поступово, а також зміцненню позицій української мови як чинника національної безпеки України.

### ***Висвітлення діяльності Уповноваженого в медіа***

Протягом звітнього періоду проводилася робота з інформування громадян стосовно діяльності Уповноваженого із захисту державної мови. Були підготовлені матеріали як з питань основної діяльності Уповноваженого, так і стану функціонування державної мови в умовах війни (у т.ч. на тимчасово окупованих територіях) та практичних порад щодо дерусифікації громадян.

Через офіційні канали комунікації були поширені роз'яснення Уповноваженого щодо:

- положень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної";
- набрання чинності з 16 січня 2022 року норм Закону, які стосуються сфери друкованих ЗМІ;
- набрання чинності з 16 липня 2022 року норми стосовно мови вебресурсів та користувацьких інтерфейсів та запровадження адміністративної відповідальності за порушення;
- рекомендацій, які допоможуть перейти на спілкування українською у повсякденному житті та професійній сфері;
- рекомендацій щодо імен для увічнення в географічних назвах та об'єктів топоніміки (список імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови).

Зауважимо, що найбільш відвідуваними публікаціями були ті, що стосувалися набрання чинності з 16 липня 2022 року низкою норм Закону та запровадження адміністративної відповідальності за порушення мовного законодавства та списку імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови. Крім того, у травні – липні проведено інформаційну

кампанію з роз'яснення ключових положень рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-Р/2021.

Висвітлено результати моніторингів та оглядів щодо дотримання мовного законодавства та особливостей функціонування державної мови в умовах війни, які були проведені Секретаріатом Уповноваженого протягом 2022 року, зокрема оприлюднено інформацію щодо моніторингів, які стосуються дотримання мовного законодавства у сфері друкованих медіа та онлайн-медіа, а також оглядів щодо стану функціонування державної мови у діяльності телерадіоорганізацій та представників органів влади та органів місцевого самоврядування в умовах війни. Підсумками проведеної роботи стало активне висвітлення вітчизняними засобами масової інформації тематики мовного закону.

Уповноважений взяв участь у багатьох радіо- та телеефірах провідних каналів та дав низку розгорнутих інтерв'ю великим часописам.

На сторінках популярних медіа розміщено 47 авторських колонок Уповноваженого (26 на "LB.ua", 19 – на "Укрінформ", 2 – на "Еспресо"), які в подальшому були передруковані іншими ЗМІ.

Протягом звітної періоду підготовлено тексти та зображення для 474 дописів у Facebook (<https://www.facebook.com/govuatoma/>). Кількість підписників сторінки Уповноваженого у Facebook збільшилася на 5 тисяч осіб і станом на кінець 2022 року становила 22 тисячі. За статистичними даними Facebook, дописи сторінки охопили близько 2 мільйонів осіб.

Протягом звітної року було підготовлено, розміщено на офіційних ресурсах та поширено серед партнерів 44 мовні дайджести, які містять актуальну інформацію щодо мовної ситуації в країні, а також про українську мову за кордоном. Також на сайті Уповноваженого акумульовано інформацію, що постійно оновлюється, щодо безкоштовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів із вивчення та вдосконалення державної мови. Інформація розміщується у спеціально створеному розділі "Опанувати мову" (<https://toma-ombudsman.gov.ua/kursy>).

### ***Розбудова мережі безкоштовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів з опанування української мови***

Організація мережі безкоштовних курсів української мови в умовах стрімкого зростання попиту на її опанування була одним з головних завдань Уповноваженого у 2022 році. Певним інструментом реалізації цієї ініціативи було просування ідеї щодо прийняття місцевими органами влади та місцевого самоврядування регіональних програм сприяння функціонуванню державної мови в регіонах, основною складовою яких мають бути заходи зі створення

можливостей для місцевих мешканців та внутрішньо переміщених осіб опанувати державну мову (організація безкоштовних курсів, розмовних клубів, навчальних проєктів з української мови тощо, заходів з популяризації таких можливостей). Загалом силами місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, окремих навчальних закладів, бібліотек, приватного бізнесу, волонтерських груп та окремих волонтерів було реалізовано різноманітні проєкти для різних цільових груп, що спрямовані на опанування державної мови.

За дорученням Уповноваженого Секретаріат розпочав роботу зі систематизації інформації щодо ініціатив, що надають можливість вивчення української мови. Станом на квітень 2023 року в Україні діє близько 500 безкоштовних онлайн-ресурсів, курсів та розмовних клубів з опанування української мови. Лідер за кількістю локацій – Київська область (69) разом із містом Київ (27). Далі йдуть Львівська (80), Закарпатська (60) Дніпропетровська (41), Вінницька (21) та Одеська (20) області. Найменшу кількість пропозицій для вивчення державної мови представлено у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській областях.

Детальна інформація щодо ініціатив з опанування державної мови наведена в розділі, присвяченому регіональній мовній політиці.

### ***Збір фактів лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях в умовах повномасштабного вторгнення***

Від початку повномасштабного вторгнення однією зі складових політики знищення українського народу з боку окупантів став лінгвоцид – цілеспрямоване вилучення української мови з різних сфер суспільного життя.

З огляду на це за дорученням Уповноваженого із захисту державної мови Секретаріат почав здійснювати збір інформації дій країни-агресора на тимчасово окупованих територіях, які спрямовані на витіснення української мови з публічного простору, суспільного вжитку, а також дискримінацію, переслідування чи репресії проти громадян України за мовною ознакою. За результатами узагальнення інформації з відкритих джерел зафіксовано понад 200 фактів. Зібрані Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови матеріали щодо лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях передані до правоохоронних органів, вітчизняних та міжнародних інституцій, які розслідують воєнні злочини в Україні.

Зауважимо, що окремі факти лінгвоциду долучені за зверненням Уповноваженого до:

- кримінального провадження від 01.03.2022 № 22022000000000060, відкритого Службою безпеки України;



- кримінального провадження від 12.07.2022 № 12022000000000623, відкритого Національною поліцією України.

Крім того, інформація щодо фактів лінгвоциду надсилалася на адресу Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, Міністерства юстиції України для долучення до позовів України проти російської федерації в міжнародних судах.

Детальна інформація щодо лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях наведена у відповідному огляді, що є частиною цього Звіту.

### ***Міжнародне співробітництво***

Зважаючи на масштаби загрози, перед якою постала Україна 24 лютого 2022 року, Уповноважений долучився до загальнонаціональної кампанії з пошуку підтримки у світової спільноти. До керівників європейських мовних інституцій, переважна частина яких співпрацює з європейськими урядами, були надіслані особисті звернення із закликом підтримати Україну та допомогти їй як гуманітарними, так і військовими засобами. Провідні мовні інституції Європи, до яких звернувся Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень, підтримали Україну.

Зокрема, Генеральний директор Мовної інспекції Естонії, відомий дитячий письменник і державний діяч Ілмар Томуск запевнив, що "Естонія в ці складні часи – разом з народом України. Церкви моляться, народ підтримують, як можуть. Слава Україні".

Естонська академія наук та її президент професор Тармо Соомере закликали всі Академії наук світу підтримати народ України. "Війна в Україні – це кошмар у серці Європи та жорстокий тривожний дзвінок для всіх націй. Академії наук зобов'язані надавати найкращі поради своїм країнам та урядам у таких ситуаціях для деескалації війни", - вказано в заяві.

Агентство латвійської мови висловило свою повну підтримку Україні, нашому народу та біженцям. Про це заявив директор Мовного агентства Латвії професор Яніс Валдманіс, який всіляко сприяє розбудові мовної політики в країнах-членах ЄС. Він повідомив, що Фонд інтеграції суспільства запустив єдину інформаційну лінію "Допомога українцям у Латвії", мета якої є підтримка цивільного населення України. Зокрема, йдеться про допомогу при перетині кордону, виготовленні посвідки на проживання, пошуку житла, роботи, стосовно харчування, ліків, шкіл для дітей.

У своєму відкритому зверненні президент Латвійської академії наук, академік, член Європейської академії наук та мистецтв Іварс Калвіньш зауважив, що наші латвійські друзі вживають всіх подальших необхідних

заходів на підтримку народу України: "Ми, Латвійська академія наук, як усі, хто поважає право народів на самовизначення, свободу і життя, категорично засуджуємо безпрецедентну військову агресію Російської Федерації проти України. Україна не вчиняла жодних ворожих дій проти території Російської Федерації, її військових об'єктів чи цивільної інфраструктури, проти її народу, що могло б стати формальним приводом для військової агресії".

Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин оприлюднив заяву щодо неприпустимості використання рф становища російської мови як мови меншини приводом для агресії проти України.

Загалом, цивілізований світ почув Україну і підтримав її у протистоянні зі спільним ворогом. Захід почав розуміти культурну самобутність та цінність України. Мільйони людей вийшли на акції проти військової агресії в Україні. Українську мову почали вивчати іноземці і нею почали спілкуватися міжнародні дипломати.

Завдяки проведеній наполегливій роботі та налагодженій тісній взаємодії з керівництвом EFNIL та окремими її організаціями-членами 21 березня 2022 року на позачерговому засіданні Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL) одноголосно прийнято рішення про надання Україні статусу асоційованого члена EFNIL – організації, яка забезпечує обмін досвідом та інформацією щодо мовної політики, заохочує вивчення офіційних європейських мов, сприяє мовному та культурному розмаїттю в Європейському Союзі.

Вступ до Європейської федерації національних мовних інституцій – це впевнений крок до стандартів європейської спільноти, нові можливості для обміну досвідом та кращими європейськими мовними практиками, а також захист та популяризація української як майбутньої мови Європейського Союзу. Ставши частиною європейської лінгвістичної спільноти, України долучилася до процесів формування мовної політики на європейському континенті, що надає додаткові можливості у питанні поширення української мови у світі, задоволення мовних потреб закордонних українців і громадян України, які вимушено опинилися далеко за межами країни через війну. Цей крок набуває особливого значення в умовах повномасштабного вторгнення на територію України, коли ворог, заперечуючи існування української ідентичності, намагається знищити всі її прояви, у тому числі й українську мову.

У жовтні 2022 року Україна вперше взяла участь у роботі Генасамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій як асоційований член. Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремінь в онлайн-форматі долучився до заходу. Висловивши подяку пані Президенту EFNIL Сабіні Кірчмайер та іншим членам Федерації за підтримку України з початку

повномасштабної російської агресії, Уповноважений поінформував європейських партнерів про масові злочини, які вчиняє країна-агресор на території України, зокрема злочини лінгвоциду, та закликав до посилення підтримки міжнародних партнерів у питанні поставок зброї та санкційного тиску на агресора. Доповідь Уповноваженого на тему: "Російська політика лінгвоциду на окупованих територіях України як спосіб демонтажу конституційного ладу України та елемент геноциду українського народу" увійшла до щорічного збірника статей за результатами роботи Генасамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій у 2022 році.

Зважаючи на важливість підтримки міжнародного співтовариства у питанні реалізації мовної політики України в світі, задоволенні мовних потреб українців, що знаходяться за межами України (у т.ч. через війну), боротьбі з ворогом за свою незалежність та самобутність, а також притягнення до відповідальності країни-агресора за всі скоєні злочини, Уповноваженим розширювалися міжнародні партнерські зв'язки. У рамках цього завдання організовано та проведено зустрічі Уповноваженого, а також представників Уповноваженого з:

- представниками Київського Офісу Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. Сторони обговорили широке коло питань, пов'язаних із функціонуванням української мови як державної, зокрема щодо порушення мовних прав українців на окупованих територіях;
- Верховним Комісаром ОБСЄ у справах національних меншин Кайратом Абдрахмановим, на якій було піднято питання щодо призупинення членства країни-агресора в ОБСЄ, посилення моніторингу країнами-членами ОБСЄ питань, пов'язаних з порушенням прав людини в Україні, у тому числі мовних прав;
- членами Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування злочинів в Україні, під час якої сторони обговорили злочини країни-окупанта в Україні, у т.ч. питання лінгвоциду як складової політики геноциду українського народу;
- Надзвичайним і Повноважним Послом Бельгії в Україні Петером Ван Де Вельде стосовно поглиблення українсько-бельгійських взаємин, у т.ч. в гуманітарній сфері;
- Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Молдова в Україні Валерію Ківерем, під час якої сторони обмінялись думками щодо актуальних питань мовної політики країн, можливостей обміну досвідом в царині імплементації мовного законодавства та для задоволення освітніх та мовних потреб українців в Молдові, що

вимушено переїхали після початку повномасштабної військової агресії проти України.

- Надзвичайним і Повноважним Послом Польщі в Україні Бартошем Ціхоцьким, під час якої Уповноважений подякував пану Послу за надійне партнерство та неоціненну допомогу, яку надає Польща українцям, що змушені були тікати від війни та окупації. Окремою темою стало програма польського Уряду щодо відкриття українських шкіл та надання можливості маленьким українцям навчатися українською мовою;
- Надзвичайним і Повноважним Послом Литовської Республіки в Україні Вальдемарасом Сарапінасом, під час якої Уповноважений подякував пану Послу за сприяння з боку литовського народу в збільшенні санкцій проти РФ за її воєнні злочини в Україні, а також розповів про факти геноциду-лінгвоциду проти українського народу.

Проведена протягом року робота, що передбачала налагодження співпраці, обмін досвідом та інформацією щодо мовної ситуації в Україні представників дипломатичних установ та міжнародних організацій, закордонних українців, була спрямована на:

- утвердження української мови як консолідуючого чинника українських громад за межами країни в умовах повномасштабного вторгнення на територію України;
- інтеграцію України до європейського мовного простору;
- задоволення мовних потреб закордонних українців і громадян України, які вимушено опинилися далеко за межами країни через війну, шляхом створення мережі курсів з вивчення української мови та класів для дітей з України, навчання в яких здійснюється за державними стандартами та освітніми програмами України;
- поширення інформації про злочини, які чинять окупаційні російські війська на території України, у т.ч. щодо української мови;
- висловлення подяки за допомогу, що надається Україні у цей важкий час.

Відзначимо підтримку міжнародних партнерів у питанні навчання біженців з України українською мовою. Зокрема, сприяючи задоволенню мовних потреб українських дітей, у Литві реорганізовані окремі заклади та створені класи для переселенців з України, навчання в яких здійснюється за державними стандартами та освітніми програмами України. Там запроваджено викладання 5 уроків української мови на тиждень. У Каунасі відкрито

український клас імені Героїв Крут у Кадетському ліцеї імені генерала Повіласа Плехавічуса.

Польський Уряд також сприяє відкриттю українських шкіл, де навчальні предмети викладаються українською мовою. Крім того, навчальні заклади надають можливість вивчати предмети, що пов'язані з рідною культурою, а в деяких школах можна навіть отримувати освіту за програмою Міністерства освіти України<sup>8</sup>.

Підсумовуючи, варто зазначити, що війна, як головний фактор і обставина 2022 року, безумовно, мала значний вплив на щоденну роботу та унеможливила проведення окремих заходів, однак в цілому реалізація функції захисту прав громадян не припинялася.

Забезпечено проведення моніторингів та здійснено заходи державного контролю, вжито відповідні заходи реагування щодо порушників (у т.ч. винесення постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу та попередження за застосування недержавної мови). Було надано необхідні експертні висновки на всі законопроекти та інші нормативно-правові акти, що надійшли від комітетів Верховної Ради України та ЦОВВ. Скарги та звернення громадян, які надходили на адресу Секретаріату Уповноваженого, розглядалися Уповноваженим відповідно до норм чинного законодавства.

Завдяки проведеній роботі Україна в 2022 році стала частиною мовного простору Європейського союзу – асоційованим членом Європейської федерації національних мовних інституцій, що відкриває нові можливості для популяризації та захисту української мови.

Зважаючи на виклики, перед якими постала країна, Уповноважений долучився до загальнонаціональної кампанії з пошуку підтримки у світовій спільноті, зокрема мовної. Реагуючи на численні повідомлення про утиски громадян України за мовною ознакою на тимчасово окупованих територіях, був організований збір фактів лінгвоциду. В умовах безпрецедентної хвилі дерусифікації зросійщених українців продовжено роботу над ухваленням регіональних мовних програм та ініційовано загальнонаціональну кампанію з розбудови мережі курсів з опанування державної мови, а також підтримано громадськість у прагненні позбутися всього радянського та російського у публічному просторі, зокрема в назвах об'єктів топоніміки.

2022 рік був сповнений безпрецедентних викликів та випробувань. З початком повномасштабної збройної агресії проти України мільйони українців усвідомили багатовекторність і тяглість війни, що її веде ворог. Зрозуміли, що

---

<sup>8</sup> Де знайти українську школу в Польщі? URL: <https://www.ukrainianinpoland.pl/uk/ukrainian-schools-in-poland-uk/>.

йдеться не просто про фізичне вбивство чи захоплення територій, а про знищення української ідентичності, складовими елементами якої є мова, культура, традиції, цінності та історична пам'ять. Мовна ситуація характеризується низкою позитивних зрушень в усіх сферах суспільного життя. Докладено чимало зусиль задля підтримки цих процесів. Боротьба триває, і ми повинні не лише втримати отримані високою ціною здобутки на мовному фронті, а й остаточно подолати наслідки русифікації.

### РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після проголошення Незалежності Україна болісно і драматично, долаючи потужні зовнішні колонізаційні впливи, крок за кроком почала формувати і відстоювати власні суспільні та зовнішньополітичні орієнтири. Процеси утвердження української мови як державної відбувалися складно і нерівномірно як у часі, так і територіально.

Далеко не завжди українська мова визнавалася політичною верхівкою і значною кількістю громадян як базова цінність, без якої неможливе існування соборної держави. Внаслідок неприпустимої політичної практики щодо другорядності значення державної мови Україна нерідко зазнавала непоправних втрат.

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року та подальші трагічні події переконливо засвідчили хибність та шкідливість такої позиції. Стрімке зростання рівня суспільної підтримки державної мови, кардинальне збільшення її застосування не лише в публічних сферах, а й у приватному спілкуванні довели на практиці, що вона є потужним, дієвим і націєствердним чинником об'єднання громадян, важливим фактором формування єдиної української громадянської нації, здатної успішно протистояти агресору, долати важкі історичні виклики та здобувати перемоги на полях битв.

У лютому 2022 року зникли останні ілюзії щодо справжніх намірів російської федерації стосовно України та українців. Відверто антиукраїнські публічні заяви очільників кремля, масові воєнні злочини проти мирного населення, підкреслено антиукраїнський характер дій росіян на тимчасово окупованих територіях переконливо доводять, що їхнім завданням є не лише ліквідація української державності, а й геноцид української нації, включаючи знищення української самобутності через лінгвоцид. Здається, що внаслідок "шокової терапії" війни громадяни України, які раніше не надавали значення питанням утвердження національної ідентичності, нарешті усвідомили справжню цінність права бути українцем і наслідки, якщо таке право у них буде відібрано. Крім того, всі зрозуміли, що мова – це також і зброя, що зміцнює Україну і допомагає знищувати ворога.

Стрибокподібні зміни в ставленні громадян до державної мови після повномасштабного нападу росіян, зафіксовані соціологами, а також численні факти, що вказують на кардинальні зміни у виборі мови контенту і комунікації між людьми, значне збільшення присутності української мови практично в усіх публічних сферах дають підстави навести аналогію із явищем "фазового переходу" у фізиці. Цей термін означає трансформацію внутрішньої структури

речовини, при якій відбувається різкий стрибок певної фізичної характеристики, викликаний малою зміною іншої характеристики.

Справді, разом з різким зміцненням становища української мови, яке відбулося протягом дуже короткого відрізка часу, українське суспільство набуло якісно нових рис: кристалізувалося і утвердило свою внутрішню структуру, стало більш стійким до внутрішніх розломів і "міцним горішком" для ворога.

Дослідницька агенція Info Sapiens зафіксувала, що разом зі значним зростанням протягом 2022 року віри в українську державу та її майбутнє відбулося двократне зменшення частки російськомовних українців – з 26% перед вторгненням до 13% в січні 2023 року та збільшення на 16% тих, хто найчастіше спілкується українською мовою (з 46% до 62%). У 2020 році 69% українців пишалися тим, що є громадянами України, а в серпні 2022 року – 98%; у лютому 2022 року 56% вірили, що Україна відіб'є напад Росії, а в березні 2022 року – 91%, і такий показник залишається незмінним і в січні 2023 року<sup>9</sup>. Важливо, що відповіді на політичні питання в 2022-2023 роках мало відрізняються за регіонами, тоді як до 2022 року були суттєві розбіжності залежно від географічної близькості до росії. Отже, всупереч розрахунку ворога на мовний і світоглядний розкол реакція на вторгнення вказує на консолідацію суспільства навколо питань зміцнення державності та утвердження державної мови.

Водночас вбачається, що російська агресія не була головною рушійною силою "фазового переходу", натомість вона відіграла роль його каталізатора. Тобто в Україні на момент вторгнення вже склалися необхідні для набуття нової якості умови. На підтвердження цієї думки можна навести приклад процесу українізації публічного простору. Суспільний потенціал для зміцнення позицій української мови активно накопичувався протягом багатьох років. Після потужного імпульсу Революції Гідності він частково реалізувався через прийняття і безболісну імплементацію законів, які збільшили присутність української мови на радіо і телебаченні, обмежили доступ російських видавців на український ринок, встановили чіткі вимоги до застосування державної мови в освіті, зрештою через Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі – Закон) та ухвалення знакового для України рішення Конституційного Суду України щодо конституційності мовного Закону<sup>10</sup>.

<sup>9</sup> Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>.

<sup>10</sup> Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-п/2021 (Справа № 1-179/2019(4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.



Це був важливий і необхідний етап, який створив підґрунтя і передумови для мовного "вибуху", вивільнення великої кількості творчої енергії українців і більш глибокого усвідомлення ними справжньої цінності державної мови, яка допомагає нації долати важкі випробування. Так, зокрема, в умовах воєнного стану юридичні формулювання щодо державної мови, застосовані в Конституції, мовному законі та згаданому рішенні КСУ відтепер набули реального і зрозумілого кожному українцю змісту. Наведемо деякі з них:

"Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України" (стаття 10 Конституції).

"Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації...

Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави...

Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України" (Стаття 1 Закону).

"Як інститут української державності, що поєднує юридичний і ціннісний складники, українська мова покликана виконувати інтегративну (соборницьку) функцію та забезпечувати єднання й монолітність українського суспільства різнорівнево...

Загроза українській мові рівносильна загрозі національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, оскільки мова – це своєрідний код нації, а не лише засіб спілкування. Без повноцінного функціонування української мови в усіх ділянках публічного життя суспільства на всій території України українській нації загрожує втрата статусу й ролі титульної й державотвірної нації, що є рівнозначним загрозі зникнення Української держави з політичної карти світу. Українська мова - доконечна умова (*conditio sine qua non*) державності України та її соборності" (Рішення КСУ від 14 липня 2021 року № 1-р/202).

Фактично після 24 лютого 2022 року досягнуто суспільного консенсусу в питанні важливості всебічного розвитку і функціонування державної мови, а окремі спроби маніпуляцій на мовному ґрунті одразу отримують швидку і консолідовану відповідь громадянського суспільства.

Розглянемо деякі факти і показники, які характеризують процес "фазового переходу" в контексті утвердження державної мови після 24 лютого 2022 року. При цьому зауважимо, що більш глибокий аналіз ситуації в окремих сферах публічного життя подано у відповідних розділах цього звіту.

У перші ж дні повномасштабної війни відбулося помітне відторгнення російської мови як мови держави-агресора з публічної комунікації політиків, популярних блогерів, медійних осіб, лідерів громадської думки та пересічних громадян. Винятком стали публічні звернення до росіян із закликом засудити війну та протидіяти кремлівському злочинному режиму. Багато хто з відомих українців поширили відео та текстові заяви про повну відмову від послуговування російською мовою в публічному просторі і звернення до українців вчинити так само, а також довіряти більше тій інформації, яка подається державною, а не російською мовою. Факти, про які йтиметься нижче, вказують на те, що такі заклики отримали позитивну реакцію серед загалу.

Перші заміри, проведені 19 березня соціологічною групою "Рейтинг" одразу після початку повномасштабної війни, з одного боку, засвідчили стали динаміку зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57% у 2012 році до 76% у 2022 році. Російська за 10 років втратила з 42 до 20%, а з іншого боку – вони вказали на різкий стрибок у підтримці статусу української мови як єдиної державної – з 65% у вересні 2021 року до 83% у березні 2022 року. За надання державного статусу російській мові до війни виступали майже чверть, а у березні – лише 7% респондентів. Також у порівнянні із груднем 2021 року (фактично за 3 місяці) відбулося помітне зменшення тих, хто вдома розмовляє лише російською мовою: з 26% до 18%<sup>11</sup>. Перетікання відбулося насамперед у категорію тих, хто розмовляє вдома українською та російською мовами. Процес переходу на іншу мову спілкування не може бути одномоментним. Важливо, що дві третини тих, хто користується двома мовами у побуті, готові найближчим часом перейти виключно на українську. Серед російськомовних таких третина. Протягом року соціологи фіксували стійку тенденцію до переходу на українську мову спілкування, про що окремо йтиметься нижче.

Одразу українська мова стала відігравати роль ідентифікатора "свій – чужий" як в районах безпосередніх бойових дій, так і для виявлення диверсантів, розвідників, підозрілих осіб, що могли діяти в інтересах ворога; як публічний прояв відданості Україні, громадянської стійкості перед обличчям російської навали; як прояв відваги цивільного населення на захоплених ворогом територіях. Весь світ бачив саморобні плакати, скандування і співи українською мовою на стихійних зібраннях і мітингах у перші дні окупації, патріотичні написи, графіті, листівки, наліпки, численні відеоролики спілкування з загарбниками, які стали "вірусними". Можна пригадати широкі обговорення в медіа та соцмережах теми використання "кодових" слів для

---

<sup>11</sup> Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language\\_issue\\_in\\_ukraine\\_march\\_19th\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html).

виявлення ворогів, шалену популярність інтернет-мемів про "паляницю", "укрзалізницю" чи "нісенітницю" тощо, які яскраво ілюструють і підтверджують той факт, що українська мова має велике практичне значення для організації протидії агресору, зокрема й у військовому аспекті.

Значну роль відіграла державна мова і в інформаційній війні. Мова поширення новин стала важливим фактором довіри до джерела та їх змісту, засобом формування та захисту власного українського медіапростору, стійкого до впливу російської пропаганди та інформаційно-психологічних спецоперацій ворога.

Певною мірою українізації телевізійного простору сприяла зміна програмного наповнення найбільших загальнонаціональних телеканалів, які до вступу в дію транслювали в ефірі достатньо розважального російськомовного продукту. В результаті об'єднання на єдиній українськомовній інформаційній платформі – цілодобовому інформаційному марафоні "Єдині новини #UАразом" (відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану", введеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022) відбулося значне скорочення присутності російської мови на телебаченні<sup>12</sup>. З українських телеканалів практично зникли російськомовні фільми й розважальні програми, натомість українсько-російська двомовність, на жаль, продовжувала практикуватися в інформаційних та інформаційно-аналітичних програмах, у т.ч. в ефірі телемарафону "Єдині новини #UАразом". Про це, зокрема, свідчать результати огляду 30-ти загальнодержавних телеканалів, проведеного у травні 2022 року Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови<sup>13</sup>.

Цікаво, що запеклі інформаційні бої відбувалися у вигляді "війни правок" у Вікіпедії. Її український сегмент, як, втім, і російський, став об'єктом масованої атаки з боку російських ботоферм, які намагалися викривити зміст статей про хід бойових дій. Завдяки згуртованості і завзятості української вікі-спільноти вдається успішно протистояти ворожим намаганням, а також забезпечувати швидкий розвиток українськомовного сегменту. За повідомленням "Вікімедіа Україна", в порівнянні з квітнем 2021 українська Вікіпедія серед усіх мовних версій піднялася за популярністю на три щаблі – з 18 на 15-е місце у світі, обігнавши Вікіпедії індонезійською, а також шведською

---

<sup>12</sup> Указ Президента України №152/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>.

<sup>13</sup> На сьогодні в Україні немає телеканалів, які б надавали суспільно важливу інформацію виключно державною мовою, - результати огляду ТБ. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/na-sogodni-nemaye-telekanaliv-yaki-b-nadavali-suspilno-vazhlivu-informaciyu-viklyuchno-derzhavnoyu-movoyu-rezultati-oglyadu-tb>.

і чеською мовами. 107 мільйонів відвідувань – рекордний результат квітня 2022 року. Це на 18% більше за результат квітня 2021 року<sup>14</sup>.

Також необхідно відзначити, що українська мова стала основною для переважної більшості популярних в Україні онлайн-медіа. Крім загальної тенденції зростання популярності та довіри до українськомовного інформаційного контенту цьому прогресу сприяло і набрання чинності частини шостої статті 27 Закону щодо мови інтернет-представництв. Моніторинг 50-ти найпопулярніших онлайн-медіа, проведений Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови у вересні 2022 року, засвідчив, що у 86% інформаційних сайтів існує українськомовна версія, і вона завантажувалася за замовчуванням. Лише 2 сайти (Багнет та Голос.ЮА) подавали інформацію виключно недержавною. Більше того, у травні одне з найвідвідуваніших онлайн-медіа LB.ua взагалі позбулося російськомовної версії: "Упевнені, що серед наших читачів немає тих, хто не розуміє чи не вміє читати українською. Тому в умовах, які постали перед нашою країною, під час повномасштабної війни, яку розв'язала проти нас росія, російськомовна сторінка втратила свою актуальність", - заявили в редакції.

Щодо українських друкованих медіа, то журнали і газети загальнодержавної сфери розповсюдження вже з 16 січня 2022 року, коли набрала чинності стаття 25 закону про державну мову, почали видавати українськомовні версії. Це підтвердив відповідний моніторинг Секретаріату Уповноваженого, результати якого оприлюднено наприкінці січня 2022 року<sup>15</sup>.

Без перебільшення вражаючими виявилися зміни у програмному наповненні загальнонаціональних радіостанцій. Майже одразу після повномасштабного вторгнення з радіоефіру зникли російськомовні пісні, натомість з'явилося надзвичайно багато нових, актуальних, мотивуючих до спротиву українськомовних пісень, які одразу очолили українські музичні чарти. Аналіз добового ефіру за 30 травня 2022 року п'ятнадцяти телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнодержавне радіомовлення, проведений Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови,

---

<sup>14</sup> Українська Вікіпедія вперше в своїй історії на 15-у місці в світі за популярністю. URL: <https://wikiukraine.wordpress.com/2022/05/04/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B2/>.

<sup>15</sup> Секретаріат Уповноваженого провів моніторинг дотримання мовного законодавства у сфері друкованих ЗМІ. URL: [https://mova-ombudsman.gov.ua/news/sekretariat-upovnovazhenogo-proviv-monitoring-dotrimannya-movnogo-zakonodavstva-u-sferi-drukovanih-zmi?fbclid=IwAR17Mt7xj\\_-Oc5vceGQ2sBURlhjFzGftU7xrWMOksnapAxmPSziX8Z5UHo](https://mova-ombudsman.gov.ua/news/sekretariat-upovnovazhenogo-proviv-monitoring-dotrimannya-movnogo-zakonodavstva-u-sferi-drukovanih-zmi?fbclid=IwAR17Mt7xj_-Oc5vceGQ2sBURlhjFzGftU7xrWMOksnapAxmPSziX8Z5UHo).

засвідчив лише один випадок трансляції російськомовної пісні з понад 4000 тисяч протрансльованих у цей день композицій<sup>16</sup>.

Загалом окремо варто відзначити кардинальну зміну музичних уподобань українців на користь вибору українськомовних пісень, що може свідчити про глибинні зсуви у ставленні до державної мови. Важливо, що ця тенденція має сталу динаміку, а відтак означає не короткочасний сплеск, викликаний шоком від агресії, а формування стійких звичок споживання громадянами українськомовного музичного продукту.

OSINT-спільнота Molfar аналізувала, як змінювалися музичні вподобання українців протягом 2022 року. Відомо, що до 24 лютого 2022 року в чартах ТОП-100 найпопулярніших серед українців стрімінгових музичних сервісів частка українськомовних пісень ніколи не перевищувала 5-10%. До прикладу, на початку лютого 2022 року в ТОП 10 на YouTube Music всі позиції належали росіянам. Після вторгнення ситуація різко змінилася. На кінець 2022 року в чартах ТОП-100 на всіх 5-ти найпопулярніших стрімінгових майданчиках українських виконавців суттєво більше, ніж російських: Youtube Music – 62 проти 12%, Deezer – 50 проти 2%, Spotify – 45 проти 18%, Shazam – 30 проти 17%, Apple Music – 50 проти 21%. При цьому важливо, що всі пісні українських виконавців в чартах – українською мовою<sup>17</sup>.

Ситуація в інших культурних індустріях, чутливих до мови, також стрімко змінювалася на користь українськомовного продукту. Практично в усіх українських державних і комунальних театрах, в яких до лютого 2022 року вистави виконувалися переважно російською мовою, разом із деколонізацією назв відбувалося переформатування репертуару. Серед показових прикладів такі: у липні Національний академічний драматичний театр імені Лесі Українки остаточно позбувся згадки про "російську драму" (реакція на лист Уповноваженого до Міністерства культури та інформаційної політики України та на виконання одностайного рішення колективу театру), а рішення про наповнення репертуару українськомовними виставами було прийнято колективом ще в лютому; колишній Одеський російський драматичний театр змінив назву на "Одеський обласний академічний драматичний театр", відкрив театральний сезон виставою, яку переклали українською мовою, і повідомив, що відтепер увесь репертуар складатимуть українськомовні вистави; 24 грудня 2022 року Харківська обласна рада прийняла довгоочікуване рішення, яке неодноразово відкладалося, за яким Харківський академічний російський

<sup>16</sup> В умовах воєнного стану російськомовні пісні практично зникли з ефірів українських радіостанцій, а от російська мова – ні. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/v-umovah-voyennogo-stanu-rosijskomovni-pisni-praktichno-znikli-z-efiriv-ukrayinskih-radiostancij-ot-rosijska-mova-ni>.

<sup>17</sup> Яку музику слухали українці у 2022 році: російські виконавці у чартах. Аналітика Molfar. URL: <https://www.molfar.global/blog/what-music-did-ukrainians-listen-to-in-2022>.

драматичний театр ім. О.С.Пушкіна переіменовано у Харківський академічний драматичний театр. Аналогічні зміни стосувалися і Миколаївського академічного художнього театру, який позбувся в назві слова "російський".

Відчутні зміни відбулися у виборі мови перегляду фільмів на стрімінгових платформах. Наприклад, у жовтні 2022 року один із найбільших онлайн-сервісів такого профілю MEGOGO.NET повідомив, що популярність українських аудіодоріжок стрімко зросла, а російська мова почала втрачати домінантне становище. Так, найпопулярніший серіал осені 2022 року 52% глядачів дивилися саме з українською озвучкою. А близько 7% – мовою оригіналу, англійською. До 24 лютого показники переглядів українською були значно скромніші. Також компанія заявила, що, порівнюючи з 2021 роком, кількість переглядів фільмів українського виробництва зросла в п'ять разів. Такі тенденції компанія пов'язує як із підвищенням кількості та якості українськомовного контенту, так і з національним самовизначенням користувачів.

Водночас вирішити проблему відсутності українськомовних доріжок до переважної більшості іноземних фільмів лише силами вітчизняного бізнесу неможливо без допомоги держави. Міжнародні студії та правовласники все ще зараховують Україну до тих країн пострадянського простору, де поки переважає російська мова. Тому часто фільми та серіали передаються правовласниками з аудіодоріжками мовою оригіналу та з російською озвучкою. При цьому правовласники забороняють створювати додаткові аудіодоріжки без окремого погодження, бо це є втручанням у контент. Війна поступово змінює ставлення до України, тому є надія, що оригінального українського дубляжу нових фільмів стане більше. Однак великий масив вже наявного контенту потребує великих інвестицій у переклад. Норми, що зобов'язують державу сприяти українському дубляжу, містяться у статті 23 Закону. Однак, на жаль, помітних змін у цьому напрямку не спостерігається.

Про тенденцію прискореного збільшення українськомовного сегменту в загальному обсязі медіа- та інтернет-контенту, що споживають та створюють українці, можуть свідчити дані дослідження Центру контент-аналізу з оцінкою використання української і російської мов в українському сегменті соціальних мереж у червні 2022 року. Зокрема, порівняння показників 2020 та 2022 року вказують на те, що російська мова втратила домінантне становище в українському сегменті соціальних мереж. Ключові зміни демонструють спільноти, пов'язані з західним світом, – Facebook, Twitter та Instagram. Якщо два роки тому частка дописів українською мовою коливалася в цих спільнотах у діапазоні 13-27%, то тепер вона сягнула двох третин. Це при тому, що аналіз

враховував дописи на тимчасово окупованих рф територіях, включно з Кримом<sup>18</sup>.

Показова, але не така радісна тенденція щодо збільшення запитів українською мовою в найпопулярнішому пошуковому сервісі Google. За даними українського онлайн-сервісу для маркетологів та спеціалістів з SEO та контекстної реклами Serpstat, до початку повномасштабної війни три чверті запитів були російською мовою, після – частка запитів українською зросла до 35%. Однією з причин поширення російськомовних запитів в українському пошуку є те, що Google підказує запити російською і для економії часу на них клікають користувачі. Інші причини – в історії розвитку Google як пошукової системи, відсутності локалізацій українською мовою операційних систем та браузерів, а також в тому, що українці сприймають російський контент "за звичкою". Однак спеціалісти запевняють, що ситуація стрімко змінюється<sup>19</sup>.

На знак солідарності та зважаючи на зміни щодо принципності вибору мови користувачів в Україні відомі світові ІТ-компанії почали активніше впроваджувати українську мову в свої продукти. Наведемо декілька прикладів. У червні компанія Apple повідомила, що додала підтримку української мови до розмовного контенту<sup>20</sup>, Live Text та Voice Over, а застосунок Facebook став доступний українською мовою для операційної системи iOS від Apple<sup>21</sup>. У популярних ігрових консолях від Sony з'явився інтерфейс українською мовою. Програма Scanner Pro, яка призначена для високоякісного сканування та створення цифрових копій документів, почала підтримувати українську мову<sup>22</sup>. Один з найкращих онлайн-перекладачів DeepL у черговому оновленні отримав підтримку української мови<sup>23</sup>.

Активний процес українізації у сфері освіти розпочався ще у 2017 році, після прийняття нової редакції Закону України "Про освіту". Але, попри відсутність в останні роки ефективного лідерства в цьому напрямку з боку профільного міністерства, війна надала процесу нового потужного імпульсу. Найперше, про що варто сказати, – це різке скорочення по всій Україні кількості класів з російською мовою навчання в середній школі. Як

---

<sup>18</sup> Українська мова у соцмережах: що змінилося після початку повномасштабної війни? URL: <https://ukrcontent.com/reports/ukrainska-mova-u-socmerezah-shho-zminilosya-pislya-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni.html?fbclid=IwAR3ZMPgfQHSt8p6HFHkIdIWriMTG2elPURpv9hfu8sdgcZebrApBkPrBbcw>.

<sup>19</sup> Українізація Google: дослідження Serpstat про мови у пошуку + флешмоб. URL: [https://serpstat.com/uk/blog/ukrainizatsiya-google/?utm\\_source=ain&utm\\_medium=partners\\_email&utm\\_campaign=ukrainizatsiya-google](https://serpstat.com/uk/blog/ukrainizatsiya-google/?utm_source=ain&utm_medium=partners_email&utm_campaign=ukrainizatsiya-google).

<sup>20</sup> Apple додав українську мову в Live Text та Voice Over. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29630/2022-06-08-apple-dodav-ukrainsku-movu-v-live-text-ta-voice-over/>.

<sup>21</sup> Facebook тепер доступний українською мовою для iOS. URL: <https://suspilne.media/249778-facebook-teper-dostupnij-ukrainskou-movou-dla-ios/>.

<sup>22</sup> Застосунок Scanner Pro тепер доступний українською мовою. URL: <https://itc.ua/ua/novini/zastosunok-scanner-pro-teper-dostupnij-ukrayinskoju-movoyu/>.

<sup>23</sup> Онлайн-перекладач DeepL отримав підтримку української мови. URL: <https://ain.ua/2022/09/07/deepl-otrymav-pidtrymku-ukrayinskoju-movu/>.

повідомляли посадовці Міністерства освіти і науки, у квітні 2022 року в класах, де навчання здійснювалося російською мовою, навчалось 82 700 дітей.<sup>24</sup> За повідомленням МОН, у наступному навчальному році (2022/2023) таких дітей залишилося 1 362 в усій країні.

На початку 2022 року у 3 951-му закладі загальної середньої освіти близько 450 тисяч дітей вивчали російську мову. 16 квітня Уповноважений із захисту державної мови запропонував з нового навчального року прибрати із вивчення у школах предмет "російська мова" і замінити його іншими предметами. Ця ініціатива була схвально сприйнята усіма учасниками освітнього процесу. На кінець року залишилося лише 3 950 школярів, які вивчали російську мову як окремий предмет тільки в Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській та Харківській областях.

У системі вищої освіти, де освітній процес відповідно до законодавства має повністю бути українськомовним, протягом року спостерігалася активізація студентського середовища щодо протидії порушенням з боку викладачів, зокрема через оприлюднення та поширення в соцмережах відеодоказів порушень, подання скарг до Уповноваженого із захисту державної мови тощо. Детальніше про зміни і тенденції у сфері освіти йдеться у відповідному розділі звіту.

Тренд "послати російську мову вслід за російським військовим кораблем" поширився і на практики українського бізнесу. Серед перших компаній, які почали відмовлятися від російської і переводити комунікацію з клієнтами виключно на українську мову, стали великі українські банки: Приватбанк, Ощадбанк, Монобанк та інші. Найбільший приватний поштовий сервіс "Нова пошта" також відмовився від російськомовних версій свого вебсайту і мобільного застосунку. Такий приклад почали наслідувати і компанії, що працюють у сфері інтернет-торгівлі. Однак важливим стримуючим фактором цього процесу, як вже зазначалося, є інерційність алгоритмів пошукових сервісів, які продовжують толерувати пошук російською мовою і видавати в результатах російськомовні версії сайтів.

Цікавий аналіз опублікувала компанія з працевлаштування WORK.UA. У жовтні 2022 року роботодавці розмістили 84% повідомлень про вакансії українською мовою і лише 13% російською. У 2015 році ситуація була абсолютно протилежною – 16% українською і 80% російською. Водночас з моменту повномасштабного вторгнення використання державної мови зросло на 30%, російської – впало втричі. Прикметно, що найукраїнізованішими виявилися великі бізнеси – 96% із них розміщують повідомлення про вакансії

---

<sup>24</sup> У МОН розповіли, скільки школярів в Україні вивчають російську. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-shkola-rosiyska-mova/31820486.html>.



українською мовою. Представники мікробізнесу розміщують лише 77% повідомлень про вакансії українською<sup>25</sup>.

Бізнес-середовище у 2022 році серйозно перейнялося проблемами переведення на українську мову не лише формальної зовнішньої комунікації, а й неформальної внутрішньої. Відтак популярними темами публікацій та обговорень на спеціалізованих інформаційних сайтах та форумах стали питання організації корпоративних мовних курсів і мовних клубів, правильна етапність та швидкість переведення на українську мову спілкування офісів, які знаходяться в східних і південних областях, внутрішнього документообігу, програмного забезпечення тощо.

Серед аргументів щодо практичного значення українізації, які наводять самі керівники компаній: підтримка двох мов здорожчує і уповільнює бізнес-процеси, а українська відтепер є обов'язковою; використання російської мови несе репутаційні ризики, створює внутрішні конфлікти в колективі, оскільки російськомовність для багатьох сьогодні означає непрямую підтримку окупанта через просування його мови і культури. Крім того, дбаючи про майбутнє, для зміцнення конкурентоспроможності компанії доцільніше впроваджувати англійську, а не російську як другу робочу мову.

Про значне зміцнення позицій української мови у сфері приватного бізнесу свідчать також дані, опубліковані одним з найбільш популярних онлайн-сервісів для пошуку віддаленої роботи Freelancehunt. Зокрема, повідомляється, що 96% фрілансерів перейшли на українську мову після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, причому раніше частка фрілансерів, яка під час реєстрації обирала українську мову, становила 11 – 30%. Замовники також стали частіше надавати перевагу українському інтерфейсу. У жовтні 2022 року цей показник сягнув 95-99%, а до початку повномасштабного вторгнення він становив близько 30%<sup>26</sup>.

Оскільки проблеми із функціонуванням державної мови в сучасній Україні обумовлені, насамперед, наслідками тривалого зросійщення українців, а також спланованого лінгвоциду, який століттями здійснювала на українських землях російська імперія в усіх її подальших іпостасях, то цілком природно, що сьогодні "українізація" та "дерусифікація" в свідомості українця є тотожними поняттями і близькими до поняття "деколонізація".

Після повномасштабного вторгнення Росії разом зі зростанням уваги до становища української мови актуалізувався громадсько-політичний дискурс і довкола потреби звільнення громадського простору від ознак імперського минулого, зокрема щодо необхідності якнайшвидшої "деколонізації"

<sup>25</sup> Російська прогнала українській: після повномасштабного вторгнення бізнес вживає українську мову в 6 разів частіше, ніж російську. URL: <https://www.work.ua/ru/news/ukraine/2264/>.

<sup>26</sup> Онлайн-сервісів для пошуку віддаленої роботи Freelancehunt. URL: <https://freelancehunt.com/ua/service/press>.

географічних назв (топонімів), урбанонімів, назв підприємств, установ та організацій. Як відомо, значна їх частина досі пов'язана з росією, російською культурою, імперськими міфами, діячами тощо. Але окрема проблема – закорінення у назвах російськомовних слів, з чим вже декілька років поспіль бореться Уповноважений із захисту державної мови, направляючи відповідні законодавчі пропозиції у парламент, рекомендації Кабінету Міністрів України, органам місцевого самоврядування та очільникам окремих відомств, установ, організацій та підприємств. У квітні 2022 року вчергове такі рекомендації були поширені публічно і адресно. Саме після вторгнення подібні заходи нарешті почали давати вагомі результати. Як один з перших результатів реагування можна згадати перейменування Южно-Української атомної електростанції на Південноукраїнську<sup>27</sup>. Вже навесні 2022 року по всій Україні розпочався процес перейменування - від назв населених пунктів, площ, вулиць, транспортних станцій і зупинок до назв театрів, музеїв, підприємств і організацій. Мовна українізація стала однією зі складових цього процесу.

Важливо зазначити, що в березні 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв. У цьому Законі враховано відповідні пропозиції Уповноваженого, врегульовано процес приведення географічних назв у відповідність до стандартів державної мови. З огляду на це у 2023 році очікуються вагомі результати українізації географічних назв, про що йтиметься в звіті наступного року.

Також варто вказати на важливу і результативну ініціативу Уповноваженого щодо створення разом з провідними установами Національної академії наук України Списку імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, пропонуванних для увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки, який активно використовується органами влади та місцевого самоврядування в процесі "деколонізації" громадського простору<sup>28</sup>.

Іншою ініціативою Уповноваженого, яка значною мірою посприяла формуванню і стрімкому розвитку окремої тенденції щодо утвердження української мови у 2022 році, стала загальноукраїнська кампанія сприяння

---

<sup>27</sup> Оприлюднено наказ про перейменування Южно-Української АЕС (документ). URL: [https://lb.ua/society/2022/04/27/514891\\_oprilyudneno\\_nakaz\\_pro.html](https://lb.ua/society/2022/04/27/514891_oprilyudneno_nakaz_pro.html).

<sup>28</sup> Оновлений список імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, пропонуванних для увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/onovnlenij-spisok-imen-vidatnih-tvorciv-doslidnikiv-i-populyarizatoriv-ukrayinskoyi-movi-proponovanih-dlya-uvichnennya-v-geografichnih-nazvah-ta-obyektah-toponimiki>.

опануванню державної мови і пов'язані з нею системні зусилля щодо прийняття місцевих програм, спрямованих на розвиток державної мови.

Війна прискорила відторгнення із вжитку мови окупанта. Стрімко зріс попит на фахову допомогу в питанні опанування та удосконалення володіння українською мовою. Тому створення умов для функціонування великої кількості безкоштовних курсів української мови, розмовних клубів, різноманітних навчальних проєктів для всіх охочих і, насамперед, для внутрішньо переміщених осіб стало одним з надважливих завдань як для держави, так і для місцевого самоврядування.

На жаль, станом на сьогодні Урядом не прийнята передбачена Законом Програма сприяння опануванню державної мови, завданням якої, серед іншого, є створення та забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України.

За таких обставин, як часто трапляється в сучасній історії, українське суспільство відреагувало на нагальну потребу, не чекаючи державних рішень. По всій країні почали з'являтися волонтерські ініціативи для різних цільових груп та усіх охочих, спрямовані на опанування державною мовою, зняття психологічних бар'єрів для користування нею в повсякденному житті, підготовку громадян до складання тестів та іспитів на рівень володіння державною мовою. Згодом такі починання підтримали місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування, навчальні заклади, бібліотеки, приватний бізнес.

З метою сприяння створенню та популяризації таких ініціатив у рамках загальноукраїнської кампанії сприяння опануванню державної мови Уповноваженим із захисту державної мови організовано системну роботу щодо збору інформації про їх діяльність, проведення онлайн-конференцій з посадовцями та організаторами проєктів для обміну досвідом та вирішення проблемних питань. Як один з прикладів результативної співпраці можна навести успіх найбільш розгалуженого і масового проєкту "Єдині", який до кінця 2022 року допоміг понад 50 тисячам людей перейти на українську мову.

Активізувати створення безкоштовних мовних курсів та розмовних клубів по всій Україні вдалося за рахунок налагодження постійної комунікації з Київською міською та обласними військовим адміністраціями, а також із муніципалітетами великих міст. У підсумку станом на кінець 2022 року у відповідному розділі сайту Уповноваженого було розміщено інформацію про понад 400 курсів, клубів, проєктів, ініціатив, що сприяють опануванню української мови в усіх областях України, крім АР Крим.

Захопленість цивілізованого світу боротьбою українського народу з загарбником, безпрецедентна міжнародна увага до подій, що відбуваються в

нашій країні, а також велика кількість українців, що вимушено опинилися за кордоном, рятуючись від війни, посприяли значному зростанню інтересу до української мови за межами України. В знак солідарності з українцями багато іноземців почали вивчати українську мову.

Так, платформа для вивчення мов Duolingo у своєму звіті за 2022 рік, сформованому на основі вивчення даних близько 500 мільйонів користувачів, повідомила, що після повномасштабного вторгнення Росії в Україну понад 1,3 мільйони користувачів у світі почали вивчати українську мову<sup>29</sup>. Найшвидше вона розвивалася в країнах, далеких від конфлікту, зокрема в Аргентині, Японії та В'єтнамі, а також серед країн, які приймають найбільшу кількість українських біженців. За шість місяців після вторгнення кількість людей, які вивчають українську мову, зросла на 1651% порівняно з минулим роком у Німеччині, на 1615% у Польщі та на 1515% у Чехії. Примітно, що українська піднялася на неймовірні 20 позицій у рейтингу найпопулярніших мов: з 37-го у 2021 році до 17-го у 2022 році. В різних країнах світу почали з'являтися курси вивчення української мови для іноземців<sup>30</sup>, створюватися спеціальні мобільні додатки для спілкування з українцями<sup>31</sup>.

Для самих українців, зокрема тих російськомовних біженців, які після вторгнення вирішили покращити свою українську, також подекуди почали відкриватися курси. Разом з тим такі ініціативи належать окремим волонтерським спільнотам і є, на жаль, поодинокими навіть у тих країнах, де кількість українських біженців, готових вивчати рідну мову, є дуже великою. Ця проблема, очевидно, потребує належної уваги з боку держави, оскільки це може суттєво вплинути на зв'язок із Батьківщиною і на рішення багатьох українців повернутися додому.

Окремою проблемою, яка може мати надзвичайно болючі демографічні наслідки для української держави, є нагальна необхідність створення умов для навчання та вивчення рідної мови дітьми, що виїхали разом із дорослими за кордон після повномасштабного вторгнення. За різними оцінками, таких дітей станом на кінець 2022 року було від одного до декількох мільйонів.

Оскільки в більшості країн законодавство вимагає обов'язкове відвідування місцевих шкіл, то українські діти, які не хочуть втрачати зв'язок із Україною, вимушені поєднувати ускладнене мовним бар'єром навчання в школах країни перебування та дистанційне навчання за українською

---

<sup>29</sup> 2022 Duolingo Language Report. URL: <https://blog.duolingo.com/2022-duolingo-language-report/>.

<sup>30</sup> Українська школа "Софія" у Дубаї запросила на курси української мови для іноземців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3607041-ukrainska-skola-sofia-u-dubai-zaprosila-na-kursi-ukrainskoi-movi-dla-inozemciv.html>.

<sup>31</sup> У Нідерландах розробили додаток для спілкування українською мовою. URL: [https://zakordon.24tv.ua/niderlandah-rozrobili-dodatok-dlya-spilkuvannya-ukrayinskoyu\\_n1991219](https://zakordon.24tv.ua/niderlandah-rozrobili-dodatok-dlya-spilkuvannya-ukrayinskoyu_n1991219).

програмою. Таке поєднання часто призводить до перевантаження дітей та поганих показників успішності, а відтак багато хто відмовляється від дистанційного навчання. В окремих великих містах Польщі, Німеччини, балтійських та інших країн Європи силами українських громад за підтримки місцевої влади створюються спеціальні школи, у т.ч. суботні чи недільні, окремі класи для українських дітей, де навчання проводиться українською мовою, а вчителі – з числа осіб, які також вимушено залишили Україну. Однак кількість дітей, що охоплені таким навчанням, є катастрофічно малою. На жаль, станом на сьогодні держава не запропонувала дієвого рецепту розв'язання цієї гострої проблеми.

Серед тенденцій, що вказують на позитивні зрушення стосовно задоволення мовних потреб українців та поширення української мови за кордоном, можна назвати відкриття у 2022 році "Українських домів" в різних містах Європи (Глазго, Дрезден, Загреб тощо), у яких організовано вивчення мови, українські "книжкові полиці", різні тематичні активності, пов'язані з українською культурою і життям в Україні. Зазвичай, це відбувається за активної участі організацій закордонних українців і підтримки муніципальної влади.

Протягом 2022 року з'являлося багато повідомлень про створення з ініціативи дружини Президента Олени Зеленської "українських полицок" в публічних бібліотеках європейських міст (Варшава, Вроцлав, Прага, Верона, Рига, Таллінн, Гельсінкі, Афіни, Брюссель, Буа-Коломб, Лонг'їр, Спліт тощо), а також про появу українськомовних аудіоекскурсій у провідних музеях світу. У грудні 2022 року повідомлялося, що вже створено 54 такі аудіоекскурсії<sup>32</sup>.

Важливим для міжнародних перспектив української мови стало надання Україні статусу асоційованого члена EFNIL. Таке рішення прийнято 21 березня на позачерговому засіданні Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL). Представником України в цій впливовій організації став саме Уповноважений із захисту державної мови, який 11 жовтня 2022 року у Вільнюсі на черговому засіданні Генеральної асамблеї представив доповідь щодо наслідків політики зросійщення українців та лінгвоциду української мови на окупованих росією територіях.

У контексті утвердження міжнародного статусу української мови варто згадати про його академічний аспект. У своєму виступі на засіданні Президії Національної академії наук України, присвяченому Дню української писемності та мови, професор кафедри сучасних мов і культур Університету Пейс (Нью-Йорк, США) Андрій Даниленко зазначив, що, з одного боку, українська мова

---

<sup>32</sup> Три українські аудіогіди з'явилися ще у музеях Литви, Естонії та Індонезії.  
URL:[https://lb.ua/culture/2022/12/17/539524\\_tri\\_ukrainski\\_audiogidi\\_zyavilisya.html](https://lb.ua/culture/2022/12/17/539524_tri_ukrainski_audiogidi_zyavilisya.html)

зараз перебуває в центрі низки наукових проєктів, а з іншого – не все є таким райдужним навіть на тлі війни росії проти України<sup>33</sup>.

Він вказав на те, що менше 1% університетів у Північній Америці, зокрема у США (а найкращих із цих закладів, за версією видання "Wall Street Journal", налічується близько 500), викладають українську мову як частину академічної програми. Іншими словами, українська мова викладається як факультативна, наприклад, у Колумбійському університеті, а також Гарвардському й Канзаському університетах та деяких інших закладах. За останні 20 років захищено всього кілька дисертацій з української мови.

Ще одна проблема – реакція на війну в академічному світі. Як не дивно, на Заході посилилося зацікавлення не українською мовою, а російською. За останні пів року в Північній Америці відкрилося більше 10 професорських посад саме з російської мови, літератури й культури. Це вперше за останні чверть століття.

Андрій Даниленко зазначає: "Українська мова поза межами України – це прапор самоствердження, доведення багатовікової культури українського народу, історії його державності. І навіть за умов війни слід шукати спільників за межами України й агресивніше пропагувати українську мову в західному світі, передусім академічному. Варто пропонувати й нав'язувати свою тематику досліджень, фокусувати зусилля на академічному ринку Європи і Північної Америки. Адже там повинні чути не тільки про Збройні Сили України, а й про багатющу українську культуру, передусім українську мову, чия літературна історія сягає, як сьогодні було сказано, щонайменше XI століття".

Підсумовуючи огляд основних тенденцій 2022 року у сфері функціонування державної мови в умовах воєнного стану, розглянемо результати деяких опитувань соціологів, які чи не вперше так ґрунтовно зацікавилися становищем української мови.

Група "Рейтинг" у серпні 2022 року втретє з вересня 2021 року опитала українців щодо їх ставлення до статусу української мови як державної<sup>34</sup>. Запитання було таким:

**"Яким чином мають співіснувати українська та російська мови в Україні?"**.

---

<sup>33</sup> Українська мова в сучасних умовах державотворення в Україні. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=9617>.

<sup>34</sup> Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s\\_mnadcyate\\_zagalnonac\\_onalne\\_opituvannya\\_dentichn\\_st\\_patr\\_otizm\\_c\\_nnost\\_17-18\\_serpnja\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnja_2022.html).

Відповіді в % з вересня 2021 року розподілялися таким чином:

Опитування/ відповідь	"Рейтинг" вересень 2021	"Рейтинг" березень 2022	"Рейтинг" серпень 2022
Українська – єдина державна	65	83	86
Російська поряд з українською – державні	22	7	3
Українська – державна, російська – офіційна в окремих регіонах	12	8	10

Ми бачимо, що підтримка української мови як єдиної державної, а відтак і переважного її становища в усіх сферах публічного життя, не знизилася після першого шоку від повномасштабного вторгнення, а навпаки: помітно зростає. Прихильників надання російській мові статусу другої державної зменшилося за 5 місяців більше ніж удвічі.

Також позитивною, особливо наприкінці року, є динаміка показників мовної ідентичності, яку крім групи "Рейтинг" відстежували Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва" спільно з соціологічною службою Центру Разумкова<sup>35</sup>.

Українці відповідали на запитання:

**Яка мова для Вас є рідна? ("Рейтинг")/Яку мову Ви вважаєте рідною? ("Демініціативи").**

Відповіді в % розподілялися таким чином:

Опитування/ відповідь	"Демініціатив и" грудень 2021	"Рейтинг" березень 2022	"Рейтинг" серпень 2022	"Деміні ціативи" грудень 2022
Українська	77,4	76	76	87,7
Російська	19,7	20	19	9,9

<sup>35</sup> Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyni>.

На особливу увагу заслуговують відповіді на запитання:

**Якою мовою Ви розмовляєте вдома?**

Відповіді в % розподілилися таким чином:

Опитування/ відповіді	Демініціативи грудень 2021	Демініціативи грудень 2022
Переважно українською	64,1	70,7
Переважно російською	32,6	23,2

Децо інші відповіді на це запитання запропонували соціологи "Рейтингу", а також Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), який провів своє цікаве дослідження в грудні 2022 року<sup>36</sup>.

Опитування/відповіді	"Рейтинг" березень 2022	"Рейтинг" серпень 2022	КМІС - грудень 2022 року
Українською	48	51	50
Російською	18	13	8
обома	32	34	38

Дані КМІС підтверджують перетікання "російськомовців" до категорії "двомовці", що демонструє поступовий природній процес переходу на українську мову спілкування в побуті.

Замовник зазначеного дослідження доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України Володимир Кулик проаналізував отримані результати і зробив декілька важливих висновків, що відображають окреслені в цьому розділі тенденції та підтверджують кардинальні зміни в мовній ситуації, які, як вважає науковець, проявилися найсильніше саме у 2022 році, зокрема:

- різке збільшення частки респондентів, які говорять у повсякденному житті переважно українською мовою, та відповідне зменшення частки російськомовців. Навіть на сході та півдні, судячи з відповідей, україномовців тепер не менше, ніж російськомовців (29% проти 27%);

<sup>36</sup> Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1173&page=1>.



- різка зміна у ставленні до мови, її престижності і доречності використання в діловому спілкуванні. Донедавна респонденти обирали мову проведення опитування в пропорції 50/50. У грудні 2022 року аж 87% респондентів обрали спілкування українською, і навіть серед мешканців сходу та півдня їй надали перевагу аж 74%. Тепер є всі можливості й підстави розвивати цей успіх, роблячи українську мову головною, дефолтною мовою всіх публічних практик;
- важлива зміна полягає в тому, що тепер на роботі чи навчанні спілкуються українською не менше, ніж удома, а навіть трохи більше: про вживання тільки або переважно її заявили 68% тих, що працюють, а російської – 11%. Тобто робота нарешті перестала бути місцем, де українськомовних людей змушують говорити російською;
- різко збільшилась кількість людей, які використовують тільки або переважно українську мову в інтернеті (52%), а тільки і переважно російську – зменшилася до 6%. Решта заявили, що користуються в інтернеті обома мовами однаково. Для порівняння ці показники у 2017 році складали 13% і 21% відповідно.
- помітно змінилося бачення українцями перспектив у мовній ситуації: 2022-го за переважну українськомовність висловилися 80%, а за двомовність – лише 15%. Перевагу української в усіх ділянках підтримують навіть більшість мешканців сходу та півдня (66%) та російськомовців (57%). Тобто люди, які самі говорять переважно російською, теж вважають, що має панувати українська. У 2017 році 60% респондентів уважали, що "українська мова має бути основною в усіх сферах спілкування", а 33% – що "Україна має бути двомовною країною".

Отже, узагальнюючи наведені факти, події та результати соціологічних опитувань, можна стверджувати, що в умовах воєнного стану Україна зробила великий крок назустріч українській мові, а динаміка і характер українізації у 2022 році дозволяють говорити про запуск стрімкої "самоукраїнізації" українського суспільства.

## **РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ**

### **4.1. ДЕРЖАВНА МОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Широкомасштабна війна та введення воєнного стану в Україні змінили формат роботи владних інституцій державного та місцевого рівня, які в один момент постали перед складними завданнями, від вирішення яких залежить життя людей та майбутнє країни. У регіонах на базі місцевих адміністрацій були утворені військові адміністрації, на які було покладено обов'язок забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. Органи місцевого самоврядування з перших днів стали на захист своїх громад та регіону. Під час активної фази війни державні органи та органи місцевого самоврядування продовжили виконувати покладені на них обов'язки, підтримували Збройні Сили України та підрозділи територіальної оборони, здійснювали евакуацію населення, облаштовували життя внутрішньо переміщених осіб, забезпечували діяльність об'єктів критичної інфраструктури, допомагали бізнесу та організовували його релокацію у більш безпечні регіони країни. Поміж виконанням цих та багатьох інших надважливих завдань питання української мови як чинника національної безпеки також не залишилося поза їхньою увагою.

#### ***Нормативно-правове регулювання***

Відповідно до статті 12 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у здійсненні повноважень органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності використовується державна мова. Статтею 13 Закону визначено, що державна мова є мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Згідно зі статтею 29 Закону мовою публічних заходів, зокрема зборів, конференцій, мітингів, виставок, навчальних курсів, семінарів, тренінгів, дискусій, форумів, інших заходів, доступних або відкритих для учасників таких заходів вільно чи за запрошенням, за плату чи безоплатно, постійно, періодично, одноразово або час від часу, що організуються повністю або частково органами державної влади, органами місцевого самоврядування,

державними установами, організаціями, а також суб'єктами господарювання, власниками (засновниками, учасниками, акціонерами) яких є держава або територіальна громада незалежно від частки цієї власності, є державна мова. У разі застосування під час публічного заходу іншої мови, ніж державна, його організатор зобов'язаний забезпечити синхронний або послідовний переклад державною мовою, якщо цього вимагає хоча б один учасник публічного заходу.

16 липня 2022 року набрав чинності підпункт 1 пункту 7 розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону, відповідно до якого були запроваджені нові норми Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), а саме: стаття 188<sup>52</sup> стосовно порушення закону щодо функціонування і застосування української мови як державної та стаття 188<sup>53</sup> щодо невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови

Відповідно до нових норм КУпАП стосовно безпосередніх порушників передбачена адміністративна відповідальність. Так, за порушення вимог Закону щодо застосування державної мови під час засідань, заходів, зустрічей і робочого спілкування, в актах, діловодстві та документообігу в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим і органах місцевого самоврядування, на державних і комунальних підприємствах, в установах та організаціях, інших суб'єктах господарювання державної і комунальної форми власності, у судочинстві та діловодстві у судах України, в органах правопорядку, розвідувальних органах, державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, на державному кордоні України, у процесі виборів та референдумів, у міжнародних договорах України передбачено накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

За порушення вимог щодо застосування державної мови у сфері освіти, науки, культури, книговидання, у користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм та веб-сайтів, у сфері інформації для загального ознайомлення, публічних заходів, технічної і проєктної документації, реклами, охорони здоров'я, спорту, телекомунікацій та поштового зв'язку, транспорту передбачено накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

За повторне протягом року вчинення порушення на порушників може накладатися штраф у розмірі від 500 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (8500 – 11900 грн.).

Статтею 188<sup>53</sup> КУпАП визначено, що повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700 – 3400 грн).

### ***Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляд справ про адміністративне правопорушення***

Упродовж 2022 року на адресу Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 152 звернення щодо порушення законодавства про державну мову в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, що становить 5,3% від загальної кількості всіх звернень громадян і це меншою, ніж у попередньому році, на 2% (за 2021 рік надійшло 262 звернення). Зменшення кількості звернень до Уповноваженого може бути пов'язано з активними бойовими діями та тимчасовою окупацією частини східних та південних регіонів України, звідки традиційно надходить більше звернень громадян щодо недотримання вимог Закону.

За звітний період Уповноваженим було здійснено 16 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У 14 випадках факт порушення вимог Закону встановлено, в 1 – ні. Один захід державного контролю (стосовно дотримання вимог Закону Генічеською міською радою) у зв'язку з тимчасовою окупацією цієї території був зупинений.

За підсумками заходів державного контролю у діяльності органів влади та місцевого самоврядування було встановлено 13 випадків порушення статті 12 Закону (застосування недержавної мови під час виконання службових обов'язків). В одному – порушення вимог статті 13 Закону, що стосувалося складання документів Одеської міської ради недержавною мовою, а саме посвідчення, яке згідно з розпорядженням Одеського міського голови від 19.08.2010 № 1666-01р видають разом із почесною відзнакою "Трудова слава". Зауважимо, що за результатами здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови Одеська міська рада привела згадану відзнаку у відповідність до Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

У 2022 році за результатами проведених заходів державного контролю встановлено факти порушення вимог Закону такими органами державної влади та органами місцевого самоврядування:

- Покровська міська рада Донецької області;
- Соледарська міська рада Донецької області;

- Дніпровська міська рада;
- Київська обласна державна адміністрація;
- Одеська міська рада (3 випадки);
- Департамент освіти та науки Одеської міської ради;
- Болградська районна рада Одеської області;
- Саратська селищна рада Одеська області;
- Тарутинська селищна рада Одеської області;
- Куп'янська міська рада Харківської області;
- Херсонська міська рада;
- Регіональний офіс водних ресурсів у Сумській області.

Керуючись статтями 24, 33-35, 38, 244<sup>24</sup>, 276-279, 280, 283-284 та пунктом 1 частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у 2022 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених представниками Уповноваженого, було винесено 5 постанов по справах про адміністративне правопорушення щодо діяльності органів місцевого самоврядування.

У чотирьох випадках до винних у вчиненні адміністративних правопорушень було застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу розміром 3400 грн. В одному – постановою винесено попередження.

Винними у вчиненні адміністративного правопорушення були визнані такі особи:

- Харківський міський голова Ігор Терехов (за різними фактами: двічі – стягнення у вигляді штрафу, а також одне стягнення у вигляді попередження);
- Малоданилівський селищний голова Харківської області Олександр Гололобов (стягнення у вигляді штрафу);
- заступник міського голови, директор департаменту благоустрою та інфраструктури Дніпровської міської ради Михайло Лисенко (стягнення у вигляді штрафу).

У 2022 році Секретаріатом був здійснений огляд, спрямований на з'ясування особливостей застосування української мови як державної в діяльності посадових осіб органів влади, начальників військових адміністрацій, представників органів місцевого самоврядування, інших осіб, що здійснюють інформування громадян про стан справ у країні, а також виявлення можливих фактів порушення вимог Закону про мову в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Крім того, задля дослідження стану функціонування української мови як державної, виявлення ознак, що можуть свідчити про порушення норм,

встановлених чинним законодавством, протягом року Секретаріатом було здійснено моніторинг дотримання вимог статті 10 Закону Президентом України та Кабінетом Міністрів України при призначенні осіб на посади, визначені частиною першою статті 9 Закону в період з 24 лютого по 19 травня 2022 року.

Зауважимо, що на період дії воєнного стану Кабінетом Міністрів України було вжито додаткових заходів, спрямованих на захист інтересів національної безпеки, в тому числі інформаційної, та територіальної цілісності держави. Зокрема, органам державної влади та органам місцевого самоврядування було дозволено та рекомендовано зупинити або обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів. Так, було закрито або обмежено доступ до державних реєстрів та до деякої інформації, розміщеної на офіційних веб-ресурсах. Переважна більшість місцевих рад проводить пленарні засідання сесій у закритому режимі, частково висвітлюючи процес прийняття рішень. Зазначене унеможливило здійснення у 2022 році моніторингів, пов'язаних з дослідженням стану виконання вимог Закону під час пленарних засідань місцевих рад територіальних громад, а також офіційних інтернет-представництв. У зв'язку із зазначеними причинами, а також з питань безпеки довелося відкласти проведення виїзних моніторингів, що спрямовані на визначення стану виконання Закону за визначеними показниками в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

### ***Дотримання вимог Закону в діяльності Президента України та Кабінету Міністрів України при призначенні на посади***

У 2022 році Секретаріатом було здійснено моніторинг дотримання вимог статті 10 Закону Президентом України та Кабінетом Міністрів України при призначенні осіб на посади, визначені частиною першою статті 9 Закону в період з 24 лютого по 19 травня 2022 року.

Частина перша статті 9 Закону встановлює перелік осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, а частина друга статті 10 Закону визначає, що рівень володіння державною мовою особами, визначеними пунктами 1, 3, 4, 7, 9, 10, 13 частини першої статті 9, засвідчується державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою (далі – Сертифікат), що видається Національною комісією зі стандартів державної мови за результатами складання іспиту на рівень володіння державною мовою відповідно до Закону. Згідно з частиною четвертою статті 10 Закону такий Сертифікат подається особою до обрання чи призначення на посаду.

Крім того, відповідно до пункту п'ятого частини першої статті 25 Закону України "Про державну службу" особа, яка бажає взяти участь у конкурсі на зайняття вакантної посади державної служби, подає в установленому порядку до конкурсної комісії копію Державного сертифіката про рівень володіння державною мовою (витяг з реєстру Державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою), що підтверджує рівень володіння державною мовою, визначений Національною комісією зі стандартів державної мови.

Таким чином, відповідно до затвердженої програми моніторинг передбачав: формування переліку осіб, призначених на посади, що визначені частиною першою статті 9 Закону, згідно з указами та розпорядженнями Президента України, а також розпорядженнями Кабінету Міністрів України, виданими у період з 24 лютого по 19 травня 2022 року; аналіз даних, що містяться у Реєстрі державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою стосовно наявності у виокремленого кола осіб Державного сертифіката про рівень володіння державною мовою.

Моніторинг здійснювався шляхом дослідження інформації, яка знаходиться у загальному доступі за показником: відсутність Державного сертифіката про рівень володіння державною мовою.

За результатами моніторингу встановлено, що на момент призначення на посади записи до Реєстру не вносилися, а відтак сертифікати не видавалися наступним 9 особам:

- Максиму Марченку – голові Одеської обласної державної адміністрації, призначеному Указом Президента України від 01.03.2022 № 90/2022;
- Сергію Андрущенку – заступнику Голови Служби безпеки України, призначеному Указом Президента України від 03.03.2022 № 101/2022;
- Тетяні Сизон – голові Конотопської районної державної адміністрації Сумської області, призначеній Розпорядженням Президента України від 04.03.2022 № 25/2022-рп;
- Андрію Райковичу – голові Кіровоградської обласної державної адміністрації, призначеному Указом Президента України від 07.03.2022 № 116/2022;
- Олександру Павлюку – голові Київської обласної державної адміністрації, призначеному Указом Президента України від 15.03.2022 № 138/2022;
- Сергію Лободенку – голові Чугуївської районної державної адміністрації Харківської області, призначеному Розпорядженням Президента України від 26.03.2022 № 35/2022-рп ;

- Сергію Кальяну – голові Бахмутської районної державної адміністрації Донецької області, призначеному Розпорядженням Президента України від 10.04.2022 № 52/2022-рп ;
- Івану Туровському – голові Новоград-Волинської районної державної адміністрації Житомирської області, призначеному Розпорядженням Президента України від 18.04.2022 № 56/2022-рп;
- Тамілі Ташевій – Постійному Представнику Президента України в Автономній Республіці Крим, призначеній Указом Президента України від 25.04.2022 № 274/2022.

Зазначене є порушенням вимог статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Зауважимо, що у зв'язку з початком бойових дій в Україні Нацкомісія не проводила деякий час іспити на визначення рівня володіння державною мови. Іспитовий процес вдалось відновити 27 квітня 2022 року. Тож призначення на посаду зазначених осіб з порушенням вимог Закону могло було вимушеним кроком в умовах повномасштабного вторгнення, що допоміг забезпечити функціонування державних органів. Разом з тим, за результатами повторної перевірки станом на квітень 2023 року сертифікат про рівень володіння державною мовою було отримано лише однією особою з вищенаведеного списку, а саме Максимом Марченком.

Разом з тим, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 по справі № 1-6/99 зазначив, що положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким "державною мовою в Україні є українська мова", треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Крім того, Конституційний Суд України у рішенні від 14.07.2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" наголосив на тому, що громадянин України не має обов'язку володіти іншою мовою, ніж державна, тому надання йому поза його волею інформації іншою мовою, ніж державна, є порушенням його прав, що є несумісним із Конституцією України.



***Застосування державної мови посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, керівниками установ та організацій державної і комунальної форм власності, іншими посадовими особами в умовах воєнного стану***

У 2022 році Секретаріатом було здійснено огляд щодо з'ясування особливостей застосування української мови як державної в діяльності посадових осіб органів влади, начальників військових адміністрацій, представників органів місцевого самоврядування, інших осіб, що здійснюють інформування громадян про стан справ у країні, а також виявлення можливих фактів порушення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Дослідження проводилося шляхом вибіркового обстеження ефірного мовлення, яке здійснюється на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні "Єдині новини #UAразом" та в ефірі інших інформаційних марафонів; офіційних сайтів центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій, сторінок на таких інтернет-платформах, як Youtube, Facebook, Telegram, а також через пошук за ключовими запитами із прізвищами керівників органів та їх заступників у мережі Youtube.

За результатами огляду встановлено, що головними інструментами комунікації, через які посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, керівники установ та організацій державної і комунальної форм власності, інші уповноважені особи поширювали суспільно важливу інформацію про війну, перебіг подій в Україні, гуманітарну ситуацію, зведення з фронту, були:

- *Загальнонаціональний інформаційний марафон "Єдині новини #UAразом" та інші інформаційні марафони, які транслюються загальнонаціональними телерадіоорганізаціями в телевізійному ефірі.* Телевізійні марафони поширювали інформаційно-аналітичні програми, офіційні звернення та брифінги керівників, представників центральних органів влади та місцевого самоврядування, а також надавали можливість подати думки та коментарі експертів з певних питань. У телевізійному ефірі послуговування недержавною мовою з боку уповноважених осіб, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, зафіксовано під час інформування громадян як наживо, так і в межах підготовлених відеосюжетів, трансляції контенту з інших ресурсів, соціальних мереж;

- *Telegram-канали військових адміністрацій та державних органів.* Телеграм-канали органів влади та/або їх керівників використовувалися як інструмент оперативного сповіщення населення про головні події і подавали інформацію відповідно до специфіки та профілю установ, виступи їх керівників, представників та речників. Канали військових адміністрацій мають виражений локальний характер. Крім передруків повідомлень від інших органів влади вони поширювали актуальну для певного регіону інформацію, звернення начальників щодо стану справ у громадах, дані про повітряні тривоги тощо. Більшість сторінок велися державною мовою, переважна кількість повідомлень подавалися українською мовою, іноді з дубляжем англійською. Проте є низка каналів, які поширювали інформацію та відеозвернення, виконані недержавною мовою, без перекладу або дублювання на державну мову;
- *Інші інтернет-ресурси органів державної влади та місцевого самоврядування.* Інформація, яка поширювалася офіційними ресурсами, стосувалася профілю установи або мала регіональний характер. Офіційні сайти органів влади та місцевого самоврядування велися державною мовою. Зауважимо, що така позитивна тенденція підтвердилася і в результатах попередніх моніторингів та оглядів. Натомість на Facebook-сторінках та на Youtube-каналах зафіксовано випадки поширення повідомлень та відеозаписів недержавною мовою;
- *Місцеві медіа.* Дослідження місцевих мовників як джерела інформації здійснювалося частково у зв'язку із локальним характером мовлення, що обмежує доступ до даного ресурсу. За результатами вибіркового аналізу відеоматеріалів, які були розміщені на Youtube-каналах регіональних телерадіоорганізацій, зафіксовано низку випадків послуговування недержавною мовою під час звернень до мешканців громад та надання коментарів місцевим ЗМІ про стан справ у регіоні.

Здебільшого робоча мова діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності була державною. Разом з тим, послуговування недержавною мовою зафіксовано у діяльності деяких посадових осіб місцевих рад, начальників військових адміністрацій, керівників комунальних підприємств. Випадки використання недержавної мови траплялися як в телевізійному ефірі, так і на сторінках соціальних мереж та Telegram-каналах. Недержавною мовою у деяких випадках послуговувалися:

начальники військових адміністрацій:

- Олег Буряк – голова Запорізької районної державної адміністрації - начальник районної військової адміністрації (коментар журналістам у

- новинному сюжеті в ефірі "Єдині новини #UAразом" 22.06.2022; брифінг щодо викрадення сина окупантами 22.04.2022; інтерв'ю у програмі "Пряма мова" на телеканалі "TV5" 17.06.2022; коментар журналістам у програмі "Час новин" в ефірі "5 каналу" 22.05.2022);
- Олександр Вілкул – начальник військової адміністрації міста Кривий Ріг (коментар журналістам в ефірі інформаційного марафону "Єдині новини #UAразом" 14.05.2022, 04.05.2022 та 29.06.2022; коментар журналістам у програмі "Час новин" в ефірі "5 каналу" 22.05.2022; коментар журналістам в ефірі інформаційного марафону на телеканалі "Еспресо" 19.06.2022);
  - Сергій Гайдай – голова Луганської облдержадміністрації - начальник обласної військової адміністрації (репортаж в ефірі інформаційного марафону "5 каналу" 04.05.2022; відеосюжет UATVChanel на каналі "Суспільне. Донбас" 28.06.2022; відеосюжети з коментарями журналістам марафону "FreeДом", які розміщувалися на Telegram-каналі військової адміністрації 12.06.2022, 5.06.2022, 1.06.2022, 2.06.2022, 7.06.2022);
  - Віталій Кім – голова Миколаївської облдержадміністрації - начальник обласної військової адміністрації (трансляція відеозвернення в ефірі марафону "5 каналу" 09.05.2022 та 28.06.2022; трансляція відеозвернення в ефірі марафону "Еспресо" 09.05.2022; трансляція відеозвернення в ефірі інформаційного марафону "Єдині новини #UAразом" 04.05.2022 та 09.05.2022; вся інформація про поточний стан справ, звернення до мешканців громад Миколаївської області, повідомлення про повітряну тривогу на офіційних Telegram-каналі та Facebook-сторінці здійснювалися російською мовою);
  - Павло Кириленко – голова Донецької обласної державної адміністрації - начальник обласної військової адміністрації (коментар журналістам в ефірі проекту Донбас Реаліі "Радіо Свобода", який розміщено на офіційному YouTube-канал Донецької облдержадміністрації 03.06.2022; відеосюжети з коментарями журналістам марафону "FreeДом", які розміщувалися на Telegram-каналі Дружківської міської військової адміністрації 10.06.2022, 06.06.2022);
  - Дмитро Лунін – голова Полтавської обласної державної адміністрації - начальник обласної військової адміністрації (коментар журналістам марафону "FreeДом" 27.06.2022);
  - Вадим Лях – начальник Слов'янської міської військової адміністрації (коментар журналістам в ефірі марафону "Єдині новини #UAразом" 11.06.2022; коментар журналістам в ефірі марафону "5 каналу" 28.06.2022);

- Олег Синегубов – голова Харківської обласної державної адміністрації - начальник військової обласної адміністрації (відеокоментар телеканалу "FreeДом", який було розміщено на офіційному Telegram-каналі військової адміністрації 07.06.2022).

представники органів місцевого самоврядування:

- Вадим Бойченко – Маріупольський міський голова (коментар в прямому ефірі марафону "Єдині новини #UAразом" 05.03.2022);
- Ірина Бондаренко – начальник управління з питань фізичної культури та спорту Миколаївської міської ради (брифінг з окремих питань життєдіяльності громади 11.05.2022);
- Олександр Брикалов – Мирноградський міський голова (звернення до мешканців громади, що розміщене на сайті регіональної телекомпанії "Орбіта" 16.06.2022; інтерв'ю та звернення до мешканців громади 14.03.2022 та 02.05.2022);
- Юлія Віклієнко – заступник директора департаменту охорони здоров'я населення Дніпровської міської ради (доповідь на засіданні Комісії міської ради з питань транспорту та зв'язку 02.06.2022);
- Олександр Добровольський – заступник Покровського міського голови (коментар журналістам телеканалу "Орбіта" 22.06.2022; звернення до мешканців громади на телеканалі "Орбіта" 24.06.2022);
- Дмитро Жеман – заступник Одеського міського голови (брифінг з питань поточного життя громади 19.05.2022);
- Олександр Ляшин – депутат Маріупольської міської ради (коментар-звернення до мешканців громади в ефірі марафону "Еспресо" 09.05.2022);
- Сергій Нікітін – депутат Дніпровської міської ради (виступ під час засідання комісії міської ради з питань бюджету та фінансів 27.06.2022);
- Олександр Саюк – Нікопольський міський голова (звернення до мешканців громади 01.04.2022);
- Ігор Терехов – Харківський міський голова (коментар в прямому ефірі марафону "Єдині новини #UAразом" 04.05.2022, 07.05.2022, 09.06.2022, 14.05.2022; відеосюжет в ефірі марафону "Еспресо" 07.05.2022; коментар журналістам в ефірі телеканалу "Суспільне. Харків" 04.06.2022);
- Руслан Требушкін – Покровський міський голова (вітання мешканців громади з Днем медичного працівника на офіційному Youtube-каналі "PRO Покровськ" 19.06.2022; брифінг з питань життя громади 25.05.2022; звернення до мешканців громади, яке розміщене на Youtube-каналі телекомпанії "Орбіта" 08.03.2022);
- Геннадій Труханов – Одеський міський голова (коментар у прямому ефірі марафону "Єдині новини #UAразом" 10.05.2022 та 25.05.2022; коментар у

відеосюжеті в ефірі каналу "Суспільне.Одеса" 22.06.2022 та 27.06.2022; виступ під час XIV сесії Одеської міської ради VIII скликання 29.06.2022; інтерв'ю для українського інтернет-видання соціально-політичної спрямованості "Обозреватель" 25.06.2022);

- Іван Федоров – Мелітопольський міський голова (коментар у прямому ефірі марафону "Єдині новини #UAразом" 01.03.2022; звернення до мешканців громади на телеканалі МТМ Запоріжжя 1.03.2022);
- Борис Філатов – Дніпровський міський голова (брифінг з питань життя громади 11.03.2022; звернення до мешканців громади 07.04.2022, 09.05.2022; інтерв'ю в передачі "Рандеву з Яніною Соколовою" на "5 каналі" 22.05.2022);
- Віталій Цуркан – заступник директора департаменту Одеського міського господарства (брифінг щодо питань життя громади 23.06.2022).

керівники установ комунальної форм власності:

- Ірина Кондратова – директор КНП "Обласний клінічний перинатальний центр" Харківської обласної ради (відеосюжет в ефірі марафону "Єдині новини #UAразом" 13.05.2022);
- Світлана Лаврюкова – директор КНП "Міська клінічна інфекційна лікарня" Одеської міської ради (брифінг щодо питань життя громади 08.06.2022).

Зазначене є порушенням вимог статті 9 Закону ", відповідно до якої зазначені особи зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, а також порушенням частини першої статті 12 Закону, відповідно до якої робочою мовою діяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей та мовою робочого спілкування, є державна мова.

Також окремі комунікатори послуговувалися недержавною мовою у російськомовному інформаційному-марафоні "FreeДом". Під час здійснення міжнародного іномовлення інформування іноземної аудиторії недержавною мовою, що обрана відповідно до визначених пріоритетів, є обов'язком відповідної телерадіоорганізації, у т. ч. шляхом синхронного перекладу. Запрошені гості та учасники ефіру жодними нормами не зобов'язані володіти чи застосовувати мову, обрану каналом для поширення інформації. Натомість особи, перелік яких наведений у статті 9 Закону, зобов'язані застосовувати державну мову під час виконання службових обов'язків (у т.ч. під час інформування громадян в ефірі російськомовного телевізійного проекту).

Зважаючи на випадок, який стався під час прямого ефіру з Д.Луніним<sup>37</sup>, можна припустити, що частина зафіксованих порушень вимог Закону в межах інформаційного марафону "FreeДом" спровоковані позицією каналу, який безпідставно ставить перед учасниками ефіру вимогу виступати російською мовою під приводом роботи в режимі "іномовлення" та "політики каналу" замість необхідності забезпечити учасникам переклад. Зазначене потребувало додаткового інформування представників органів влади, місцевого самоврядування, військових адміністрацій стосовно їх прав і обов'язків з питань застосування державної мови, а також звернення до ДП "Мультимедійна платформа іномовлення України" з вимогою привести свою діяльність у відповідність до норм Закону.

Випадки застосування недержавної мови також зафіксовано у виступах Президента України, радників керівників державних органів, низки представників військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, під час спілкування з представниками закордонних засобів масової інформації та організацій. Відповідні відеозаписи транслювалися в телевізійному ефірі інформаційних марафонів та розміщувалися на YouTube-каналах, сторінках офіційних Telegram-каналів. Серед них зафіксовано застосування недержавної мови, що однак не є порушенням вимог Закону:

- Олексієм Арестовичем – позаштатним радником голови Офісу Президента з питань стратегічних комунікацій у сфері національної безпеки та оборони (трансляція інтерв'ю Youtube-каналу "ФЕЙГИН LIVE" 12.05.2022; відео та повідомлення YouTube-каналі, Telegram-каналі);
- Володимиром Зеленським – Президентом України (зустріч з іноземними гостями (британським бізнесменом Річардом Бренсоном (29.06.2022), актором та режисером Шоном Пенном (28.06.2022), що розміщено на офіційному Telegram-каналі Верховної Ради України);
- Антоном Геращенком – радником Міністра внутрішніх справ України (відео та повідомлення на YouTube-каналі, Telegram-каналі. Інформаційні ресурси ведуться російською та англійською мовами);
- Сергієм Гайдаєм – головою Луганської обласної державної адміністрації - начальником обласної військової адміністрації (інтерв'ю білоруському каналу "Белсат" 04.05.2022 та 13.06.2022);
- Сергієм Осачуком – головою Чернівецької обласної державної адміністрації - начальником обласної військової адміністрації

---

<sup>37</sup> Ведуча "FreeДом" попросила перейти на російську голову Полтавської ОВА – він коментував трагедію у Кременчуці. URL: <https://detector.media/infospace/article/200542/2022-06-28-veducha-freedom-poprosyla-pereyty-na-rosiysku-golovu-poltavskoi-ova-vin-komentuvav-tragediyu-u-kremenchutsi/>.

(відеокоментар німецькому телеканалу "WELT" (є субтитри українською мовою), який було розміщено на офіційному Telegram-каналі військової адміністрації 07.06.2022);

- Геннадієм Трухановим – Одеським міським головою (інтерв'ю польському телеканалу Polsat News (27.06.2022); американській телерадіокомпанії National Public Radio (16.06.2022), японській телерадіокомпанії NHK (10.06.2022), німецькій газеті Süddeutsche Zeitung (31.05.2022); зустріч у міськраді з керівником Фонду Бренстерства в Йоганнесбурзі (27.06.2022), які розміщені на YouTube-каналі Одеської міської ради).

Щодо застосування недержавної мови під час надання інтерв'ю закордонним засобам масової інформації або зустрічей з іноземцями та представниками закордонних організацій, то відповідно до вимог частини 3 статті 12 Закону робочою мовою міжнародних заходів, засідань, зустрічей є державна та/або інша мова, визначена організаторами чи міжнародним договором. Під час засідань, зустрічей та робочого спілкування визначеного кола осіб з іноземцями чи особами без громадянства може застосовуватися інша мова, прийнятна для учасників.

Разом з тим, розміщення такого інформаційного контенту на офіційних інформаційних ресурсах без перекладу на державну мову обмежує права на отримання інформації державною мовою громадян України, які не мають обов'язку володіти жодною іншою мовою, крім державної.

Відзначимо особливість надання інтерв'ю закордонним ЗМІ з боку Одеського міського голови Геннадія Труханова, який спілкувався з журналістами європейських країн російською мовою. Він не лише відповідав на питання російською мовою, а й потребував перекладу запитань журналістів на російську мову. Також зафіксований випадок надання інтерв'ю в.о. заступника Одеського міського голови Олега Бриндака виданню "Die Zeit" в режимі "тримовності". Під час зустрічі перекладач ретранслював запитання німецької журналістки російською мовою, у свою чергу візаві відповідав українською мовою. Таким чином, під час інтерв'ю з незрозумілих причин та безпідставно було застосовано одночасно три мови, одна з яких є мовою країни-агресора.

Стосовно послуговування недержавною мовою з боку радників посадових осіб центральних органів влади, то питання застосування ними державної мови не регулюється нормами Закону, оскільки вони не є посадовими особами. Проте, оскільки вони допущені до інформаційного простору і надають коментарі та висловлюють свою позицію стосовно перебігу подій в країні із зазначенням органу влади, їх виступ та повідомлення сприймаються з боку громадян як офіційна позиція держави. Зважаючи на це,

використання мови, іншої, ніж державна, як під час участі в телевізійних інформаційних марафонах, так і під час продукування інформаційного контенту в соціальних мережах, порушує права громадян на отримання суспільно значущої інформації державною мовою.

Таким чином, за результатами огляду встановлено, що переважна кількість посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності під час інформування громадян про війну, перебіг справ у країні, ситуацію на фронті, надання фахової оцінки подіям застосовували державну мову. Послугування українською мовою відбувалось як під час участі в інформаційних марафонах, що транслювалися в ефірі загальнонаціональних телерадіоорганізацій, так і під час поширення інформації через офіційні Facebook-сторінки, Youtube та Telegram-канали. Насамперед це стосується керівників та речників центральних органів влади, командування Збройних Сил України, органів правопорядку, інших військових формувань та державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Разом з тим, з боку низки начальників військових адміністрацій та представників окремих органів місцевого самоврядування спостерігались як поодинокі, так і системні випадки застосування російської мови під час виконання своїх обов'язків та інформування громадян.

Деякі послуговувались у своїй діяльності як російською, так і українською мовами. Наприклад, в ефірі загальнонаціонального інформаційного марафону голова Миколаївської облдержадміністрації - начальник обласної військової адміністрації Віталій Кім спілкувався переважно українською мовою, а звернення та повідомлення до мешканців громади, які поширювалися через Telegram-канал Миколаївської військової адміністрації, виконувалися російською мовою. Зауважимо, що ця сторінка є головним джерелом оперативного сповіщення про стан справ у регіоні та повідомлень про повітряні тривоги. Проте канал періодично вівся виключно недержавною мовою. Лише репости з офіційних сторінок органів влади (звернення Президента України тощо) були виконані українською мовою.

Інші посадовці під час надання коментарів та поширення інформації використовували виключно російську мову. Зокрема, Харківський міський голова Ігор Терехов здійснював комунікацію загальнонаціонального та регіонального рівнів недержавною мовою.

Послугування недержавною мовою з боку представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування не лише суперечить вимогам Закону, а й є деструктивним способом оповіщення громадян про перебіг війни та стан справ у країні. Адже в умовах насиченого подіями та



фактами інформаційного простору, який піддається атакам з боку проросійської пропаганди і наповнюється різними фейками, інформування суспільства українською мовою надає можливість громадянам швидко зорієнтуватися у джерелах інформації (у розрізі свій – чужий), їх офіційності та достовірності на початкових етапах її сприйняття. У подальшому це прискорює аналіз інформації з наступним оперативним прийняттям відповідних рішень та вчиненням дій. Адже в умовах війни іноді секунди зволікань у прийнятті рішення на основі отриманої інформації можуть стати вирішальними.

Зауважимо, що, порівнюючи результати вищеописаного огляду з іншими спостереженнями, які побіжно здійснювались у березні та квітні, а також у травні 2022 року (огляд ефіру телевізійного мовлення), констатовано певні позитивні зрушення у питанні застосування мови основними комунікаторами в умовах війни. Зокрема, це стосується зменшення випадків використання недержавної мови в ефірі інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом" з боку Віталія Кіма, Вадима Бойченка, Івана Федорова. Така позитивна тенденція була збережена і на кінець року. Під впливом різних чинників такі представники військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, як Віталій Кім, Вадим Бойченко, Іван Федоров, Ігор Терехов, Геннадій Труханов, Борис Філатов, що в минулому систематично використовували при виконанні службових обов'язків недержавну мову, на загальнонаціональному рівні почали послуговуватися українською мовою. Разом з тим, зауважимо, що на місцевому рівні, під час комунікації з мешканцями громади, в їх діяльності зустрічаються випадки застосування недержавної мови (у т.ч. через різні соціальні мережі).

Причиною таких позитивних зрушень може бути постійна увага з боку громадян до своїх мовних прав. Також питання мови загальнонаціонального інформаційного простору постійно перебуває на контролі Уповноваженого із захисту державної мови. Зокрема, у травні 2022 року Уповноваженим було оприлюднено результати Огляду щодо діяльності 30 загальнонаціональних телерадіоорганізацій, де було зафіксовано використання російської мови з боку чиновників та наголошено на тому, що послуговування недержавною мовою з боку представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування не лише суперечить вимогам Закону, а й є деструктивним способом оповіщення громадян про перебіг війни та стан справ у державі.

Таким чином, протягом року спостерігалось значне зменшення порушень вимог Закону з боку представників як державних органів, так і органів місцевого самоврядування. Порівняно з попередніми роками не зафіксовано жодного випадку порушення вимог Закону з боку народних депутатів, що може

бути пов'язано як зі свідомою відмовою народних обранців від російської мови, так і з запровадженням редакційної політики воєнного часу, коли до інформаційного поля потрапляють лише чітко визначені особи або запрошуються виключно депутати, які вільно володіють українською. Крім того, не варто забувати про заборону діяльності проросійських партій у 2022 році, члени яких, виявившись зрадниками, виїхали за межі країни або стали частиною обмінного фонду для повернення українських захисників і захисниць. Зокрема, йдеться про проросійську силу "Опозиційна платформа – За життя", у діяльності депутатської фракції якої декілька років поспіль Секретаріат фіксував принципове послуговування російською мовою під час публічних заходів: виступів, брифінгів, пресконференцій.

Крім того, позитивна динаміка прослідковується не лише у порівнянні з попередніми роками, а й у межах 2022 року. Кількість випадків використання російської мови з боку представників органів державної влади, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування на кінець року значно зменшилася. Хтось, побачивши руїни рідного міста та усвідомивши роль української мови як чинника національної безпеки, відмовився від мови окупанта уже в перші дні повномасштабного наступу. Комусь знадобився тиск активної громадськості та суспільства в цілому, яке змінилось і рішуче відкидає всі прояви "руського міра". Для когось мотиваційним чинником стали штрафні санкції, повноваження щодо накладання яких Уповноваженим набуті із 16 липня 2022 року, а також відповідні репутаційні втрати.

Однак ми маємо бути свідомі того, що порушення вимог Закону зустрічалися протягом року на всіх щаблях влади, а позитивні зрушення не є тотальними та остаточними. Подальше їх збереження та успіх процесу дерусифікації залежать від постійного нагляду та контролю за діями влади, зокрема з боку громадянського суспільства.

## 4.2. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУДОЧИНСТВІ

Упродовж 2022 року до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 7 звернень громадян стосовно недотримання вимог Закону у діяльності органів судової влади (для порівняння: у 2021 році було 8 таких звернень). Вони стосувалися послуговування недержавною мовою у діловодстві деяких судів, а також використання судами комп'ютерних програм із користувацьким інтерфейсом, що виконаний іншою мовою, ніж державна. Зокрема, до Уповноваженого надійшло звернення, в якому йшлося про отримання заявником автоматичної відповіді з електронної скриньки Броварського міськрайонного суду Київської області, яка містила частину інформації російською мовою.

На підставі скарг громадян у 2022 році було здійснено 2 заходи державного контролю за застосуванням державної мови органами судової влади.

З метою захисту прав громадян, а також дослідження питання застосування державної мови в судочинстві Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови у 2022 році проведено моніторинг судових рішень.

### *Законодавче регулювання застосування державної мови в судочинстві*

Відповідно до статті 14 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" в судах України судочинство провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою. У судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Суди ухвалюють рішення та оприлюднюють їх державною мовою у порядку, встановленому законом. Текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови.

Детальніші вимоги щодо застосування державної та інших мов у судочинстві визначаються Законом України "Про судоустрій і статус суддів", а також процесуальними кодексами України – Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК України), Господарським процесуальним кодексом України (ГПК України), Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України), Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України) та Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Згідно зі статтею 12 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та

гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Стаття 9 ЦПК України визначає, що цивільне судочинство в судах провадиться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку, встановленому ЦПК України.

Аналогічні норми містяться у статті 10 ГПК України та статті 15 КАС України.

Статтею 29 КПК України передбачено, що кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою. Особі повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України. Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача.

Варто також звернути увагу на те, що нормами КУпАП не передбачено окремих вимог щодо застосування у судочинстві державної або інших мов, а передбачено лише право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача (ст. 268).

Зважаючи на положення статті 6 Конституції України та норми Закону України "Про судоустрій і статус суддів", відповідно до яких суди належать до органів державної влади, на них окрім вимог статті 14 Закону поширюються також інші норми, якими встановлюються вимоги до застосування державної мови у роботі органів державної влади, а саме положення статті 12 (мова засідань, заходів, зустрічей та мова робочого спілкування), частини першої, другої, п'ятої – восьмої статті 13 (мова актів індивідуальної дії, діловодства та документообігу), статті 20 (державна мова у сфері трудових відносин), частин третьої, четвертої та сьомої статті 27 (державна мова у сфері користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм), частини першої статті 28 (державна мова у сфері інформації для загального ознайомлення), статті 29 (державна мова у сфері публічних заходів).

### ***Аналіз судових рішень***

Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови було проведено аналіз судових рішень, складених, ухвалених та оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень у період з 1 січня по 31 грудня 2022 року, в частині мови складання таких рішень.

За результатами вибіркового моніторингу встановлено 17 фактів порушень Закону щодо застосування державної мови у судочинстві під час складання та оприлюднення текстів судових рішень. З них 2 випадки стосувалися кримінального, 8 – цивільного та 7 випадків – господарського судочинства. Фактів складання та оприлюднення текстів судових рішень іншою мовою, ніж державна, в адміністративному судочинстві, а також під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, не виявлено.

Випадки порушень Закону виявлено у 6 з 27 регіонів України: у м. Києві та Одеській області – по три такі випадки, окремі порушення виявлено також у Волинській, Дніпропетровській, Вінницькій, Київській областях.

Переважає більшість (13) судових рішень, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень іншою мовою, ніж державна, стосувалися виконання на території України рішень іноземних судів (Республіки Білорусь, Російської Федерації). Менша частина судових рішень стосувалася випадків розгляду кримінальних проваджень, по яких остаточне судове рішення не було винесено або яке було скасовано судом касаційної інстанції із направленням справи на новий розгляд відповідно до положень раніше чинного Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року.

Зауважимо, що за результатами моніторингу у 2021 році було виявлено 49 фактів порушення вимог Закону щодо застосування державної мови у судочинстві під час складання, ухвалення та оприлюднення текстів судових рішень. Порушення стосувалися 13 регіонів України. Найбільше випадків

недотримання вимог Закону зафіксовано у Харківській області (19), м. Києві (11) та Одеській області (7), окремі порушення виявлено також у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Київській, Луганській, Миколаївській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях.

Разом з тим, низка ухвалених та оприлюднених текстів судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень іншою мовою, ніж державна, відповідали чинному законодавству з огляду на положення статті 17 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, яка ратифікована Законом України від 10.11.1994 № 240/94-ВР.

З цього приводу варто зауважити, що згідно зі статтею 9 Конституції України зазначена Конвенція є частиною національного законодавства України і згідно з відповідними положеннями процесуальних кодексів України є обов'язковою для застосування судами під час розгляду відповідних справ. Однак стаття 17 Конвенції передбачає лише право установ юстиції (у тому числі судів) у стосунках один з одним при виконанні цієї Конвенції використовувати державні мови договірних сторін або російську мову. Водночас ані це, ані інші положення Конвенції не регламентують та не визначають мови здійснення національного судочинства у державах – учасницях Конвенції, а також мови ведення діловодства і, зокрема, мови складання і оприлюднення судових рішень. Таким чином, зазначені питання регулюються виключно положеннями актів національного законодавства України, а саме статтею 14 Закону, статтею 12 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", а також положеннями процесуальних кодексів України, відповідно до яких судові рішення складаються та оприлюднюються виключно державною мовою, однак при цьому в разі якщо відповідна особа не володіє державною мовою, їй в установленому порядку надається переклад тексту такого судового рішення її рідною або іншою мовою, якою особа володіє. Виконання судами обов'язку щодо надання у визначених законодавством випадках відповідній особі перекладу тексту судового рішення не скасовує та не може скасовувати обов'язок суду щодо прийняття і подальшого оприлюднення тексту судового рішення саме державною мовою.

Потрібно також відзначити, що відповідно до статей 2 та 3 Закону України "Про доступ до судових рішень" судові рішення в Україні є відкритими та підлягають обов'язковому оприлюдненню в електронній формі. Для забезпечення доступу до оприлюднених судових рішень Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень.

Таким чином, оскільки відповідно до Закону кожен громадянин України має право отримувати інформацію державною мовою і не має обов'язку володіти іншою мовою, ніж державна, то оприлюднення окремими судами текстів судових рішень іншою мовою, ніж державна, є не лише порушенням статті 14 Закону, а й з огляду на позицію Конституційного Суду України є наданням громадянам України поза їхньою волею інформації іншою мовою, ніж державна, а отже, порушенням їх прав, що є несумісним із законодавством України. Застосування режиму двомовності (українсько-російської) у будь-якій ділянці публічного спілкування, у публічному просторі згідно з висновком Конституційного Суду України не відповідає конституційно-правовому статусу української мови як єдиної державної, спричиняє звуження застосування української мови, що є неприпустимим для суверенної, незалежної, демократичної та соціально-правової держави.

### ***Державний контроль за застосуванням державної мови судами України***

У 2022 році, як і в 2021-му, на підставі звернень громадян Уповноваженим було здійснено 2 заходи державного контролю за застосуванням державної мови у діяльності органів судової влади.

Так, Уповноваженим здійснювався державний контроль за застосуванням державної мови Голосіївським районним судом міста Києва. За результатами розгляду справи встановлено факт порушення судом статей 12, 14 Закону, а саме використання іншої мови, ніж державна, головуючим суддею Т.Шевченко під час проведення судових засідань у цивільному провадженні, про що було складено відповідні акт і протокол. У відповідь Голосіївський районний суд міста Києва поінформував Уповноваженого, що факти, встановлені за результатами державного контролю, було розглянуто та доведено до відома суддів та працівників суду з метою забезпечення неухильного дотримання норм Закону, та зазначив, що встановлені випадки є поодинокими і непритаманними цьому суду при здійсненні ним правосуддя та веденні діловодства. Варто також зауважити, що і у 2021 році Голосіївським районним судом міста Києва було прийнято у рамках розгляду справ в цивільному провадженні дві ухвали недержавною мовою (номери справ № 752/21563/20, № 752/21564/20).

Другий державний контроль було здійснено на підставі повідомлення щодо застосування недержавної мови працівниками апарату Солом'янського районного суду міста Києва під час виконання ними службових обов'язків. За результатами здійснення державного контролю за застосуванням державної мови факту порушення вимог частини першої статті 12 Закону у діяльності працівників Солом'янського районного суду м. Києва не встановлено.

Зауважимо, що порушення вимог Закону у діяльності Солом'янського районного суду міста Києва фіксувалися Секретаріатом протягом двох

попередніх років. Так, у 2021 році Уповноваженим здійснювався державний контроль за застосуванням державної мови Солом'янським районним судом міста Києва, за результатами якого було встановлено факт порушення судом статті 14 Закону, а саме використання іншої мови, ніж державна, головуєчим суддею О.Куровою під час проведення судових засідань у кримінальному провадженні, про що було складено відповідні акт і протокол. У 2020 році у Солом'янському районному суді міста Києва так само мав місце випадок проведення головуєчим суддею А.Педенко судових засідань у кримінальному провадженні та складання вироку іншою мовою, ніж державна.

Таким чином, на підставі аналізу звернень громадян, проведених заходів державного контролю та результатів дослідження судових рішень можна констатувати, що значних змін у питанні застосування державної мови у сфері судочинства протягом 2022 року не відбулося. Все ще мають місце порушення Закону з боку окремих суддів та працівників суду. Втім такі порушення не є системними.

На окрему увагу заслуговує і питання назв окремих судів. В умовах повномасштабної війни й досі деякі з них містять в собі символіку комуністичного тоталітарного режиму та російської імперської політики, а також порушують вимоги статті 41 Закону щодо відповідності стандартам державної мови. Зокрема, йдеться про Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області, Первомайський міськрайонний суд Харківської області, Октябрський районний суд м. Полтави тощо. За різними оцінками, майже 100 судів потребують зміни назв.

Зважаючи на те, що відповідно до статті 2 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" головним завданням суду є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, порушення вимог Закону, як і законодавства в цілому, з боку представників судової гілки влади є неприпустимим.



### 4.3. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОСВІТИ

Система освіти України у 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення росії постала перед безпрецедентними у світовій історії викликами. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 31 грудня 2022 р., без повного врахування з місць активних військових дій, загинуло 450, поранено 872 дитини. За інформацією ЮНІСЕФ, унаслідок військової агресії у 2022 році більше 7,5 млн. українських дітей перебували під загрозою їхньому життю та здоров'ю, яка дедалі зростає. 3 млн. дітей в Україні та понад 2,2 млн. дітей у країнах, які приймають українських біженців, потребують невідкладної гуманітарної допомоги. Кожні двоє з трьох дітей шкільного віку зіткнулися з необхідністю переміщення на більш безпечні території країни або за кордон<sup>38</sup>. Це саме стосується і вчителів. У червні 2022 року Міністерство освіти і науки повідомило про те, що активні бойові дії призвели до повного руйнування 212 та пошкодження 1849 закладів освіти, а станом на кінець серпня їх вже було більше 2000<sup>39</sup>. Значна частина здобувачів освіти на тимчасово окупованих територіях зазнали переведення на російську мову навчання, насильницької переорієнтації на російські освітні програми, шкідливі підручники.

Водночас, враховуючи важливе стратегічне значення освіти для української держави і майбутнього України, особливої ваги набувають питання національно-патріотичного виховання, формування національної та громадянської ідентичності молодого покоління, забезпечення належного застосування української мови в освітньому процесі, формування україноцентричного освітнього середовища. У цьому аспекті українська освіта у 2022 році мала як великі здобутки, пов'язані з потужним імпульсом "самоукраїнізації" суспільства, так і значні проблеми та втрати, спричинені війною, про що йтиметься у відповідних частинах розділу.

Загалом у 2022 році до Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 117 звернень громадян щодо порушень функціонування державної мови у сфері освіти, що на 25% менше, ніж у 2021 році. За скаргами громадян та за власною ініціативою в порядку здійснення державного контролю протягом 2022 року проводилося 17 перевірок застосування державної мови в діяльності закладів освіти та суб'єктів підприємництва, що надають освітні послуги. Важливі аспекти виявлених під час здійснення державного контролю порушень будуть розглянуті разом із аналізом відповідних складників системи освіти.

<sup>38</sup> ЮНІСЕФ: 100 днів війни в Україні призвели до того, що 5,2 мільйона дітей потребують гуманітарної допомоги. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/one-hundred-days-war-ukraine-have-left-52-million-children-need-humanitarian>.

<sup>39</sup> Повідомлення Міністерства освіти і науки. URL: <http://saveschools.in.ua/>.

## ***Нормативно-правове регулювання функціонування державної мови в системі освіти***

У 2022 році законодавство, що регулює питання застосування державної мови в освіті, не змінювалось. Коротко нагадаємо про основні законодавчі норми. У статті 21 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" визначено вимоги щодо застосування державної мови в освітньому процесі. Також норми щодо мови освітнього процесу містяться в статті 7 Закону України "Про освіту", статті 48 Закону України "Про вищу освіту", статті 46 Закону України "Про фахову передвищу освіту", статті 5 Закону України "Про повну загальну середню освіту", в інших нормативних актах.

Певний вплив на функціонування державної мови в закладах освіти може мати призупинення дії частини другої статті 10 Закону щодо керівників державних та комунальних закладів освіти, яка почала діяти 16 липня 2021 року. Зокрема, 20 травня 2022 року набрали чинності норми частин шостої і сьомої статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", згідно з якими під час воєнного стану керівників державних та комунальних закладів освіти можна призначати без наявності сертифіката про рівень володіння державною мовою, але з обов'язковим його поданням протягом 3-х місяців після припинення чи скасування воєнного стану. Така ситуація потребує особливої уваги при прийнятті кадрових рішень уповноваженими органами та посадовими особами, насамперед на територіях, де мовне середовище формується під впливом фактора компактного проживання національних меншин (спільнот).

Важливе практичне значення для коректного застосування відповідних законодавчих норм мають рекомендації Міністерства освіти і науки України (від 01.02.2018 № 1/9-74 "Щодо застосування української мови в освітній галузі" та від 17.09.2019 № 1-9-581 "Про застосування державної мови в освітньому процесі"), у яких вказано, що державна мова повинна використовуватися в межах освітнього процесу, під час проведення навчальних занять (крім занять із навчальних предметів, які згідно з освітньою програмою закладу освіти викладаються іноземними мовами або мовами корінних народів і національних меншин), у спілкуванні вчителів, викладачів, іншого персоналу закладів освіти як зі здобувачами освіти (вихованцями), так і між собою. Під час організації освітнього процесу незалежно від його форми (урок, лекція, практичне, семінарське заняття, гурткова робота тощо) необхідно використовувати навчальні матеріали, підготовлені державною мовою (крім занять з навчальних предметів, які згідно з освітньою програмою закладу освіти

викладаються іноземними мовами або мовами корінних народів і національних меншин).

Практика реагування на звернення громадян, опитування учасників освітнього процесу вказують на необхідність підвищити увагу менеджерів освіти до застосування української мови не лише під час безпосереднього викладання навчальних предметів, але й на перервах, у позакласній роботі, під час неформального спілкування педагогів і здобувачів освіти. Тобто існує проблема некоректного, звуженого розуміння терміну "освітній процес", який відповідно до статті 1 Закону України "Про освіту" означає систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей. Очевидно, ця проблема може бути розв'язана шляхом підготовки та поширення додаткового роз'яснення з боку Міністерства освіти і науки України.

### *Дошкільна освіта*

Внаслідок тимчасової окупації та активних бойових дій значних втрат зазнала інфраструктура системи дошкільної освіти. За даними МОН, на початку 2022 року в Україні функціонувало 14 974 закладів дошкільної освіти (ЗДО), у яких виховувалося 1 111 358 дітей, працювало 138 772 педагогічних працівника. На початку 2023 року залишилось всього 10 302 ЗДО (на 31% менше у порівнянні з початком 2022 року), у яких навчаються 739 722 дітей (на 33% менше) та працюють 102 832 педагогічних працівника (на 26% менше, ніж на початку 2022 року). При цьому близько 29% дитячих садочків працюють з вихованцями та їхніми батьками тільки дистанційно<sup>40</sup>.

За даними Державного комітету статистики України, станом на початок 2022 року 1 097 107 дошкільнят виховувалися українською мовою, що становить 98,7% від загальної кількості вихованців дошкільних закладів освіти. При цьому найменший відсоток (88%) стосується Закарпатської області, а у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Черкаській та Чернігівській областях 100% дітей виховувалися державною мовою. Це найвищі показники за всі попередні роки. Примітно, що ще до початку повномасштабного вторгнення кількість дітей, які виховувалися російською мовою, скоротилася в чотири рази (з 22 508 на початку 2021 року до 5 234 на початку 2022 року).

Водночас необхідно розуміти, що опанування державної мови дошкільнятами ускладнюється наступним. По-перше, за даними Інституту

---

<sup>40</sup> Основні освітні статистичні дані (2022-2023 н.р.) URL: <https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/osnovni-czyfry-osvity/>

освітньої аналітики, у 2022 році більше 20% дітей не охоплені вихованням у дошкільних закладах, а значна їх частина разом з батьками опинилася за кордоном поза українськомовним середовищем. По-друге, існує проблема недостатньої українськомовної мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку, які виховуються у сім'ях з домінують російською мовою спілкування, що негативно впливає на формування належного середовища в закладах дошкільної освіти. По-третє, актуальною є проблема контролю за застосуванням державної мови у навчально-виховному процесі педагогічними працівниками дитячих садочків (вихователями).

Отже попри те, що на мовленнєвий розвиток дитини впливають багато факторів, формування сприятливого мовного середовища та мовленнєвих компетенцій маленьких українців, які в подальшому визначатимуть майбутнє України, значною мірою залежить від дотримання керівниками та педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти вимог законодавства про обов'язкове застосування державної мови в освітньому процесі, а також від принципівості управлінців, що відповідають за стан дошкільної освіти.

Протягом 2022 року до Секретаріату Уповноваженого надійшло лише 3 звернення громадян щодо мови виховання у дошкільних закладах освіти. Реагуючи на такі звернення, Уповноважений звертався до місцевих органів управління освітою та безпосередньо до керівництва дошкільних закладів з роз'ясненням норм законодавства та вимогою вжити додаткових заходів для забезпечення їх дотримання, а також проводив заходи державного контролю.

Зокрема, у порядку здійснення державного контролю було проведено перевірку діяльності Комунального закладу освіти "Навчально-виховний комплекс № 99 "Багатопрофільна гімназія-школа I ступеня - дошкільний навчальний заклад" Дніпровської міської ради. За результатами заходів державного контролю встановлено факти порушення частини першої статті 21 Закону працівником комунального закладу, про що складено відповідні акт та протокол.

### ***Загальна середня освіта***

На початок 2021/2022 н. р. в Україні функціонував 13 991 заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО). 1 вересня 2021 р. у цих закладах розпочали навчання 4 230 358 учнів, працювало 434 755 вчителів. Внаслідок російської збройної агресії станом на 1 серпня 2022 року було зруйновано 226 ЗЗСО, пошкоджено 929, опинилося на тимчасово окупованій території 1185 закладів (станом на 22 червня 2022 р.). На жаль, ситуація погіршується і зараз.

За даними Інституту освітньої аналітики, у 2022/2023 навчальному році функціонували 12 929 ЗЗСО (на 7,6% менше у порівнянні з попереднім

навчальним роком), у яких навчаються 3 985 866 учнів (на 5,8% менше) та продовжують працювати 387 988 вчителів (на 11% менше). При цьому лише 34,6% закладів навчають у звичному режимі, 30,7% – у дистанційному, а 34,7% – у змішаному режимі. Вочевидь статистика враховує учнів, які перебувають за кордоном, але при цьому продовжують здобувати середню освіту за українською навчальною програмою дистанційно, поєднуючи таке навчання із освітою в закладах країн перебування. За інформацією ЮНІСЕФ, оприлюдненою 1 червня 2022 року, за кордоном опинилося 2,2 млн. дітей віком від 3 до 18 років. За даними МОН, відповідно до оперативної інформації департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій, станом на 01.03.2023 продовжують перебувати за кордоном 507 802 учні та 12 730 педагогічних працівників ЗЗСО. Загальна середня освіта в Україні за рік війни зазнала безпрецедентних інституційних втрат, а також масштабного фактичного зменшення контингенту учнів та вчителів. Реальна ситуація щодо кількості українських дітей шкільного віку, які перебувають за кордоном та позбавленні можливості повноцінно навчатися за українською освітньою програмою, є надзвичайно загрозливою і вимагає невідкладного пошуку ефективних рішень, зокрема і на міждержавному рівні.

Динаміку змін щодо кількості закладів загальної середньої освіти, класів та учнів за мовами навчання протягом 2022 року можна простежити, порівнюючи дані Інституту освітньої аналітики за 2021/2022 та 2022/2023 навчальні роки, наведені у таблиці:

<b>Показник</b>	<b>2021/2022 н.р.</b>	<b>2022/2023 н.р.</b>
Кількість ЗЗСО всього	13 672	12 648
Кількість учнів у ЗЗСО всього	4 188 403	4 003 173
Кількість ЗЗСО, де навчання ведеться виключно державною мовою (одиниць)/ % від загальної кількості закладів	13 047/ 95,4%	12 442 98,3%
Кількість класів, де навчання ведеться виключно державною мовою (одиниць)/ % від загальної кількості	202 602/ 97,2%	193 298/ 98,9%
Кількість учнів, що навчаються виключно державною мовою/ % від	4 068 582/ 97,1%	3 967 394/ 99,1%

загальної кількості		
Кількість школярів, що навчаються російською мовою поряд з державною/ % від загальної кількості	82700/ 2,0%	1 362/ 0, 03%
Кількість школярів, що навчаються іншою, крім російської, мовою поряд з державною, % від загальної кількості учнів	~ 0,9 %	~ 0,9%

Також зазначається, що у 2022 році продовжилася тенденція щодо стрімкого збільшення частки закладів (+2,9 процентних пунктів) та класів (+1,7 процентних пунктів), де навчання відбувається виключно державною мовою, та, відповідно, частки учнів, що навчаються виключно державною мовою (+ 2 процентних пункти). Таке збільшення відбувається, насамперед, за рахунок зменшення відповідних показників навчання російською мовою. Російською мовою навчаються у 2022/2023 навчальному році в Дніпропетровській, Харківській та Одеській областях 1362 учні. Потрібно зазначити, що цей процес відбувається природним чином за бажанням батьків і відображає загальні процеси зміцнення національної та громадянської ідентичності українців.

Нагадаємо, що відповідно до статті 5 Закону України "Про повну загальну середню освіту" особи, які належать до національних меншин України, мають право здобувати початкову освіту в державному, комунальному чи корпоративному закладі освіти мовою відповідної національної меншини поряд з державною мовою. Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, та реалізують право на навчання відповідними мовами в державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти, здобувають: базову середню освіту державною мовою в обсязі не менше 20 відсотків річного обсягу навчального часу у 5 класі із щорічним збільшенням такого обсягу (не менше 40 відсотків у 9 класі); профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 60 відсотків річного обсягу навчального часу. Особи, які належать до інших національних меншин України, здобувають у державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти базову та профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 80 відсотків річного обсягу навчального часу. Перелік навчальних предметів (інтегрованих курсів), що вивчаються державною мовою і мовою національної меншини, визначається освітньою програмою закладу освіти згідно з вимогами державних стандартів та з урахуванням особливостей мовного середовища. Право на навчання мовою корінного народу чи

національної меншини України поряд із державною мовою реалізується в окремих класах з навчанням відповідною мовою, що формуються на підставі відповідних заяв батьків в порядку, визначеному Законом України "Про повну загальну середню освіту".

Важливо зазначити, що відповідно до цього Закону право навчатися мовами національних меншин та корінних народів гарантується і забезпечується не для всіх охочих, а виключно для представників відповідних національних меншин та корінних народів. Водночас у Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 05 травня 2018 р. за № 564/32016, допускається зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які не належать до відповідної національної меншини чи корінного народу. На практиці такі норми можуть призводити до зловживань та порушень права громадян на навчання державною мовою в окремих місцевостях, а також послаблювати функцію державної мови як мови міжетнічного спілкування. Отже такий порядок має бути приведений у відповідність до чинного законодавства. Відповідні пропозиції були подані Уповноваженим у Міністерство освіти і науки України та в Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій.

Особливістю 2022 року можна вважати кардинальне скорочення кількості закладів, класів та учнів, що вивчають російську мову. Оскільки тенденція відторгнення з ужитку мови держави-терориста набула загальноукраїнського масштабу, 16 квітня Уповноважений запропонував, починаючи з нового навчального року, вилучити з вивчення у школах предмет "російська мова" і замінити його іншими предметами. Ця ініціатива була схвально сприйнята всіма учасниками освітнього процесу. Відповідну динаміку ілюструють дані Інституту освітньої аналітики, представлені в таблиці:

<b>Показник</b>	<b>2021/2022 н.р.</b>	<b>2022/2023 н.р.</b>
Кількість закладів, у яких вивчається російська мова як окремий предмет	3 051	29
Кількість класів, у яких вивчається російська мова як окремий предмет	21 968	192
Кількість учнів, які вивчають російську мову як окремий предмет	454 792	3 950

Кількість учнів, що вивчають російську мову в загальноосвітніх закладах, зменшилася з 454,8 тисяч у вересні 2021 року до близько 4 тисяч осіб станом на 1 вересня 2022 року (0,8% від попереднього навчального року). Цей процес відбувався у цілком природній спосіб і не був пов'язаний зі зміною нормативно-правової бази чи з адміністративним тиском. Головним каталізатором стрімкої дерусифікації загальної середньої освіти стали воєнні злочини та геноцидна політика російської федерації, спрямована проти українського народу.

У червні 2022 року в межах співпраці Уповноваженого та Державної служби якості освіти було проведено опитування учасників освітнього процесу щодо мовної ситуації в закладах загальної середньої освіти, яке проявило як поточні ускладнення в організації навчального процесу, викликані війною, так і проблеми з дотриманням норм законодавства про державну мову та перешкоди для формування сприятливого мовного середовища в ЗЗСО. Дослідженням було охоплено 58 228 учасників освітнього процесу (вчителі, учні/учениці 8 – 11-х (12-х) класів та їхні батьки) з різних регіонів країни, крім тимчасово окупованих областей: Луганської, Донецької та Херсонської. З них 15 406 виявилися переміщеними особами. Серед респондентів опитування 12% вчителів та 29% сімей були вимушені покинути свої домівки. 38% опитаних вчителів, 47% батьків та 49% учнів/учениць перебували за кордоном.

71% опитаних педагогів зазначили, що у них в класі є діти з числа внутрішньо переміщених осіб. Серед них 29% учнів/учениць розмовляють як українською, так і російською мовами, 10% – переважно російською. Менше половини дітей (42%) розмовляють переважно українською мовою та 19% – лише українською. Такі низькі показники у порівнянні із середніми пояснюються тим, що серед внутрішньо переміщених осіб переважну більшість складають учні зі східних та південних регіонів, де домінувала російська мова.

Під час навчальних занять, 82% вчителів використовують виключно україномовні навчальні матеріали. Це зазначили також 90% батьків та 77% учнів/учениць. Разом з тим, 14% допускають використання матеріалів російською мовою, при цьому 4% вчителів використовують російськомовні та україньськомовні матеріали, що є порушенням вимог законодавства. Опитування школярів показало, що відсоток вчителів, які розмовляють під час уроку та на перервах виключно українською мовою, складає лише 73%, а під час перерви розмовляють тільки українською мовою лише 63% вчителів. За спостереженнями батьків, лише 50% зазначили, що вчителі використовують державну мову в позаурочний час як з дітьми, так і з колегами.



38-46% учнів/учениць розмовляють між собою виключно українською мовою під час уроків та на перервах, 17-19% послуговуються "суржиком", а 11-17% – переважно російською мовою. Поза школою в колі однолітків та друзів, а також вдома спілкуються виключно українською мовою лише 36-39%, переважно українською – 24-25%, спілкуються як українською, так і російською мовами однаковою мірою 21%, а 15-17% учнів/учениць розмовляють з друзями і вдома переважно російською мовою.

Результати опитування вказують на відносно невелику мовну стійкість респондентів: лише 49% учнів/учениць та 57% батьків при розмові з незнайомою людиною, яка звертається до них російською мовою, відповідають українською. Разом з тим, 26% дітей та 19% батьків переходять на російську мову, хоча самі розмовляють українською.

Щодо мови спілкування та контенту в мережі Інтернет 51% школярів відповіли, що використовують тільки українськомовний та/або переважно українськомовний контент, 30% споживають однаковою мірою як українськомовний, так і російськомовний контент, 17% надають перевагу російськомовному контенту. Переважна більшість вчителів (85%), учнів (72%) та батьків (65%) під час спілкування в соціальних мережах використовують тільки українську та/або переважно українську мову.

Цікаво, що серед причин, що ускладнюють перехід на спілкування українською мовою, 31% учнів зазначили звичку спілкуватися недержавною мовою; 20% – російськомовне родинне середовище, 14% – відсутність сприятливого середовища для використання української мови, а 13% дітей вказали на недостатній рівень володіння українською мовою.

Водночас 80% опитаних батьків та 73% учнів заявили про бажання покращити свій рівень володіння українською мовою<sup>41</sup>. У цьому контексті потрібно зазначити, що саме освітяни активно підтримали ініціативу Уповноваженого щодо створення по всій Україні мережі безкоштовних курсів української мови та розмовних клубів, спрямованих на надання допомоги в опануванні та підвищенні рівня володіння державною мовою, насамперед переселенцям. На базі шкіл, університетів, закладів підвищення кваліфікації силами педагогів та волонтерів організовано функціонування сотень локацій, де усі охочі можуть вивчати державну мову.

---

<sup>41</sup> Звіт за результатами опитування учасників освітнього процесу щодо дотримання мовного законодавства.  
URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%AF%D0%9E-1/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>.

Формування повноцінного українськомовного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, у т.ч. під час спілкування на перервах та в позакласній роботі, ускладнюється значним впливом російської мови на мовне середовище поза школою, в комунікації через Інтернет та під час споживання віртуального контенту. Подолання впливу цього чинника неможливе лише зусиллями системи освіти і потребує невідкладного налагодження на загальнодержавному рівні системної цілеспрямованої скоординованої роботи, підкріпленої державним фінансуванням. Законом про державну мову Кабінет Міністрів України зобов'язано затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови, яка мала би вирішувати це завдання.

На шляху втілення в життя законодавчих норм щодо обов'язкового застосування державної мови в освітньому процесі України важлива роль відведена застосуванню правових інструментів, наданих Уповноваженому. У 2022 році на адресу Уповноваженого надійшло 27 звернень громадян, які стосувалися питань застосування державної мови в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, зокрема щодо мови викладання та навчальних матеріалів, спілкування недержавною мовою під час виконання службових обов'язків керівниками та педагогічними працівниками освітніх закладів, психологічного тиску на українськомовних дітей з боку викладачів та інших дітей, надання роз'яснень стосовно необхідності підтверджувати рівень володіння державною мовою педагогічним працівникам, впливу російськомовного контенту на мовні звички школярів.

У межах реагування на повідомлення про порушення законодавства про державну мову в порядку здійснення державного контролю протягом 2022 року Уповноваженим здійснювалися перевірки застосування державної мови у 6-ти закладах загальної середньої освіти, а також щодо діяльності відділу з питань освіти Березівської районної державної адміністрації.

Зокрема, за результатами здійснення заходів державного контролю встановлено факти порушення статті 21 Закону (застосування недержавної мови в освітньому процесі) у діяльності Спеціалізованої загальноосвітньої школи № 1 імені О.В.Суворова I-III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови міста Ізмаїл Ізмаїльського району Одеської області; Гімназії № 267 м. Києва; Комунального закладу "Ліцей інформаційних технологій" Кам'янської міської ради; Комунального закладу освіти "Середня школа № 132" міста Дніпро, а також порушення статті 13 Закону (щодо мови діловодства) у діяльності Закладу загальної середньої освіти № 3 міста Білгорода-Дністровського Одеської області. За підсумками перевірок складено відповідні акти та протоколи.

У зв'язку зі зверненням громадян до Уповноваженого щодо проблем із застосуванням державної мови в освітньому процесі та при виконанні службових обов'язків працівниками шкіл у Берегівському районі Закарпатської області Уповноваженим в порядку державного контролю було здійснено ґрунтовну перевірку діяльності відділу з питань освіти Берегівської районної державної адміністрації, у межах якої також аналізувалася діяльність 108 закладів загальної середньої освіти Берегівського району Закарпатської області.

Встановлено, що у 37 ЗЗСО не утворено жодного класу з навчанням державною мовою. Така ситуація може свідчити про необхідність посилення контролю за дотриманням законодавства і порядку формування класів у початковій школі, а також підтверджує доцільність внесення змін до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти.

Крім того, виявлено, що в освітніх програмах і навчальних планах усіх ЗЗСО, де функціонують класи з навчанням поряд з державною мовою мовою національної меншини (угорською мовою), не визначено переліку навчальних предметів (інтегрованих курсів), що вивчаються державною мовою і мовою національної меншини, як того вимагає законодавство. Також встановлено, що, зокрема, у Виноградівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 3 імені Жігмонда Перені Виноградівської міської ради Закарпатської області освітній процес в усіх класах усіх предметів здійснюється за так званим "білінгвістичним принципом" (предмети викладаються одночасно двома мовами: 70% – угорською, 30% – українською). У частині дев'ятій статті 5 Закону України "Про повну загальну середню освіту" передбачено можливість викладання одного чи декількох навчальних предметів (інтегрованих курсів) поряд із державною мовою англійською чи іншою офіційною мовою Європейського Союзу. Викладання усіх навчальних предметів угорською мовою поряд з державною не узгоджується з вимогами законодавства та потребує врегулювання. При цьому навчальні плани мають містити інформацію щодо мови або мов, якими викладається кожна дисципліна.

Під час здійснення заходів державного контролю виявлено, що 4 ЗЗСО в Берегівському районі Закарпатської області містять назви, що суперечать вимогам законодавства. Йдеться про "школи з угорською мовою навчання". Водночас потрібно зазначити, що "школи з угорською мовою навчання" не передбачені законодавством. Натомість законодавством передбачено створення у ЗЗСО лише окремих класів, де навчання може здійснюватися поряд з державною мовою мовою національних меншин або корінних народів. Існування державних і комунальних ЗЗСО з мовою навчання мовою національної меншини законодавством не передбачено. Виявлено, що термін

"школи з угорською мовою навчання" застосовується також у наказах МОН від 29 вересня 2021 року № 1033 та від 29 серпня 2022 року № 770, які мають бути приведені у відповідність до законодавства.

Також виявлено, що на вебсайті Міністерства освіти і науки України модельну навчальну програму "Угорська мова. 5-9 класи" для закладів загальної середньої освіти, рекомендовану Міністерством освіти і науки України" (наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795), розміщено не державною, а угорською мовою, що є порушенням вимог частини першої статті 13 Закону. Зазначене порушення Міністерством освіти та науки було усунуто.

Зі 108 осіб, що здійснюють керівництво ЗЗСО в Берегівському районі, на момент здійснення заходів державного контролю мали державні сертифікати про рівень володіння державною мовою лише 16, що становить менше 15% від їх загальної кількості. У період дії норми щодо обов'язкового подання кандидатами на посади керівників закладів освіти сертифікату про рівень володіння державною мовою з 16 липня 2021 року по 20 травня 2022 року 7 з 10 осіб, призначених здійснювати керівництво ЗЗСО, не мали відповідного сертифіката. Очевидно, тому їх було призначено виконуючими обов'язки або тимчасово виконуючими обов'язки керівників ЗЗСО. Це може вказувати на недостатній рівень володіння ними державною мовою.

Отже, виявлені в рамках проведення державного контролю проблеми можуть стримувати застосування державної мови в освітньому процесі ЗЗСО Берегівського району Закарпатської області та мають ознаки створення штучних умов сегрегації, оскільки існування шкіл виключно з угорською мовою навчання провокує ізоляцію дітей, які є представниками національної меншини України, від комунікації з дітьми, що є українцями за національністю, не сприяє інтеграції учнів, які є представниками національної меншини України, до повноцінного українського суспільства, а також не створює належних умов для опанування української мови відповідно до стандартів, визначених законодавством.

Про вказані недоліки в організації освітнього процесу в Берегівському районі було повідомлено Віцепрем'єр-міністру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, Міністерству освіти і науки України, Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, Комітету Верховної Ради України з інтеграції до Європейського Союзу, Закарпатській обласній військовій адміністрації для вжиття відповідних заходів. Спільними зусиллями ситуація виправляється.

## ***Позашкільна освіта та надання освітніх послуг дорослим***

Окремим важливим складником системи освіти є позашкільна освіта. На початку 2022 року в Україні функціонувало 1256 закладів позашкільної освіти (ЗПО), у яких діяло 62 314 гуртків (творчих об'єднань, секцій, студій художньо-естетичного, науково-технічного, еколого-натуралістичного, туристсько-краєзнавчого, фізкультурно-спортивного та інших напрямів) та виховувалося 980 789 дітей. Цікаво, що згідно з інформацією Інституту освітньої аналітики протягом року мережа та контингент закладів позашкільної освіти збільшилися і на початок 2023 року склали 1346 ЗПО, у яких виховується 1 011 403 дітей. Водночас лише 36% закладів працюють у звичному режимі, 39% – у змішаному, а 24% працюють дистанційно. 23 ЗПО зруйновано. Очевидно, що вказана статистика не повністю охоплює всі приватні секції, клуби, об'єднання, інші суб'єкти, що надають освітні послуги дітям, які також відповідно до законодавства становлять структуру позашкільної освіти.

Відповідно до статті 7 Закону України "Про позашкільну освіту" мовою позашкільної освіти є державна мова. Однак варто констатувати, що випадки використання іншої мови, ніж державна, у діяльності приватних гуртків, секцій, клубів зустрічаються частіше, ніж у діяльності державних та комунальних ЗПО. Це можна пояснити тим, що діяльність таких закладів здійснюється незалежно від державних та комунальних органів управління освітою і позбавлена відповідного контролю. Разом з тим, до Секретаріату Уповноваженого надходила відносно незначна кількість звернень щодо порушення законодавства про державну мову в діяльності ЗПО і вказана у них інформація здебільшого не містила конкретних відмостей, а також доказів, достатніх для проведення заходів державного контролю чи безпосередньої фіксації порушення та накладення санкцій на порушників.

Також на адресу Секретаріату Уповноваженого надійшло 43 звернення громадян стосовно надання освітніх послуг недержавною мовою дорослим. Половина цих звернень пов'язана з відсутністю версії українською мовою інтернет-представництв суб'єктів господарювання, які здійснюють онлайн-навчання для здобуття певних практичних знань та умінь та/або надають доступ клієнтам до відповідного навчального контенту, що є порушенням частини шостої статті 27 Закону, якою встановлені вимоги до мови інтернет-представництв. Особливості та результати реагування на такі звернення викладені у відповідному розділі цього звіту.

Частина звернень стосується випадків ненадання інформації інформації про мову, якою надається освітня послуга, безпосередньо перед замовленням цієї послуги. Зазначене є порушенням норм статті 15 Закону України "Про

захист прав споживачів", оскільки мова послуги є важливою властивістю послуги, яка впливає на вибір споживача.

Надання дорослим освітніх послуг суб'єктами господарювання приватної форми власності, які відносяться до закладів освіти, підпадає під дію статті 21 Закону. Освітній процес, організований такими суб'єктами, має здійснюватися державною мовою. Реагуючи на звернення громадян, протягом 2022 року було проведено заходи державного контролю щодо 3-х суб'єктів господарювання, які надавали послуги з навчання водінню автотранспорту. Зокрема, порушення частини першої статті 21 Закону, а також статті 30 Закону були встановлені за результатами перевірки застосування державної мови в діяльності приватного підприємства "Ужгородська автошкола", ТОВ "Автомаг" (м. Київ) та ТОВ "Автошкола Антарес" (м. Запоріжжя).

### ***Вища та фахова передвища освіта***

За інформацією МОН, станом на 1 серпня 2022 р. було повністю зруйновано 9 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПВО) та 7 закладів вищої освіти (ЗВО). Серйозні пошкодження дістали 71 ЗФПВО та 49 ЗВО й закладів післядипломної педагогічної освіти. Найбільших руйнувань і пошкоджень зазнали Харківський національний університет імені В. Каразіна, Національний університет "Чернігівська політехніка", Державний податковий університет (м. Ірпінь), Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, Маріупольський державний університет, Приазовський технічний університет, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (новозбудований корпус у м. Рубіжному Луганської області), Національний аерокосмічний університет імені М.Є.Жуковського "Харківський авіаційний інститут", Національний університет кораблебудування імені адмірала С.Макарова, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Херсонський державний університет та ін. З областей, де тривають активні бойові дії, зокрема Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької й Харківської областей, станом на 1 серпня 2022 р. було переміщено 29 ЗВО та 64 відокремлених структурних підрозділи ЗВО державної, комунальної і приватної форм власності. Війна спричинила масштабні інституційні фінансові та організаційні проблеми у вищій та фаховій передвищій освіті.

Станом на кінець 2022 року в Україні функціонувало 332 ЗВО, у яких навчалось 1 112 965 студентів, та 740 ЗФПВО, у яких навчалось 331 488

студентів. Кількість здобувачів освіти у ВНЗ скоротилася у порівнянні з початком 2022 року на 17%.

У статті 48 Закону України "Про вищу освіту" та статті 46 Закону України "Про фахову передвищу освіту" визначено, що мовою освітнього процесу у закладах вищої та, відповідно, фахової передвищої освіти є державна мова.

Заклад вищої освіти має право прийняти рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови що всі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою. У разі якщо є письмове звернення від одного чи більше студентів, заклад вищої освіти забезпечує переклад державною мовою. Заклади фахової передвищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність в обраній галузі з використанням державної мови.

На розгляд Уповноваженого у 2022 році надійшло 44 звернення громадян, що стосувалися порушень законодавства про державну мову в закладах вищої та фахової передвищої освіти, що становить близько 40% від усіх звернень, які стосувалися сфери освіти. Найбільша кількість звернень стосовно діяльності ЗВО та ЗФПВО надійшла з Харкова (16), Києва (10), Одеси (5). Найчастіше там містилися повідомлення про застосування недержавної мови під час викладання навчальних дисциплін та використання навчальних матеріалів, виконаних недержавною мовою.

У 2022 році в порядку здійснення державного контролю Уповноваженим із захисту державної мови проводилися перевірки застосування державної мови в діяльності 6-ти закладів вищої освіти та 1-го закладу фахової передвищої освіти.

Встановлено порушення частини першої статті 21 Закону, за результатами здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови складено відповідні акти та протоколи щодо діяльності таких закладів:

- Національний університет "Одеська морська академія" (застосування викладачами на лекціях недержавної мови та використання матеріалів, виконаних недержавною мовою);
- Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика (проведення викладачем лекцій недержавною мовою);

- Київський фаховий коледж зв'язку (застосування викладачами недержавної мови в рамках освітнього процесу);
- Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая (використання в межах освітнього процесу відеоматеріалів недержавною мовою).

Також відповідно до положень статті 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення, які набрали чинності 16 липня 2022 року, за порушення вимог Закону щодо застосування державної мови у сфері освіти Уповноваженим накладено такі адміністративні санкції:

- штраф у розмірі 3 400 грн – викладачу Національного авіаційного університету (Київ);
- попередження – викладачу Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна та директору Дитячо-юнацької спортивної школи № 5 м. Києва.

Загалом потрібно відзначити, що після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України помітно зросла активність і принциповість здобувачів вищої та фахової передвищої освіти у відстоюванні права на навчання державною мовою. Крім того, оприлюднення у соціальних мережах та онлайн-медіа відеодоказів порушень законодавства про державну мову в закладах освіти, зазвичай, викликає широкий суспільний резонанс та примушує керівництво цих закладів вживати невідкладних заходів для усунення порушень та притягнення винних осіб до відповідальності.

Також вартий уваги приклад Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, у якому рішенням Вченої ради затверджено Положення про уповноваженого з питань державної мови – радника ректора. Радником ректора з питань державної мови призначили кандидата філологічних наук, завідувача кафедри української мови, заступника декана філологічного факультету з наукової роботи Миколу Філона. Варто додати, що у 2023 році така ініціатива отримала розвиток – у Харківському національному університеті імені В.Н.Каразіна, а також в університетах Черкас, Одеси, Миколаєва, Херсона з'явилися студентські уповноважені (омбудсмени) з питань державної мови.

Отже, попри війну і спричинені нею масштабні структурні проблеми в системі освіти протягом 2022 року спостерігалися позитивні тенденції розширення сфери функціонування державної мови. Чинні законодавчі норми на практиці доводять свою ефективність.

Разом з тим, існує необхідність посилення інституційного контролю за забезпеченням виконання вимог законодавства щодо застосування державної мови в межах освітнього процесу та під час виконання службових обов'язків керівниками та педагогічними працівниками закладів освіти.



#### 4.4. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ НАУКИ

Впродовж 2022 року на адресу Уповноваженого скарж, які б стосувалися питання друку недержавною мовою наукових видань, публікацій та дисертацій, авторефератів та відгуків опонентів, публічного захисту дисертаційних досліджень та наукових досягнень, а також інших наукових заходів, не надходило. Був здійснений один державний контроль щодо Радіоастрономічного інституту НАН України, співробітники якого, за інформацією заявника, розміщували недержавною мовою повідомлення у соціальній мережі "Facebook" на сторінці Одеського планетарію. Станом на день складання акта порушення стосовно виконання інтернет-представництва недержавною мовою було усунуто.

З метою аналізу стану дотримання вимог Закону Уповноваженим були скеровані запити на інформацію щодо функціонування державної мови у сфері науки до Національної академії наук України, Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації та Міністерства освіти і науки України.

##### *Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері науки*

Частина перша статті 22 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" визначає державну мову як таку, що є мовою науки. Зазначена стаття, яка набула чинності в повному обсязі 16 липня 2020 року, зосереджує увагу на мові наукових видань, публікацій (монографій) та дисертацій, авторефератів та відгуків опонентів, публічного захисту дисертаційних досліджень та наукових досягнень, а також інших публічних наукових заходів.

Частина друга статті 22 Закону передбачає перелік мов, якими можуть публікуватися наукові видання: українська, англійська та/або інші офіційні мови Європейського Союзу. У разі публікації результатів дослідження недержавною мовою відповідні матеріали мають супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів українською мовою.

Відповідно до частини третьої статті 22 Закону державною або англійською мовами можуть виконуватися дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень (монографії, статті у вітчизняних та/або міжнародних фахових виданнях), а також автореферати та відгуки опонентів. У разі публікації статті у фахових міжнародних виданнях іншими, ніж англійська, мовами спеціалізована вчена рада може зобов'язати автора публікації надати переклад або анотацію статті державною мовою.

Норма мовного закону щодо застосування англійської мови при виконанні дисертацій уточнюється у Вимогах до оформлення дисертації,

затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, відповідно до розділу I яких: "Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) готується державною мовою... За бажанням здобувача дисертація може бути перекладена англійською мовою або мовою, що пов'язана з предметом дослідження, з поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради". Згідно з пунктами 2 та 3 розділу III Вимог узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації (анотація) та перелік ключових слів також подаються державною та англійською мовами і надається можливість застосування третьої мови, пов'язаної з предметом дослідження.

Відповідно до частини четвертої статті 22 Закону публічний захист дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтв, захист наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, присудження ступеня доктора наук за сукупністю статей здійснюються українською або англійською мовами.

Мова публічних наукових заходів (наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів, семінарів, наукових шкіл тощо), яка регулюється частиною п'ятою статті 22 Закону, може бути державною та/або англійською. Якщо науковий захід відбувається на тему певної іноземної мови або літератури, то мовою публічного заходу може бути відповідна іноземна мова. На організаторів також покладається обов'язок попередити учасників щодо застосування іноземної мови як робочої, що знімає необхідність здійснення синхронного перекладу державною мовою. За особою, незважаючи на обставини, зберігається право послуговуватися державною мовою під час наукового заходу, що закріплено частиною шостою статті 22 Закону.

Окрім того, питання застосування державної мови у зазначеній сфері регулюється ще низкою нормативних документів, які унормовують наукову діяльність в Україні.

### ***Мова, якою публікуються наукові видання***

Наявність певної кількості зарубіжних наукових праць, опублікованих у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, є одним з інструментів оцінювання результатів наукового дослідження, а також присвоєння вченого звання. Якщо наукове періодичне видання індексується у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, то йому присвоюється категорія "А". Категорія "Б" присвоюється тим виданням, які відповідають низці вимог, зокрема щодо наявності вебсайту наукового видання з українським та англійським інтерфейсами.

Український інститут науково-технічної експертизи та інформації, відповідаючи на запит Уповноваженого із захисту державної мови, повідомив,

що загальна кількість усіх видань, які містяться в довідково-інформаційній системі "Реєстр наукових видань України", становить 2121 одиницю. З них: видання категорії "А" – 134, категорії "Б" – 1410. Наукових видань, інформація про які не визначена в реєстрі, – 577. Кількісні показники відрізняються від минулорічних, зокрема збільшилася кількість фахових видань (минулого року вона становила 124 найменування). Також зросла кількість видань категорії "Б" (у 2021 році вона становила 1316 найменувань). Натомість зменшилася кількість видань поза категоріями (нефахові), які у 2021 році налічували 616 найменувань.

У результаті аналізу інформації з сайтів видань, здійсненого Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації, зі 134 одиниць категорії "А" виокремлено:

- 30 видань (22,4%), статті в яких подано змішаними (різними) мовами, у тому числі російською (у 2021 році цей показник становив 28,2%);
- 34 видання (25,4%), які публікують анотації змішаними (різними) мовами, у тому числі російською (у попередньому році – 26,6%).

У групі "А" порівняно з 2021 роком спостерігалися незначні зміни. Інформація щодо видань, які публікуються, як правило, англійською мовою та в яких відсутня анотація українською мовою, відсутня.

У межах категорії "Б" з 1410 видань виокремлено:

- 755 видань (53,5%), які публікуються змішаними (різними) мовами, серед яких є російська мова (порівняно з попереднім роком їх кількість не змінилася, проте відсоток до загальної кількості видань у цій категорії був іншим – 57,4%);
- 592 видання (42%), які публікували анотації змішаними (різними) мовами, у тому числі російською (у 2021 році показник становив 588 видань (44,7%)).

Інформація щодо видань, які публікуються, як правило, англійською мовою та в яких відсутня анотація українською мовою, відсутня. Доступні для порівняння показники в категорії "Б" вказують на зменшення відсотка видань, які містять статті іншими мовами, ніж державна.

Серед нефахових видань з 577 видань виокремлено:

- 421 видання (72,9%), яке публікується змішаними мовами, серед яких є російська мова (у 2021 році цей показник становив 73,5%);
- 480 видань (83,2%), які публікують анотації мовами, серед яких є російська (у 2021 році – 83,9%).

Український інститут науково-технічної експертизи та інформації зауважив, що наведені статистичні дані мають похибку. Це пов'язано з тим, що переважна більшість інформації в реєстрі отримана з наказів МОН, в яких не

йшлося про мови видань. Також наголошувалося, що на сайтах видань не завжди вказувалися дані про мову видання або були розбіжності щодо джерел. А саме: на сторінках веб-сайтів вказувалися мови, якими видання публікувалося, у вимогах для авторів – інший спектр мов, у реєстраційному свідоцтві видання – інший. Також деякі видання мали кілька сайтів з різними даними або сайт знаходився у режимі доопрацювання.

***Мова дисертацій, наукових доповідей у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей, а також авторефератів та відгуків опонентів***

За даними Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації, у 2022 році (як і у 2021 році) всі 1409 зареєстрованих несекретних дисертаційних досліджень (кандидатських, докторських та докторів філософії) були подані виключно державною мовою. У попередньому році їх кількість становила 8711. Такі цифри наочно показують, наскільки сильно вплинула війна на сферу науки.

Відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" мовою у сфері наукової та науково-технічної діяльності також є державна мова (частина перша статті 3<sup>1</sup>). Протягом 2022 року Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації було зареєстровано 5535 облікових карток зі звітами за етап чи повну науково-дослідну або дослідно-конструкторську роботу (у 2021 році – 7066). Відповідальні особи, які реєстрували наукові роботи, не зафіксували жодної спроби реєстрації облікових документів недержавною мовою. Позитивна тенденція спостерігалася другий рік поспіль. Нагадаємо, що у 2020 році були спроби подати звіти про науково-дослідну роботу недержавною мовою (російською).

***Мова публічних наукових заходів***

За наданою Уповноваженому інформацією, Національна академія наук України як організатор та співорганізатор у 2022 році провела близько 300 наукових заходів, переважна частина яких проходила в онлайн-режимі зважаючи на воєнний стан (у 2021 році таких заходів було 400). Результати досліджень науковців було представлено на понад 700 наукових форумах в Україні та за кордоном. За даними НАН, головною робочою мовою публічних наукових заходів в Україні у 2022 році була державна мова.

Міністерство освіти та науки України у січні 2023 року повідомило, що не проводить заходи іншими мовами, крім державної, а також що Міністерством не ведеться обліку публічних наукових заходів (наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів, семінарів, наукових шкіл тощо), які проводяться установами, організаціями та закладами, що належать до сфери

управління МОН, та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Міністром освіти і науки України, де крім державної робочою мовою (однією з робочих мов) є російська або інші мови.

Український інститут науково-технічної експертизи та інформації у своїй відповіді на запит Уповноваженого зазначив, що поточна система реєстрації наукових та науково-технічних заходів не є обов'язковою та не містить інформації стосовно мови доповідей. У новій системі реєстрації таких заходів, що знаходиться в стані розробки, вже врахована означена можливість обліку доповідей різними мовами. Повноцінний запуск системи стане можливим після затвердження Порядку реєстрації наукових та науково-технічних заходів (орієнтовно не раніше 2024 року). Нагадаємо, що УкрІНТЕІ у зв'язку із набранням чинності у повному обсязі статті 22 Закону розробив проєкт Порядку державної реєстрації наукових та науково-технічних заходів, куди внесено детальну інформацію як стосовно мови доповідей, так і мови отриманих матеріалів. Зазначений Порядок реєстрації (у т. ч. проєкт формування відповідної електронної системи) подано до Міністерства освіти і науки України на затвердження, що дозволить здійснювати ґрунтовний аналіз дотримання норм мовного законодавства у частині публічних наукових заходів.

Таким чином, відсутність скарг та звернень щодо ознак порушення, а також "формальні" відповіді державних установ на кшталт "заходи проводимо державною мовою" та "облік наукових заходів, де робочою мовою є російська, не ведемо" складно назвати вичерпними. Але враховуючи те, що у суміжній з науковою сфері, а саме у сфері вищої освіти, фіксуються непоодинокі серйозні випадки порушень норм мовного законодавства викладачами, які одночасно є і науковцями, можна зробити висновок, що порушення, ймовірно, мають місце, однак не виходять за межі сфери на широкий загаль.

#### 4.5. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Збройний напад, бомбардування міст, масові вбивства, окупація територій – це лише частина агресивної імперської політики Росії стосовно України. Не менш страшні наслідки має культурна експансія, яка почалася задовго до 24 лютого 2022 року і створила сприятливі умови для військового нападу. Послугуючись методами "м'якої сили", протягом багатьох років ворог першочергово намагався захопити наш культурний простір, системно витісняв український культурний продукт, подекуди брутально крав ті чи інші його зразки, маргіналізував і стигматизував культуру в цілому як щось сільське, обмежене та периферійне. Українська мова в уяві окупантів визначається як така, що не придатна для створення "високої культури", написання "високої літератури", розвитку театрального мистецтва тощо. Натомість російська культура максимально поширювалася з відповідними наративами та проросійськими ціннісними орієнтирами. Повномасштабне вторгнення змінило ставлення більшості українців як до себе, так і до власної культури. Для багатьох російська мова у сфері культури стала неприйнятною, по-іншому почали сприйматися твори мистецтва. Став очевидним прихований зміст у російських творах мистецтва, літературі та кіно, а саме її пропагандистський характер, що возвеличував Росію, спотворював минуле, формував зневажливе та агресивне ставлення до України та українців. Внаслідок цих змін російський культурний продукт втрачає свої панівні позиції в Україні, а разом з ним йде і російська мова.

##### *Нормативно-правове регулювання*

Відповідно до частини першої статті 23 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" держава забезпечує застосування державної мови у сфері культури. Мовою проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів є державна мова. Застосування інших мов під час таких заходів дозволяється, якщо це виправдано художнім, творчим задумом організатора, а також у випадках, визначених законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Положення цієї частини не поширюються на застосування мов під час виконання та/або відтворення пісень, інших музичних творів з текстом, фонограм (частина друга статті 23 Закону).

Відповідно до абзацу другого частини другої статті 23 Закону супровід (конференс) культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів в Україні також здійснюється державною мовою. В іншому випадку організатор повинен забезпечити синхронний або послідовний переклад такого виступу державною мовою. Особливості супроводу (конференсу) заходів, що

проводяться на виконання міжнародних зобов'язань перед Європейською мовною спільнотою, визначаються за домовленістю сторін.

Крім того, Закон встановлює низку вимог з урахуванням специфіки діяльності таких закладів культури, як театри, музеї, заповідники, кінотеатри тощо.

Частиною четвертою статті 23 Закону встановлено, що з 16 липня 2021 року публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави іншою мовою, ніж державна, у державному чи комунальному театрі мають супроводжуватися перекладом державною мовою за допомогою субтитрів, звукового перекладу чи в інший спосіб.

Згідно з частиною п'ятою статті 23 Закону мовою музейної справи та мистецьких виставок є державна мова. Музейний облік здійснюється українською мовою. Інформація про музейні предмети, що демонструються в музеях та на мистецьких виставках, подається державною мовою. Поряд з державною мовою інформація про музейні предмети може дублюватися іншими мовами. Така інформація повинна розміщуватися нижче або праворуч від напису державною мовою, а розмір шрифтів має бути не більшим за напис українською мовою. Аудіовізуальна інформація про музейні предмети державною мовою має бути виконана не менш розбірливо, гучно та зрозуміло, ніж відповідна інформація іноземною мовою.

Також відповідно до частини восьмої статті 23 Закону з 16 липня 2021 року мовою туристичного та екскурсійного обслуговування є державна мова. Разом з тим, туристичне чи екскурсійне обслуговування іноземців та осіб без громадянства може здійснюватися іншою мовою.

Відповідно до вимог частини шостої статті 23 Закону встановлено, що мовою поширення та демонстрації фільмів в Україні є державна мова. Фільми, вироблені як суб'єктами кінематографії України, так і суб'єктами іноземного виробництва, розповсюджуються та демонструються у країні з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, у тому числі шляхом дублювання або озвучення. Національні фільми можуть демонструватися кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів. Репліки іншими мовами, у разі їх використання в мовній частині звукового ряду, мають бути озвучені чи субтитровані державною мовою. Сумарна кількість таких реплік не може перевищувати 10% сумарної тривалості всіх реплік у такому фільмі.

Демонстрування в кіновидовищних закладах документальних фільмів без дублювання або озвучення державною мовою, але із субтитрами, виконаними державною мовою, допускається у таких випадках: 1) якщо такий фільм набрав щонайменше 2 бали за культурними критеріями культурного тесту (інформація про що зазначається у державному посвідченні на право розповсюдження і

демонстрування фільмів); 2) якщо показ такого фільму відбувається в межах заходів кінофестивалів, що проводяться в Україні за погодженням з Державним агентством України з питань кіно; 3) якщо сумарна кількість сеансів демонстрування фільмів мовою оригіналу, відмінною від державної, не перевищує 10 відсотків від загальної кількості сеансів демонстрування фільмів у кіновидовищному закладі на місяць.

При цьому інформація про демонстрування іноземних фільмів мовою оригіналу повинна завчасно доводитися до відома глядачів. Кіноафіші та вхідні квитки для відвідування кінотеатрів, інших кіновидовищних закладів виконуються державною мовою.

Крім того, 19 червня 2022 року Верховною Радою України був ухвалений Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора", яким, серед іншого, внесено зміни до Закону України "Про культуру". З дня набрання чинності цим законом на території України забороняється публічне виконання музики, яку виконує співак чи співачка, які є або були у будь-який період після 1991 року громадянином держави, визнаної державою-агресором, за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є або на момент смерті були громадянами України і не мають (не мали на момент смерті) громадянства держави-агресора. До того ж забороняється проведення гастрольних заходів, учасниками яких є виконавці, що є громадянами держави-агресора. Водночас передбачено низку винятків та запроваджено ведення Переліку музичних виконавців (співаків) держави-агресора, які засуджують агресію проти України.

Зазначений Закон встановлює обмеження виконання музичного продукту держави-агресора на території України та таким чином створює додаткові умови для розвитку національного музичного продукту, насамперед державною мовою, належної присутності українського музичного контенту на вітчизняному ринку та в культурному просторі, забезпечення формування та розвитку національних музичних традицій.

### ***Інформація щодо звернень громадян та заходів державного контролю***

Протягом 2022 року на адресу Уповноваженого надійшло 43 звернення щодо можливих порушень у сфері культури, що складає 1,5% від загальної кількості звернень за 2022 рік. Порівняно з попереднім роком кількість звернень у цій сфері залишилася приблизно на тому самому рівні (у 2021 році – 45 звернень, що становило 1,2%). Звернення стосувалися діяльності театрів (8 повідомлень), музеїв (4), сфери кіно (6), туризму (16) та інших культурно-мистецьких заходів (9).



За звітній період Уповноваженим було здійснено три заходи державного контролю за застосуванням державної мови у сфері культури. Порухення вимог Закону, а саме частини другої статті 23, зафіксовано в одному випадку: недержавною мовою проводився культурно-мистецький захід (лекція на тему "Багатолика Фріда Кало") на території комунальної установи "Одеський музей західного і східного мистецтва".

Задля оцінки змін, що відбулись у сфері культури у 2022 році, до Міністерства культури та інформаційної політики України, обласних державних адміністрацій, Державного агентства України з питань кіно Уповноваженим було спрямовано запити на інформацію щодо використання державної мови у своїй роботі театрами, музеями, цирками, історико-культурними заповідниками, що є у державній та комунальній власності, а також стосовно мови поширення та демонстрування фільмів в Україні. На основі отриманої інформації був проведений аналіз щодо мовної ситуації у сфері культури. Отримані дані порівнювалися з тими, що були надані у 2020 році, оскільки у 2021 році обласні військові адміністрації та органи влади, спираючись на Укази Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні" та № 68/2022 "Про утворення військових адміністрацій", тимчасово призупинили інформування центральних органів влади з питань, що не стосуються воєнного стану, військової діяльності, надання медичної допомоги, евакуації населення тощо.

Зауважимо, що через повномасштабне вторгнення довелось відкласти проведення повторних виїзних моніторингов, спрямованих на визначення стану виконання Закону за встановленими показниками в діяльності закладів культури.

### ***Застосування державної мови у діяльності театрів та цирків***

Як у 2021 році, коли в Україні продовжували діяти карантинні обмеження, так і в 2022 році через повномасштабне вторгнення в Україну сфера культури повноцінно не функціонувала. Наприкінці лютого театри припинили свою мистецьку діяльність, їх приміщення стали волонтерськими пунктами, інформаційними центрами для вимушено переміщених осіб, прихистком для багатьох українців під час авіаційних бомбардувань.

За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 25 грудня 2022 року постраждало щонайменше 18 театральних закладів – у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Миколаївській, Харківській областях та м. Києві. З них 9 закладів зруйновано, 9

– пошкоджено<sup>42</sup>. Зокрема, Комунальний заклад "Херсонський академічний обласний театр ляльок" Херсонської обласної ради наразі не має можливості поновити повноцінну діяльність у м. Херсоні, оскільки будівля театру зазнала значних пошкоджень через влучання ворожих боєприпасів. Пошкоджено Миколаївський академічний художній драматичний театр, Миколаївський академічний обласний театр ляльок, зруйновано Донецький академічний обласний драматичний театр (м. Маріуполь).

Точну кількість установ та суму завданих збитків наразі оцінити неможливо, оскільки значна частина Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей тимчасово окуповані.

Активні бойові дії, тимчасове захоплення частин південного та східного регіонів країни, руйнування та пограбування закладів культури поставили на порядок денний питання релокації культурних інституцій та їх працівників до західних областей. Театри набувають новий досвід, змінюється їх репертуар, формуються трупи. Зокрема, комунальний заклад "Донецький академічний обласний драматичний театр" після знищення будівлі театру в Маріуполі авіаударом 16 березня 2022 року було переміщено до комунального закладу "Закарпатський академічний обласний український музично-драматичний театр імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв" до міста Ужгород. За період з липня по грудень 2022 року театром випущено 5 нових українськомовних вистав. На території вільної України перереєструвався та відновив свою діяльність у м. Суми переміщений з Северодонецька Луганський обласний академічний український музично-драматичний театр.

У період тимчасової окупації обласного центру Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені М.Куліша в місті Полтава відкрив осінній сезон виставою-читанням на тексти Антона Лисенка "КОЛОХЕРСОН". У вересні в Києві на сцені Національного академічного драматичного театру імені Лесі Українки відбувся прем'єрний показ вистави "Кицька на спогад про темін" (режисер Сергій Павлюк) та "Залишатися (не) можна", яка розповідає про реальні історії спротиву і виїзду згаданого колективу з окупованого міста. Улітку 2022 року на підконтрольній українській владі території акторами комунального закладу "Херсонський академічний обласний театр ляльок" Херсонської обласної ради спільно з Коломийським академічним обласним драматичним театром імені І.Озаркевича поновлено виставу "Дуже невихований кіт". Здійснено спільну постановку акторів Київського, Запорізького та Дніпровського театрів ляльок.

---

<sup>42</sup> Через російську агресію в Україні постраждали 1189 об'єктів культурної інфраструктури. - URL: <https://mkip.gov.ua/news/8411.html>.

Харківський національний академічний театр опери та балету імені М.В.Лисенка (частина трупи) з 24 квітня 2022 року здійснював гастрольні заходи в турі "Європейський шлях" з гуманітарною місією ознайомлення якнайширшого кола європейських глядачів з українською культурою.

Зміни формату роботи, репертуару (у т.ч. його дерусифікація) торкнулися не лише релокованих закладів. Так, відповідно до інформації МКП, Франківський драматичний театр вже в березні 2022 року почав організовувати благодійні (безкоштовні) покази своїх найкращих постановок для біженців та тимчасово переміщених осіб. До того ж з репертуару театру була виключена вистава за п'єсою А.Чехова.

За даними Одеської обласної військової адміністрації, Одеський театр юного глядача імені Юрія Олеші після 24 лютого 2022 року показ всіх вистав здійснював виключно державною мовою. Зауважимо, що, за результатами дослідження діяльності закладів культури міста Одеса, у 2021 році "рекордсменом" за кількістю зафіксованих під час моніторингу порушень вимог Закону був саме цей згаданий колектив (4 норми: мова інформації для загального ознайомлення; мова виготовлення оголошень, афіш та інших інформаційних матеріалів; мова обслуговування; спосіб здійснення перекладу вистав, виконаних іншою мовою, ніж державною). Крім того, у репертуарі театру на сезон 2021-2022 рр. були спеціально позначені ті вистави, які виконувалися українською мовою. Відповідне маркування вистав, які ставилися іноземною (російською) мовою, було відсутнє. Тобто, виконання вистав державною на той час було винятком, щодо якого глядач мав бути попереджений. Зі 43 вистав лише 3 вистави виконувалися українською мовою, що становило 7%.

Також з 24 лютого 2022 року зазнав змін репертуар Національного академічного драматичного театру імені Лесі Українки, який відповідно до наказу Міністерства культури та інформаційної політики України від 08 червня 2022 № 188 "Про перейменування Державного підприємства "Національний академічний театр російської драми імені Лесі Українки"" позбувся своєї старої назви (слова "російської" в назві). Відповідно до інформації МКП, з репертуару вилучені російськомовні вистави, але ще ставляться п'єси російських драматургів Л.Зоріна та Г.Мамліна. З 60 вистав театру до повномасштабного вторгнення станом на лютий 2023 рік відновлено 24: 12 – на основній і 12 – на новій сценах. Міністерство окремо наголосило на тому, що всі вистави поточного репертуару театру виконуються виключно державною мовою.

Нагадаємо, що у 2021 році Уповноважений звертався до керівництва згаданого театру та Міністерства культури та інформаційної політики України з

проханням надати пояснення щодо публічного показу театральної вистави іншою мовою, ніж державна, без перекладу державною мовою. Тоді, Міністерство пояснило цей факт відсутністю коштів на здійснення перекладу за допомогою субтитрів або звукового перекладу через стрімку падіння доходів закладу, що було спричинено карантинними обмеженнями. А завідувач літературно-драматичної частини театру Борис Куріцин висловив позицію, що: "Від облаштування субтитрів ми відмовилися відразу і не через гроші, а через те, що це не дозволяє отримувати повне враження від вистави"<sup>43</sup>. На виконання частини четвертої статті 23 Закону переклад вистав, виконаних недержавною мовою, здійснювався шляхом поширення друкованого тексту, де містився переказ змісту державною мовою, що дозволило формально дотриматися вимоги Закону. Однак недавні події, як бачимо, зокрема бомбардування міст, масові вбивства, переслідування та катування українців, радикально змінили світогляд представників сфери культури, що вплинуло на оновлення репертуару та зміну концепції діяльності колективів.

Назви також змінили Одеський обласний академічний драматичний театр (до 13.07.2022 – Одеський російський драматичний театр) та Харківський академічний драматичний театр (до 13.01.2023 – Харківський академічний російський драматичний театр ім. О.С.Пушкіна), позбувшись у своїх найменуваннях ознак причетності до "великої російської культури".

Аналогічні позитивні тенденції мають місце у діяльності цирків. Згідно з даними Міністерства культури та інформаційної політики України, у діючих закладах державної форми власності всі 869 публічних виконань (показів) циркових вистав, розважальних та видовищних заходів проводилися у 2022 році державною мовою. Оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали щодо вистав та вхідні квитки у 2022 році виконувалися переважно державною мовою (Національний цирк України виконував матеріали державною та англійською мовами).

Попри такі зміни на краще у діяльності цирків та театрів, у діяльності окремих закладів у 2022 році зустрічалися випадки як порушення вимог Закону, так і формального підходу до його дотримання. За інформацією Закарпатської обласної військової адміністрації, протягом 2022 року комунальний заклад "Закарпатський обласний угорський драматичний театр" Закарпатської обласної ради здійснив показ 72 вистав виключно угорською мовою, без перекладу на українську мову. Крім того, за результатами аналізу інтернет-представництва цього закладу культури встановлено, що деякі елементи веб-інтерфейсу сайту та частина інформації на сайті, а також сторінка в соціальній

---

<sup>43</sup> Покликання на інтерв'ю завідувача літературно-драматичної частини театру Бориса Куріцина. URL: [https://galinfo.com.ua/news/golovnyy\\_rosiyskyy\\_teatr\\_ukrainy\\_tezh\\_boykotiue\\_derzhavnu\\_movu\\_369233.html](https://galinfo.com.ua/news/golovnyy_rosiyskyy_teatr_ukrainy_tezh_boykotiue_derzhavnu_movu_369233.html).

мережі "Фейсбук" виконані недержавною мовою. Зазначене є порушенням вимог частини четвертої статті 23, а також частини шостої статті 27 Закону.

Також траплялися випадки формального виконання вимог Закону, що продовжувало політику русифікації молодого покоління у розпал війни. За інформацією від обласних військових адміністрацій, Обласне комунальне підприємство "Харківський державний академічний театр ляльок ім. В.А.Афанасьєва", Обласний комунальний заклад "Харківський театр для дітей та юнацтва", КЗ "Одеський академічний обласний театр ляльок" здійснювали показ частини вистав недержавною мовою, дотримуючись формальних вимог – перекладу за допомогою титрування. Зауважимо, що переклад дитячих вистав за допомогою титрування є малоефективним, навіть абсурдним, зважаючи на те, що діти, навіть маючи велике бажання, навряд чи встигнуть (зможуть) одночасно читати і стежити за діями на сцені.

Загалом показ вистав недержавною мовою (як з дотриманням вимог Закону, так і з порушеннями) здійснювався у Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Хмельницькій областях та м. Києві. Якщо залишити поза увагою випадок з комунальним закладом "Закарпатський обласний угорський драматичний театр", а також культурно-мистецькі заходи, які демонструвалися театрами опери та балету, то найбільша кількість показів вистав недержавною мовою відбувалася в Одеській (48,6% вистав) та Харківській (43,9%) областях. Зокрема, репертуар Обласного комунального закладу "Харківський академічний театр музичної комедії" на 92,9% складався з вистав недержавною мовою, які перекладалися на українську мову в передбачений Законом спосіб. Трохи більше 77% вистав недержавною мовою показував Комунальний заклад "Харківський академічний драматичний театр" Харківської обласної ради. Репертуар КУ "Одеський академічний театр музичної комедії ім. М.Водяного" на 72,6% також складався з вистав недержавною мовою. Дещо менше таких вистав мали КП "Одеський обласний академічний драматичний театр" – 61,1% та КЗ "Одеський академічний обласний театр ляльок" – 59,3%. Також близько 60% вистав недержавною мовою показував Дніпровський театр "Вірино!".

Зазначимо, що вимоги Закону щодо показу вистав аж ніяк не спрямовані на їх формальне виконання та мінімальне забезпечення мовних прав громадян. Головною їх метою є системні зміни в сфері культури, розвиток українського театрального мистецтва, підтримка вітчизняних митців, а також подолання російської культурної окупації та запобігання у подальшому подібним випадкам з боку інших культур.

### *Застосування державної мови у діяльності музеїв, заповідників та бібліотек*

За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 25 грудня 2022 року щонайменше 63 музеї та галереї зазнали руйнувань та пошкоджень (зруйновано – 22 од.; пошкоджено – 41 од.). Більшість втрат припадає на Донецьку (37%) та Харківську (11%) області.

Зокрема, відповідно до моніторингу оцінки збитків, заподіяних культурній інфраструктурі Київської області під час бойових дій, що був здійснений Київською обласною військовою адміністрацією на підставі наданих територіальними громадами даних, на території Київщини пошкоджено два заповідники та один музей: Вишгородський історико-культурний заповідник, КЗ КОР "Національний музей-заповідник "Битва за Київ у 1943 році" та Ірпінський краєзнавчий музей. Зруйновано два музеї: Іванківський історико-краєзнавчий музей і Краєзнавчий музей Бородянщини. Колекції зазначених музейних закладів частково знищені, врятовані музейні предмети знаходяться у тимчасових сховищах. Органи місцевого самоврядування громад, на території яких знаходяться знищені музеї, працюють над можливістю відбудови зруйнованих музейних приміщень та залученням благодійних організацій.

У Миколаївській області пошкоджені Очаківський музей мариністичного живопису імені Р.Г.Судковського, Березнегуватський народний історико-краєзнавчий музей, Миколаївський обласний краєзнавчий музей, Снігурівський районний історико-краєзнавчий музей.

У Херсонській області внаслідок ворожого обстрілу відбулося влучення снаряду в будівлю Херсонського обласного краєзнавчого музею, яка є пам'яткою архітектури та історії місцевого значення. Будівля комунального закладу "Херсонський обласний художній музей ім. О.О.Шовкуненка" Херсонської обласної ради зазнала пошкоджень внаслідок влучання поряд російського снаряду. Під час тимчасової окупації фасад та дах будівлі Бериславського районного історичного музею (Одеська область) зазнали пошкоджень від обстрілів. Високопільський краєзнавчий музей під час тимчасової окупації був пограбований російськими військовими (було викрадено оригінал документа 1895 року німецькою мовою, а також деякі інші експонати основного фонду). У період тимчасової окупації обласного центру окупантами вивезений майже весь музейний фонд Херсонського обласного краєзнавчого музею та комунального закладу "Херсонський обласний художній музей ім.О.О.Шовкуненка" Херсонської обласної ради. 10 музейних закладів ще знаходяться на тимчасово окупованій частині Херсонської області.

Станом на кінець 2022 року в Донецькій області на тимчасово окупованій території знаходиться 12 музейних закладів культури комунальної форми

власності. З 20 музеїв, що знаходяться на підконтрольній Україні території, 4 заклади повністю зруйновані, 4 – частково пошкоджені.

У Запорізькій області на підконтрольній території знаходяться 7 музеїв і заповідник (у т.ч. 2 – у зоні активних бойових дій). 16 комунальних музеїв, Національний історико-археологічний заповідник "Кам'яна Могила" та КЗ "Василівський історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" ЗОР перебувають у тимчасовій окупації.

У Луганській області всі комунальні музеї області знаходяться на окупованій території. На вільній частині України перереєструвалися та відновили свою діяльність Луганський обласний краєзнавчий музей та "Міський музей" Рубіжанської міської ради Луганської області.

З початком повномасштабного військового вторгнення росії на територію України змінилися і умови функціонування музеїв та заповідників на всій території держави. Так, в історико-культурних заповідниках та музеях Київської області музейні предмети частково демонтовані з постійних експозицій і тимчасових виставок та переміщені у більш безпечні місця музейних будівель. Музейні предмети першої та другої черги евакуації, облікова документація упаковані належним чином та підготовлені до евакуації. У Донецькій області музейні заклади розібрали свої постійні експозиції, роботу з відвідувачами не проводять. Пріоритетним напрямом музейної діяльності залишається збереження музейних колекцій. За період з 24.02.2022 проведено евакуацію в безпечні місця 1, 2 та частково 3 черги музейного зібрання державної частини Музейного фонду України.

Згідно з розпорядженням голови Запорізької обласної державної адміністрації від 09.04.2022 № 168 "Про заборону щодо використання території загальногеологічного заказника "Дніпровські пороги" на час воєнного стану" на територіях о. Хортиця (крім житлової забудови), о. Байда, о. Розтьобін, скелі Три Стоги та Два брати заборонено перебування людей у лісових насадженнях.

Усе це внесло свої корективи в поточну діяльність музеїв та заповідників, насамперед щодо проведення екскурсій та загалом роботи із відвідувачами. Разом з тим, на тих територіях, де дозволяє безпекова ситуація, заклади культури продовжують свою роботу та надають культурні послуги з урахуванням обов'язкового забезпечення безпеки, здійснення заходів захисту персоналу закладів і відвідувачів та з дотриманням встановленої комендантської години.

За інформацією від Міністерства культури та інформаційної політики України та обласних військових адміністрацій, музейний облік музейних предметів та предметів музейного значення, що демонструються в музеях, здійснювався переважно державною мовою. Однак є поодинокі випадки, коли

музейний облік ведеться не лише українською, а й іншою мовою, ніж державна. Зокрема, це стосується музею "Дрогобиччина" Дрогобицької міської ради Львівської області, який свій облік веде українською та англійською мовами, а також комунального закладу культури "Музей видатних харків'ян імені К.І.Шульженко", який здійснює облік українською та російською мовами. Зауважимо, що згідно з пунктом 4 розділу I Інструкції з організації обліку музейних предметів фондово-облікова документація в комунальних та державних музеях повинна вестися державною мовою. Натомість затверджений наказом Міністерства культури України від 09.09.2016 № 784 Порядок обліку музейних предметів в електронній формі, який стосується державних і комунальних музеїв, фактично допускає внесення в електронну систему інформації про музейну колекцію різними мовами.

Мовою постійних експозицій в усіх областях зазначена українська мова. Поруч з державною мовою експонати демонструються глядачам також англійською, польською, німецькою, французькою і болгарською мовами. Зауважимо, що відповідно до наданої військовими адміністраціями інформації російська мова як мова експозицій функціонує у 3 музеях: Комунальній установі "Одеський літературний музей", Комунальному закладі культури "Музей видатних харків'ян імені К.І.Шульженко", а також у філії-музеї історії Лисичанського содового заводу комунального закладу "Лисичанський міський краєзнавчий музей", де триває реекспозиція. Нагадаємо, що у 2021 році російська мова зустрічалася в музеях Донецької, Запорізької, Луганської, Одеської та Чернігівської областей.

Майже скрізь, де це технічно передбачено, мовою виконання аудіовізуальної інформації про музейні предмети зазначена державна мова. Крім неї інформація відтворюється англійською, польською, німецькою, французькою, румунською мовами та мовою жестів. У Національному художньому музеї України (м. Київ) та Національному музеї Голодомору-геноциду з'явилася кримськотатарська мова. Крім того, Національний музей Голодомору-геноциду подає інформацію хорватською, латиською, норвезькою, італійською, чеською, арабською, турецькою, японською, іспанською, португальською, шведською, литовською, іврит, китайською (путунхуа), суахілі, гінді, вірменською, болгарською, білоруською, грецькою, казахською, перською, в'єтнамською, угорською, корейською та азербайджанською мовами. Російська мова поруч із іншими зазначена лише у чотирьох закладах: Комунальній установі "Ізмаїльський історико-краєзнавчий музей Придунав'я", Комунальному закладі культури "Музей ім. К.І.Шульженко", Національному музеї Голодомору-геноциду, Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.



За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України та обласних військових адміністрацій, у музеях України протягом 2022 року проведено 6 671 тимчасову виставку, з яких майже всі – державною мовою (надана інформація вказує на проведення двох тимчасових виставок недержавною мовою в Національному музеї космонавтики імені С.П.Корольова). Зазначимо, що у 2020 році таких заходів відбулося 22 075, з яких 22 044 були проведені переважно державною мовою, що становить 99,8% від загальної кількості цих заходів. Поодинокі випадки проведення тимчасових виставок недержавною мовою (31 виставка) мали місце у 2020 році в музеях Запорізької, Київської, Львівської та Одеської областей.

Високі показники застосування державної мови є характерними для проведення музейних екскурсій. Усього у 2022 році в музеях було проведено 73255 екскурсій, з них 72287 – українською мовою, що складає 98,7%. Щодо екскурсій недержавною мовою, то їх найбільше було проведено у таких закладах: Комунальна установа "Одеський художній музей" – 33,6% (199 екскурсій); Комунальна організація (установа, заклад) "Художньо-меморіальний музей Леопольда Левицького" (Тернопільська обл.) – 33,3% (6 екскурсій); КЗ "Музей Берегівщини" Берегівської міської ради (Закарпатська область) – 29,8% (17 екскурсій); Комунальна установа "Одеський літературний музей" – 20,6% (39 екскурсій). В інших закладах культури цей показник становить від 0,2% до 18%.

Зауважимо, що у 2020 році в музеях було проведено 101238 екскурсій, з них 96779 – українською мовою, що становить 95,6%. Найвищий відсоток екскурсій недержавною мовою відносно всіх проведених екскурсій в області спостерігався в Одеській – 39,7% (1422 екскурсії), Івано-Франківській – 24,4% (696 екскурсій), а також Донецькій – 16,3% (597 екскурсій) областях.

Частина восьма статті 23 Закону, що регламентує мову туристичного та екскурсійного обслуговування, стосується і діяльності історико-культурних заповідників. Отримана інформація свідчить про високий відсоток обслуговування історико-культурними заповідниками державною мовою під час проведення екскурсій у 2022 році, а саме 99,6% (28074 екскурсії). У 2020 році цей показник становив 97% (32094 екскурсії).

Екскурсії як українською, так і іншими мовами проводилися закладами у Волинській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях та м. Києві. Інформаційна продукція про історико-культурні заповідники, оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали виконувалися державною мовою, а також англійською, польською, німецькою, французькою мовами. У 2020 році серед наданої інформації ще фігурували угорська та російська мови.

Норми статті 23 Закону стосуються також діяльності бібліотек. Тобто в разі проведення на території бібліотеки культурно-мистецьких заходів, виставок тощо мовою таких заходів є державна. Відповідна інформаційна продукція стосовно мистецьких виставок, зустрічей повинна виконуватися державною мовою, а за потреби – також іншими мовами. У звітному періоді до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло одне звернення щодо порушення мовного Закону в частині публічних заходів на території бібліотеки в м. Києві. Звернення стосувалося проведення Новорічного свята недержавною мовою. Також надходили звернення щодо застосування недержавної мови працівниками бібліотек у м. Житомир та м. Ніжин (Чернігівська область).

Водночас зауважимо, що у переважній більшості бібліотеки стали центрами підтримки громадян, зокрема у питанні опанування державної мови. На базі розгалуженої мережі бібліотечних установ по всій країні та за сприяння Уповноваженого було збільшено кількість курсів та розмовних клубів із вивчення української мови (у тому числі дистанційних та онлайн-курсів) для різних категорій осіб. Крім того, проводилася активна робота над актуалізацією бібліотечних фондів. Бібліотеки позбуваються книжкових видань, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, а також тих, що фізично зношені та морально застарілі, зокрема періоду СРСР.

Також дерусифікувалися публічний культурний простір та сфера монументального мистецтва. За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, у 2022 році демонтовано 145 пам'ятників, пов'язаних з пропагандою російської імперської політики. Серед них: 28 присвячені російському письменникові Олександрові Пушкіну, 4 – російському полководцю Олександрові Суворову, 4 – радянському письменникові Миколі Островському, 9 – радянському письменникові Максиму Горькому, 1 – російській імператриці Катерині II та ще понад 20 пам'ятників та пам'ятних знаків на честь радянських визволителів.

### ***Мова поширення та демонстрування фільмів в Україні***

За даними Державного агентства України з питань кіно, у 2022 році з використанням коштів Державного бюджету України суб'єктами кінематографу, у тому числі у співпраці з іноземними, було виготовлено (створено) 22 фільми, всі виконані державною мовою. З них: ігрових фільмів – 13, неігрових – 7, ігрових телесеріалів – 2.

Кількість назв фільмів, які у 2022 році демонструвалися в прокаті, становить 276<sup>44</sup>, а кількість відповідних фільмокопій – 31464, у тому числі:

---

<sup>44</sup> До одного фільму можуть бути застосовано різні варіанти перекладу на державну мову.

- виготовлено українською мовою – 59 назв (3370 фільмокопій);
- дубльовано українською мовою – 110 назв (20648 фільмокопій);
- озвучено українською мовою – 88 назв (5093 фільмокопії);
- субтитровано українською мовою – 41 назва (2353 фільмокопії).

У 2022 році було видано 156 свідоцтв національного фільму, з них на фільми, які вироблені (створені) українською мовою – 154. Різниця в кількості, пов'язана з видачею свідоцтв фільмам, виробленим у копродукції відповідно до положень Європейської конвенції про спільне кінематографічне виробництво.

Український культурний фонд на запит Уповноваженого щодо кількості, найменувань, мови виготовлення та іншої інформації щодо фільмів, виробництво яких у 2022 році здійснювалося за їх підтримки, повідомив, що проєкти, які надійшли на конкурсний відбір за програмою "Аудіовізуальне мистецтво" та були оцінені експертами Українського культурного фонду у 2022 році не були реалізовані у зв'язку з перерозподілом коштів відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 № 245. Зазначені проєкти будуть реалізовані лише у 2023 році відповідно до рейтингового списку.

Аналогічно через війну не виготовлялися у 2022 році фільми і за рахунок коштів Міністерства культури та інформаційної політики України.

Насамкінець зазначимо, що російська культурна окупація, наслідки якої ми досі спостерігаємо, розпочалася задовго до повномасштабного вторгнення. Шляхом заборон, витіснення та дискредитації української мови та культури у різних формах та проявах країна-агресор протягом довгого часу плекала серед українців відчуття відрази та несприйняття свого власного та автентичного, що стримувало розвиток українського мистецтва. Однак протягом 2022 року ми стали свідками низки позитивних зрушень у сфері культури. Заклади культури позбувалися ознак причетності до російської культури в назвах, змінювали репертуар, перекладали старі вистави на українську мову. Змінилося ставлення до російської літератури та мистецтва в цілому. Демонтувалися пам'ятники, пов'язані з пропагандою російської імперської політики.

Суспільство почало помічати приховані антиукраїнські сенси, які були вкладені російськими та проросійськими авторами ледь не в кожен вірш, повість та фільм. Ми дізналися про нахабні випадки крадіжок українського культурного спадку з боку Росії. Зрозуміли, що засилля російського культурного продукту, який просякнутий імперськими нарративами та проросійською пропагандою, завадило повноцінно розвиватися українській культурі та митцям, яких масово переслідували, знищували або змушували "служити" імперії. Українці відмовляються від російських фільмів та музики, звільняють книжкові полиці від радянської та російської літератури, що спонукає розвиток власного українського продукту. З'являються нові українські

виконавці та збільшується присутність якісної української музики, відроджується інтерес до української класичної літератури та творів сучасників, вітчизняні кінострічки стають лідерами українського кінопрокату, презентуються на міжнародних кінофестивалях, у тому числі стають претендентами на премію Американської кіноакадемії "Оскар".

Разом з тим, значна частина позитивних змін та зрушень, якими характеризується сфера, були отримані внаслідок потужного тиску з боку громадськості. Зокрема, тривалим, а подекуди і комічним, був процес знесення пам'ятника російській імператриці в Одесі. Перейменування театрів теж відбувалося неквапливо, під пильним наглядом громадськості та на вимогу небайдужих активістів. Деякі театри продовжують здійснювати показ вистав російською мовою та російських авторів (у т.ч. постановку нових), поширюючи та популяризуючи культуру та цінності ворога, підтримуючи політику русифікації.

Сфера культури трансформується складно, особливо у зросійщених південних та східних регіонах. Це пов'язано з тим, що культурна окупація як прояв м'якої сили не є настільки очевидною, як територіальна, що здійснюється під дулами автоматів та авіаційними бомбардуваннями. Проте варто пам'ятати, що повномасштабному вторгненню в Україну, серед іншого, передувала системна культурна експансія з боку країни-агресора.

#### 4.6. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ МЕДІА

Повномасштабне воєнне вторгнення російських злочинців на територію України докорінно змінило формат роботи вітчизняних мовників. 24 лютого 2022 року Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Нацрада) звернулася до медіа і всього народу зі словами підтримки та проханням упродовж дня транслювати відеозвернення Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та робити усе можливе для допомоги українському війську. Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану", яке було введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022, провідні загальнонаціональні телерадіоорганізації трансформували програмну концепцію свого мовлення, переорієнтувавшись на інформаційно-аналітичне наповнення ефіру з вилученням розважального контенту, що, у свою чергу, вплинуло на методи аналізу процесу застосування державної мови телерадіоорганізаціями.

У зв'язку з цим дослідження стану функціонування української мови як державної у цій сфері працівниками Секретаріату відбувалося не шляхом моніторингу діяльності мовників стосовно дотримання норм чинного законодавства в частині загального тижневого обсягу мовлення в телеефірі та вимог щодо обсягу (частки) пісень державною мовою або загального обсягу (кількості пісень), поширених в ефірі радіостанцій, а через здійснення огляду особливостей застосування української мови як державної в діяльності телерадіоорганізацій під час широкомасштабних воєнних дій. А саме:

- огляд діяльності 30 телерадіоорганізацій, що здійснювали загальнонаціональне ефірне мовлення у проміжку часу 00.00-24.00 в умовах воєнного стану;
- огляд діяльності 15 телерадіоорганізацій, що здійснювали загальнонаціональне ефірне радіомовлення у проміжку часу 00.00-24.00 в умовах воєнного стану.

Крім того, у сфері медіа протягом 2022 року набрали чинності норми, що регулюють діяльність онлайн-медіа та друкованих ЗМІ, зокрема 16 січня 2022 року – стаття 25 Закону щодо використання державної мови у діяльності друкованих засобів масової інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження, а 16 липня 2022 року – частина шоста статті 27 Закону, яка передбачає окремі вимоги щодо інтернет-представництв відповідних суб'єктів (у т.ч. онлайн-медіа). Зважаючи на це, Секретаріат здійснив моніторинг діяльності провідних засобів масової інформації під час поширення інформації через інтернет-представництва щодо дотримання вимог мовного

законодавства, а також моніторинг діяльності розповсюджувачів та засновників друкованих засобів інформації.

У 2022 році Секретаріатом було опрацьовано 64 звернення громадян щодо порушень у сфері телебачення та радіомовлення, що складає 2,2% від загальної кількості звернень та повідомлень. Зауважимо, що у 2021 році таких звернень було 171 (4,8%). Зменшення кількості повідомлень може бути пов'язано зі зміною програмної концепції провідних мовників, які вилучили розважальний контент, а саме учасникам таких передач було притаманно спілкуватися мовами іншими, ніж державна. Також варто враховувати, що у 2021 році набрала чинності частина шоста статті 23 Закону, яка визначає вимоги до мови демонстрування фільмів. Традиційно цей процес супроводжується значним інтересом з боку громадян, які пильно стежать за дотримання нових мовних норм, що, відповідно, збільшує кількість звернень.

У сфері діяльності онлайн-медіа надійшло 147 повідомлень громадян стосовно недотримання ними вимог Закону, що становить 5% від загальної кількості звернень. Щодо сфери друкованих ЗМІ, то таких звернень було 43 (1,5%). Таким чином, загальна кількість повідомлень щодо порушення вимог закону у діяльності медіа складає 254 (9%).

Протягом 2022 року Уповноваженим було розглянуто одну справу про адміністративне правопорушення у сфері медіа. За результатами розгляду встановлено факт порушення частини шостої статті 27 Закону керівником ТОВ "Голос Ю.А." та застосовано відповідні санкції.

Також Уповноваженим здійснено один державний контроль за застосуванням державної мови щодо можливого порушення вимог Закону. За його результатами встановлено факти порушення частини шостої статті 23 Закону ТОВ "Квартал ТВ".

## **Державна мова у сфері телебачення та радіомовлення**

### ***Нормативно-правове регулювання порядку застосування державної мови у сфері телебачення і радіомовлення***

Відповідно до статті 24 Закону телерадіоорганізації здійснюють мовлення державною мовою. Обов'язковий (мінімальний) обсяг мовлення державною мовою для телерадіоорганізацій окремих категорій протягом 2022 року встановлювався Законом України "Про телебачення і радіомовлення".

Зауважимо, що 13 грудня 2022 року Верховна Рада України ухвалила у другому читанні і в цілому Закон України "Про медіа", який був підписаний Президентом України 29 грудня 2022 року. Відповідно до прикінцевих положень він набуває чинності 31 березня 2023 року, деякі його норми мають

окремий термін набуття чинності, зокрема 1 січня 2024 року. Прийняття Закону України "Про медіа", в якому враховано в т.ч. пропозиції Уповноваженого із захисту державної мови, знаменує початок медіареформи в Україні, що є однією з вимог Європейського Союзу до України як до країни-кандидата на вступ до ЄС. Детальний розгляд нововведень, що стосуються державної мови у сфері телебачення та радіомовлення (медіа в цілому), подано в розділі, присвяченому аналізу змін у законодавстві.

Зважаючи на те, що у 2022 році діяли норми Закону України "Про телебачення і радіомовлення", окреслимо основні його положення, що стосуються застосування державної мови. Відповідно до частин другої та третьої статті 9 цього Закону телерадіоорганізації при здійсненні радіомовлення повинні забезпечувати частку пісень (словесно-музичних творів) державною мовою в обсязі не менше 35 відсотків від загального обсягу пісень, поширених протягом доби, а також не менше 35 відсотків від загального обсягу пісень, поширених у кожному проміжку часу між 07.00 та 14.00 і між 15.00 та 22.00. А телерадіоорганізації, які поширюють музичні твори, серед яких частка пісень офіційними мовами ЄС становить не менше 60 відсотків, повинні забезпечувати частку пісень державною мовою не менше 25 відсотків.

Також відповідно до частини п'ятої зазначеної статті телерадіоорганізації при здійсненні радіомовлення забезпечують ведення державною мовою не менше 60 відсотків добового обсягу ведення передач, у тому числі новинно-аналітичних блоків, розважальних передач (дикторами, ведучими радіопередач).

Відповідно до частин другої – четвертої статті 10 цього Закону в загальному тижневому обсязі мовлення телерадіоорганізацій загальнонаціональної і регіональної категорій мовлення, які відповідно до ліцензій здійснюють ефірне та/або багатоканальне (цифрове) мовлення з використанням радіочастотного ресурсу, передачі та/або фільми, виконані державною мовою, мають становити не менше 75 відсотків від загальної тривалості передач та/або фільмів (або їх частин) у кожному проміжку часу між 07.00 та 18.00 і між 18.00 та 22.00. У загальному тижневому обсязі мовлення телерадіоорганізацій місцевої категорії мовлення передачі та/або фільми, виконані державною мовою, мають становити не менше 60 відсотків від загальної тривалості передач та/або фільмів (або їх частин) у кожному проміжку часу між 07.00 та 18.00 і між 18.00 та 22.00. Телерадіоорганізації, які здійснюють ефірне та/або багатоканальне (цифрове) мовлення з використанням радіочастотного ресурсу та/або супутникове мовлення, забезпечують частку передач новин державною мовою в обсязі не менше 75 відсотків від загальної

тривалості всіх передач новин, поширених телерадіоорганізацією у кожному проміжку часу між 07.00 та 18.00 і між 18.00 та 22.00.

Відповідно до частини шостої статті 23 Закону мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні є державна мова. Фільми, вироблені суб'єктами кінематографії України, розповсюджуються та демонструються в Україні з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, у тому числі шляхом дублювання або озвучення. У разі використання в мовній частині звукового ряду, виконаній державною мовою, у тому числі шляхом дублювання або озвучення, реплік іншими мовами такі репліки мають бути озвучені чи субтитровані державною мовою. Сумарна тривалість субтитрованих реплік, виконаних іншими мовами у фільмі, не може перевищувати 10 відсотків сумарної тривалості всіх реплік у цьому фільмі. Інші фільми, крім зазначених вище, а також національних фільмів (щодо яких допускається їх демонстрування кримськотатарською або іншими мовами корінних народів України) розповсюджуються та демонструються в Україні дубльованими або озвученими державною мовою.

Відповідно до статей 49 та 56 Закону питання захисту державної мови та захисту прав громадян України на отримання інформації державною мовою, а також здійснення державного контролю за застосуванням державної мови відноситься до компетенції Уповноваженого із захисту державної мови.

Разом з тим, відповідно до статті 1 Закону України "Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення" та статті 7 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення належить до компетенції Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, яка є єдиним органом державного регулювання діяльності у зазначеній сфері. На виконання своїх повноважень Національна рада здійснює моніторинг ефірів телерадіоорганізацій загальнонаціональної, регіональної та місцевої категорій мовлення щодо дотримання частки державної мови.

### ***Сфера радіомовлення***

Питання застосування української мови як державної у сфері радіомовлення опрацьовувалося Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови шляхом дослідження особливостей радіомовлення, що здійснювалося телерадіоорганізаціями в умовах воєнного стану, а також Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, яка провела моніторинги діяльності загальнонаціональних, регіональних та місцевих радіомовників. Дослідження обох державних органів зафіксували збільшення українськомовного контенту в радіоефірі.



За результатами моніторингу Нацради у 2022 році ознак порушення законодавства щодо частки звучання державною мовою, визначеної частиною другою статті 9 Закону України "Про телебачення і радіомовлення", в ефірі загальнонаціональних, регіональних та місцевих радіомовників не зафіксовано. Нацрада підкреслює безпрецедентне зростання українськомовного контенту в ефірі радіокомпаній: "Тепер значно більше звучить пісень українською мовою, і ведучі здебільшого спілкуються державною мовою. Навіть радіостанції, показники яких раніше були близькі до визначеної законом квоти 35%, нині значно збільшили частку україномовних пісень. Повністю змінило свій формат "Русское радио – Україна". Воно змінило свій позивний на "Радіо БАЙРАКТАР", ведучі спілкуються зі слухачами лише українською, пісні в ефірі теж українські"<sup>45</sup>.

Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови у 2022 році ставив за мету з'ясувати особливості застосування української мови як державної в діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне радіомовлення в умовах воєнного стану, інших учасників інформаційного радіопростору, а також виявлення можливих фактів порушення вимог Закону.

У зв'язку із цим був проведений огляд радіоефіру таких телеорганізацій: АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Промінь"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура"); ДП "Новий обрій" ("РАДІО П'ЯТНИЦА"); ДП "ТРО "Довіра" ("АВТОРАДИО"); ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване); ПрАТ "ТРК "Люкс" ("Люкс ФМ"); ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо"); ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"); ТОВ "ТРК "Радіо Кохання" ("Мелодія FM"); ТОВ "ТРК "Радіо-Ера" ("РАДІО НВ"); ТОВ "ТРК "Шансон" ("РАДІО ШАНСОН"); ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець FM", "Стильное"); ТОВ "ТРО "Русское радио" – Україна" ("Радіо Байрактар"<sup>46</sup>); Українська корпорація телебачення і радіомовлення "ЮТАР" ("KISS FM")<sup>47</sup>.

Таким чином, відповідно до визначених мети та задач 30.05.2022 у проміжку часу 00.00-24.00 здійснено загальний огляд ефірного радіомовлення зазначених 15-ти телерадіоорганізацій на предмет мови пісень, застосування мови, відмінної від державної, під час трансляції передач різного характеру, а

<sup>45</sup> Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2022 рік.

URL:<https://www.nrada.gov.ua/reports/>.

<sup>46</sup> ТОВ "ТРО "Русское Радио" – Україна" (позивні "Русское Радио"), м. Київ, змінило свої позивні. Тепер в ефірі ця радіостанція звучатиме як "Радіо Байрактар". URL: <https://www.nrada.gov.ua/pro-rezultaty-zasidannya-natsionalnoyi-rady-19-travnua/>.

<sup>47</sup> Перелік телерадіоорганізацій, що визначений у додатку 2 до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 01.12.2010 № 1684 (у редакції рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 08.12.2021 № 2012<sup>#</sup>).

також мови реклами (у т.ч. анонсів). Огляд здійснювався шляхом прослуховування ефірного радіомовлення з використанням відповідних програм.

За результатами огляду встановлено, що загальнонаціональні телерадіоорганізації здійснювали радіотрансляцію переважно музичного контенту, а також незначна їх частина поширювала передачі інформаційно-аналітичного та розважального характеру. На час здійснення огляду 9 телерадіоорганізацій відтворювали в ефірі загальнонаціонального радіомовлення музичні твори<sup>48</sup>, 3 – транслювали передачі інформаційно-аналітичного та новинарного характеру<sup>49</sup>, 3 – поширювали змішаний контент, поєднуючи трансляцію пісень з передачами розважального характеру<sup>50</sup>.

Зазначимо, що ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо") здійснювало радіотрансляцію цілодобового інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом", який є телевізійним продуктом. АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО") та АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура") спільно здійснювали радіотрансляцію інформаційних передач (альтернативний інформаційний-аналітичний марафон).

Загалом телерадіоорганізації транслювали музичні твори, виконані переважно державною мовою, а також офіційними мовами Європейського Союзу. Трансляція російськомовних пісень була виключенням – зафіксована одна російськомовна пісня, яка є музичним твором вітчизняних виконавців і носить патріотичний характер. З 3964 пісень, що були відтворені в ефірі радіоорганізацій, 2471 – виконана українською мовою, 1491 – офіційними мовами Європейського Союзу, 1 – російськомовна, 1 – музичний твір декількома мовами. Також в радіоефірі поширювалися патріотичні гасла та заклики, виконані переважно державною мовою.

Загалом, 62% пісень, що транслювалися в радіоефірі, були виконані українською мовою. Значну частку українськомовного музичного контенту складала пісні патріотичного та ліричного характеру, що, ймовірно, було реакцією музичної спільноти на повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України.

Чотири телерадіоорганізації поширювали музичні твори, виконані виключно (або переважно) державною мовою. Музичний контент шести телерадіоорганізацій був українськомовним у межах 40-50%. Радіомовлення

<sup>48</sup> ДП "ТРО "Довіра" ("АВТОРАДИО"); ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване); ПрАТ "ТРК "Люкс" ("Люкс ФМ"); ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"); ТОВ "ТРК "Радіо Кохання" ("Мелодія ФМ"); ТОВ "ТРК "Шансон" ("РАДІО ШАНСОН"); ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець ФМ", "Стильне"); ТОВ "ТРО "Русское радио" - Україна" ("Радіо Байрактар"); Українська корпорація телебачення і радіомовлення "ІЮТАР" ("KISS FM").

<sup>49</sup> АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура"); ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо").

<sup>50</sup> АТ "НСТУ" ("Радіо "Промінь"); ТОВ "ТРК "Радіо-Ера" ("РАДІО НВ"); ДП "Новий обрій" ("РАДІО ПЯТНИЦА").

двох телерадіоорганізацій містило від 25 до 30% пісень, виконаних державною мовою (таблиця 1).

Державна мова під час передач інформаційно-аналітичного та розважального характеру була домінуючим комунікаційним засобом. Разом з тим, були зафіксовані випадки послуговування недержавною мовою під час інформування громадян про події в країні та трансляції розважальних передач. Зокрема, це стосується застосування недержавної мови ведучими, гостями, експертами під час прямих включень (наданні експертних оцінок, коментарів, інтерв'ю), трансляції інформаційних та новинних сюжетів, де коментарі надавалися мовою, відмінною від державної.

Під час трансляції передач інформаційно-аналітичного характеру було зафіксовано такі випадки застосування мови, відмінної від державної (зазвичай російської мови):

- перехід на недержавну мову з боку ведучих у разі, якщо гість ефіру чи запрошений експерт послуговується російською мовою і не володіє українською;
- застосування недержавної мови російськомовними експертами та гостями під час прямих ефірів;
- трансляція сюжетів, в яких інформація викладається російською мовою, зокрема: коментарі евакуйованих та постраждалих від війни громадян; трансляція перехоплених Службою безпеки України розмов російських військових; трансляція опитування росіян.

Серед телерадіоорганізацій, в ефірі яких зафіксовано послуговування недержавною мовою під час поширення передач як розважального, так і інформаційно-аналітичного характеру, такі як: АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура"); ДП "Новий обрій" ("РАДИО ПЯТНИЦА"); ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо").

Жодного випадку використання мови (у т.ч. відтворення музичного контенту), відмінної від державної, не зафіксовано в радіотрансляції: ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване)); ТОВ "ТРО "Русское радио" - Україна" ("Радіо Байрактар"<sup>51</sup>).

Трансляції реклами (у т.ч. анонсів) недержавною мовою у діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне ефірне радіомовлення, під час проведення огляду не зафіксовано. Відзначимо загалом незначну кількість рекламних повідомлень (у т.ч. анонсів) у радіоефірі.

Зауважимо, що, за результатами моніторингів діяльності радіомовників, здійснених як Секретаріатом, так і Нацрадою у 2021 році, констатовано

---

<sup>51</sup> Виключення: саркастичне звернення до військових країни-агресора: "Русский солдат, иди домой! Водки здесь нет".

дотримання вимог чинного законодавства стосовно частки пісень українською мовою у радіоефірі більшістю телерадіоорганізацій. Нацрадою виявлені лише поодинокі випадки недотримання відповідної квоти з боку окремих телерадіоорганізацій.

Проте у 2022 році, з початком дії воєнного стану, в діяльності телерадіоорганізацій спостерігаються значні зміни у питанні підбору музичного репертуару, який характеризується майже тотальною відсутністю російськомовних пісень як вітчизняних, так і закордонних виконавців. Радіоефір заповнюється або українськомовними музичними творами, або піснями, виконаними офіційними мовами Європейського Союзу. Зазначені зміни можуть бути пов'язані як зі свідомим вилюченням російськомовного продукту під впливом повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України, так і прагненням задовольнити попит аудиторії, що змінився під впливом війни. За результатами дослідження соціологічної групи "Рейтинг", яке було проведено в серпні 2022 року в рамках Сімнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни, більше 40% опитаних перестали слухати російську музику, ще 18% не слухали раніше і зараз не слухають. Загалом майже 60% не слухали російську музику з кінця лютого, і ця цифра зросла майже вп'ятеро порівняно з довоєнним періодом<sup>52</sup>. Тобто, на тлі повномасштабної війни питання застосування державної мови, її статусу загалом для більшості громадян отримало нового значення та особливої ваги.

Разом з тим, у радіоефірі телерадіоорганізації здійснювали трансляцію інформаційно-аналітичних та новинарних передач, використовуючи одночасно українську та російську мови. Телерадіоорганізації не забезпечували перекладу (дублювання або озвучення) на державну мову інформаційного контенту (виступів та коментарів), який був виконаний недержавною мовою. Таким чином, попри значні позитивні зрушення в даній сфері для радіомовлення продовжує зберігатися режим двомовності, що обмежує права громадян на отримання інформації українською мовою.

Крім того, доречно зазначити, що вітчизняний музичний продукт конкурує не лише з російськомовними піснями, а й з контентом європейських та американських виконавців. Тож вилучення російськомовної музики має супроводжуватися подальшим формуванням відповідних умов для створення якісного вітчизняного музичного контенту, який має посісти "звільнене місце" в ефірі і запобігти збільшенню частки пісень, виконаних іншими мовами, відмінними від державної.

---

<sup>52</sup> Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). URL:[https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s\\_mnadcyate\\_zagalnonac\\_onalne\\_opituvannya\\_dentichn\\_st\\_patr\\_otizm\\_c\\_nmost\\_17-18\\_serpnja\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nmost_17-18_serpnja_2022.html).

## *Сфера телебачення*

Як і в попередньому випадку, питання застосування української мови як державної у сфері телебачення проводилося Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови шляхом дослідження особливостей телемовлення, що здійснювалось телерадіоорганізаціями в умовах воєнного стану, а також Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, яка провела моніторинги ефірів загальнонаціональних, супутникових та місцевих телеканалів.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення відповідно до своїх повноважень у 2022 році аналізувала діяльність телекомпаній на предмет дотримання обсягу мовлення державною мовою. Протягом року (січень, травень, серпень, жовтень) медіарегулятор здійснив моніторинг ефіру загальнонаціональних телеканалів у частині мовлення українською мовою відповідно до вимог законодавства, за результатами якого порушення норм статті 10 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" не зафіксовано. Також в ефірі загальнонаціональних телеканалів не зафіксовано ознак порушення норм частин першої та третьої статті 32 Закону, згідно з якою мовою реклами в Україні є державна мова. Як зазначено у річному звіті Нацради, "В ефірі загальнонаціональних телеканалів реклама і телемагазини звучать лише українською"<sup>53</sup>.

Водночас за результатами моніторингу супутникового мовлення ТОВ "ТРК "Відродження ТБ", який був здійснений у відповідь на звернення громадян, Нацрадою зафіксовано ознаку порушення статті 10 Закону України "Про телебачення і радіомовлення". Мовником не дотримано частки державної мови в ефірі телекомпанії: частка мовлення українською мовою з 07 до 22 години – 3%; з 07 до 18 години – 3%; з 18 до 22 години – 0,1%; частка передач новин державною мовою з 07 до 18 години – відсутня; частка передач новин державною мовою з 18 до 22 години – відсутня. Крім того, зафіксовано, що вся трансляція рекламної інформації за період моніторингу здійснювалася недержавною (російською) мовою, що є ознакою порушення норм частин першої та третьої статті 32 Закону (мовою реклами в Україні є державна мова).

У підсумку розгляду матеріалів позапланової безвійзної перевірки Нацрадою місцевого мовника Івано-Франківського міського КП ТРК "Вежа" ("ВЕЖА") визнано порушення компанією абзацу другого частини п'ятої статті 10 Закону України "Про телебачення і радіомовлення". В ефірі телекомпанії

---

<sup>53</sup> Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2022 рік. URL: <https://www.nrada.gov.ua/reports/>.

відбулася трансляція документального фільму "Дім" (країна-виробник – Франція), озвученого російською мовою<sup>54</sup>.

Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови у 2022 році був проведений огляд загальнонаціонального ефірного телевізійного мовлення. За мету ставилося з'ясування особливостей застосування української мови як державної в діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне ефірне мовлення в умовах воєнного стану, інших учасників інформаційного простору, а також виявлення можливих фактів порушення вимог Закону.

Проаналізовано діяльність 30 телерадіоорганізацій, що визначені у додатку 2 до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 01.12.2010 № 1684 (у редакції рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 08.12.2021 № 2012<sup>1</sup>), а саме: АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("УЛ:ПЕРШИЙ"); АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("УЛ:КУЛЬТУРА"); ДП "Парламентський телеканал "РАДА" ("РАДА"); ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"); ПрАТ "Телеканал "Інтер" ("ІНТЕР"); ТОВ "Новий канал" ("Н"); ТОВ "ТРК "Україна" ("УКРАЇНА"); ТОВ "ТРК "Україна" ("Індиго tv"); ТОВ "ТРК "Україна" ("НЛО. TV"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!"); ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ"); ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН"); ТОВ "Телеодин" ("М1"); Підприємство з іноземними інвестиціями у формі ТОВ "ТРК "НБМ" ("5"); ТОВ "ТРО "Мульти Медіа Сервіс" ("К1"); ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV"); ТОВ "Телеканал "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ"); ТОВ "ТРК "Кіно ТВ" ("Ентер-фільм"); ТОВ "НОВИННА ГРУПА УКРАЇНА" ("Україна 24"); ТОВ "Музичне телебачення" ("ZOOM"); ТОВ "Телеканал "МЕГА" ("М"); ТОВ "ТРК "Музика ТВ" ("ПІКСЕЛЬ TV"); ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT"); ТОВ "Телеканал "К2" ("К2"); ТОВ "РЄСАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2"); ТОВ "ТРК "Нові комунікації" ("Z ZIK"); ТОВ "Голдберрі" ("ЕСПРЕСО"); ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС"); ТОВ "КОРОНА САНРАЙС" ("4"); ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН").

Відповідно до визначених мети та задач 04.05.2022, 07.05.2022 та 09.05.2022 у проміжку часу 00.00 – 24.00 було здійснено загальний огляд ефірного мовлення зазначених 30-ти телерадіоорганізацій, зокрема на предмет застосування мови, відмінної від державної, під час демонстрування фільмів (у т. ч. телевізійних серіалів та їх окремих серій) та передач інформаційного, інформаційно-аналітичного, публіцистичного, культурно мистецького,

---

<sup>54</sup> Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2022 рік. - С. - Режим доступу: <https://www.nrada.gov.ua/reports/>.

науково-мистецького, науково-просвітницького, розважального, музичного та освітнього характеру. Огляд здійснювався шляхом безпосереднього перегляду ефірного мовлення з використанням медіасервісів для трансляції ефірних каналів, а саме цифрового телебачення від "IPnet" (ПАТ "Індастріал Медіа Нетворк") та "MEGOGO" (ТОВ "МЕГОГО").

За результатами огляду встановлено, що частина загальнонаціональних телеканалів відповідно до Указу Президента України № 152/2022 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану"<sup>55</sup> змінили свою звичну програмну концепцію мовлення. Зокрема, це стосується мовників, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач. На час перевірки об'єднаними в межах єдиної інформаційної платформи стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні "Єдині новини #UAразом" було 11 телерадіоорганізацій<sup>56</sup>. Здійснювали трансляцію власного альтернативного інформаційного марафону, а також частково долучалися (переважно у нічний час) до інформаційного марафону "Єдині новини #UAразом" з телерадіоорганізацій<sup>57</sup>. Не змінили своєї звичної програмної концепції мовлення (або зміни були незначними), продовживши трансляції аудіовізуальних творів розважального, освітнього, культурно-мистецького, науково просвітницького та музичного характеру, – 14 мовників<sup>58</sup>. Один мовник поєднував свою звичну програмну концепцію мовлення з інформаційним марафоном "Єдині новини #UAразом"<sup>59</sup>. Одна телерадіоорганізація (ТОВ "ТРК "Нові комунікації" ("Z ZIK")) припинила свою діяльність з ретрансляції/розповсюдження телепрограм/надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування<sup>60</sup>.

<sup>55</sup> Указ Президента України № 152/2022 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>.

<sup>56</sup> АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("УА:ПЕРШИЙ"); ДП "Парламентський телеканал "РАДА" ("РАДА"); ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"); ПрАТ "Телеканал "Інтер" ("ІНТЕР"); ТОВ "ТРК "Україна" ("УКРАЇНА"); ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV"); ТОВ "НОВИННА ГРУПА УКРАЇНА" ("Україна 24"); ТОВ "Музичне телебачення" ("ZOOM"); ТОВ "Телеканал "К2" ("К2"); ТОВ "КОРОНА САНРАЙС" ("4"); ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН").

<sup>57</sup> Підприємство з іноземними інвестиціями у формі ТОВ "ТРК "НБМ" ("5"); ТОВ "Телеканал "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ"); ТОВ "Голдберрі" ("ЕСПРЕСО").

<sup>58</sup> АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("УА:КУЛЬТУРА"); ТОВ "Новий канал" ("Н"); ТОВ "ТРК "Україна" ("Індиго tv"); ТОВ "ТРК "Україна" ("НЛО. TV"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!"); ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ"); ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН"); ТОВ "Телеодин" ("М1"); ТОВ "ТРО "Мульти Медіа Сервіс" ("К1"); ТОВ "ТРК "Кіно ТВ" ("Ентер-фільм"); ТОВ "Телеканал "МЕГА" ("М"); ТОВ "ТРК "Музика ТВ" ("ПКСЕЛЬ TV"); ТОВ "РЕАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2"); ТОВ "УНІАН ТВ" ("ПЛЮСПЛЮС").

<sup>59</sup> ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT").

<sup>60</sup> Указ Президента України від 2 лютого 2021 року № 43/2021 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>.

Зауважимо, що 4 квітня 2022 року Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення (КРРТ) на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України про трансляцію спільного марафону, вимкнув "ЕСПРЕСО", "5" та "ПРЯМИЙ" канали з цифрового ефіру, про що йдеться у відповіді Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України на запит "Детектора медіа"<sup>61</sup>.

Державна мова в межах трансляції загальнонаціонального інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом" та альтернативних інформаційних марафонів була домінуючим комунікаційним засобом. Разом з тим, були зафіксовані випадки послуговування недержавною мовою під час інформування громадян на всіх 15 каналах, що працюють повністю або частково на базі єдиної інформаційної платформи стратегічної комунікації. Зокрема, це стосується застосування недержавної мови окремими ведучими, гостями, експертами, представниками органів місцевого самоврядування та органів державної влади під час прямих включень (наданні експертних оцінок, коментарів, інтерв'ю), трансляції інформаційних та новинних відеосюжетів (у т. ч., з різних Інтернет-платформ, соціальних мереж), де коментарі надавалися мовою, відмінною від державної.

Під час трансляції передач інформаційно-аналітичного характеру протягом трьох днів було зафіксовано такі ситуації застосування мови, відмінної від державної (а саме російської мови):

- перехід на недержавну мову з боку ведучих у випадку, якщо гість ефіру чи запрошений експерт послуговується російською мовою і не володіє українською (у деяких випадках ведучі попереджають про перехід на російську мову, в інших – ні);
- застосування недержавної мови російськомовними експертами, запрошеними гостями, представниками західних країн-партнерів під час прямих ефірів;
- трансляція відеозаписів (сюжетів), в яких інформація викладається російською мовою, зокрема: коментарі евакуйованих та постраждалих від війни громадян у новинах; демонстрування уривків документальних фільмів; трансляція перехоплених Службою безпеки України розмов російських військових та відеосюжетів, в яких надають пояснення російські військовополонені; показ уривків виступу президента та міністра закордонних справ країни-агресора; трансляція відеозвернень представників органів влади та органів місцевого самоврядування (голови Луганської облдержадміністрації – начальника обласної

---

<sup>61</sup> Держспецзв'язку: Цифровий ефір «Еспресо», Прямого та 5 каналу відключили на виконання рішення РНБО . URL: <https://detector.media/infospace/article/199070/2022-05-09-derzhspetszvyazku-tsyfrovyuy-efir-espreso-pryamogo-ta-5-kanalu-vidklyuchyly-na-vykonannya-rishennya-rnbo/>.



військової адміністрації Сергія Гайдая, начальника військової адміністрації міста Кривий Ріг Олександра Вілкула, голови Миколаївської облдержадміністрації – начальника обласної військової адміністрації Віталія Кіма); трансляція опитування мешканців міст Москва та Єкатеринбург; показ уривків російських телепередач; трансляції виступів офіційних представників західних країн;

- послуговування недержавною мовою під час інформування про свою діяльність (виконання службових обов'язків), стан справ у регіоні в прямому ефірі здійснювалося: головою Миколаївської облдержадміністрації – начальником обласної військової адміністрації Віталієм Кімом; начальником військової адміністрації міста Кривий Ріг Олександром Вілкулом; Харківським міським головою Ігорем Тереховим; депутатом Маріупольської міської ради Олександром Ляшиним<sup>6</sup>.

Звертаємо увагу на те, що не перекладався (не дублювався, не озвучувався, не субтитрувався тощо) на державну мову тільки інформаційний контент (виступи, коментарі, слова підтримки, звернення тощо), який був виконаний російською мовою. Інтерв'ю та коментарі лідерів та громадян західних країн, іншими іноземними мовами, переважно перекладалися українською мовою. Виняток становить виступ Прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона, переклад якого російською мовою здійснювався 04.05.2022 у проміжку часу з 21:40 по 22:30 на телеканалі "ПРЯМИЙ" (ТОВ "Телеканал "ПРЯМИЙ") в рамках альтернативного інформаційного марафону.

Разом з тим, на ютуб-платформах для російськомовного глядача відбувалася пряма трансляція цілодобового загальнонаціонального інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом" із повним синхронним перекладом на російську мову<sup>62</sup>. Демонстрування новин України, її офіційної позиції із синхронним перекладом на російську мову є одним з інструментів протидії російській пропаганді та ворожій інформаційній політиці країни агресора, засобом донесення правдивої інформації про війну, в першу чергу, до росіян та російськомовних громадян України. Однак, як свідчать наведені результати огляду, в інформаційному продукті для українськомовного глядача присутня чимала частка контенту, виконаного виключно російською мовою, що обмежує права громадян України, насамперед тих, хто не володіє мовами іншими, ніж державна, на отримання українською мовою інформації про стан справ у країні під час війни. Можна припустити, що відсутність повноцінного українськомовного інформаційного продукту в умовах повномасштабної війни пов'язана із відсутністю чи обмеженістю фінансових, людських, часових

<sup>62</sup>UАразом: спільний інформаційний марафон на окремих телеканалах почав виходити в ефір із санкціонованим перекладом російською мовою. URL: <https://1plus1.ua/novyny/uarazom-spilnij-informacijnij-marafon-na-okremih-telekanalah-pocav-vihoditi-v-efir-iz-sankcionovanim-perekladom-rosijskou-movou> .

ресурсів та необхідністю надати якомога швидше важливу інформацію про перебіг подій у країні, що, однак, не може бути виправданням порушенню прав громадян.

Окремо варто відмітити певний "подвійний стандарт" у питанні подачі інформації для українськомовного та російськомовного глядача. Так, 10 березня 2022 року українські медіагрупи розширили мовлення російською мовою, запустивши телевізійний проєкт "FreeДом"<sup>63</sup> – аналог інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом", що виконувався виключно російською мовою. Марафон "FreeДОМ" – це щоденний телевізійний інформаційний проєкт, який виготовляється як ДП "МПУ", так і партнерськими медіагрупами: "Медіа Група Україна" (до виходу медіагрупи з бізнесу), "Starlight новини", "Інтер Медіа Груп" та "1+1 Медіа"<sup>64</sup>.

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 травня 2022 року № 366-р "Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету щодо забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційного простору держави" російськомовний марафон "FreeДом" створений задля "забезпечення інформаційної безпеки держави, захисту її інформаційного простору та інформування міжнародної спільноти про події, що відбуваються під час збройної агресії Російської Федерації, в умовах воєнного стану, введеного в дію Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 "Про введення воєнного стану в Україні"<sup>65</sup>.

Не аналізуючи доцільність здійснення міжнародного мовлення України виключно російською мовою, хочемо зосередити увагу на однозначній позиції згаданого каналу у питанні застосування мови. Редакційна політика ДП "Мультимедійна платформа іномовлення України" щодо використання в ефірі "FreeДом" одномовного формату мовлення є безапеляційною, на відміну від позиції організаторів загальнонаціонального марафону "Єдині новини", а також керівників альтернативних марафонів щодо застосування в ефірі декількох мов. Керівництво каналу стежить за тим, щоб мовлення відбувалося виключно в російськомовному форматі і докладає до цього значних зусиль, аж до протиправних вимог на адресу учасників. Зокрема, це демонструє випадок, що трапився в ефірі "FreeДом" під час включення з Кременчука<sup>66</sup>, коли під приводом іномовлення та через "політику каналу" від голови Полтавської

<sup>63</sup> Повідомлення Міністра культури та інформаційної політики О.Ткаченка в Телеграм-каналі. <https://t.me/otkachenkoyiv/1314>.

<sup>64</sup> Для кого іномовить марафон "FreeДом". URL: <https://detector.media/infospace/article/201301/2022-07-25-dlya-kogo-inomovyt-marafon-freedom/>.

<sup>65</sup> Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 травня 2022 року № 366-р "Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету щодо забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційного простору держави". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2022-%D1%80#Text>.

<sup>66</sup> Ведуча "FreeДом" попросила перейти на російську посадовця, який коментував трагедію у Кременчуку. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/28/249325/>.

обласної військової адміністрації Дмитра Луніна вимагалось послуговуватися в ефірі виключно російською мовою, що, серед іншого, суперечить вимогам статті 9 Закону. Натомість відсутня така принциповість у питанні застосування мови під час поширення повідомлень та інформації для української аудиторії – в межах інформаційних марафонів відбувається трансляція виступів експертів, радників та інших запрошених до ефіру гостей російською мовою без перекладу на українську мову.

За межами інформаційних марафонів український телепростір також продовжив функціонувати у двомовному форматі, у т.ч. з порушенням вимог Закону. За результатами огляду виявлено демонстрування фільмів мовою, відмінною від державної. А саме: ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН") (т/с "Речовий доказ", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 5:50 – 06:35; 07.05.2022 у проміжку часу 01:20 – 02:45 та 03:40-05:00; х/ф "В бій ідуть тільки старі", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 19:15 – 20:30). Зазначене є порушенням вимог частини шостої статті 23 Закону, відповідно до яких мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні є державна мова.

Зазначимо, що траплялися випадки використання російської мови героями українськомовної стрічки (ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!") (д/с "В пошуках істини", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 00:35 – 06:00; х/ф "Мама" 09.05.2022 у проміжку часу 6:05 – 09:50).

Трансляція реклами (у т.ч., анонсів передач, фільмів) недержавною мовою зафіксована в діяльності ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН"), а саме у рекламі передач: фільму "Місто, яке зрадили. Києву часів окупації присвячується" (09.05.2022 у проміжку часу 11:15 – 11:20) та "Історія війни" (09.05.2022 у проміжку часу 16:35 – 16:40), фільму "У бій ідуть лише старі" (09.05.2022 у проміжку часу 16:35 – 16:40). Зазначене свідчить про порушення цією телерадіоорганізацією вимог абзацу першого частини третьої статті 32 Закону, відповідно до яких мовою реклами на телебаченні і радіо є державна мова.

Збереглась і практика послуговування мовою, відмінною від державної, у телевізійних проєктах. Російська мова в українськомовних передачах була присутня в ефірах таких телерадіоорганізацій:

- ТОВ "Телеканал "МЕГА" ("М") (проєкт "Речовий доказ", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 00:05 – 01:05; передача "Правила життя", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 07:00 – 07:50; передача "Скарб.ua", дата і час демонстрування: 07.05.2022 у проміжку часу 19:15 – 20:00);

- ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT") (передача "Стронгмен. Перший чемпіонат. Україна", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 10:00 – 10:49; змагання "Змішані єдиноборства", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 13:00 – 14:00;
- ТОВ "Телеодин" ("М1") (проект "Пряма мова Байрактар", дата і час демонстрування: 04.05.2022 та 09.05.2022 щогодини починаючи з 10:00 і закінчуючи о 23:00);
- ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!") (передача "Все буде добре. Допомога психолога", дата і час демонстрування: 04.05.2022, у проміжку часу 00:25 – 01:00, 13:20 – 13:55 та 19:45 – 20:15; передача "Цієї миті. Рік потому", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 05:50 – 07:30, 22:40 – 00:00; передача "Супер мама", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 18:45 – 19:45; передача "У пошуках істини", дата і час демонстрування: 07.05.2022 у проміжку часу 01:10 – 05:25; передача "Неймовірна правда про українців", дата і час демонстрування: 07.05.2022 у проміжку часу 10:30 – 11:05; передача "Все буде добре. Україна має талант", дата і час демонстрування: 07.05.2022);
- ТОВ "Новий канал" ("Н") (передача "Зона ночі", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 03:30 – 03:50);
- ТОВ "ТРК "Україна" ("Індиго tv") (передача "Ранок з Україною", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 09:01 – 10:10 та 09.05.2022 у проміжку часу 08:00 – 10:00);
- ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ") (передача "Сніданок з 1+1", дата і час демонстрування: 04.05.2022 у проміжку часу 07:00 – 10:00);
- ТОВ "РСАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2") (передача "Сніданок з 1+1", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 08:00 – 10:00);
- ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН") (передача "Таємниці світу", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 02:50 – 07:25; передача "Історії війни", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 10:59 – 11:00; передача "Місто, яке зрадили. Києву часів окупації присвячується", дата і час демонстрування: 09.05.2022 у проміжку часу 16:30 – 17:20).

Відзначимо, що ТОВ "Телеодин" ("М1") транслює у своєму ефірі переважно українськомовний музичний контент. Російськомовні та англійськомовні пісні складають незначну частку ефіру, повністю або частково є продуктом вітчизняних виконавців і носять патріотичний характер. Трапляються пісні, створені у кооперації із закордонними виконавцями на підтримку України. Проте, як зазначалося вище, в ефірі транслюються відео інформаційно-розважального характеру стосовно війни в Україні, які взяті з

мережі Інтернет, зокрема виконані російською мовою деякі відеозвіти, які інформують про роботу волонтерів, а також відео сатиричного характеру за участі лікаря-педіатра Є.Комаровського та колишнього радника керівника Офісу Президента України О.Арестовича.

ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT") 07.05.2022 (17:45-18:00) та 09.05.2022 (14:15 – 14:33) здійснював показ патріотичного відеосюжету за участі спортсменів та тренерів, частина з яких послуговувалися недержавною мовою. Застосовували мову, відмінну від державної, під час інформування та висловлення слів подяки спортивному співтовариству такі особи:

- І.Дерюгіна – Президент Федерації художньої гімнастики України;
- В.Шацький – Головний тренер чоловічої збірної України з греко-римської боротьби;
- П.Насібов – срібний призер Олімпійських ігор 2020 з греко римської боротьби;
- А.Мельник – Президент Федерації гандболу України;
- Ю.Кучінов – Головний тренер жіночої збірної України з важкої атлетики.

Зауважимо, що жодного випадку використання мови, відмінної від державної, не зафіксовано в ефірі лише 5 телерадіоорганізацій, а саме:

- АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("УА:КУЛЬТУРА");
- ТОВ "ТРК "Україна" ("НЛО. TV");
- ТОВ "ТРК "Кіно ТВ" ("Ентер-фільм");
- ТОВ "ТРК "Музика ТВ" ("ПІКСЕЛЬ TV");
- ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС").

Програмна концепція зазначених телерадіоорганізацій зосереджена на демонструванні фільмів та трансляції передач культурно-мистецького, науково-просвітницького, розважального та освітнього характеру, залишаючи поза увагою інформаційний та інформаційно-аналітичний телевізійний продукт.

Зауважимо, що на кінець 2022 року телевізійний медіапростір зазнав певних змін, що стосуються деяких телеканалів – учасників інформаційного марафону, а також появи нових каналів. Що стосується інформаційного марафону, то, за інформацією Нацради, станом на 30 грудня 2022 року за результатами моніторингу у стандарті DVB-T2 зафіксовано, що телеканали АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("ПЕРШИЙ"), ДП "Парламентський телеканал "РАДА" ("РАДА"), ТОВ "ТРК "Студія 1+1" ("1+1"), ПрАТ "ТК "Інтер" ("ІНТЕР"), ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV"), ТОВ "Телеканал К2" ("К2"), ТОВ "Музичне телебачення" ("ZOOM"), ТОВ "Ми – Україна" ("МИ – УКРАЇНА") та інші транслюють Марафон.

У мовленні окремих телеканалів 2022 року відбулися такі зміни:

- після отримання ліцензії на супутникове мовлення та тимчасового дозволу на мовлення у стандарті DVB-T2 до трансляції Марафону долучився телеканал ТОВ "Ми – Україна" ("МИ – УКРАЇНА");
- ефір телеканалу ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН") складається з трансляції Марафону та програм/контенту власного виробництва;
- ТОВ "Новинна група Україна" ("Україна 24") анулювало ліцензію на мовлення, відповідно трансляцію ним Марафону припинено;
- ТОВ "КОРОНА САНРАЙС" ("ТАК TV") припинило мовлення у стандарті DVB-T2, відповідно трансляцію Марафону припинено<sup>67</sup>.

Разом з тим, найбільші медіагрупи, що задіяні у виробництві й трансляції телемарафону "Єдині новини", враховуючи запит глядача на розважальний та фільмовий контент та з метою відновлення ринку продажу реклами та збереження своїх брендів, почали створювати канали-дублери (ICTV2, 1+1 Україна). Таким чином, ці канали, залишаючись учасниками інформаційного марафону, повернулися до своєї звичної програмної концепції і відновили трансляцію розважального контенту, в т.ч. художніх фільмів, серіалів, шоу. Також шляхом отримання чи переоформлення ліцензій створюються нові канали і запускаються нові телевізійні проекти, що транслюють розважальний та пізнавальний контент<sup>68</sup>.

Підсумовуючи, нагадаємо, що у 2021 році за результатами моніторингів, здійснених Секретаріатом, були виявлені численні випадки демонстрування телерадіоорганізаціями в ефірі фільмів російською мовою, що мало навіть системний характер. Частина телерадіоорганізацій загальнонаціональної категорії мовлення (найбільш рейтингові) свідомо ігнорували вимоги Закону, мотивуючи це нібито "втратою аудиторії". Також у 2021 році низкою телерадіоорганізацій загальнонаціональної категорії мовлення порушувалися вимоги законодавства у частині мінімальної тривалості передач та/або фільмів (або їх частин) у загальному тижневому обсязі мовлення. Уповноваженим було проведено 5 заходів державного контролю за застосуванням державної мови українськими телеканалами щодо можливого порушення вимог Закону. За їх результатами встановлено факти порушення частини шостої статті 23 Закону такими телерадіоорганізаціями: ТОВ "ТРК "Студія 1+1", ПРАТ "Телеканал "Інтер", ТОВ "Телерадіокомпанія "Україна", ТОВ "Міжнародна комерційна

<sup>67</sup> Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2022 рік. URL: <https://www.nrada.gov.ua/reports/>.

<sup>68</sup> Воєнний час, нові канали й розподіл місць у цифрових мультиплексах. Моніторинг роботи Нацради у другому півріччі 2022 року. URL: <https://detector.media/monitoring/article/206393/2022-12-27-voiennyy-chas-novi-kanaly-y-rozpodil-mists-u-tsyfrovykh-multipleksakh-monitoryng-roboty-natsrady-u-drugomu-pivrichchi-2022-roku/>.

телерадіокомпанія" (ICTV), ТОВ "Телеканал "МЕГА". Натомість у 2022 році кількість повідомлень громадян про порушення вимог закону з боку телерадіоорганізацій значно зменшилася. Уповноваженим здійснено один державний контроль за застосуванням державної мови щодо порушення вимог Закону ТОВ "Квартал ТВ", яке 12 вересня 2022 року демонструвало на телеканалі "Квартал ТВ" анімаційний серіал "Казкова Русь" виключно недержавною мовою. За результатами розгляду справи було встановлено порушення ТОВ "Квартал ТВ" абзацу 2 частини шостої статті 23 Закону.

Таким чином, у діяльності телерадіоорганізацій з початком дії воєнного стану спостерігаються значні позитивні зрушення в питанні застосування української мови як державної, які полягають як у збільшенні питомої ваги української мови в ефірі, так і у відносно незначній кількості встановлених фактів порушення вимог Закону. Збільшення кількості української мови в телевізійному ефірі може бути пов'язано як зі свідомим вилученням російськомовного продукту під впливом повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України, так і зі зміною програмної концепції частини мовників і переходом відповідно до Указу Президента України № 152/2022 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану" на єдину інформаційну платформу стратегічної комунікації та трансляцією цілодобового інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом". Також варто враховувати принципову відмову громадян від російського продукту. Зокрема, за результатами вищезгаданого дослідження соціологічної групи "Рейтинг", яке було проведено в серпні 2022 року в рамках Сімнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни, більше 40% опитаних перестали дивитися російські серіали, ще чверть не дивилися раніше і зараз не дивляться. Загалом майже 70% респондентів не дивилися російські серіали протягом останніх півроку, і ця цифра зросла втричі порівняно з довоєнним періодом<sup>69</sup>.

Разом з тим, у діяльності більшості мовників спостерігалось одночасне використання української та російської мов. Телерадіоорганізації не здійснювали переклад (дублювання, озвучення, субтитрування тощо) на державну мову інформаційного контенту (виступів, коментарів, слів підтримки, звернень, які транслюються як наживо, так і в межах підготовлених сюжетів), який був виконаний російською мовою (на відміну від інших мов). Натомість на ютуб-платформах для російськомовного глядача відбувалася

---

<sup>69</sup> Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s\\_mnadcyate\\_zagalnonac\\_onalne\\_opituvannya\\_dentichn\\_st\\_patr\\_otizm\\_c\\_nnost\\_17-18\\_serpnja\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnja_2022.html).

пряма трансляція цілодобового загальнонаціонального інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом" із повним синхронним перекладом на російську мову, а також продовжувалася трансляція інформаційного російськомовного марафону "FreeДом".

### **Державна мова у сфері друкованих медіа**

16 січня 2022 року для друкованих медіа загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження набула чинності стаття 25 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", якою передбачено, що друковані засоби масової інформації в Україні видаються державною мовою. Друковані медіа можуть видаватися іншими, ніж державна, мовами за умови, що одночасно з відповідним тиражем видання іноземною мовою видається тираж цього видання державною мовою. Усі мовні версії повинні видаватися під однаковою назвою, відповідати одна одній за змістом, обсягом та способом друку, а їх випуски повинні мати однакову нумерацію порядкових номерів і видаватися в один день.

Відповідно до частини 2 статті 25 Закону розповсюдження за передплатою друкованих медіа, виданих мовами, іншими, ніж державна, допускається за умови забезпечення їх засновниками (співзасновниками) можливості передплати в Україні такого самого видання державною мовою.

Згідно з частиною 3 статті 25 Закону засновники (співзасновники) друкованих медіа зобов'язані виготовляти, публікувати і доставляти обов'язковий примірник документів (номери (випуски) друкованих медіа) державною мовою у порядку, визначеному законом.

Також у кожному місці розповсюдження преси друковані медіа державною мовою мають становити не менше 50 відсотків назв друкованих медіа, що розповсюджуються в цьому місці. У місці розповсюдження друкованого медіа, виданого іншою, ніж державна, мовою, такий медіа розповсюджується і державною мовою (частина четверта статті 25 Закону).

Разом з тим, вимоги частин першої, другої та абзацу другої частини четвертої статті 25 Закону не поширюються на друковані медіа, що видаються винятково кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, та на наукові видання, мова яких визначається статтею 22 Закону. Обов'язковий примірник документів, передбачений частиною третьою цієї статті, у такому разі виготовляється, публікується і доставляється відповідною мовою.



Протягом 2022 року Секретаріат здійснив моніторинг діяльності розповсюджувачів та засновників друкованих медіа стосовно дотримання ними вимог Закону.

### ***Моніторинг діяльності розповсюджувачів друкованих медіа***

У межах цього моніторингу аналізу підлягала діяльність розповсюджувачів друкованих засобів інформації у мережах супермаркетів, а також біля станцій метро. Моніторинг здійснювався у два етапи (у першому та другому півріччях 2022 року) шляхом безпосереднього аналізу інформації у місцях розповсюдження друкованих засобів масової інформації за такими показниками: розповсюдження друкованих засобів масової інформації, виконаних недержавною мовою, у кількості, що становить більше 50% від загальної кількості назв друкованих ЗМІ, що реалізуються у місті розповсюдження; розповсюдження друкованого засобу масової інформації, виконаного недержавною мовою, без такого ж засобу масової інформації, що виконаний державною мовою.

Під час першого етапу, який здійснювався впродовж 18 січня 2022 року у м. Києві, порушень вимог частини четвертої статті 25 Закону в діяльності розповсюджувачів не виявлено. Видань, які вийшли після 16 січня і не мають української версії, у місцях продажу (мережі супермаркетів "Новус", "Ашан", "Сільпо", "Варус", а також біля станцій метро "Вокзальна", "Житомирська", "Академмістечко", "Героїв Дніпра") не зафіксовано.

Також встановлено, що розповсюджувачі дотримуються норми про обов'язкову наявність не менше 50% примірників видань українською мовою. У деяких точках продажу не виявилось примірників українською мовою газет та журналів, які видаються ТОВ "Видавничий дім 7я", ТОВ "Видавництво Кузя", ТОВ "Мега-прес", ТОВ "Бурда дистриб'юшенс сервісиз Україна", але це, ймовірно, пов'язано з недостатнім тиражем примірників українською мовою в умовах перехідного періоду.

Під час другого етапу, який здійснювався 29 грудня 2022 року в м. Києві, порушення вимог частини четвертої статті 25 Закону були виявлені у діяльності таких розповсюджувачів друкованих засобів масової інформації:

- ТОВ "Новус Україна" (магазин "Новус", вул. І.Кавалерідзе. 1-А, м. Київ) здійснювало розповсюдження друкованого засобу масової інформації без примірника, що виконаний державною мовою. А саме: газета "Смачно і просто. Спеціальний випуск" № 4, 2020 "Святкове меню. Салати"; газета "Смачно і просто. Спеціальний випуск" № 2/2, 2021 "Святкове меню. 25 кращих рецептів". Зауважимо, що ці газети йшли як подарунок у комплекті з іншою газетою, що виконана державною мовою і розміщена

на передньому плані в упаковці. Споживач, придбавши цей комплект як вигідну пропозицію, вводиться в оману, оскільки дізнатися про те, що інші дві газети подано недержавною мовою, можна лише після придбання товару та відкриття упаковки;

- ТБК "ОЛЬВІЯ" (магазин "Варус" (Оболонський проспект, 47/42, м.Київ) здійснював розповсюдження друкованого засобу масової інформації без примірника, що виконаний державною мовою. А саме: газета "1000 порад. Кейворди", № 11(30)-12(31), 2022 р.; газета "Велика клітинка", № 11 (135)-12 (136), 2022 р.; газета "Тещин пиріг. Філворди", № 12 (56), 2022 р.; газета "Лабіринт кросвордів", № 12, 2022 р.; газета "Тещин пиріг. Кейворди", № 10 (68)-11(69), 2022 р.;
- ПАТ "ФОЗЗІ ГРУП" (магазині мережі "Сільпо" (Оболонський проспект, 21Б, м. Київ) здійснював розповсюдження друкованого засобу масової інформації без примірника, виконаного державною мовою. А саме: газета "7Я", № 49 (1147), 27 листопада – 5 грудня 2022 р.; газета "Бабушкин компот. Большие клетки", № 12, 2022 р.; газета "Соцветие (Соцветие) сканвордов", № 12 (194), 2022 р.; газета "Ярмарка Кроссвордов", № 12 (242), грудень 2022 р.

Порушення вимог Закону стосовно норми про обов'язкову наявність не менше 50% примірників видань українською мовою не зафіксовано. У деяких випадках ця норма забезпечується завдяки наявності великої кількості дитячих газет і журналів, які виконуються державною мовою.

### ***Моніторинг діяльності засновників друкованих медіа***

Відповідно до визначеного об'єкту моніторингу аналізу підлягала діяльність засновників (співзасновників) друкованих засобів інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження, які, за інформацією від Державного комітету телебачення і радіомовлення України, у 2 та 3 кварталах 2022 року доставляли обов'язкові примірники друкованих засобів інформації лише недержавною мовою.

Моніторинг здійснювався шляхом опрацювання інформації, що була надана Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, засновниками друкованих засобів інформації у відповідь на листи-запити з роз'ясненням Уповноваженого із захисту державної мови, а також аналізу даних з відкритих джерел за такими показниками: виготовлення (видання) друкованого засобу інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження державною мовою; забезпечення засновником (співзасновником) друкованого засобу інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження можливості його передплати в Україні державною мовою.

За результатами моніторингу виявлено, що до Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", що входить до сфери управління Держкомтелерадіо, у 2-му та 3-му кварталах 2022 року 12-ма засновниками (співзасновниками) друкованих засобів інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження були доставлені обов'язкові примірники 18 друкованих засобів інформації виключно недержавною мовою, що може свідчити про порушення вимог частини першої та другої статті 25 Закону. Серед них: ТОВ "ВД 7Я" (найменування видання: "7Я"); Бабаянц Тигран Лазаревич (найменування видань: "Букет сканвордов – Ассорти"; "Букет сканвордов – Сделай сам"; "Букет сканвордов – Эрудит"; "Ярмарка кроссвордов"); ПМП "Нонпарель" (найменування видання: "В домашнем кругу. Здоровье"); ТзОВ "Редакція газети "Ваш магазин" (найменування видання: "Ваш магазин"); ПП "Ін-Про" (найменування видань: "ЗДОРОВЬЕ УКРАИНЦА"; "Я – ЖЕНЩИНА"; "Я и Жизнь. Истории"); ТОВ "ВІДРОДЖЕННЯ ДОНБАСУ" (найменування видань: "Знамя Индустрии", "Новости Донбасса", "Новини Донбасу"); ДП зі 100-відсотковою іноземною інвестицією "Бурда Україна" (найменування видань: "Сборная солянка"); Босенко Марина Миколаївна (найменування видань: "События недели. Итоги и факты. Всеукраинская информационно-развлекательная газета"; "Тёщин пирог"); Данюк Валерій Анатолійович (найменування видань: "Советчица. Харьковский выпуск"); Огоровий Станіслав Валентинович, Ричагов Георгій Васильович (найменування видань: "Созвездие сканвордов"); ТОВ "ВИД-ВО "РАЙДУГА" (найменування видань: "УЮТ"); ТОВ "Видавничий Дім "ХАЗЯЇН" (найменування видань: "Хозяин. Спецвыпуск").

Згідно з даними "Укрпошти" стосовно передплати на періодичні видання, <sup>70</sup> з 12 засновників друкованих засобів інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження забезпечується можливість передплатити в Україні поруч з друкованим засобом інформації, який видається мовою, іншою, ніж державна, такого самого видання державною мовою. Інформація щодо забезпечення можливості передплати державною мовою видання інших 5 засновників (співзасновників) у відкритих джерелах відсутня.

Уповноважений скерував листи-запити до засновників (співзасновників) друкованих засобів інформації з проханням надання примірників випусків (номерів) друкованих засобів інформації, виконаних державною мовою. У

---

<sup>70</sup> ТОВ "ВД 7Я" (найменування видання: "7Я"); ПМП "Нонпарель" (найменування видання: "В домашнем кругу. Здоровье"); ПП "Ін-Про" (найменування видань: "ЗДОРОВЬЕ УКРАИНЦА"; "Я – ЖЕНЩИНА"; "Я и Жизнь. Истории"); ДП з 100 відсотковою іноземною інвестицією "Бурда Україна" (найменування видань: "Сборная солянка"); Босенко Марина Миколаївна (найменування видань: "События недели. Итоги и факты. Всеукраинская информационно-развлекательная газета"; "Тёщин пирог"); Данюк Валерій Анатолійович (найменування видань: "Советчица. Харьковский выпуск"); ТОВ "Видавничий Дім "ХАЗЯЇН" (найменування видань: "Хозяин. Спецвыпуск").

відповідь засновники ТЗОВ "Редакція газети "Ваш магазин" (найменування видання: "Ваш магазин"), ТОВ "ВІДРОДЖЕННЯ ДОНБАСУ" (найменування видання: "Знамя Индустрії. Новости Донбасса. Новини Донбасу"), ТОВ "Видавничий Дім "ХАЗЯЇН" (найменування видань: "Хозяин. Спецвыпуск") та ТОВ "ВИД-ВО "РАЙДУГА" надали всі запитовані примірники друкованого засобу інформації, виконані державною мовою.

Зазначене свідчить про те, що діяльність цих засновників друкованих засобів інформації здійснюється з дотриманням вимог частини першої та другої статті 25 Закону.

Засновник Данюк Валерій Анатолійович (найменування видань: "Советчица. Харьковский выпуск") надав копію свідоцтва, згідно з яким друкований засіб інформації "Советчица. Харьковский выпуск" є виданням місцевої сфери розповсюдження. Оскільки згідно з прикінцевими та перехідними положеннями вимоги статті 25 Закону для друкованих засобів інформації місцевої сфери розповсюдження набирають чинності з 16 липня 2024 року, то зазначений засновник засобу масової інформації здійснює свою діяльність з дотриманням вимог Закону.

Засновник ПП "Ін-Про" (найменування видань: "ЗДОРОВЬЕ УКРАИНЦА"; "Я – ЖЕНЩИНА"; "Я и Жизнь. Истории") поінформував, що видання поширюються виключно по передоплаті через підприємство поштового зв'язку АТ "Укрпошта". Засновником надається можливість передплати українськомовної версії видання (є відповідний індекс для передплати версії державною мовою). Засновник Бабаянц Тігран Лазаревич (найменування видань: "Букет сканвордов – Ассорти"; "Букет сканвордов – Сделай сам"; "Букет сканвордов – Эрудит"; "Ярмарка кроссвордов") повідомив, що він є засновником інших друкованих засобів інформації місцевої сфери розповсюдження ("Одеський Ярмарок Кросвордів" (ОД № 2039-909Р від 12.08.2021); "Одеське Сузір'я Сканвордів" (ОД № 2037-907 від 05.08.2021); "Одеський Букет Сканвордів – Асорті" (ОД № 2040-910Р від 13.08.2021); "Одеський Букет Сканвордів – Ерудит" (ОД № 2041-911Р від 13.08.2021); "Одеський Букет Сканвордів – Зроби сам" (ОД № 2034-904Р від 04.08.2021), а інформація, надана Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, є помилковою.

Співзасновник Ричагов Георгій Васильович стверджує, що видання друкованого засобу інформації "Сузір'я Сканвордів" (КВ № 4100 від 20.03.2000 р.) було припинено у 2021 році, а інформація, надана Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, є помилковою.

У зв'язку із тим, що Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності

через повномасштабне вторгнення на територію України країни-агресора є закритим, підтвердження чи спростування зазначеної інформації потребує додаткових запитів до органів державної влади.

Засновник ТОВ "Видавничий дім 7я" (найменування видання: "7Я"), який здійснював випуск номерів тижневика у першому півріччі, знаходиться в Маріуполі, що унеможлиблює комунікацію з ним. Зауважимо, що на цей час випуск однойменного тижневика здійснює створене у травні 2022 року ТОВ "Тижневик 7я", на адресу якого були скеровані рекомендації Уповноваженого із захисту державної мови щодо застосування української мови як державної у сфері друкованих засобів масової інформації.

Засновники ПМП "Нонпарель", ДП зі 100-відсотковою іноземною інвестицією "Бурда Україна", Босенко Марина Миколаївна, не надали відповідей на листи-запити, що може бути пов'язано з масштабним вторгненням в Україну російських збройних формувань. У таких обставинах існують об'єктивні практичні комунікаційні труднощі щодо повідомлення про можливі порушення законодавства про державну мову, а також щодо отримання зворотної реакції від суб'єкта господарювання. У зв'язку із цим виникає потреба у вжитті додаткових заходів та повторному скеруванні листів на адресу засновників із врахуванням поточної ситуації в країні. Відповідні заходи будуть додатково здійснені у 2023 році.

Загалом діяльність засновників друкованих засобів інформації ТзОВ "Редакція газети "Ваш магазин", ТОВ "ВІДРОДЖЕННЯ ДОНБАСУ", ТОВ "Видавничий Дім "ХАЗЯЇН", Данюк Валерій Анатолійович, ПП "Ін-Про", ТОВ "ВИД-ВО "РАЙДУГА" здійснюється з дотримання вимог частини першої та другої статті 25 Закону.

Перевірка діяльності ПМП "Нонпарель", ДП зі 100-відсотковою іноземною інвестицією "Бурда Україна", Босенко Марини Миколаївни, що не відреагували на листи, а також засновника Бабаянца Тіграна Лазаревича та співзасновників Огородового Станіслава Валентиновича, Ричагова Георгія Васильовича потребує формування запитів на отримання інформації до органів державної влади, а також вжиття додаткових комунікаційних заходів для отримання інформації. Зауважимо, що у зв'язку з повномасштабним вторгненням на територію України та активними бойовими діями на частині території країни процес перевірки дотримання вимог Закону розповсюджувачами та засновниками є ускладненим: із суб'єктами господарювання важко комунікувати для отримання пояснень, частина з них перебувають на тимчасово окупованій території, дехто призупинив свою діяльність, доступ до державних реєстрів є обмеженим, що позначилося на можливості оперативно визначати факти порушення вимог Закону.

Підсумовуючи, зауважимо, що у 2021 році Секретаріатом у рамках моніторингу друкованої продукції у 20 точках продажу у різних районах Києва було зафіксовано вкрай негативну тенденцію – серед представлених 1840 одиниць продажу лише 197 були державною мовою, що становило лише 11% від загальної кількості. Решта представлених одиниць (1 643) були видані російською мовою, що становило 89% від загальної кількості. Натомість у 2022 році зафіксовано значно менше порушень вимог Закону з боку розповсюджувачів та засновників. Цьому сприяли інформаційно-роз'яснювальна кампанія щодо прийдешніх законодавчих змін у сфері друкованих засобів інформації, а також листи, скеровані до розповсюджувачів великих торговельних мереж та засновників усіх медіа, що, за даними Книжкової палати, виходили лише російською мовою, та окремо до керівників найбільших видань щодо необхідності неухильного дотримання вимог Закону з 16 січня 2022 року. Певну роль відіграло і зменшення попиту на російськомовний інформаційний контент серед споживачів в умовах дії воєнного стану.

Разом з тим, зустрічаються випадки, коли поширюються старі примірники газет та журналів, що виготовлені до набрання чинності нормами Закону у сфері друкованих медіа, або коли у місці продажу українськомовний примірник друкованого медіа представлений у кількості, що не задовольняє попиту, і на полицях є у наявності тільки російськомовний наклад. Також поширеним є явище, коли друковані медіа перереєстровуються і змінюють свою сферу розповсюдження із загальнодержавної чи регіональної на місцеву, що дозволяє їм випускати свою продукцію недержавною мовою до 2024 року.

### **Державна мова в діяльності онлайн-медіа**

16 липня 2022 року набрала чинності частина шоста статті 27 Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної", відповідно до якої інтернет-представництва (у тому числі вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі вебсайтів, вебсторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Крім того, для іноземних суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та мають в Україні дочірні підприємства, філії, представництва, версія вебсайту державною мовою повинна містити достатню за обсягом та змістом інформацію для зрозумілої навігації та розкриття мети діяльності власника такого інтернет-представництва. Також версія такого вебсайту державною мовою для користувачів в Україні повинна завантажуватися за замовчуванням.

Враховуючи це, у вересні 2022 році Секретаріатом був здійснений моніторинг діяльності провідних засобів масової інформації з поширення інформації через інтернет-представництва стосовно дотримання вимог частини 6 статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Аналізу підлягали такі 50 провідних онлайн-медіа (за рівнем відвідуваності)<sup>71</sup>: "ТСН", "Українська правда", "Новое время", "Цензор", "РБК-Україна", "Канал 24", "Ліга", "Еспресо", "Гордон", "Фокус", "Кореспондент", "УНІАН", "Обозреватель", "Главком", "Газета.ЮА", "Апостроф", "Суспільне", "Захід.нет", "Українські новини", "Укрінформ", "Дело.ЮА", "Радіо Свобода", "Телеграф", "Новинарня", "Громадське", "УНН", "Політека", "Лівий берег", "Слово і Діло", "Знай", "Дзеркало тижня", "Хвиля", "Коментарі", "Інтерфакс-Україна", "КП в Україні", "Новини.Live", "Вести", "Букви", "Бабель", сайт газети "Факти", "Багнет", "Економічні новини", "Українська служба ВВС", "Антикор", "ІСТV", "Подобиці", "Ракурс", "Прямий", "Голос.ЮА" та "5 канал".

Моніторинг здійснювався шляхом аналізу інформації, що розміщена на сторінках інтернет-представництва популярних засобів масової інформації за такими показниками: мова виконання інтернет-представництва провідних засобів масової інформації; обсяг та зміст інформації, що розміщується на українськомовній версії інтернет-представництва провідних засобів масової інформації; мова завантаження за замовчуванням інтернет-представництва провідних засобів масової інформації.

За результатами моніторингу встановлено, що переважна більшість інтернет-представництв (вебсайтів) засобів масової інформації, які підлягали аналізу, мали сторінку, виконану державною мовою. А саме: 48 онлайн-медіа (96%) мал веб-інтерфейс з відповідним розміщеним контентом (інформаційні матеріали, статті, інтерв'ю) українською мовою. 2 онлайн-медіа (4%) подавали інформацію виключно недержавною мовою: "Багнет" (<https://www.bagnet.org/>) та "Голос.ЮА" (<https://golos.ua/>).

---

<sup>71</sup> Перелік 50 найпопулярніших загальнонаціональних онлайн-медіа взято з сайту Інституту масової інформації, який здійснив аналіз на основі даних СіміларВеб наприкінці липня – на початку серпня 2022 року. URL: <https://www.imi.org.ua/monitorings/zbilshylasya-kilkist-onlajn-vydan-yaki-oprylyudnyly-na-sajtah-dani-pro-golovrediv-doslidzhennya-imi-i47462>.

Зауважимо, що мовні версії інтернет-представництва державного інформаційного агентства "Укрінформ" виконані як окремі сайти, перший рівень домену (назви сайту) яких співвідноситься з країною, мовою якої подається інформація на сторінці. Так, назви сайтів, які виконані російською, англійською, іспанською, німецькою, французькою, польською та японською мовами, містять національні домени першого рівня ".ru", ".net", ".es", ".de", ".fr", ".pl", ".jp".

Здебільшого аналізовані версії сторінки державною мовою містили порівняно з версіями іншими мовами за обсягом та змістом однакову або більшу кількість інформації. Українськомовна та російськомовна версії переважно збігалися за інформаційним наповненням. Натомість англійськомовні версії інтернет-представництв онлайн-медіа зазвичай мали меншу кількість розділів, інформаційних повідомлень, а також частоту оновлення контенту.

Всього 42 інтернет-представництва онлайн-медіа подавали інформацію українською та іншими мовами. З них 36 онлайн-медіа (72%) мали однаковий обсяг наповнення та зміст сторінок українською та російською мовами<sup>72</sup>, 5 онлайн-медіа (10%) – сторінки українською мовою мали більший обсяг наповнення, ніж версії іншими мовами (переважно англійськомовні)<sup>73</sup>, 1 онлайн-медіа (2%) – на українськомовній та російськомовній версіях сайту подавалась різна інформація та новини ("Економічні новини").

Також 6 онлайн-медіа (12%) подавали інформацію на сторінці виключно українською мовою ("Суспільне", "Захід.нет", "Радіо Свобода", "Новинарня", "Коментарі", "Подробиці"). І як вже було зазначено вище, 2 онлайн-медіа (4%) подавали інформацію на сторінці виключно російською мовою ("Багнет" та "Голос.ЮА").

Зауважимо, що українська служба ВВС після 24 лютого 2022 року перестала розміщувати на своїй сторінці інформацію російською мовою. А на сторінці українського інформаційного агентства "Главком" російськомовний варіант сайту знаходиться не на головній сторінці (є одним з розділів меню) та є менш інформативним за українськомовну версію.

Мова завантаження за замовчуванням інтернет-представництва провідних засобів масової інформації також є переважно українською. Разом з тим, частина з них мають спеціальні налаштування, які запам'ятовують останню обрану користувачем мову. Інформація щодо дій користувача враховується при наступних відвідинах сайту – завантажується та мовна версія, яка відкривалася

<sup>72</sup> "ТСН", "Українська правда", "Новое время", "Цензор", "РБК-Україна", "Канал 24", "Ліга", "Еспресо", "Гордон", "Кореспондент", "Оглядач", "Газета.ЮА", "Апостроф", "Українські новини", "Укрінформ", "Дело.ЮА", "Телеграф", "Громадське", "УНН", "Політека", "Лово і Діло", "Знай", "Дзеркало тижня", "виля", "Інтерфакс-Україна", "КП в Україні", "Новини.Live", "Вести", сайт газети "Факти", "Антикор", "ІСТV", "Ракурс", "Прямий", "5 канал", "Фокус" (новини розміщуються з різною послідовністю), "УНІАН".

<sup>73</sup> "Главком", "Лівий берег", "Букви", "Бабель", "Українська служба ВВС".



останньою. За мовою завантаження виокремлено такі групи: 39 онлайн-медіа (76%) мали українську мову завантаження за замовчуванням<sup>74</sup>, 7 онлайн-медіа (14%) – за замовчуванням завантажувалася російська версія ("РБК-Україна", "Політека", "Хвиля", "Вести", "Багнет", "Ракурс", "Голос.ЮА").

Зауважимо, що завантаження за замовчуванням версії вебсайту державною мовою для користувачів в Україні передбачає ситуацію, коли для користувача в Україні, який в налаштуваннях програмного забезпечення, встановленого на пристрої, не обирав і не проявляв пріоритету для іншої, окрім державної, мови, при введенні в адресний рядок веббраузера адреси доменного імені вебсайту відкривається версія головної сторінки сайту, виконана українською мовою. При цьому важливо зауважити, що мова версії вебсайту, яку користувач завантажував востаннє, може вважатися такою, що обрана користувачем пріоритетною, а тому відповідна мовна версія надалі може завантажуватися автоматично. Таке завантаження вже не вважатиметься за замовчуванням, оскільки користувач вже визначив свій мовний пріоритет.

Крім української мови провідні онлайн-медіа подавали інформацію здебільшого російською мовою (російськомовну версію сайту мав 41 засіб масової інформації, що становило 82%). Другою за популярністю була англійська мова (англомовні сторінки мали 16 онлайн-медіа, що становило 32%). Іншими недержавними мовами доносила інформацію лише одна агенція – "Укрінформ". Вона послуговувалася іспанською, німецькою, французькою, польською та японською мовами.

Таким чином, найбільш відвідувані інтернет-представництва онлайн-медіа здебільшого дотримувалися вимог Закону і поширювали інформацію державною мовою (86%). З 50 онлайн-медіа, які підлягали аналізу, порушення вимог частини шостої статті 27 Закону були зафіксовані у діяльності 7 інтернет-представництв засобів масової інформації, що становило 14%.

Вимоги Закону стосовно завантаження за замовчуванням інтернет-представництва українською мовою порушили: "РБК-Україна"; "Політека"; "Хвиля"; "Вести"; "Ракурс". Взагалі відсутня українськомовна версія сайту у "Багнет" та "Голос.ЮА".

Найбільш вживаною у діяльності ЗМІ, після державної, була російська мова, що вказує на їх орієнтацію на зросійщену та/або російськомовну аудиторію.

Разом з тим, як і в інших сферах суспільного життя після

---

<sup>74</sup> "ТСН", "Українська правда", "Новое время", "Канал 24", "Еспресо", "Фокус", "УНІАН", "Оглядач", "Главком", "Газета.ЮА", "Апостроф", "Суспільне", "Захід.нет", "Українські новини", "Дело.ЮА", "Радіо Свобода", "Телеграф", "Новинарня", "Громадське", "УНН", "Лівий берег", "Слово і Діло", "Знай", "Дзеркало тижня", "Коментарі", "Інтерфакс-Україна", "КП в Україні", "Новини.Live", "Букви", "Бабель", сайт газети "Факти", "Економічні новини", "Українська служба ВВС", "Антикор", "ICTV", "Подобиці", "Прямий", "5 канал", "Укрінформ".

повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України, зустрічалися випадки свідомої відмови з боку редакції від російської мови. Так, інформаційне агентство "Бабель" на російськомовній сторінці сайту розмістило повідомлення, що вказує на їх принципову позицію у питанні відмови від російської мови: "Російська версія "Бабеля" закінчилася з початком війни. Її більше ніколи не буде. Проте є англійська"<sup>75</sup>.

Видання "Лівий берег" закрило свою російськомовну версію сайту, про що було зроблено офіційну заяву на сайті, де зазначено: "Упевнені, що серед наших читачів немає тих, хто не розуміє чи не вміє читати українською. Тому в умовах, які постали перед нашою країною, під час повномасштабної війни, яку розв'язала проти нас Росія, російськомовна сторінка втратила свою актуальність"<sup>76</sup>.

Крім того, зустрічалися випадки, коли російськомовна сторінка переадресовувала на українськомовну ("Коментарі"); не поповнювалася новими інформаційними повідомленнями починаючи з 24 лютого 2022 року ("Українська служба ВВС"); не повністю виконувалася російською мовою – містила українськомовні матеріали та інфографіку ("Слово і Діло").

Натомість українськомовна версія частини сайтів швидше наповнювалася інформацією (спочатку інформація розміщувалася на сторінці українською мовою, а потім дублювалася російською), що робить її оперативним джерелом отримання актуальної інформації, порівняно зі сторінками іншими мовами ("ТСН", "Цензор", "Еспресо" "Українські новини", "Укрінформ", "Громадське", "Лівий берег", "Букви", "Бабель", "ICTV"). У 2022 році Уповноваженим було здійснено розгляд справи про адміністративне правопорушення щодо діяльності онлайн-медіа, а саме щодо порушення частини шостої статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" ТОВ "Голос Ю.А.". Вебсайт суб'єкта господарювання (<https://golos.ua>) не мав версії державною мовою. За результатами розгляду справи керівника ТОВ "Голос Ю.А." було визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною другою статті 188<sup>52</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення, та застосовано до нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 3400,00 грн.

---

<sup>75</sup> <https://babel.ua/ru>.

<sup>76</sup> [https://lb.ua/society/2022/05/17/517114\\_lbua\\_zakrivaie\\_rosiyskomovnu.html?fbclid=IwAR3KJiTeN4zJCYFiarC\\_Rg\\_yggcwrrUdlxfxVZ0wo1a7jMxnLBPK6ZN7QUrw](https://lb.ua/society/2022/05/17/517114_lbua_zakrivaie_rosiyskomovnu.html?fbclid=IwAR3KJiTeN4zJCYFiarC_Rg_yggcwrrUdlxfxVZ0wo1a7jMxnLBPK6ZN7QUrw).

## Державна мова в Інтернеті

Повномасштабне вторгнення на територію України зумовило дерусифікацію не лише таких засобів масової інформації, як телебачення, радіо, друковані та онлайн-медіа, а й інтернету загалом, у т. ч. українського сегменту соціальних мереж.

За результатами дослідження української консалтингової компанії "Центр контент-аналізу", російська мова втратила домінантне становище в українському сегменті деяких соціальних мереж. Такі ключові західні компанії, як Facebook, Twitter та Instagram, показали порівняно з осінню 2020 року істотну українізацію користувачів. Якщо два роки тому частка дописів українською мовою коливалася в цих спільнотах у діапазоні 13-27%, то тепер вона сягнула двох третин (Facebook – 66,8%, Twitter – 66,3% та Instagram – 71,5).

Водночас автори дослідження частково пов'язують це з набуттям у січні 2021 року чинності норми Закону про обслуговування клієнтів українською мовою, внаслідок чого більшість організацій, що надають послуги, перейшли на державну мову ведення своїх сторінок. Проте з-поміж приватних акаунтів частка дописів українською мовою (45%) зросла навіть більше, ніж серед спільнот та груп по інтересах. Тож, як висновок, ці зміни спровоковані не лише законодавчо, а й свідомим вибором користувачів<sup>77</sup>.

Доказом цього є безліч дописів в різних соціальних мережах від українських користувачів та інфлуенсерів про свідомий перехід на українську мову – з поширенням порад, як це краще зробити<sup>78</sup>.

Разом з тим, як зазначалося в дослідженні української консалтингової компанії "Центр контент-аналізу", російська мова дотепер відчутно або тотально домінує на інших соціальних платформах. Малою лишається частка української мови в Youtube, де кількість матеріалів державною мовою за два роки зросла лише в межах похибки на 2% і на червень 2022 року становила лише 5%. Незначне зменшення контенту українською мовою в межах похибки показав і TikTok (2020 р. – 36,1%; 2022 р. – 33,8%), що традиційно вважається середовищем спілкування переважно дітей, підлітків та молоді<sup>79</sup>.

Поступово українізуються і Telegram-канали, які у 2022 році стали

---

<sup>77</sup> Українська мова у соцмережах: що змінилося після початку повномасштабної війни? URL: <https://ukrcontent.com/reports/ukrainska-mova-u-socmerezah-shho-zminilosya-pislya-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni.html>.

<sup>78</sup> "Прийшов час це зробити": українці масово відмовляються від російської мови. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/02/23/247552/>.

<sup>79</sup> Українська мова у соцмережах: що змінилося після початку повномасштабної війни? URL: <https://ukrcontent.com/reports/ukrainska-mova-u-socmerezah-shho-zminilosya-pislya-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni.html>.

основною соціальною мережею як для комунікації, так і для отримання новин<sup>80</sup>. Реагуючи на запит користувачів, адміністратори запускають голосування щодо мови виконання інформаційних повідомлень на каналах.

"Molfar" - спільнота людей, що займаються розвідкою на основі відкритих джерел, здійснила аналіз змін музичних уподобань українців в умовах війни на основі дослідження 5 найпопулярніших стрімінгових майданчиків в Україні: Youtube Music, Spotify, Deezer, Shazam, Apple Music. Результати аналізу мови виконання пісень на музичних стрімінгових платформах в Україні показали, що від 65 до 96% у ТОП-100 посідають пісні українською або англійською мовами, найбільший відсоток на платформі Deezer – 96%. Там же найменший відсоток пісень російською мовою – 2%. Платформи, на яких слухають пісні українською мовою: Youtube Music – 60% та Deezer – 50%. Найменший відсоток показує Shazam – 27%<sup>81</sup>.

Громадяни України не лише менше споживають російськомовний контент, а й нехтують російськими медіа. Відповідно до дослідження InMind, що було здійснено на замовлення міжнародної організації Internews (реалізує "Медійну програму в Україні" за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)), тільки 12% респондентів у 2022 році використовували російські медіа, серед знайомих респондентів також значно скоротилася частка споживачів російських медіа – до 25%. Основна причина використання російських новинних медіа – з'ясувати, що вони говорять про Україну. За результатами фокус-групових дискусій інтерес і довіра до російських медіа залишаються на досить низькому рівні – новини сприймаються як пропаганда, спрямована проти України. Зауважимо, що лише 4% респондентів споживають інформаційний продукт з російських ЗМІ з метою отримання новин російською мовою. У 2021 році таких було 12%.

Підсумовуючи, констатуємо, що попри колосальні позитивні зміни у сфері медіа, що характеризуються значним збільшенням української мови в теле- і радіоефірах, мережі Інтернет (що не в останню чергу є заслугою представників медійної сфери, які гідно протистоять воєнним викликам і боронять свій фронт), інформаційний простір України продовжує функціонувати в режимі двомовності. Результати оглядів свідчать, що на сьогодні в Україні немає жодного загальнонаціонального мовника, який би надавав суспільно важливу інформацію виключно державною мовою. Разом із

---

<sup>80</sup> Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf>.

<sup>81</sup> Яку музику слухали українці у 2022 році: російські виконавці у чартах. Аналітика Molfar. URL: <https://www.molfar.global/blog/what-music-did-ukrainians-listen-to-in-2022>.

виступами експертів, радників очільників держави, представників інших країни, переклад виступів яких не здійснюється, частина інформації доноситься до глядача мовою країни-агресора, що обмежує права громадян на отримання інформації українською мовою. Разом з тим, забезпечуються мовні права представників країни-агресора (трансляція інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом" із повним синхронним перекладом на російську мову; російськомовного марафону "FreeДом").

Зауважимо, що згідно з висновком Конституційного Суду України застосування режиму двомовності в публічному просторі шляхом змішування української мови з будь-якою іншою не відповідає конституційному статусу української мови як єдиної державної та не тільки є порушенням прав громадянина України на отримання інформації державною мовою (який не має обов'язку володіти іншими мовами, ніж державна), а й спричиняє зовнішнє звуження простору вживання української мови, підриває зсередини саму її систему, спотворює її структуру.

Крім того, збереження і толерування одночасного функціонування в інформаційному просторі російської та української мов збільшує вірогідність з часом зростання присутності російської мови в ефірах і "відкату" позитивних зрушень, що надвисокою ціною були здобуті на полі бою. Зважаючи на це, а також на той факт, що подальше існування режиму двомовності в загальнонаціональному ефірному мовленні обмежує права громадян та створює загрозу національній безпеці України, Уповноваженим із захисту державної мови за результатами огляду діяльності загальнонаціональних телерадіоорганізацій в умовах воєнного стану був скерований звіт до Служби безпеки України, Ради національної безпеки і оборони України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з проханням взяти до уваги відповідні висновки, а також вжити у межах компетенції пов'язані із цим заходи.

Таблиця 1. Розподіл пісень в радіоефірі за мовами виконання

Телерадіоорганізація (позивні)	Кіл. пісень укр. мовою	Кіл. пісень ОМЄС	Кіл. пісень рос. мовою	Кіл. пісень декількома мовами	<b>% пісень укр. мовою до заг. кіл. пісень</b>
ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ")	168	0	0	0	<b>100</b>
ТОВ "ТРО "Русское радио" - Україна" ("Радіо Байрактар")	432	0	0	0	<b>100</b>
ТОВ "ТРК "Радіо-Ера" ("РАДІО НВ")	524	4	0	0	<b>99</b>
АТ "НСТУ" ("Радіо "Промінь")	330	15	0	0	<b>96</b>
ДП "ТРО "Довіра" ("АВТОРАДИО")	145	143	0	0	<b>50</b>
ДП "Новий обрій" ("РАДИО ПЯТНИЦА")	155	156	1	0	<b>50</b>
ТОВ "ТРК "Радіо Кохання" ("Мелодія ФМ")	108	125	0	0	<b>46</b>
ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець FM", "Стильное")	154	207	0	1	<b>43</b>
ПрАТ "ТРК "Люкс" ("Люкс ФМ")	147	219	0	0	<b>40</b>
ТОВ "ТРК "Шансон" ("РАДІО ШАНСОН")	150	226	0	0	<b>40</b>
ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ")	109	249	0	0	<b>30</b>
Українська корпорація телебачення і радіомовлення "ЮТАР" ("KISS FM")	49	147	0	0	<b>25</b>
Разом	2471	1491	1	1	<b>62</b>

#### 4.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

##### *Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження*

У сфері книговидання та книгорозповсюдження нормами Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (стаття 26) передбачено, що видавець, внесений до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, зобов'язаний видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань.

Ця вимога не поширюється на видавничу продукцію, видану кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Частка книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що здійснює книгорозповсюдження, має становити не менше 50 відсотків.

Словники, підручники та розмовники, однією з мов яких є державна, і книжкові видання з ідентичними за змістом текстами двома і більше мовами, однією з яких є державна, вважаються книжковими виданнями державною мовою.

Положення абзацу першого цієї частини не поширюється на книгарні та інші заклади, що здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково офіційними мовами Європейського Союзу, державною мовою та/або словників та розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов, а також спеціалізовані книгарні, створені для реалізації прав корінних народів, національних меншин України відповідно до закону.

Відповідно до підпункту 1 пункту 7 розділу прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" з 16 липня 2022 року набули чинності зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення. З цього моменту Уповноважений із захисту державної мови отримав право притягнути до адміністративної відповідальності за порушення вимог застосування державної мови у сфері книговидання. Ці порушення тягнуть за собою накладення штрафу від 3 400 грн. до 5 100 грн. або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

## ***Стан книговидання в умовах повномасштабного вторгнення***

За даними Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", у 2022 році українською мовою видано 7968 назв книг (у 2021 році – 16206) і брошур загальним тиражем 10503,8 тис. примірників (у 2021 році – 39925,7 тис.), що становить 82,2% загальної кількості назв (у попередньому році – 77%) і 91% загального тиражу (показник попереднього року становив 89%)<sup>82</sup>. Крім книг до загальної статистики також входять брошури, методичні та навчальні матеріали, інша друкована продукція.

З огляду на відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції повномасштабна військова агресія проти України завдала відчутного удару по видавничій галузі України. Книговидавничий сектор після 24 лютого 2022 року на певний період просто завмер, потім почав поступово оговтуватися. Проте досягнути минулорічних показників він так і не зміг. Порівняно з попереднім роком кількість виданих одиниць книг українською мовою скоротилася вдвічі. Загальний тираж зменшився в чотири рази.

З метою захисту культурного простору країни та підтримки книжкового сектору в умовах повномасштабного вторгнення Верховною Радою у червні 2022 року було ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження", що містить чіткі механізми забезпечення зростання мережі книгарень, накладів та асортименту книг, стимулювання читання книг українською мовою, а також значного зменшення руйнівного впливу держави-агресора на український книжковий ринок.

Нововведення передбачають низку позитивних ініціатив, що мають сприяти відновленню та розвитку українського книжкового ринку. Зокрема, задля збереження наявних та відкриття нових книгарень у вказаному вище Законі передбачено надання державної субсидії на відшкодування видатків на оренду приміщень. Книгарні повинні відповідати низці вимог, зокрема вони повинні виставляти на продаж книжки лише українською мовою та/або мовами ЄС чи корінних народів України. Розмір субсидії залежатиме від рівня продажу книжок. Також з 2023 року на кожну дитину при народженні та при досягненні 14-річного віку передбачено надання державою сертифікатів (сума відповідає третині прожиткового мінімуму), що можуть бути витрачені на купівлю українськомовних книг українських видавництв. Нововведення мали запрацювати вже у 2023 році.

Також Верховна Рада України ухвалила законопроект № 7459 "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-

---

<sup>82</sup> Відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції. URL: <http://www.ukrbook.net/>.



агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України". Як зазначається в пояснювальній записці, "ключовими цілями законопроекту є заборона імпорту видавничої продукції з держави-агресора – Російської Федерації, тимчасово окупованих нею територій України та з Республіки Білорусь, посилення законодавчих обмежень щодо ввезення і розповсюдження видавничої продукції антиукраїнського змісту, недопущення руйнівного впливу Росії на український книжковий ринок зсередини"<sup>83</sup>.

Положення ухваленого законопроекту не тільки встановлюють заборону на ввезення книг, а й скасовують раніше видані дозволи на ввезення і розповсюдження продукції з Російської Федерації, тимчасово окупованих нею територій України та з Республіки Білорусь.

Також для видань мовою держави-агресора, що ввозяться з інших країн, має бути запроваджений дозвільний порядок ввезення, який до цього часу діяв для видань, що ввозяться з Російської Федерації. Метою дозвільної процедури є контроль відповідності цих видань вимогам законодавства України, і перш за все перевіряти їх змісту на наявність антиукраїнської пропаганди.

Також законопроектом забороняється випуск, ввезення, розповсюдження в Україні книжкових видань, що містять твори авторів – громадян Російської Федерації, крім тих, що видані в Україні до 1 січня 2023 року.

Згідно з положеннями законопроекту з 1 січня 2023 року книги повинні були б видаватися і розповсюджуватися українською мовою, мовами корінних народів України і офіційними мовами Європейського Союзу. Разом з тим, книги іншими мовами могли б видаватися і розповсюджуватися, якщо вони видані мовою оригіналу. Видання перекладної літератури передбачалося здійснювати в перекладах на українську мову або будь-яку офіційну мову Європейського Союзу чи мову корінного народу України<sup>84</sup>.

Зауважимо, що 19.06.2022 зазначений законопроект був ухвалений Верховною Радою України, проте станом на квітень 2023 року Президентом України не підписаний.

Обидва ухвалені законопроекти мають значний потенціал для того, щоб стати потужними інструментами стимулювання та розвитку українського книжкового ринку та сфери в цілому, яка є важливим чинником гуманітарного розвитку та національної безпеки. Передбачені ними новели могли би не лише підтримати видавничу справу, а й бути імпульсом до розвитку культури

---

<sup>83</sup> Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України". - URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1345576>.

<sup>84</sup> Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України". - URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1345576>.

читання книг українською мовою громадянами України. Проте через зазначені причини положення цих актів не були реалізовані. Один не був підписаний Президентом а відтак не набув чинності, інших – через відсутність фінансування (при складанні бюджету України на 2023 рік в умовах воєнного стану кошти для виконання норм Закону не були передбачені).

### ***Аналіз звернень та державний контроль за застосуванням державної мови у сфері книговидання***

Впродовж 2022 року до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 12 звернень громадян стосовно недотримання вимог Закону у сфері книговидання та книгорозповсюдження. Повідомлення стосувалися переважно недотримання вимог щодо частки видань державною мовою у місцях розповсюдження та виконання недержавною мовою інтернет-представництв. Також надходили звернення, які стосувалися книжкових інтернет-магазинів. За результатами перевірки одного з таких магазинів було встановлено як відсутність версії українською мовою інтернет-представництва суб'єкта господарювання, так і недотримання ним вимог Закону щодо частки книжок українською мовою, що розповсюджувалися через вебсайт (кількість книг українською мовою становила лише 14%). Уповноваженим був скерований лист щодо чинних норм мовного законодавства та з вимогою усунути порушення. Вебсайт, що функціонував з порушенням вимог закону, припинив свою роботу.

На початку 2023 року на адресу Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови надійшов лист Державного комітету телебачення і радіомовлення України, у якому було наведено перелік видавців, внесених до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, які, за інформацією Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", у 2022 році видали державною мовою менше ніж 50 відсотків усіх виданих ними назв книжкових видань. Також відсутня інформація про те, що продукція зазначених видавців видана кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України. Це вказує на можливе порушення видавцями вимог частини першої статті 26 Закону.

У зв'язку з цим Уповноваженим розпочато здійснення заходів державного контролю за дотриманням вимог законодавства про державну мову такими суб'єктами господарювання: ТОВ "Рекламно-Поліграфічна Фірма "Азбука"; ПП "АА Тандем"; ТОВ "Видавничий дім "АДЕФ-Україна"; ТОВ "Вістка"; ТОВ "ВМВ"; ТОВ "Іздательській центр"; ТОВ "Книгоноша"; ТОВ "Мультиметод"; ДП "НВП" Видавництво" Наукова Думка" НАН України"; ТОВ "Видавництво

"Софія"; Українська спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів); ТОВ "Видавництво "Саміт-Книга"; ТОВ "Типографія "Україна"; ФОП Євтушенко Віталій Петрович; ФОП Гудим Ірина Олександрівна.

Станом на кінець квітня встановлено порушення вимог частини першої статті 26 Закону з боку ТОВ "Книгоноша", яким у 2022 році було видано 5 назв книжкових видань недержавною мовою і лише 1 назву книжкового видання державною мовою. У наданих суб'єктом господарювання поясненнях зазначено, що видавництвом в 2022 році було заплановано видання 20 найменувань, 15 з яких – державною мовою. Проте через вимушену зупинку роботи видавництва, що пов'язана як з мобілізацією, так і з від'їздом з країни співробітників, підготовка запланованих видань до друку не була закінчена. Оскільки збереження придбаного раніше паперу було неможливим, видавництво здійснило друк матеріалу, який був готовий, що призвело до порушення вимог Закону. За результатами державного контролю складено Акт про порушення.

Стосовно інших видавців заходи державного контролю наразі тривають.

Зауважимо, що під час заходів державного контролю були виявлені певні розбіжності між інформацією, яка була надана Державною науковою установою "Книжкова палата України імені Івана Федорова", та даними, отриманими у звітах від видавців. Зазначені обставини потребують додаткового вивчення та уточнення кількості виданих видань, однак зрозуміло, що є необхідною краща координація між Держкомтелерадіо та Книжковою палатою для перевірки дотримання законодавства у цій сфері, а також для забезпечення чіткого виконання видавцями норм щодо своєчасного подання звітності та примірників усіх видань до Книжкової палати.

Таким чином, у зв'язку з повномасштабним вторгненням сфера книговидання та книгорозповсюдження у 2022 році зазнала значних потрясінь, про що, серед іншого, свідчать відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції. На підтримку книжкової галузі Верховною Радою України були ухвалені відповідні закони зокрема щодо заходів сприяння розбудові мережі українських книгарень, забезпечення українців додатковими можливостями стосовно придбання українських книг, а також спрямовані на заборону ввезення і розповсюдження книжкової продукції з країни-агресора, законодавче закріплення вимоги видавати і розповсюджувати книги українською мовою, мовами корінних народів України і офіційними мовами Європейського Союзу. Реалізація цих норм у 2023 році передбачала беззаперечний позитивний вплив не лише на процес відновлення галузі, а й на більше застосування державної

мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження, підвищення рівня володіння українською мовою серед громадян.

На жаль, станом на квітень 2023 року передбачені в цих законодавчих актах інструменти не були реалізовані: в одному випадку – через відсутність фінансування, в іншому – через те, що ухвалений законопроект не був підписаний Президентом України. Зауважимо, що підтримка з боку виконавчої влади сфери українського книговидання і книгорозповсюдження, а також увага до питання її захисту від руйнівних наслідків війни можуть позитивно вплинути як на процес утвердження і поширення української мови, так і на зміцнення національної безпеки.

#### **4.8. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ**

Вітчизняний бізнес від початку повномасштабного вторгнення показав свій сильний український характер. Попри складні умови підприємці не лише адаптувалися до поточних умов, відновлювали свою діяльність, допомагали армії, підтримували громадян та економічний фронт загалом, а й принципово відмовлялися від російської мови, що в сукупності допомагає наблизити нашу Перемогу. Набрання 16 січня 2021 року чинності статтею 30 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", яка встановлює обов'язковість використання державної мови для обслуговування споживачів, відчутно інтенсифікувало мовні зміни у сфері. Проте саме у 2022 році вилучення мови країни-агресора з ділового спілкування, застосунків, сайтів, комунікації з клієнтами стало принциповим питанням як для багатьох представників бізнесу, так і більшості споживачів.

##### ***Правове регулювання використання державної мови у сфері обслуговування споживачів***

Частина перша статті 30 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" визначає, що мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова. Суб'єкти господарювання всіх форм власності, фізичні особи-підприємці здійснюють обслуговування та надають інформацію про свої товари, роботи чи послуги державною мовою, в тому числі це стосується і тих, хто здійснює свою діяльність через інтернет-магазини чи інтернет-каталоги (частина друга статті 30 Закону). Тобто українською мовою мають бути виконані меню закладів харчування, вхідні чи проїзні квитки, платіжні документи (чеки), документація, яка має технічні характеристики чи інструкцію з використання товару, інформація про товар на цінниках тощо.

Згідно з частинами третьою, п'ятою та шостою статті 30 Закону така інформація може дублюватися іншими мовами, а на прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін.

В інформації про вироби (товари), роботи чи послуги, поданій державною мовою, допускається використання слів, скорочень, абревіатур та позначень англійською мовою та/або з використанням літер латинського та/або грецького алфавітів (абзац другий частина сьома статті 30 Закону).

Відповідно до частини восьмої статті 30 Закону обсяг інформації про товари та послуги державною мовою не може бути меншим за обов'язковий

обсяг інформації згідно з вимогами, встановленими Законом України "Про захист прав споживачів".

Уповноважений має можливість застосовувати до порушника-суб'єкта господарювання, що провадить господарську діяльність на території України, відповідні санкції. У разі виявлення порушення вимог Закону в межах здійснення заходів державного контролю Уповноважений в обов'язковому порядку оголошує суб'єкту господарювання попередження з вимогою усунути порушення в тридцятиденний термін. Якщо суб'єкт господарювання здійснює повторне протягом року порушення вимог статті 30 Закону, то Уповноважений до такого суб'єкта застосовує санкції у вигляді накладання штрафу.

З 16 липня 2022 року набули чинності вимоги щодо виконання інтернет-представництв та комп'ютерних програм, встановлених на товарах, а саме частини друга та шоста статті 27 Закону. Відповідно до них інтернет-представництва (у тому числі вебсайти, вебсторінки у соціальних мережах) органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, зареєстрованих в Україні медіа, суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні, повинні виконуватися державною мовою. Поряд з версією державною мовою можуть існувати версії іншими мовами, однак версія інтернет-представництва державною мовою повинна завантажуватися для користувачів з України за замовчуванням та мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж версії іншими мовами. Також комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом, які встановлені на товарах, що реалізуються в Україні, повинні мати користувацький інтерфейс державною мовою, який за обсягом та змістом повинен містити не менше інформації, ніж іншомовні версії такого інтерфейсу.

Крім того, 16 липня 2022 року набрали чинності статті 188<sup>52</sup> та 188<sup>53</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зокрема, за порушення Закону в частині застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів стосовно безпосередніх порушників можуть застосовуватись адміністративні стягнення у вигляді накладення штрафу у розмірі від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (3400-5100 грн.) або попередження, якщо порушення вчинено вперше. За повторне протягом року вчинення порушення на порушників накладатиметься штраф у розмірі від 500 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (8500-11900 грн.). Повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700-3400 грн.).

Застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів також регламентується окремими нормами інших актів законодавства: Законів України "Про захист прав споживачів", "Про звернення громадян", "Про інформацію" тощо.

### ***Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення у сфері обслуговування споживачів***

За попередній рік на адресу Уповноваженого надійшло 1112 звернень громадян стосовно порушення їх мовних прав під час обслуговування та надання інформації про товари та послуги, що становить 39% від їх загальної кількості. З них 989 стосувалися відсутності української версії інтернет-представництв суб'єктів господарювання, а у 123 йшлося про порушення вимог Закону під час безпосереднього обслуговування клієнта.

Загалом аналіз звернень громадян, які надходили до Уповноваженого протягом 2022 року, засвідчив, що випадки порушення прав громадян на обслуговування та отримання інформації про товари і послуги державною мовою стосувалися:

- здійснення обслуговування та надання інформації про товари (послуги) через інтернет-магазини, інтернет-представництва суб'єктів господарювання, загалом за допомогою мережі Інтернет іншою мовою, ніж державна;
- здійснення обслуговування мовою, відмінною від державної, зокрема у закладах харчування та торгівлі, що реалізують різні види товарів;
- надання інформації про товари, роботи чи послуги недержавною мовою та складання супровідних документів до товарів та послуг (накладних, квитанцій, чеків, інструкцій тощо) іншою мовою, ніж державна.

Найбільша кількість звернень надійшла одразу після того, як набрали чинності вимоги Закону щодо інтернет-представництв (у т. ч. суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги через Інтернет), а саме: у липні, коли норми вже вступили в дію, – 485 звернень, у серпні – 535 повідомлень. Подібна активність серед громадян спостерігалася і раніше – у січні 2021 року, коли набули чинності вимоги статті 30 Закону.

Також нагадаємо, що у 2021 році кількість звернень у сфері обслуговування становила 1902. З них 1044 повідомлення (55%) стосувалися відсутності інформації українською мовою на вебсайтах та сторінках в соціальних мережах, зокрема на сайтах інтернет-магазинів, інтернет-каталогів, інших інтернет-представництв суб'єктів господарювання, через які

здійснюється обслуговування споживачів, а 858 повідомлень (45%) – фактів порушень прав громадян безпосередньо під час обслуговування. Зменшення кількості звернень у 2022 році майже вдвічі може бути пов'язано, з одного боку, з активними бойовими діями в країні, а з іншого – з успішним впровадженням у життя норм Закону щодо сфери обслуговування в 2021 році, яке було досягнуто, у тому числі, завдяки ефективній інформаційній кампанії та роз'яснювальній роботі Секретаріату та громадськості, що здійснювались як до, так і після набуття чинності статтею 30 Закону.

За звітний період Уповноваженим було здійснено 104 заходи державного контролю за застосуванням державної мови у сфері обслуговування споживачів. З них 60 стосувалися порушення вимог закону під час надання інформації про товари і послуги через інтернет-представництва суб'єктів господарювання; 44 – порушення вимог Закону під час безпосереднього обслуговування споживачів.

Зауважимо, що частина заходів державного контролю, розпочатих напередодні повномасштабного вторгнення, стосувалися суб'єктів господарювання, що перебували чи надалі перебувають на територіях, де відбувались активні бойові дії або які на даний час є тимчасово окупованими. У зв'язку із цим проведення перевірки стосовно порушення вимог Закону деякими суб'єктами господарювання було неможливим.

У 2022 році за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених представниками Уповноваженого, та інших матеріалів Уповноважений виніс чотири постанови по справах про адміністративне правопорушення. У двох випадках до винних у вчиненні адміністративних правопорушень застосовано адміністративне стягнення у вигляді попередження. В двох – штраф розміром 3400 грн.

Крім того, за інформацією від Кіровоградської обласної військової адміністрації, посадовими особами відділу контролю у сфері торгівлі, робіт і послуг управління захисту споживачів Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області здійснено одну позапланову перевірку суб'єкта господарювання щодо надання інформації недержавною мовою. За результатами позапланового заходу державного нагляду (контролю) встановлено порушення статті 15 Закону України "Про захист прав споживачів" у частині надання необхідної, доступної та достовірної інформації про продукцію недержавною мовою й надано припис про усунення виявлених порушень.

Спеціалістами управління захисту прав споживачів та контролю за регульованими цінами Головного управління Держпродспоживслужби в Черкаській області в межах повноважень здійснювався контроль за



дотриманням суб'єктами господарювання вимог Закону, а саме надання інформації про товари та послуги державною мовою. Так, у 2022 році було здійснено 17 заходів державного нагляду (контролю), з них: 1 – згідно з плановими заходами; 16 – позапланових заходів з питань дотримання захисту прав споживачів (у т.ч. дотримання вимог Закону). В одному випадку встановлено порушення прав споживача на отримання необхідної, доступної, своєчасної інформації про продукцію державною мовою. За результатами перевірки складено акт та видано припис про усунення порушення, який порушником виконаний у відведений строк.

Відразу важливо зауважити, що відсутність притягнення до відповідальності за невиконання вимог статті 27 Закону має місце у випадках, коли за результатами опрацювання того чи іншого вебсайту (сторінки в соцмережах) не вдалося встановити суб'єкта господарювання, що здійснює свою діяльність за допомогою таких ресурсів. Нагадаємо, що відповідно до статті 7 Закону України "Про електронну комерцію" продавець (виконавець, постачальник) зобов'язаний вказати такі свої дані: найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код або реєстраційний номер облікової картки платника податків та деякі інші. Однак на практиці на значній кількості сайтів така інформація відсутня. До того ж частими є ситуації, коли товари реалізуються через інтернет взагалі без реєстрації суб'єкта господарювання, що є порушенням вимог Господарського та Цивільного кодексів, а відтак потребують реагування інших державних органів.

### ***Моніторинги діяльності суб'єктів господарювання***

Аналіз стану виконання законодавства про державну мову у сфері обслуговування здійснювався також шляхом моніторингу інтернет-сторінок суб'єктів господарювання у різних галузях. Секретаріатом були проведені:

- моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють свою підприємницьку діяльність через інтернет-представництва (сайти, соціальні мережі) стосовно дотримання ними вимог частини 6 статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної";
- моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги через інтернет-ресурси (сайти та соціальні мережі), стосовно дотримання ними вимог частини другої статті 30 Закону.

## ***Моніторинг діяльності суб'єктів господарювання стосовно дотримання вимог частини другої статті 30 Закону***

У 2022 році Секретаріатом Уповноваженого із захисту державної мови було здійснено моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють свою підприємницьку діяльність через інтернет-ресурси (сайти, соціальні мережі), стосовно дотримання ними вимог частини другої статті 30 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", відповідно до якої підприємства, установи та організації всіх форм власності, фізичні особи-підприємці, інші суб'єкти господарювання, що обслуговують споживачів, здійснюють обслуговування та надають інформацію про товари (послуги), у тому числі через інтернет-магазини та інтернет-каталоги, державною мовою. Інформація державною мовою може дублюватися іншими мовами.

Відповідно до визначеного програмою об'єкту моніторингу аналізу підлягали інтернет-ресурси (сайти та соціальні мережі, через які реалізуються товари та послуги) тих суб'єктів господарювання, щодо яких на адресу Уповноваженого з 01.01.2022 по 15.07.2022 надійшли звернення (до того, як набули чинності вимоги частини шостої статті 27 Закону), де містилася інформація про наявність у їх діяльності ознак порушення вимог частини другої статті 30 Закону.

Моніторинг здійснювався за показником "мова надання інформації про товари та послуги" і передбачав: опрацювання звернень громадян з подальшим узагальненням та формуванням переліку інтернет-ресурсів суб'єктів господарювання, на яких інформація про товари та послуги подана з порушенням вимог частини другої статті 30; дослідження стану усунення порушень вимог Закону шляхом аналізу мови, якою подана інформація про товари та послуги на інтернет-ресурсах суб'єктів господарювання.

У підсумку опрацювання звернень громадян, де містилася інформація про здійснення суб'єктом господарювання діяльності з порушенням вимог частини другої статті 30 Закону (надання інформації про товари та послуги мовою, відмінною від державної), був сформований перелік інтернет-представництв суб'єктів господарювання (вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) у сфері обслуговування споживачів, що налічує 532 найменування (посилання). Встановлено, що 275 з них функціонують відповідно до вимог Закону – інформація про товари та послуги, що реалізуються через сайти та сторінки у соціальних мережах, подавалася, серед іншого, державною мовою. Діяльність інших 257 інтернет-представництв здійснювалася з порушенням вимог Закону – інформація про товари та послуги суб'єктом господарювання подавалася недержавною мовою.

На адресу всіх суб'єктів господарювання, у діяльності яких були виявлені ознаки порушення вимог Закону, Уповноваженим були скеровані листи, що містили роз'яснення норм мовного законодавства у сфері обслуговування споживачів, мови виконання інтернет-представництв з вимогою забезпечити їх виконання та усунути порушення.

Повторний аналіз сайтів порушників показав наступне:

- 126 суб'єктів господарювання (49%) усунули порушення вимог частини другої статті 30 Закону. Здебільшого суб'єктом господарювання або була створена українськомовна версія сайту або інформація про товари та послуги почала надаватися споживачам повною мірою державною мовою. Частина сторінок на момент здійснення перевірки припинили своє функціонування (сторінки недоступні);
- 129 суб'єктів господарювання (50%) не усунули порушення вимог частини другої статті 30 Закону – на інтернет-ресурсах інформація про товари та послуги подається недержавною мовою;
- у 2 випадках, що складає 1%, перевірити стан усунення порушення вимог Закону неможливо, оскільки порушення стосувалося мови подання інформації, що розміщена в особистому кабінеті користувача.

Зауважимо, що активні бойові дії на території країни призвели до призупинення або припинення підприємницької діяльності з боку багатьох суб'єктів господарювання, вплинувши на процес усунення порушень вимог Закону. Особи припинили реалізовувати товари та послуги, проте у споживачів є доступ до інтернет-ресурсу, через який раніше здійснювалася ця діяльність з порушенням вимог Закону.

### ***Моніторинг діяльності суб'єктів господарювання стосовно дотримання ними вимог частини 6 статті 27 Закону***

Після набуття чинності частини шостої статті 27 Закону Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови здійснив моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, які реалізують товари та послуги через інтернет-представництва, з метою визначення стану дотримання визначених нею вимог. Відповідно до цих вимог інтернет-представництва (у тому числі вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією

інтернет-представництв (у тому числі вебсайтів, вебсторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні. Також версія такого вебсайту державною мовою для користувачів в Україні повинна завантажуватися за замовчуванням.

Зауважимо, що завантаження сайту за замовчуванням українською мовою передбачає ситуацію, коли при введенні в адресний рядок веббраузера адреси вебсайту (без застосування спеціальних інструментів вибору мови сайтів) відкривається головна сторінка сайту, виконана українською мовою.

Відповідно до визначеного програмою об'єкту моніторингу аналізувалися інтернет-представництва (сайти та соціальні мережі, через які реалізуються товари та послуги) тих суб'єктів господарювання, щодо яких на адресу Уповноваженого із захисту державної мови у другому півріччі 2022 року надійшли звернення з інформацією про наявність у їх діяльності ознак порушення вимог Закону у сфері обслуговування споживачів. За результатами опрацювання звернень громадян сформований перелік інтернет-представництв суб'єктів господарювання (вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) у сфері обслуговування споживачів, що налічував 890 найменувань (покликань).

Моніторинг здійснювався шляхом аналізу інформації, що розміщена на сторінках інтернет-представництв суб'єктів господарювання, за такими показниками: мова виконання інтернет-представництва суб'єкта господарювання; обсяг та зміст інформації, що розміщується на українськомовній версії інтернет-представництва суб'єкта господарювання; мова завантаження за замовчуванням інтернет-представництва суб'єкта господарювання.

За результатами моніторингу встановлено, що більшість інтернет-представництв суб'єктів господарювання, а саме 803 (90%), функціонували з порушенням вимог Закону. З них:

- 565 (70,4%) інтернет-представництв не мали версії, виконаної державною мовою;
- 162 (20,1%) вебсайти за замовчуванням завантажувалися недержавною мовою;
- 76 (9,5%) українськомовних версій сторінки містили певну частину інформації, виконану недержавною мовою, або обсяг інформації на українськомовній версії є меншим обсягу інформації, розміщеної іншими мовами.

Суб'єктам господарювання, в діяльності яких були виявлені ознаки

порушення вимог Закону, Уповноваженим були скеровані листи, що містили роз'яснення щодо норм мовного законодавства, з вимогою забезпечити їх виконання.

Дослідження стану усунення порушень вимог частини шостої статті 27 Закону шляхом аналізу інформації, що розміщена на інтернет-ресурсах суб'єктів господарювання, показало наступне:

- на 378 вебсайтах та вебсторінках в соціальних мережах порушення вимог Закону були усунуті. Здебільшого суб'єктом господарювання або створена українськомовна версія сайту, або частина інформації на сайті, що раніше була виконана недержавною мовою, почала подаватися українською мовою. Частина сторінок, які здійснювали свою діяльність з порушенням вимог Закону, на момент здійснення перевірки припинили своє функціонування (сторінки недоступні);
- 339 інтернет-представництв продовжили функціонувати з порушенням вимог Закону. У деяких випадках усуненню завадила військова агресія, про що суб'єкти господарювання обгрунтовано проінформували Уповноваженого;
- 86 інтернет-представництв частково усунули порушення вимог Закону (перебувають у процесі виправлення). Вебсайт та вебсторінка в соціальних мережах завантажуються за замовчування або ведуться державною мовою, проте частина інформації подана там недержавною мовою. Частка інформації є незначною і може бути пов'язана з тривалими технічними роботами, які ведуться задля усунення порушення вимог Закону.

Частка врахування вимог Уповноваженого становить 57,8% (464) і включає в себе як інтернет-представництва суб'єктів господарювання, які усунули порушення вимог Закону, так і вебсайти та вебсторінки в соціальних мережах суб'єктів господарювання, що на момент перевірки через технічні причини (складності у роботі служби технічної підтримки інтернет-представництва через воєнні дії; велику кількість інформації (наповнення сайту, найменувань товарів та послуг) перебували в процесі усунення (потребують більше часу на усунення). Зауважимо, що частина з них мають спеціальні налаштування, які запам'ятовують останню обрану користувачем мову. Інформація щодо дій користувача враховується при подальших відвідинах сайту: завантажуються та мовна версія, яка відкривалась останньою.

Також зафіксовані непоодинокі випадки, коли вебсайт суб'єкта господарювання не відповідає вимогам Закону, натомість через вебсторінки у соціальних мережах реалізація товарів і послуг здійснюється із дотриманням мовного законодавства. Це може бути пов'язано з тим, що внесення змін до

вебсайту є складнішим процесом, вимагає часу, участі у цьому процесі відповідного фахівця, що тягне за собою додаткові фінансові витрати. Соціальні ж мережі є гнучким інструментом, який позбавлений цих недоліків і дозволяє суб'єкту господарювання самостійно і швидко внести всі необхідні зміни задля приведення своєї діяльності у відповідність до вимог Закону.

Зазначимо, що станом на 15 квітня 2023 року відсоток виправлень значно зріс і становить уже 72%. Тобто на 577 вебсайтах та вебсторінках в соціальних мережах із тих, що аналізувалися в межах моніторингу, порушення вимог Закону усунуто. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що суб'єкти господарювання, які здійснюють свою господарську діяльність через інтернет-представництва, в переважній більшості усвідомлюють необхідність приведення своєї діяльності до вимог Закону. Але в умовах повномасштабної війни України проти російської федерації існує багато факторів, які перешкоджають суб'єктам у приведенні своєї діяльності до вимог мовного законодавства. Треба також зауважити, що в сьогodнішніх реаліях значний відсоток суб'єктів припинили свою господарську діяльність, тобто їх інтернет-представництва завантажуються користувачам мережі "Інтернет" в Україні із порушенням законодавства про державну мову, але фактично не функціонують. Станом на квітень 2022 року до суб'єктів, які і після рекомендацій та вимог Уповноваженого, не забезпечили усунення порушення вимог Закону, застосовуються адміністративні стягнення згідно із ст. 188<sup>52</sup> КУпАП.

### ***Український бізнес і мовний фронт***

Для частини суб'єктів господарювання приведення своєї діяльності у відповідність до вимог Закону було спровоковано повномасштабним російським вторгненням на територію України і принциповою відмовою значної кількості громадян від вживання російської мови. Орієнтуючись на запит клієнтів та суспільства, підприємці та представники бізнесу за допомогою мови почали засвідчувати свою приналежність до України і відмежовуватися від тих ознак, які пов'язані з країною-агресором.

Деякі компанії досліджують питання мовних преференцій своїх клієнтів. Зокрема, такий аналіз провів український онлайн-сервіс виклику авто "Uklon". За їх даними, з лютого по грудень 2022 року частка активних користувачів, які обрали українську мову за замовчуванням в налаштуваннях застосунку, збільшилася майже на 80%. Найбільше кількість запитів українською мовою зросла в березні-квітні (у середньому на 2,9 відсоткові пункти по відношенню до попереднього місяця) та в липні (на 2,4 в.п.). Як зазначили в компанії: "Ми бачимо, що все більше користувачів свідомо обирають саме українську мову. Люди ще більше закохуються в українську та відчують неприпустимість

розмовляти та користуватись російською, яка стала синонімом мови ворожнечі. Це не тільки про розбудову спільної культури, це й про безпеку наших міст, нашого життя"<sup>85</sup>.

Компанія з пошуку роботи "Work.ua" дослідила зміни у ставленні роботодавців до української мови. За їх інформацією, за останні вісім років частка української мови в оголошеннях про вакансії зросла в чотири рази, російської – зменшилась утричі. Якщо у 2015 році частка таких оголошень українською мовою складала 16%, то станом на червень 2022 року їх було уже 68%. На думку компанії, на процес українізації взаємовідносин роботодавців та шукачів роботи у 2022 році суттєво вплинули набуття чинності частинами другою та шостою статті 27 Закону, а також надані тоді ж Уповноваженому повноваження накладати на фізичних осіб за порушення Закону адміністративні стягнення. Крім того, у компанії наголошують, що "роботодавцям варто дотримуватися Закону про мову і розуміти запит шукачів у розміщенні вакансій українською мовою, що тільки зростає. Компанії, які переходять на українську мову, посилюють свій бренд роботодавця і виграють з точки зору конкуренції"<sup>86</sup>.

Разом з тим, 2022 рік був насичений прикладами, коли представники бізнесу не просто дотримувалися мовного законодавства щодо обов'язку гарантувати право громадян на отримання інформації державною мовою, а й повністю вилучали зі своєї діяльності російську мову. Зокрема, ще на початку березня 2022 року оператор зв'язку "Київстар" відмовився від російської в застосунку для самообслуговування та на сайті. У квітні її вилучили з інших каналів обслуговування клієнтів, зокрема голосового меню, чатів<sup>87</sup>. Крім того, є цікавою реакція оператора на повідомлення з боку клієнта, який скаржився на малу кількість російськомовного контенту у застосунку "КиївстарТБ". На офіційному каналі в "Twitter" було розміщено повідомлення у відповідь: "Працюємо над тим, щоб його [ред. російськомовного контенту] зовсім там не було"<sup>88</sup>.

У вересні 2022 року від мови країни-агресора в обслуговуванні відмовився "Монобанк", який оновив версію застосунку і закрити можливість обирати російську мову. Крім того, організація провела опитування серед клієнтів, які раніше у своїх зверненнях використовували російську мову, і

<sup>85</sup> Українську мову все частіше обирають для користування за замовчуванням – дослідження. URL: <https://uklon.com.ua/ukrayins%CA%B9ku-movu-vse-chastishe-obyayut%CA%B9-dlya-korystuvannya-za-zamovchuvannya/>.

<sup>86</sup> За 8 років роботодавці почали використовувати українську мову в 4 рази частіше – дослідження Work.ua. URL: <https://www.work.ua/news/ukraine/2167/>.

<sup>87</sup> Russian, goodbye. Які українські бізнеси відмовились від російської. - URL: <https://thepage.ua/ua/news/kejsi-kompanij-ta-bankiv-sho-perejshli-na-komunikaciju-viklyuchno-ukrayinskoju>.

<sup>88</sup> [https://twitter.com/TwiyKyivstar/status/1645404801880997888?t=2gdXOKDi9Apt\\_PU2iHosrA&s=19](https://twitter.com/TwiyKyivstar/status/1645404801880997888?t=2gdXOKDi9Apt_PU2iHosrA&s=19).

поцікавилась, чи не заперечують вони, щоб оператор відповідав на їхні запитання українською. У відповідь 96,3% опитаних зазначили, що це не є для них проблемою.

Результати цього дослідження були використані засновником "Монобанку" Олегом Гороховським для залучення інших бізнес-організацій та підприємств до процесу "маргіналізації" російської мови: "У мене запитання до власників компаній, які досі продовжують підтримувати інтерфейси російською: хіба наш приклад і цей експеримент не гарне підтвердження, що відмова від російськомовних інтерфейсів не вдарить по вашому бізнесу?"<sup>89</sup>.

Услід за "Монобанком" російську мову у своїх цифрових сервісах прибравла "Нова пошта". На офіційній сторінці у Twitter компанія повідомила своїм клієнтам, що "російська мова у цифрових сервісах Нової пошти більше недоступна. Компанія повністю перейшла на державну українську мову, обравши її як єдину можливу для спілкування у вільній та незалежній Україні. Це прояв нашої підтримки та віри в суверенність нашої країни"<sup>90</sup>. Крім того, у березні 2023 року "Нова пошта" спільно з "Київським метрополітенем" розмістили на станціях метро понад 20 мотивуючих повідомлень (банерів), де, серед іншого, є ті, що підтримують українців у переході на державну мовою: "Перехід на станцію "Українська мова". Я тобою пишаюсь."<sup>91</sup>

Аналогічно вчинили і "ПриватБанк" та "Ощадбанк". На початку жовтня 2022 року "ПриватБанк" видалив російську мову з сайту та застосунку "Приват24" для бізнесу. Згодом російська мова зникла з "Приват24" для фізичних осіб: серед мов, які можна обрати, залишились українська та англійська. Додатково у мобільному застосунку банку серед переліку валют зникли рублі<sup>92</sup>. Крім того, за словами керівниці комунікацій АТ КБ "ПриватБанк" Олесі Жулинської, у перші дні після вторгнення в банкоматах і терміналах під час вибору російської мови обслуговування клієнти стали бачити синьо-жовтий екран та напис "Слава Україні!"<sup>93</sup>

"Ощадбанк" у серпні 2021 року запустив оновлений корпоративний сайт, який не має версії російською мовою. Проте у перші дні війни "російська версія сайту" була додана<sup>94</sup>. При переході на неї користувач отримує інформацію виключно про напрям руху російського військового корабля<sup>95</sup>. Крім того,

<sup>89</sup> <https://t.me/OGMono/988>.

<sup>90</sup> [https://twitter.com/NP\\_official\\_ua/status/1570739424610353152](https://twitter.com/NP_official_ua/status/1570739424610353152).

<sup>91</sup> Нова пошта надихає! У Київському метро з'явилися послання підтримки українцям. URL: <https://informer.ua/uk/nova-poshta-nadihae-u-kijivskomu-metro-z-yavilis-poslannya-pidtrimki-ukrajincyam>,

<sup>92</sup> Три головні банки України позбулися російськомовних версій сайтів <https://acmc.ua/try-golovni-banky-ukrayiny-pozbulysya-rosijskomovnyh-versij-sajtiv/>.

<sup>93</sup> Russian, goodbye. Які українські бізнеси відмовились від російської. URL: <https://thepage.ua/ua/news/kejsi-kompanij-ta-bankiv-sho-perejshli-na-komunikaciju-viklyuchno-ukrayinskoju>.

<sup>94</sup> Там само.

<sup>95</sup> <https://www.oschadbank.ua/ru/news/u-mobilnomu-dodatku-osadbanku-dodalas-nova-fajna-mova>.



"Ощадбанк" відмовився від російської версії мобільного застосунку "Ощад", а 12 жовтня, до Дня захисників та захисниць України, додав до нього "файну" мову з українськими діалектами та фразеологізмами. Як зазначається у повідомленні на сайті банку, "ми замінили більше сотні стандартних слів на діалектизми, фразеологізми та найпопулярніші приказки, наприклад: "літопис", "скарби", "тло" та "платило". У додатку картка, депозит, обмін валют, кредит файною мовою теж мають іншу назву. Додати нову мову до української та англійської можна в налаштуваннях додатку. Маємо надію, що нова мова нашого мобільного застосунку покращить настрій нашим клієнтам і дасть їм можливість відволіктись та посміхнутись навіть у поточній ситуації"<sup>96</sup>.

Компанія "Work.ua", що надає послуги з пошуку роботи", на сторінці свого сайту почала активно закликати переходити на українську мову інших та розробила список дій для компаній: навіщо та як бізнесам переходити на українську мову. На сторінці компанії зазначено, що "перехід на українську мову для бізнесів сьогодні просто стратегічно важливий і вигідний з точки зору ефективності. Підтримка двох мов для бізнесу затратніша, і до того ж російська точно призведе до репутаційних втрат. При цьому українська вже 100% має бути навіть в східних регіонах"<sup>97</sup>.

Також у 2022 році прибрали російську мову з сайту корпорації нерухомості РІЕЛ та асоціації провідних вітчизняних заводчиків бджіл породи "карніка" - Клуб Карніка Україна. Вітчизняний маркетплейс "Kasta" прибрав російську з голосового меню контакт-центру, з меню телеграм- і вайбер-підтримки<sup>98</sup>.

Зазначений перелік компаній, що відмовилися від російської мови і вилучають її зі своїх сайтів, не є вичерпним. Це лише поодинокі приклади, що ілюструють загальну тенденцію. Однак їх уже достатньо, щоб стверджувати, що питання мови для значної частини вітчизняного бізнес-середовища стало принциповим.

Сфера обслуговування є досить масштабною, і цю особливість варто враховувати, здійснюючи її аналіз. Вона стосується всіх без винятку громадян, передбачає живе спілкування і стосується представників різних галузей комерції: від обслуговування у найближчій крамниці чи закладі харчування і до послуг в мережі "Інтернет".

Навіть при значній кількості скарг щодо обслуговування споживачів та зафіксованих випадків порушень вимог Закону у даній сфері вже другий рік

<sup>96</sup> <https://www.oschadbank.ua/news/u-mobilnomu-dodatku-osadbanku-dodalas-nova-fajna-mova>.

<sup>97</sup> Відмовляємося від російської, бо маємо перемогти. URL:

<https://www.work.ua/news/site/2241/>.

<sup>98</sup> Russian, goodbye. Які українські бізнеси відмовились від російської <https://thepage.ua/ua/news/kejsi-kompanij-ta-bankiv-sho-perejshli-na-komunikaciju-viklyuchno-ukrayinskoju>.

поспіль простежується позитивна динаміка. У більшості випадків суб'єкти господарювання йдуть на контакт та позитивно реагують на вимоги Уповноваженого: у стислі терміни усувають порушення і шукають варіанти їх попередження. Кількість усунень порушень, що були виявлені Секретаріатом в 2022 році у цій сфері, складає понад 50%. Ігнорування необхідності усунення частини порушень часто пояснюється об'єктивними чинниками, що пов'язані з повномасштабним вторгненням в Україну російських збройних сил. Зокрема, зустрічаються випадки у сфері електронної комерції, коли суб'єкт господарювання йде на контакт, проте не має можливості оперативно усунути порушення вимог Закону через призупинення господарської діяльності, виїзд за межі країни, залучення до ЗСУ тощо.

Крім того, якщо в попередні роки основними рушіями позитивних змін у сфері обслуговування були Закон та активний споживач, який вимагав дотримання своїх прав, то у 2022 році вітчизняний бізнес активно дерусифікується навіть більше, ніж того вимагає Закон, і спонукає до цього свого споживача.

Очевидно, що попереду ще багато роботи, яка буде залежати від принципової позиції в питаннях функціонування мови як суб'єктів господарювання, так і споживачів. Проте є всі передумови стверджувати, що позитивні зрушення відбуватимуться і надалі.

#### **4.9. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ РЕКЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ**

Упродовж 2022 року до Уповноваженого із захисту державної мови надходили численні скарги громадян, що стосувалися сфери реклами та інформації для загального ознайомлення. Так, Секретаріатом за минулий рік зареєстровано 435 звернень стосовно розміщення недержавною мовою реклами, а також інформації для загального ознайомлення, зокрема вивісок, табличок, написів, що становить 15,3% від загальної кількості звернень. Найбільше повідомлень надійшло з Харківської області – 252, а також з міста Києва – 54. Уповноваженим проводилися заходи щодо усунення виявлених порушень. Зокрема, кожному суб'єкту господарювання, який розміщував рекламу/інформацію для загального ознайомлення недержавною мовою, надійшли листи з вимогою усунути порушення. Здебільшого, суб'єкти господарювання дослухалися до вимог Уповноваженого і вживали відповідні заходи. Для порівняння: протягом 2021 року до Секретаріату Уповноваженого надійшло 393 звернення щодо ознак недотримання мовного законодавства при розміщенні зовнішньої реклами та вивісок (11% від загальної кількості звернень). Найбільше зафіксовано порушень у таких областях: Харківській – 95, Луганській – 41 та місті Києві – 43. Зауважимо, що збільшення кількості повідомлень про порушення вимог Закону більше ніж вдвічі у Харківській області пов'язана з активізацією місцевої громадськості, яка рішуче бореться з наслідками зросійщення регіону.

У 2022 році на підставі звернень громадян було здійснено 6 заходів державного контролю за застосуванням державної мови, а саме: 1 – у сфері реклами (факт порушення вимог Закону не встановлено); 5 – у сфері інформації для загального ознайомлення. Щодо останнього, то в одному випадку встановлено порушення вимог статті 28 Закону (порушення усунуто), у двох здійснення перевірки припинено у зв'язку з повномасштабним вторгненням; в інших трьох – порушення не встановлено.

У 2022 році Секретаріатом було зафіксовано трансляцію реклами (у т.ч. анонсів передач, фільмів) недержавною мовою в діяльності ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН"), а саме: рекламу передач "Місто, яке зрадили. Києву часів окупації присвячується" (09.05.2022 у проміжку часу 11:15 – 11:20) та "Історія війни" (09.05.2022 у проміжку часу 16:35–16:40), фільму "У бій ідуть лише старі" (09.05.2022 у проміжку часу 16:35 – 16:40). Зазначене свідчить про порушення цією телерадіоорганізацією вимог абзацу першого частини третьої статті 32 Закону, відповідно до яких мовою реклами на телебаченні і радіо є державна мова. На адресу ТОВ "Телестудія "Служба

інформації" ("НТН") був скерований лист, що містив роз'яснення щодо норм мовного законодавства з вимогою забезпечити їх виконання. Також про порушення вимог Закону з боку телерадіоорганізації було повідомлено Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення.

### ***Правове регулювання використання державної мови у сфері реклами та інформації для загального ознайомлення***

Визначення засад рекламної діяльності в Україні та регулювання відносин, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами, здійснюється відповідно до Закону України "Про рекламу". Цим Законом, серед іншого, визначається поняття "реклама" та встановлюються випадки, коли інформація, яка розповсюджується про суб'єктів господарювання та інших осіб або продукцію, яка ними виробляється, не є рекламою.

Отже, законодавчо розділяються поняття "реклама" та "інформація для загального ознайомлення", де реклама – це те, що покликано спонукати та заохотити споживача придбати певну продукцію (товари, роботи чи послуги) у певного виробника (постачальника). Натомість інформація для загального ознайомлення призначена для того, щоб сповістити не лише споживачів, але й будь-яких інших осіб про місцезнаходження, найменування, режим роботи, види діяльності конкретного суб'єкта.

Відповідно до частини першої статті 32 Закону мовою реклами є державна мова. Ці вимоги поширюються на всі визначені Законом України "Про рекламу" види реклами, незалежно від способу її розміщення та змісту: внутрішню, зовнішню, рекламу на транспорті, політичну, соціальну рекламу тощо.

Згідно з частинами другою та третьою статті 32 Закону про мову:

- у друкованих медіа, що видаються однією з офіційних мов Європейського Союзу, допускається розміщення реклами тією мовою, якою видаються такі друковані медіа;
- телерадіоорганізації закордонного мовлення, телерадіоорганізації, що ведуть мовлення однією або кількома офіційними мовами ЄС, поряд із державною мовою можуть розміщувати рекламу офіційними мовами Європейського Союзу;
- особливості використання в рекламі кримськотатарської мови, інших мов корінних народів, національних меншин України встановлюються законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Щодо порядку використання державної мови у рекламі об'єктів права інтелектуальної власності та торговельних марок, то статтею 42 Закону визначено таке: торговельні марки (знаки для товарів і послуг) використовуються у тому вигляді, в якому їм надана правова охорона. Також, згідно з частиною другою статті 6 Закону України "Про рекламу", об'єкти права інтелектуальної власності у рекламі подаються мовою, якою їм наданий правовий захист відповідно до законодавства про охорону прав інтелектуальної власності.

Відповідно до статті 28 Закону інформація для загального ознайомлення подається державною мовою. Додатково така інформація може дублюватися іншими мовами.

Закон визначає порядок використання в інформації для загального ознайомлення офіційних назв державних органів та деяких інших суб'єктів. Згідно з частинами третьою та четвертою статті 39 Закону написи офіційних назв органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності на вивісках виконуються державною мовою. Поряд з державною мовою офіційні назви таких органів та суб'єктів можуть позначатися англійською мовою, при цьому на вивісках назви, виконані англійською мовою, подаються з правого боку або внизу.

Частиною восьмою статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України", що набере чинності 01.07.2023, передбачено, що у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, інформація для загального ознайомлення (оголошення, які, зокрема, містять публічну пропозицію щодо укладення договору, покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) дублюється мовою національної меншини (спільноти) за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

### ***Інформація Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів щодо розповсюдження реклами недержавною мовою***

Відповідно до підпункту дев'ятого пункту 4 Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту

споживачів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 року № 667, Держпродспоживслужба відповідно до покладених на неї завдань, серед іншого, здійснює контроль за дотриманням законодавства про рекламу в частині захисту прав споживачів реклами, приймає рішення про визнання реклами недобросовісною, прихованою, про визнання порівняння в рекламі неправомірним з одночасним зупиненням її розповсюдження. У зв'язку із цим Уповноважений звернувся до органу виконавчої влади з проханням надати інформацію щодо звернень громадян (кількість та суть), які надходили до Держпродспоживслужби (її територіальних органів) і стосувалися мови реклами (виконання реклами недержавною мовою).

У відповідь була отримана інформація, що протягом 2022 року у територіальні органи Держпродспоживслужби надійшло 43 звернення громадян стосовно застосування недержавної мови у сфері зовнішньої реклами (вивіски, які за площею мали понад 3 м. кв.). Тематика звернень стосувалася реклами лікарських засобів, харчових продуктів та непродовольчих товарів, діяльності закладів ресторанного господарства, спортивних клубів, салонів краси, стоматологічних клінік, сервісних центрів. Звернення, аналогічні тим, що надійшли на адресу Уповноваженого, переважно стосувалися Київської та Харківської областей.

Зауважимо, що відповідно до статті 15 Закону України "Про захист прав споживачів" споживач має право на одержання інформації про продукцію. Інформація споживачеві повинна надаватися згідно з законодавством про мову. Дотримання вимог законодавства України про захист прав споживачів суб'єктами господарювання можливо перевірити лише при проведенні заходу державного нагляду (контролю).

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 "Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану" на період воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24.02.2022 № 64 "Про введення воєнного стану в Україні" припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду, крім здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах.

Деякі обласні військові адміністрації, надаючи інформацію щодо заходів, які здійснювалися у 2022 році задля забезпечення виконання норм Закону в

різних сферах суспільного життя, проінформували про здійснення позапланових заходів державного контролю за дотриманням законодавства про рекламу територіальними органами Держпродспоживслужби (у т.ч. стосовно мови реклами).

Зокрема, Запорізька обласна військова адміністрація повідомила, що фахівцями управління захисту споживачів Головного управління Держпродспоживслужби в Запорізькій області здійснювалися моніторингові дослідження та контроль за дотриманням законодавства про рекламу в частині розміщення реклами державною мовою. Так, на території міста Запоріжжя та Запорізького району встановлено 20 випадків порушення вимог частини 1 статті 6 Закону України "Про рекламу", а саме: викладення тексту реклами недержавною мовою. Суб'єктам господарювання надано приписи про усунення порушень. Всі отримані приписи суб'єкти господарювання виконали шляхом приведення тексту реклами у відповідність до законодавства України.

Посадовими особами відділу контролю у сфері торгівлі, робіт і послуг управління захисту споживачів Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області під час здійснення контролю за дотриманням законодавства про рекламу також виявлено порушення частини 1 статті 6 Закону України "Про рекламу". Відкрито чотири справи стосовно суб'єктів господарювання й ухвалено п'ять рішень про накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу на загальну суму 4,7 тис. грн., з яких до Державного бюджету України сплачено 1,3 тис. грн.

Головне управління Держпродспоживслужби в Черкаській області у 2022 році дослідило 207 рекламоносіїв. Порушень щодо використання державної мови при розміщенні зовнішньої та внутрішньої реклами не виявлено.

***Щодо розміщення недержавною мовою інформації для загального ознайомлення, зокрема вивісок, табличок, написів тощо, а також зовнішньої реклами на території об'єктів благоустрою міст***

У 2022 році на адресу Уповноваженого надходили численні скарги громадян щодо розміщення недержавною мовою інформації для загального ознайомлення, зокрема вивісок, табличок, написів тощо, а також зовнішньої реклами на території об'єктів благоустрою міста.

Результати реагування на такі звернення та вжиття у межах компетенції Уповноваженого відповідних заходів засвідчують той факт, що в багатьох випадках розміщення такої інформації для загального ознайомлення, а також зовнішньої реклами не лише порушує вимоги Закону в частині використання державної мови, але й здійснюється без будь-якого погодження з боку органів місцевого самоврядування, тобто нелегально.

Вимогами статті 28 Закону передбачено, що інформація для загального ознайомлення (оголошення, зокрема ті, які містять публічну пропозицію укласти договір, покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) подається державною мовою, якщо інше не встановлено цим Законом.

Відповідно до статті 32 Закону про мову та статті 6 Закону України "Про рекламу" мовою реклами в Україні є державна мова. Разом з тим, згідно з пунктом 7 частини першої статті 3 Закону України "Про благоустрій населених пунктів" система благоустрою населених пунктів включає встановлення відповідальності за порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів.

Відповідно до вимог частини першої статті 4 Закону України "Про благоустрій населених пунктів" законодавство з питань благоустрою населених пунктів складається з цього Закону, інших законів та нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.

Згідно з пунктом 2 частини першої статті 10 цього Закону до повноважень міських рад належить затвердження правил благоустрою територій населених пунктів.

Пунктом 49 Типових правил розміщення зовнішньої реклами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2003 № 2067, визначено, що демонтаж вивісок чи табличок, розміщених з порушенням вимог цих Правил, здійснюється, зокрема, у разі порушення благоустрою території.

Значна частина порушень у сфері інформації для загального ознайомлення встановлена в тих випадках, де мало місце самовільне розміщення вивісок, вказівників, покажчиків та табличок. Зазначимо, що забезпечення дотримання вимог законодавства щодо застосування державної мови в цій сфері значною мірою залежить від якості рішень органів місцевого самоврядування, які регламентують порядок розміщення такої інформації у населених пунктах, а також від їх ефективної роботи з виявлення та демонтажу такої інформації, оскільки їх розміщення є в цілому незаконним через порушення вимог законодавства.

На підставі вищезазначеного та з метою створення умов для належного захисту прав громадян на отримання інформації державною мовою Уповноважений звернувся до органів місцевого самоврядування з проханням в межах компетенції вжити передбачених законодавством заходів щодо



недопущення порушення на території міст вимог Закону в частині розміщення лише недержавною мовою інформації для загального ознайомлення, а також зовнішньої реклами. Зокрема, Уповноважений запропонував внести до правил благоустрою громад та інших актів, які регулюють розміщення вивісок, табличок та іншої інформації для загального ознайомлення на території громад, норми про те, що інформація на таких вивісках, табличках та інших носіях в обов'язковому порядку має подаватися державною мовою із можливістю, за потреби, дублювання іншими мовами. Також у листі містилося прохання вжити заходів щодо демонтажу вивісок, табличок, інших носіїв інформації для загального ознайомлення та зовнішньої реклами, які розміщені лише недержавною мовою і розміщення яких в установленому порядку не погоджувалося із відповідними органами місцевого самоврядування міста. У відповідь низка громад поінформували про посилення контролю за дотриманням вимог Закону суб'єктами господарювання, про проведення окремих позапланових перевірок зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення, а також про розробку проєктів змін до Правил благоустрою.

Таким чином, у 2022 році, як і в попередні роки, проблема дотримання вимог Закону у сфері реклами та інформації для загального ознайомлення залишається актуальною. Стосовно зовнішньої реклами в законодавчому її розумінні, то в цій сфері фіксувалося значно менше випадків порушення вимог мовного законодавства, ніж у сфері інформації для загального ознайомлення. Як і в 2021 році, оператори зовнішньої реклами переважно дотримувалися вимог законодавства в частині використання державної мови у рекламі, а порушення мали поодинокий характер. Проте залишилася проблема із зовнішньою рекламою, яку самовільно встановлюють з порушенням існуючих правил розміщення зовнішньої реклами.

Позитивні результати мала активність мешканців громад. Наприклад, попри активні бойові дії на Харківщині, постійні бомбардування обласного центру у 2022 році харківські громадські активісти здійснювали постійний моніторинг щодо мови виконання реклами та інформації для загального ознайомлення в регіоні. За результатами цього виявлено численні випадки порушення вимог Закону, до Секретаріату направлено більше двохсот відповідних звернень. Дерусифікуючи публічний простір, місцеві активісти вказують ворогу, що його тут не чекають.

Зважаючи на викладене, у 2022 році, як і в попередні роки, проблема дотримання вимог Закону у сфері реклами та інформації для загального ознайомлення залишається актуальною.

#### **4.10. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Протягом 2022 року до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 92 скарги (3,2% від загальної кількості) від громадян щодо можливих порушень у сфері охорони здоров'я під час надання послуг окремими лікарями в медичних закладах, діагностичних центрах та сімейних амбулаторіях, отримання інформації від лабораторних центрів недержавною мовою тощо. У 2021 році таких звернень було 57 (1,6%).

Крім того, до Міністерства охорони здоров'я України у 2022 році надійшло 2 звернення від громадян щодо порушення вимог Закону, а саме щодо застосування недержавної мови працівником реєстратури НДСЛ "Охматдит" МОЗ України під час виконання своїх посадових обов'язків. Також йшлося про недотримання вимог Закону з боку викладачів Харківського національного медичного університету. Міністерство надало доручення зазначеним у зверненнях закладам вжити відповідних заходів реагування.

Уповноваженим протягом 2022 року було розпочато 9 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у сфері охорони здоров'я.

#### ***Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері охорони здоров'я***

Відповідно до статті 33 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" мовою у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги та медичного обслуговування є державна мова. Згідно з частиною другою статті 33 Закону обслуговування може здійснюватися на прохання особи іншою мовою, прийнятною для сторін.

Згідно з п. 15, 16 частини першої ст. 9 Закону медичні працівники, посадові та службові особи державних і комунальних закладів охорони здоров'я зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків.

Частини третя – п'ята ст. 33 Закону передбачають, що заклади охорони здоров'я складають документи, що стосуються стану здоров'я пацієнтів, державною мовою; мовою актів, які регулюють діяльність закладів охорони здоров'я, діловодства та документообігу, є державна мова; заклади охорони здоров'я використовують у своїх документах медичну термінологію відповідно до стандартів, визначених Національною комісією зі стандартів державної мови.

Зауважимо, що Національна комісія зі стандартів державної мови у 2022 році так і не розробила та не затвердила медичної термінології, що

ускладнювало виконання частини п'ятої статті 33 Закону та давало місце для маніпуляції окремими представниками галузі.

### ***Державний контроль за застосуванням державної мови у сфері охорони здоров'я***

Уповноваженим протягом 2022 року було здійснено 9 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у сфері охорони здоров'я, з них у шести випадках встановлено порушення вимог Закону, у трьох – інформація про можливі порушення не знайшла підтвердження. Встановлені порушення стосувалися вимог частини третьої статті 33 Закону, відповідно до якої заклади охорони здоров'я складають документи щодо стану здоров'я пацієнтів, державною мовою. Виконання медичних документів недержавною мовою зафіксовано у діяльності таких установ:

- КП "Криворізька міська клінічна лікарня № 2" Криворізької міської ради;
- КНП "Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2 м. Вінниці";
- КНП "Міська клінічна лікарня № 1" Одеської міської ради;
- ПП "БМГ-сервіс";
- Національний військово-медичний клінічний центр "Головний військовий клінічний госпіталь";
- ТОВ "Міждисциплінарний дентальний центр ім. Ю.В.Опанасюка".

Крім того, у діяльності ПП "БМГ-сервіс", Національного військово-медичного клінічного центру "Головний військовий клінічний госпіталь" та ТОВ "Міждисциплінарний дентальний центр ім. Ю.В.Опанасюка" було виявлено порушення вимог статті 30 Закону, що стосується мови обслуговування споживачів.

За результатами заходів державного контролю складено відповідні акти та протоколи, двом суб'єктам оголошено попередження, у трьох випадках осіб було визнано винними у вчиненні адміністративного правопорушення (ці санкції застосовано вже у 2023 році).

Нагадаємо, що у 2021 році було здійснено 5 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у сфері охорони здоров'я. За результатами в усіх випадках було встановлено порушення статті 33 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а в 2 – ще й статті 30 (обслуговування споживачів), про що було складено відповідні акти та протоколи; 2 суб'єктам оголошено попередження.

## ***Щодо приведення у відповідність до вимог Закону нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я***

У Річному звіті Уповноваженого із захисту державної мови за 2021 рік (п. 19 Рекомендацій, ст. 247) Кабінету Міністрів України рекомендувалося забезпечити внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", затвердженого та впровадженого в дію наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117, якими передбачити вимогу до працівників сфери охорони здоров'я щодо обов'язкового володіння ними державною мовою.

06.06.2022 наказом Міністерства охорони здоров'я України № 958 було затверджено зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", відповідно до яких кваліфікаційні характеристики усіх посад, включених до Довідника, доповнено реченням такого змісту: "Повинен володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків відповідно до Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Щодо виконання інших рекомендацій Уповноваженого Міністерство охорони здоров'я України розробило низку проєктів нормативно-правових актів. Серед них:

- проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики". Пропонується, щоб на вивісці (інформаційній табличці) найменування відповідного закладу охорони здоров'я, юридичної особи, фізичної особи – підприємця подавалося державною мовою та, за потреби, дублювалося іншими мовами, при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна. Міністерство охорони здоров'я листом від 14.03.2023 направило зазначений проєкт постанови на погодження до заінтересованих центральних органів виконавчої влади;
- проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я". Пропонується, щоб на вивісці (інформаційній табличці) найменування відповідного закладу охорони здоров'я, юридичної особи, фізичної особи-підприємця подавалося державною мовою та, за потреби, дублювалося іншими мовами, при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається

інформація іншою мовою, ніж державна. Міністерство охорони здоров'я ОЗ листом від 14.03.2023 направило зазначений проєкт постанови направлено на погодження до заінтересованих центральних органів виконавчої влади ЦОВВ.

Також, виконуючи рекомендації Уповноваженого, у 2023 році Міністерство планує внести зміни до низки інших постанов Кабінету Міністрів України та наказів МОЗ, а саме до:

- Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094;
- Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 929;
- Положення про порядок проведення атестації провізорів та Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2006 № 818.

Отже, суттєвих порушень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у сфері охорони здоров'я не зафіксовано. Заклади, як і раніше, переважно застосовували державну мову в діловодстві та документообігу. Водночас продовжували фіксуватися випадки, коли деякі медичні установи складали документи щодо стану здоров'я пацієнтів, недержавною мовою, а також випадки, коли персонал здійснював комунікацію з пацієнтами недержавною мовою, порушуючи їх мовні права. Також важливо відзначити системну та послідовну роботу Міністерства охорони здоров'я щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Затверджені зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, що є додатковим чинником захисту державної мови та мовних прав громадян, – крок до утвердження української мови в медичній сфері.

#### **4.11. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Повномасштабне вторгнення російських окупантів на територію України стало потужним чинником змін, зокрема і мовної структури всієї країни. З одного боку, зросійщені східні та південні регіони країни почали відмовлятися від російської мови, намагаючись максимально дистанціюватися від країни-агресора. З іншого боку, західна та центральна частини України постали перед проблемою інтеграції, у т.ч. мовної, мільйонів вимушено переселених українців, що тікають зі зруйнованих міст і сіл, зони активних бойових дій. У цих умовах забезпечення функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України потребує особливої уваги держави на центральному та регіональному рівнях. Прийняття програм з утвердження української мови, реалізація заходів з її популяризації, сприяння опануванню державної мови усіма громадянами України, дерусифікація публічного простору загалом у своїй сукупності є практичними кроками, що сприяють успішній реалізації мовної політики України.

##### ***Регіональні Програми утвердження української мови та заходи із забезпечення її розвитку і функціонування на регіональному рівні***

У 2022 році, з огляду на відсутність державної програми сприяння опануванню державної мови та в умовах великої кількості вимушено переселених осіб, особливо гостро постало питання співпраці з представниками органів місцевої влади та місцевого самоврядування. Зокрема, була продовжена робота над започаткованою Уповноваженим у 2021 році ініціативою щодо розробки регіональних програм сприяння і розвитку української мови як державної в контексті реалізації першого етапу Стратегії популяризації української мови до 2030 року "Сильна мова – успішна держава".

Завдяки спільній роботі протягом 2022 року було затверджено низку відповідних документів, що спрямовані на посилення регіональної мовної політики. А саме:

обласні програми:

- Запорізькою обласною радою було прийнято програму розвитку й фінансування української мови на території області на 2022-2026 рр.;
- розпорядженням начальника Одеської обласної військової адміністрації затверджено програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя в Одеській області на 2023-2025 роки;

- Закарпатська обласна рада на своєму засіданні ухвалила рішення про затвердження Програми розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя Закарпаття на 2023-2027 роки;
  - розпорядженням начальника Тернопільської обласної військової адміністрації затверджено обласну програму розвитку та функціонування української мови у Тернопільській області на 2023-2027 роки;
  - розпорядженням начальника Житомирської обласної військової адміністрації затверджено Обласну програму розвитку української мови в усіх сферах суспільного життя Житомирської області на 2022-2025 роки";
  - Львівська обласна рада затвердила "Комплексну програму сприяння функціонуванню української мови як державної на Львівщині у 2023-2026 роках";
- міські програми:
- Дніпровська міська рада затвердила Муніципальну програму "Українською, будь ласка" на 2022-2025 роки;
  - Коростенська міська рада Житомирської області затвердила Програму забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної у Коростенській міській територіальній громаді на 2023-2030 роки;
  - Гніванська міська рада Вінницького району Вінницької області затвердила Програму сприяння функціонуванню української мови в Гніванській міській територіальній громаді на 2022-2026 роки;
  - Боярська міська рада Фастівського району Київської області ухвалила Програму розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя Боярської міської територіальної громади на 2022-2025 роки;
- сільські (селищні) програми:
- Іванівська сільська рада Хмільницького району Вінницької області затвердила Програму сприяння популяризації, опануванню та підвищенню рівня володіння українською мовою в Іванівській сільській територіальній громаді на 2022-2030 роки;
  - Джулинська сільська рада Гайсинського району Вінницької області ухвалила Програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя Джулинської територіальної громади на період до 2030 року;
  - Новомиколаївська селищна рада Запорізького району Запорізької області ухвалила Програма розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя Новомиколаївської селищної ради Запорізького району Запорізької області на 2022-2026 роки;

- Володарська селищна рада Володарського району Київської області схвалила Програму розвитку і функціонування української мови у Володарській селищній територіальній громаді на 2022-2025 роки;
- Циблівська сільська рада Бориспільського району Київської області прийняла Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Циблівській громаді на 2022-2030 роки.

Важливо зауважити, що робота над місцевими програмами триває і в поточному році. Так, уже на початку 2023 року:

- розпорядженням начальника Донецької обласної військової адміністрації затверджено регіональну програму сприяння функціонуванню української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на території Донецької області на 2023-2026 роки;
- Київська обласна рада затвердила Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Київській області на 2023-2025 роки;
- розпорядженням начальника Миколаївської обласної військової адміністрації затверджено Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя в Миколаївській області на 2023-2027 роки;
- розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації затверджено Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Херсонській області на 2023-2025 роки;
- Миколаївська міська рада ухвалила програму розвитку і функціонування української мови у місті на 2023-2025 роки;
- розпорядженням начальника Чернігівської обласної військової адміністрації затверджено Програму сприяння функціонуванню української мови як державної в Чернігівській області на 2023 – 2028 роки.

Загалом станом на квітень 2023 року в Україні діють 37 програм утвердження української мови. З них: 15 обласних (Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Житомирська, Черкаська, Чернігівська області); 11 міських (Дніпро, Миколаїв, Тернопіль, Чернівці, Боярка Київської обл., Гнівань Вінницької обл., Коростень Житомирської обл., Мелітополь Запорізької обл., Ніжин Чернігівської обл., Тульчин Вінницької обл., Хуст Закарпатської обл.); 11 сільських, селищних (села (селища) Володарка Київської обл., Воскресенське Запорізької обл.,



Джулин Вінницької обл., Долина Запорізької обл., Іванів Вінницької обл., Лука-Мелешківська Вінницької обл., Малинівка Запорізької обл., Мала Білозірка Запорізької обл., Новомиколаївка Запорізької обл., Циблі Київської обл., Широке Запорізької обл.).

Прийняття таких програм з утвердження української мови є ефективним кроком в організації системної роботи з розвитку та функціонування державної мови, імплементації норм Закону та оперативного реагування на його порушення. У межах кожної програми передбачений комплекс заходів, що стосуються різних сфер суспільного життя і спрямовані на забезпечення дотримання вимог Закону та створення необхідних умов для утвердження української мови.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням агресора на територію України частина програм не була реалізована (деякі громади, які ухвалили програми у 2021 році, станом на кінець квітня 2023 року є тимчасово окупованими) або передбачені в них заходи здійснювалися частково у зв'язку з перерозподілом та секвеструванням видатків в умовах запровадження воєнного стану. Зокрема, Харківська обласна військова адміністрація повідомила, що на виконання Програми з обласного бюджету було передбачено 610,00 тис. грн., проте фінансування не здійснювалося і проведення запланованих заходів довелось відкласти. Аналогічна ситуація склалася і в окупованому Мелітополі.

Проте є й інші приклади, коли передбачені місцевим бюджетом видатки на виконання програм були здійснені, а заплановані заходи – майже всі реалізовані. Так, на реалізацію заходів, передбачених цільовою регіональною Програмою розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Дніпропетровській області на 2022-2030 роки, у 2022 році обласним бюджетом було заплановано 900,0 тис. грн. і фактично профінансовано 899,872 тис. грн. Місцеві бюджети спрямували кошти на реалізацію заходів Програми відповідно до затверджених призначень на бюджетний рік.

Наразі в низці областей продовжує тривати робота над розробленням регіональних програм. Наявність такого документа дозволяє скоординувати діяльність організацій різного рівня та спрямування, залучити комунальні установи, заклади освіти та культури, інші організації до реалізації масштабних проєктів з розвитку мови на рівні регіону. Зауважимо, що рівень реалізації програми з розвитку мови та успішної мовної політики на місцях напряму залежить від фінансування передбачених у ній заходів.

Разом з тим, пунктом 9 частини першої статті 16 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" передбачено, що місцеві державні адміністрації в межах, визначених Конституцією і законами України, здійснюють на

відповідних територіях державний контроль, у тому числі за додержанням законодавства з питань мови, а відповідно до пункту 7 частини першої статті 22 цього Закону забезпечують виконання законодавства щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя. З огляду на це до обласних державних адміністрацій Уповноваженим, як і в минулому році, були скеровані запити на інформацію щодо надання інформації про заходи, які здійснювались у 2022 для захисту та забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної.

### ***Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення у розрізі регіонів***

У 2022 році на адресу Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 2 846 звернень громадян з усіх регіонів України щодо порушення Закону України "Про функціонування української мови як державної" (далі – Закон).

Найбільше повідомлень стосувалися порушення вимог Закону в місті Києві – 823 звернення, а також у таких областях: Харківська – 460, Одеська – 192, Дніпропетровська – 145, Київська – 87, Сумська – 60, Львівська – 52, Чернігівська – 48, Запорізька – 46 звернень.

Найменше надійшло повідомлень щодо недотримання вимог Закону в Рівненській області – 2 звернення. Показники по інших областях: Донецька – 34, Миколаївська – 30, Закарпатська – 27, Житомирська – 23, Полтавська – 22, Херсонська – 19, Черкаська – 17, Чернівецька – 16, Вінницька – 14, Волинська – 11, Тернопільська – 11, Хмельницька – 10, Івано-Франківська – 8, Кіровоградська – 6, Луганська – 6 звернень. Не встановлено регіон (переважно це звернення щодо порушень норм Закону на сайтах, що не мають прив'язки до тих чи інших регіонів) у 676 випадках.

Зауважимо, що другий рік поспіль лідерські позиції за кількістю звернень громадян про порушення мовного законодавства зберігають місто Київ, Харківська, Одеська та Дніпропетровська області<sup>99</sup>. Всі чотири регіони мають збільшення у кількості звернень порівняно з 2021 роком: в Києві - на 32%, у Харківській області – на 26%, в Одеській – на 18%, у Дніпропетровській – на 7%. Приблизно вдвічі збільшилася кількість повідомлень про порушення в Сумській, Чернівецькій та Тернопільській областях<sup>100</sup>. Збільшення кількості повідомлень про порушення вимог Закону в регіоні, як і лідерські позиції протягом двох років, не обов'язково можуть свідчити про скрутне становище з

<sup>99</sup> Інформація про кількість повідомлень про порушення у 2021 році: Київ – 557, Харківська – 339, Одеська – 157, Дніпропетровська – 135, Київська – 82 повідомлення.

<sup>100</sup> Інформація про кількість повідомлень про порушення у 2021 році: Сумська область – 35, Чернівецька – 7; Тернопільська – 5 повідомлень.

дотриманням вимог Закону в зазначених регіонах і відсутність проблеми з цим в інших – радше це показник активності громадян. Зокрема, однією із причин приросту звернень в Одеській області може бути призначення у 2022 році представника Уповноваженого із захисту державної мови на півдні України (з офісом безпосередньо в Одесі), що привернуло значну увагу з боку місцевих медіа та мало відчутний інформаційний супровід. Це, своєю чергою, спонукало одеситів бути активнішими у питанні захисту своїх мовних прав. Разом з тим, варто зважати на те, що до західної частини України вимушено переїхала велика кількість представників південних та східних регіонів, які адаптуються до умов в українськомовних територіальних громадах. Рівень застосування української мови в побуті й публічному просторі у представників цих різних регіонів є відмінним, тож облаштування їхнього життя на новому місці (у т.ч. відновлення господарської діяльності) без мовної інтеграції може стати причиною збільшення кількості випадків порушення вимог Закону і, відповідно, звернень громадян, що стосуються уже, відповідно, західних областей.

Вдвічі зменшилася кількість повідомлень про порушення в Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях<sup>101</sup>, що пов'язано, очевидно, не зі зменшенням кількості порушень і покращенням мовної ситуації, а насамперед з повномасштабним вторгненням та активними бойовими діями, внаслідок яких частина території цих регіонів опинилася під тимчасовою окупацією. Зменшилася кількість звернень щодо недотримання вимог Закону і в Рівненській, Полтавській і Кіровоградській областях, що, серед іншого, може бути пов'язаним зі зниженням активності громадян через війну<sup>102</sup>. Кількість звернень щодо порушення вимог Закону в решті областей залишилася приблизно на рівні 2021 року.

Із загальної кількості проведених заходів державного контролю за застосуванням державної мови у 2022 році значна частина стосувалася суб'єктів господарювання, діяльність яких здійснювалася в Києві (64), Одеській (28) та Дніпропетровській (20) областях. По 11 державних контролів проведено в Харківській та Київській областях. Заходи державного контролю щодо суб'єктів господарювання не здійснювалися у Волинській, Івано-Франківській, Луганській, Рівненській та Тернопільській областях. Щодо здійснення заходів державного контролю стосовно суб'єктів господарювання решти областей, то в них відбулося від 1 до 6 заходів державного контролю.

---

<sup>101</sup> Інформація про кількість повідомлень про порушення у 2021 році: Запорізька область – 94, Донецька – 87, Луганська – 80, Херсонська – 47 повідомлень.

<sup>102</sup> Інформація про кількість повідомлень про порушення у 2021 році: Рівненська область – 6, Полтавська – 39, Кіровоградська – 12 повідомлень.

Зауважимо, що проведення низки державних контролів було призупинено у зв'язку із тим, що суб'єкти господарювання, стосовно яких були розпочаті заходи, перебували (надалі перебувають) на територіях, де відбувались активні бойові дії, або які є тимчасово окупованими. У цих умовах здійснення перевірки інформації щодо порушення такими суб'єктами законодавства про державну мову було об'єктивно неможливим.

У 2022 році Уповноваженим із захисту державної мови було винесено 18 постанов у справах про адміністративне правопорушення. Лідером щодо кількості накладених адміністративних стягнень стосовно порушення мовного законодавства є місто Київ, де складено 7 постанов (чотири рази до порушників застосовано стягнення у вигляді попередження, тричі – штраф у розмірі 3400 грн.). Далі йде Харківська область – 5 стягнень (два попередження та три штрафи). У Дніпропетровській області накладено 2 штрафи. По одній постанові винесено в Київській (штраф), Вінницькій (попередження), Закарпатській (винесено постанову про закриття справи у зв'язку з пропущеними строками) та Сумській (попередження) областях.

### ***Щодо заходів із забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної***

Результати узагальнення інформації свідчать про те, що зміцнення державного статусу української мови в регіонах у 2022 році здійснювалось як в межах затверджених регіональних програм з утвердження державної мови, так і програм іншого спрямування, що дотичні до питань мовної політики. Відповідно до наданих обласними військовими адміністраціями та місцевими радами звітів була проведена низка заходів. Частина з них є традиційними і здійснюються з року в рік на виконання завдань освітньо-культурного характеру. Інші безпосередньо орієнтовані на створення умов для розвитку української мови як інструменту об'єднання суспільства (засобу зміцнення єдності) та забезпечення дотримання вимог Закону та захисту мовних прав громадян.

Серед іншого, місцеві органи влади поінформували про здійснення ними нагляду за дотриманням норм Закону в різних сферах суспільного життя. Проводився моніторинг якості надання освітніх послуг та виконання вимог законодавства працівниками відповідних закладів. Зокрема, в Черкаській області у закладах середньої освіти систематично проводилося анкетування серед учнів щодо використання української мови як під час уроків, так і під час перерв. Про вилучення російської мови з освітнього процесу повідомили Донецька, Херсонська, Харківська обласні військові адміністрації, низка територіальних громад України.

Також здійснюється контроль за дотриманням норм Закону в діловодстві та діяльності посадових осіб, у сферах транспорту, поштового зв'язку, зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення, діяльності місцевих медіа та суб'єктів господарювання в цілому. Регіональні управління Держпродспоживслужби в ході проведення заходів державного нагляду та поточного контролю за дотриманням законодавства про рекламу здійснювали моніторингові дослідження та контроль за дотриманням законодавства про рекламу в частині її розміщення державною мовою.

Ведеться інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення щодо важливості та престижності вживання української мови в публічній та приватній сферах, необхідності дотримання вимог Закону. Так, Департамент регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації у 2022 році здійснював роз'яснювальну роботу серед суб'єктів господарювання щодо неухильного дотримання вимог Закону під час організованих з його ініціативи робочих нарад, семінарів та "круглих столів" за участю підприємців (проведено 13 заходів, в яких було задіяно понад 400 осіб).

Представниками територіальних громад Донецької області у межах наданих повноважень постійно проводиться роз'яснювальна робота з суб'єктами господарювання, які здійснюють свою діяльність в населених пунктах області, щодо необхідності неухильного дотримання вимог чинного законодавства. Крім того, на офіційних вебсайтах територіальних громад області надавалися роз'яснення щодо порядку застосування державної мови у сфері обслуговування.

Протягом звітної періоду представники районних, міських управлінь і відділів Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області здійснювали інформаційні кампанії серед споживачів та суб'єктів господарювання щодо дотримання мовного законодавства. Було розроблено пам'ятку щодо норм законодавства, які стосуються використання державної мови у сфері захисту прав споживачів на інформацію про продукцію. На території області таку пам'ятку поширено серед 1870 суб'єктів господарювання. Також посадовими особами управління захисту споживачів Головного управління проведено онлайн-семінари для суб'єктів господарювання на теми: "Надання інформації про товари, роботи і послуги та реклами про них лише державною мовою", "Актуальні зміни в Законах України "Про рекламу" та інформація щодо маркування непродовольчих товарів відповідно до Закону України "Про захист прав споживачів". Крім цього, на офіційних вебсайтах Головного та районних управлінь, місцевих медіа розміщено понад 15 статей щодо дотримання вимог мовного законодавства.

У Департаменті захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової адміністрації проведено "круглий стіл" за темою "Забезпечення реалізації законодавства про державну мову в діяльності Департаменту".

Регіони активно використовують місцеві медіа для популяризації державної мови та інформування населення про норми мовного законодавства у різних сферах суспільного життя. На виконання програми в Дніпропетровській області коштом обласного бюджету (390,5 тис. грн.) у межах мовного проєкту "Говорю" розроблено низку аудіо- та відеороликів, які транслювалися в ефірі радіостанцій Хіт ФМ, Європа Плюс, Рокс, телекомпанії "Приват ТВ Дніпро" ("9 канал") та популяризували українську мову у соціальних мережах TikTok, Instagram і Facebook (309,3 тис. грн.). Також створено YouTube-канал мовного проєкту "Говорю", виготовлено рекламні плакати, які розміщені на 54 сіті-лайтах по місту Дніпро (200,0 тис. грн). У територіальних громадах області за власні кошти відзнято 162 відеоролики, що спрямовані на визначення ролі мови як складової національної ідентичності, а також на інші патріотичні теми.

КП Київської міської ради "Київінформ" протягом попереднього року висвітлювало інформацію щодо захисту та забезпечення розвитку і функціонування української мови на вебпорталі електронного часопису "Вечірній Київ", а також створило спеціальний тег "Українська мова" (<https://vechirniy.kyiv.ua/tag/444/>), за яким групуються усі новини, що пов'язані з українською мовою. КП Київської міської ради "Телекомпанія "Київ" та КП "Радіостанція "Голос Києва" постійно висвітлювали інформацію щодо захисту та забезпечення розвитку і функціонування української мови на спільному вебпорталі "Київ.Медіа" (<https://kyiv.media>) підприємств; також у рамках марафону "Київ тримає Удар" та передачі "Київ:ІнтерАктив" постійно публікуються анонси про безкоштовні мовні курси у столиці.

Також у столиці в рамках інформаційно-комунікативної кампанії "Українська – це круто!" було розроблено серію публікацій для соціальних мереж під назвами: "#Антисуржик", "#Правильна\_вимова", "#Як\_сказати\_українською", створено макети зовнішньої реклами із серії "#Антисуржик", які були розміщені рекламною агенцією "Октагон" на цифрових носіях. Розроблено інформаційно-комунікативну кампанію до Дня української писемності та мови, в межах якої оприлюднено цикл публікацій про українську мову: покрокова інструкція "Як легко перейти на українську мову", "Корисні поради щодо наголосів слів та пунктуації", "Цікаві українські фразеологізми", "Корисні застосунки та посилання про українську мову" та багато іншого корисного матеріалу.

У Запорізькій області ведеться робота з популяризації української мови на офіційних вебсайтах, сторінках соціальних мереж і засобах масової інформації обласної державної адміністрації, райдержадміністрацій, сільських, селищних, міських рад територіальних громад, закладів освіти та культури. Крім того, проводилась інформаційна компанія серед закладів вищої освіти, що спрямовувалася на збільшення кількості статей в українській Вікіпедії.

Департамент масових комунікацій та забезпечення доступу до публічної інформації Харківської обласної військової адміністрації провів інформаційну кампанію щодо популяризації української мови, історії та культури. Тематичні матеріали щодо популяризації української мови розповсюджено в регіональних медіа.

У Сумській області значна увага була приділена інформуванню населення області, зокрема споживачів та надавачів послуг, щодо нового етапу впровадження норм Закону про мову, зокрема тих, що регламентують використання державної мови в мережі "Інтернет" та мови інтерфейсів комп'ютерних програм. Відповідні інформаційні та довідкові матеріали розміщувалися на сторінках офіційних інтернет-представництв місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, поширювались у теле- та радіоефірі, висвітлювались інтернет-виданнями.

Деякі громади здійснювали комплекс заходів щодо глибшого вивчення ситуації та стану функціонування державної мови в регіоні. Зокрема, Департаментом молодіжної політики та національно-патріотичного виховання Дніпровської міської ради було проведено опитування щодо розвитку функціонування української мови в межах Програми у 2022 році. За результатами дослідження 43% респондентів відповіли, що обирають для спілкування українську мову. На запитання "Чи підтримуєте Ви обов'язкове обслуговування державною мовою?" відповіли "так" 82,3% респондентів. Загалом, за даними Департаменту, більшість респондентів обирають українську мову і позитивно ставляться до норм Закону.

У Києві проведено дослідження (опитування та фокус-групи) серед населення для виявлення потреб та проблем, з якими стикаються кияни при переході на українську мову спілкування, а також виявлення стереотипів у ставленні до української мови. Також проведено дослідження мовленнєвого розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, важливості мовного середовища в родині та навколо дитини. Для визначення рівня функціонування української мови в столиці комунальним підприємством "Головний інформаційно-обчислювальний центр" проведено опитування через мобільний застосунок "Київ цифровий". Як зазначається військовою адміністрацією, опитування мало на меті дізнатися громадську думку щодо реального стану

використання української мови у Києві, а також визначити основні інструменти, які місто може запропонувати всім охочим опанувати українську мову.

Зауважимо, що такі заходи дозволили простежити динаміку змін та оцінити ефективність мовної політики, що реалізовувалася в регіоні.

Також на регіональному рівні здійснювалася низка традиційних заходів, що передбачають підтримку і популяризацію української мови, культури та історичної свідомості громадян через спектр просвітницьких, культурних, науково-практичних та інформаційних заходів, що, серед іншого, сприяє формуванню та зміцненню українськомовного національно-патріотичного середовища, збереженню духовно-історичної спадщини України.

Зкладами освіти й культури проводилися патріотичні заходи, спрямовані на формування національної ідентичності. Реалізовувалися різноманітні ініціативи мовно-літературного спрямування, вивчення історії українського державотворення та боротьби за незалежність, подолання історичних міфів. Ініціювалася дослідницько-пошукова робота з питань відродження та утвердження української національної культури, історичних традицій та обрядів українського народу. Проводилися всеукраїнські мовно-літературні конкурси, олімпіади, вікторини, читацькі марафони, мовознавчі змагання, літературно-мистецькі імпрези, брейн-ринг, мовні челенджі та фестивалі, конкурси знавців української мови, тижні української мови та літератури, приурочені до Дня української писемності та мови, дня народження Кобзаря, заходи до Міжнародного Дня рідної мови тощо. Реалізовувалися програми з поповнення бібліотечних фондів навчальною, пізнавальною і художньою літературою сучасних українських авторів та світової класики. Зокрема, у Сумській області була проведена актуалізація бібліотечних фондів. За вересень-грудень 2022 року з фондів публічних бібліотек вилучено 327,5 тисяч російськомовних документів. Згідно з рекомендаціями Міністерства культури та інформаційної політики України продовжувалася робота щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України.

У Запорізькій області бібліотеки спрямовували свою діяльність на створення медіатек на власних сайтах або на сайтах закладів освіти, основу яких складають підручники та методична література в електронній формі, що допомагає в організації дистанційного освітнього процесу. Також створювалися аудіо-відеотеки з українського фольклору та української музичної літератури. Проводилися творчі зустрічі з місцевими письменниками, видавцями українських книг, творчими колективами, що популяризують українську мову.



Організовувалися бібліотечні перфоманси та тематичні книжкові виставки з нагоди державних свят, ювілеїв, пам'ятних дат, подій.

Надавалася підтримка театральнo-концертним колективам у приведенні їх діяльності у відповідність до вимог Закону у Східних та Центральних регіонах. Театральні заклади перекладали вистави державною мовою. Змінювався репертуар театрів, поповнювався виставами українських авторів. Зокрема, Комунальний заклад "Донецький академічний обласний драматичний театр" (м. Маріуполь), який після знищення будівлі театру авіаударом 16 березня 2022 року було переміщено до КЗ "Закарпатський академічний обласний український музично-драматичний театр імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв" (м. Ужгород), за період з липня по грудень 2022 року випустив 5 нових українськомовних вистав.

Відбувалися розроблення програм та навчально-методичних матеріалів для предметів мовно-літературного циклу, проведення науково-практичних конференцій та семінарів з питань підвищення якості викладання державної мови та розвитку професійних компетентностей учителів української мови і літератури.

З метою забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників, державних службовців та посадових осіб були організовані мовні курси в межах короткострокових програм підвищення кваліфікації та навчальних модулів загальних і спеціальних професійних (сертифікатних) програм підвищення кваліфікації, змістове наповнення яких спрямовано на систематизацію і поглиблення теоретичних знань слухачів, а також надання практичних навичок володіння мовними нормами, необхідними для досягнення оптимального рівня використання державної мови в процесі вирішення професійних завдань та забезпечення належного рівня комунікативної культури у сфері публічного адміністрування.

Важливими складовими регіональної мовної політики були організація та підтримка навчальних проєктів з опанування української мови. З ініціативи Уповноваженого кожна з програм передбачала здійснення заходів з розроблення та відкриття мережі мовних курсів, розмовних клубів та підтримки відповідних громадських ініціатив. Також протягом року на адресу обласних військових адміністрацій та місцевих рад скеровано низку листів з проханням сприяти в організації безплатних курсів у громадах. Зауважимо, що порівняно з попереднім, 2021, роком у громадян України з'явилося значно більше можливостей для опанування державної мови та покращення своїх мовних навичок. Більш детальна інформація щодо курсів та інших мовних ініціатив в розрізі всієї України подана нижче.

## ***Загальноукраїнська кампанія сприяння опануванню державної мови***

Відповідно до статті 6 Закону кожен громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою. Держава забезпечує кожному громадянину України можливості для опанування державної мови через систему закладів дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно технічної), фахової передвищої, вищої освіти, освіти дорослих, а також через підтримку неформальної та інформальної освіти, спрямованої на вивчення державної мови. Держава організовує безкоштовні курси української мови для дорослих та забезпечує можливість вільно опанувати державну мову громадянам України, які не мали такої змоги.

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році мільйони громадян усвідомили важливість безпекової та державотворчої функції державної мови. У цих умовах стрімко зріс попит на фахову допомогу в питанні опанування та удосконалення володіння українською мовою. Зважаючи на це, а також враховуючи відсутність передбаченої Законом Державної програми сприяння опануванню державної мови, завданням якої, серед іншого, є створення та забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, у відповідь на низку ініціатив з боку громадськості Уповноваженим із захисту державної мови ініційовано загальноукраїнську кампанію сприяння опануванню державної мови. У рамках цієї кампанії здійснювалася системна робота щодо сприяння створенню та популяризації таких ініціатив, збору інформації про їх діяльність, проведення онлайн-конференцій з посадовцями та організаторами проєктів для обміну досвідом та вирішення проблемних питань.

У березні 2022 року Уповноважений закликав заклади освіти України підтримати ініціативу та організувати безкоштовні курси з вивчення української мови для тимчасово переселених осіб із зони бойових дій. У квітні 2022 під час онлайн-зустрічі Уповноваженого з Президентом Української бібліотечної асоціації Оксаною Бруй та виконавчим директором асоціації Ярославою Сошинською було досягнуто домовленості щодо розширення мережі безкоштовних курсів для опанування державної мови на базі розгалуженої мережі бібліотечних установ по всій країні.

Наприкінці квітня 2022 року за підтримки Уповноваженого стартував курс проєкту "Єдині" (ініціатива "Навчай Українською"), який допоміг понад 60 тисячам учасників почати спілкування українською.

Загалом, реагуючи на нагальну потребу, по всій країні силами місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, окремих навчальних закладів, бібліотек, приватного бізнесу, волонтерських груп та окремих волонтерів реалізовувалися різноманітні проєкти для різних цільових

груп та усіх охочих, спрямовані на опанування державної мови, зняття психологічних бар'єрів для користування нею в повсякденному житті. Такі ініціативи мають різні завдання – від допомоги початківцям до підготовки громадян до складання тестів та іспитів на вільне володіння державною мовою. Вони мають широкий спектр форм – від навчальних онлайн-платформ, розмовних клубів та експрес-курсів до повноцінних довготривалих курсів з опанування та підвищення рівня володіння державною мовою.

У рамках ініційованої Уповноваженим із захисту державної мови всеукраїнської кампанії зі створення можливостей для всіх охочих вивчати українську та з метою поширення інформації про безкоштовні курси, розмовні клуби, навчальні онлайн-платформи та інші ресурси, які допомагають опанувати державну мову, Секретаріатом Уповноваженого проводилася робота зі систематизації, узагальнення та оновлення інформації щодо мовних проєктів, актуальна інформація щодо яких постійно подається на сторінці <https://mova-ombudsman.gov.ua/kursy>.

Відповідно до наявної в Секретаріаті інформації станом на квітень 2023 року в Україні діють близько 500 безкоштовних онлайн-ресурсів, курсів та розмовних клубів з опанування української мови. Лідер за кількістю локацій - Київська область (69) разом із містом Київ (27). Далі йдуть Львівська (80), Закарпатська (60), Дніпропетровська (41), Вінницька (21) та Одеська (20) області. Найменшу кількість пропозицій для вивчення державної мови представлено у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській областях.

Як свідчить практика, масштаб та результативність роботи щодо сприяння опануванню державної мови напряму залежить від зацікавленості та активності місцевих органів державної влади, залученості до цієї роботи місцевих громад. Прийняття місцевих та обласних програм з опанування української мови розширює мережу безкоштовних курсів та розмовних клубів, створює сприятливі умови навчання, допомагає в інтеграції переселенців та внутрішньо переміщених осіб, зміцнює статус державної мови.

### ***Щодо відповідності назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки населених пунктів правопису та стандартам державної мови***

Починаючи з 2021 року одним з напрямів роботи Уповноваженого було приведення у відповідність до правопису, стандартів державної мови, а також вимог частини першої статті 41 Закону назв географічних об'єктів, що є російськомовними і позбавленими національного характеру.

З початком повномасштабної війни питання необхідності якнайшвидшого подолання наслідків російського імперського минулого постало особливо гостро, і зокрема актуалізувалася тема перейменування географічних об'єктів

та об'єктів топоніміки населених пунктів (вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, скверів, бульварів тощо).

Відповідно до частини першої статті 41 Закону географічні назви, а також назви скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів мають бути виконані державною мовою.

Відповідно до положень статті 7 Закону України "Про географічні назви" найменування та перейменування географічних об'єктів у межах визначених законом повноважень та відповідно до вимог Закону здійснюються:

- Верховна Рада України – щодо найменування та перейменування одиниць адміністративно-територіального устрою України (шляхом внесення змін до Конституції України, населених пунктів і районів, а також географічних об'єктів, створених за рішеннями Верховної Ради України);
- Кабінет Міністрів України – щодо географічних об'єктів, створених відповідними рішеннями Кабінету Міністрів України, географічних об'єктів, розташованих на територіях декількох одиниць адміністративно-територіального устрою України, а також географічних об'єктів Землі, відкритих або досліджених українськими дослідниками і вченими за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань географічних назв;
- Київська та Севастопольська міські ради – щодо географічних об'єктів, розташованих на території міста, у випадках та в порядку, встановлених відповідними законами;
- Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні ради – щодо географічних об'єктів, розташованих на території кількох районів у межах відповідно Автономної Республіки Крим чи області;
- районні ради – щодо географічних об'єктів, розташованих на території кількох сіл, селищ чи міст у межах відповідного району;
- сільські, селищні, міські ради – щодо географічних об'єктів, розташованих відповідно на території села, селища, міста.

У зв'язку із цим Уповноваженим були скеровані десятки звернень до керівників органів місцевого самоврядування та начальників військових адміністрацій з проханням привести у відповідність до правопису, стандартів державної мови та вимог статті 41 Закону назви населених пунктів, а також назви вулиць, парків, проспектів, бульварів, провулків тощо.

З метою удосконалення й пришвидшення процесу ліквідації ідеологічних маркерів, які залишились у спадок від російської імперії, Уповноваженим у співпраці з провідними установами Національної академії наук України –

Інститутом літератури імені Т.Шевченка, Інститутом мовознавства імені О.Потебні, Інститутом української мови, за участі Національної академії педагогічних наук України був складений список зі 150 імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, пропонувані для увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки. Усім охочим було запропоновано долучитися до впорядкування списку (розміщений на сайті Уповноваженого<sup>103</sup>).

У низці областей дослухалися до позиції Уповноваженого і активізували роботу над перейменуванням географічних назв та назв місцевої топоніміки. Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови отримав численні листи від очільників областей, у яких йшлося про результати приведення у відповідність до мовного законодавства та українського правопису назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки населених пунктів відповідно до рекомендацій.

За інформацією військових адміністрацій, упродовж року в територіальних громадах створювалися робочі групи та топонімічні комісії з найменування, перейменування, унормування назв місцевих об'єктів, що названі на честь російських історичних постатей, культурних діячів, письменників, подій тощо. До їх складу увійшли фахівці з різних сфер – історики, мистецтвознавці, культурологи, журналісти тощо. Також на сайтах органів влади були опубліковані роз'яснення щодо застосування російськомовних слів у назвах географічних об'єктів, підготовлено і направлено головам районних військових адміністрацій та територіальних громад методичні матеріали з питань перейменування об'єктів топоніміки населених пунктів, які пов'язані з державою-агресором чи історією російської імперії та СРСР.

Згідно з отриманою інформацією від органів місцевої влади та місцевого самоврядування, а також з відкритих джерел, відповідно до рекомендацій Уповноваженого заходи щодо унормування назв були вжиті у громадах Дніпропетровської, Житомирської, Рівненської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Полтавської, Хмельницької, Закарпатської, Чернівецької, Черкаської, Чернігівської, Сумської, Одеської та Миколаївської областей та міста Києва. Зауважимо, що перелік областей (як і наведені нижче приклади перейменувань) не претендують на вичерпність, оскільки робота з цього приводу в регіонах триває, а сама процедура передбачає декілька етапів.

За наявною інформацією, у Києві проголосовано за 23 прізвища з

---

<sup>103</sup> Список імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, пропонувані для увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/rekomendovanij-spisok-imen-vidatnih-tvorciv-doslidnikiv-i-populyarizatoriv-ukrayinskoyi-movi-yaki-mozhna-vikoristati-u-geografichnih-nazvah-ta-obyektah-toponimiki>.

рекомендованого Уповноваженим списку видатних українців – популяризаторів української мови. Так, в столиці з'явилися вулиці Василя Барки, Василя Вишиваного, Богдана Гаврилишина, Ісмаїла Гаспринського, Дмитра Дорошенка, Івана Драча, Сергія Єфремова, Ірини Жиленко, Наталі Забіли, Павла Загребельного, Володимира Івасюка, Пантелеймона Куліша, Миколи Лукаша, Левка Лук'яненка, Євгена Маланюка, Костянтина Михальчука, Івана Огієнка, Омеляна Пріцака, Євгена Сверстюка, Мелетія Смотрицького, Василя Стефаника, Дмитра Чижевського, Євгена Чикаленка. Також Комунальне некомерційне підприємство виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) "Центр комунікації" (далі – Центр комунікації) провело інформаційну кампанію у період з 25.04.2022 по 05.05.2022 щодо перейменування міських об'єктів, які мають назви, пов'язані з росією та білоруссю. У рамках кампанії співробітники підприємства долучилися до інформування киян щодо перейменування 279 міських об'єктів (вулиць, провулків, алей, парків, проспектів, шосе, станцій метрополітену).

Відповідно до рішення Тернопільської міської ради від 11.07.2022 № .8/n16/04 у місті перейменовано 14 вулиць, які носили російськомовний характер. До того ж з метою увічнення імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, серед інших, зокрема перейменовано: вулицю Макаренка на вулицю Івонни Блажкевич; вулицю А.Чехова на вулицю Олени Теліги; вулицю Агрономічну на вулицю Дарії Віконської; вулицю Ю.Гагаріна на вулицю Івана Гавдиди; вулицю Достоевського на вулицю Ілярія Бриковича; вулицю М.Глінки на вулицю Миколи Леонтовича; вулицю М.Ломоносова на вулицю Квітки Цісик.

У назви 8 вулиць м. Тернополя внесено технічні зміни відповідно до норм української мови. Так, у селі Городище Тернопільської міської територіальної громади вулиця Прифермирська стала вулицею Прифермерською, а також парк Топільче парком Сопільче.

З метою декомунізації та дерусифікації у 2022 році в Черкаській області перейменовано близько 800 об'єктів топоніміки, частина з яких названа на честь видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, зокрема у Звенигородському районі: у Шполянській громаді вулиця Толстого перейменована на вулицю Миколи Садовського (м. Шпола), у Ватутінській громаді з'явилися вулиці Леся Курбаса (м. Ватутіне), Агатангела Кримського (с. Скаливатка). У місті Умань з'явилися вулиці Олеся Гончара, Івана Огієнка, Пантелеймона Куліша та провулок Євгена Чикаленка. У Черкасах вулиця Бориса Захарченка перейменована на вулицю Володимира Івасюка, провулок Пастерівський – на провулок Петра Гулака-Артемовського, провулок



Ломоносова – на провулок Михайла Слабошпицького. Найбільше назв об'єктів топоніміки перейменовано на честь Василя Стуса (7), В'ячеслава Чорновола (5), Леся Курбаса (4), Євгена Чикаленка (3), Володимира Івасюка.

Івано-Франківською міською радою перейменовано ряд вулиць, зокрема їм присвоєно імена Бориса Грінченка, Івана Драча, Левка Лук'яненка, Соломії Крушельницької, Мартина Королюка, Івана Деркача.

У Дніпропетровській області здійснено заходи з приведення у відповідність до норм української мови низки назв населених пунктів. Усього за результатами моніторингу стану застосування стандартів української мови в частині найменування, перейменування, унормування назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки населених пунктів у 2022 році перейменовано 1002 топоніми у територіальних громадах Дніпропетровської області.

Рішенням Запорізької міської ради у 2022 році перейменовано більш ніж 10 вулиць м. Запоріжжя.

За зверненням Уповноваженого російськомовні покажчики назви міста Білгород-Дністровський замінили на українськомовні відповідно до норм чинного законодавства, а Южно-Українську АЕС перейменували на Південноукраїнську.

Загалом, за даними Міністерства культури та інформаційної політики України, отриманими від обласних військових адміністрацій та регіональних представників Українського інституту національної пам'яті, протягом 2022 року в Україні було перейменовано 9859 топонімів та демонтовано 145 пам'ятників, пов'язаних з пропагандою російської імперської політики<sup>104</sup>.

Описане є лише частиною процесу дерусифікації публічного простору, який відбувається в регіонах. Робота з приведення у відповідність до правопису, стандартів державної мови, а також вимог Закону назв географічних об'єктів триває. Виступаючи за остаточну деколонізацію українських топонімів, які прямо чи опосередковано пов'язані з країною-агресором, Уповноваженим у серпні 2022 року був підтриманий законопроект про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України, який був запропонований Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Серед іншого, він передбачає заборону присвоювати географічним об'єктам назви, що звеличують, увіковічують, пропагують або символізують державу-окупанта. Уповноважений підкреслив,

---

<sup>104</sup> У 2022 році в Україні перейменували майже 10 тисяч топонімів. URL: [https://mkip.gov.ua/news/8940.html?fbclid=IwAR2vj9UV7fgKC5OODrjNP-putMXSkF7nNOOrVPk9vRhMPFM\\_GkgzRdBjHlItg](https://mkip.gov.ua/news/8940.html?fbclid=IwAR2vj9UV7fgKC5OODrjNP-putMXSkF7nNOOrVPk9vRhMPFM_GkgzRdBjHlItg).

що схвалення цього законопроекту сприятиме подоланню наслідків російської імперської політики в Україні та забезпечить приведення назв географічних об'єктів у відповідність до стандартів державної мови, що відповідає вимогам статті 41 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", згідно з якою географічні назви, а також назви скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів виконуються державною мовою. 21 березня 2023 року Верховна Рада України ухвалила цей закон і відтак тепер невідповідність назви географічного об'єкту стандартам державної мови є підставою для її заміни. Також Закон затверджує строки та процедуру перейменування усіх населених пунктів, назви яких не відповідають стандартам.

Таким чином, 2022 рік характеризується певними позитивними зрушеннями у питанні забезпечення розвитку та функціонування української мови як державної на регіональному та місцевому рівнях. Обласні військові адміністрації та місцеві ради, усвідомлюючи значення державної мови у боротьбі з ворогом, долучаються до прийняття місцевих програм з утвердження мови. Порівняно з попереднім роком значно збільшилася кількість освітніх ініціатив, що допомагають усім охочим опанувати державну мову або підвищити рівень володіння нею. Публічний простір позбавлявся символів країни-агресора та російськомовних покручів у назвах населених пунктів і вулиць.

Разом з тим, збереглися і деякі негативні тенденції, що є перепорою на шляху дерусифікації країни. Як і в попередні роки, значна частина заходів мають формальний характер, стосуються здебільшого інших сфер, виконуються в рамках інших програм та лише опосередковано торкаються питання мови. Описана у низці звітів діяльність не є принципово новою і не може бути оцінена як така, що безпосередньо спрямована на розвиток та забезпечення функціонування державної мови. У деяких випадках заходи, що здійснювалися протягом року в регіоні, за своєю суттю є загальноприйнятими та обов'язковими в межах виконання органами державної влади та установами різного рівня та спрямування своїх повноважень або спрямованими на мінімальне забезпечення дотримання вимог Закону (наприклад, переклад російськомовних дитячих вистав за допомогою лібрето). В умовах відсутності Державної цільової програми з розвитку та функціонування української мови курси з вивчення державної мови запроваджувалися зазвичай лише як прояв ініціативи з боку місцевої влади та активної громадськості, мали точковий характер, що об'єктивно не покривало потреб всієї країни.



Зауважимо, що українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також фактором єдності України. Крім того, це одна зі складових обороноздатності держави, яка допомогла регіонам витримати удари ворога та втримати країну, чітко розмежувавши світ на своїх та чужих. Практична реалізація положень Закону, дія якого не припиняється в умовах воєнного стану, сьогодні є критично важливою для забезпечення стійкості держави, місцевих громад, згуртованості всього українського народу у протидії ворогові. Зважаючи на це, прийняття програм з розвитку державної мови, передбачення в них відповідних заходів, що відповідають меті програми, належне їх фінансування та реалізація у повному обсязі є питаннями національної безпеки.

## **РОЗДІЛ 5. ЛІНГВОЦИД НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ**

24 серпня 1991 року український народ відновив свою державність та незалежність, за яку змагався протягом багатьох століть. Почав відроджувати національну історичну пам'ять та культуру, які до цього знищувалися проросійським імперським наративом та ідентичністю "радянської людини". Визначився з геополітичним вектором розвитку країни – повернення до єдиної європейської родини, частиною якою він завжди був.

Через 23 роки ми зрозуміли, що наша боротьба за незалежність триває – у 2014 році були окуповані Автономна Республіка Крим, Севастополь та частини Луганської та Донецької областей. А 24 лютого 2022 року – усвідомили, що ворог не зупиниться, поки не побачить руїни замість українських міст, спалену землю та вирви замість пшеничних полів, поки не знищить останнє українське слово.

У сукупності, дії, які сьогодні країна-агресор вчиняє на території України, спрямовані як на фізичне винищення українських громадян, так і на нелетальні для українців форми впливу, зокрема на лінгвоцид – знищення мови у всіх її проявах. Українська мова, як і завжди, – мішень окупаційних військ, стратегічним завданням яких є знищення української ідентичності та України в цілому. Їхніми кроками на шляху реалізації поставленої мети стали міфи та фейки, які заперечують існування України як незалежної держави, а українців – як окремого народу з власною мовою та традиціями, що формувалися протягом тисячоліть. А також безпосереднє знищення самої мови через заборону використання і обмеження функціонування в різних сферах суспільного життя, спалення книг та переслідування за мовною ознакою.

З огляду на це Уповноваженим із захисту державної мови ініційовано збір та документування фактів дій країни-агресора на тимчасово окупованих територіях, спрямованих на знищення української мови та її носіїв. Метою такого моніторингу є виокремлення загальних тенденцій на прикладі окремих фактів лінгвоциду як складової політики геноциду народу України, що здійснюється російською федерацією. У межах дослідження розглядаються класична концепція геноциду Рафаеля Лемкіна, що лягла в основу сучасного розуміння злочину "геноцид", поняття "лінгвоцид", а також дії країни-агресора напередодні повномасштабного вторгнення, що пов'язані з дискредитацією української мови, та після 24 лютого 2022 року, які стосуються безпосереднього вилучення державної мови з різних сфер суспільного життя на тимчасово окупованих територіях.

Узагальнена інформація, що свідчить про витіснення української мови з суспільного вжитку, є продовженням попереднього дослідження обмеження функціонування української мови на тимчасово окупованих територіях України після 2014 року. Це дослідження було підготовлено Уповноваженим за участі Представництва Президента України в АР Крим, правозахисних та громадських організацій, що здійснюють моніторинг дотримання прав громадян на тимчасово окупованих територіях України, і спільно презентовано у лютому 2021 року. Ці та попередні матеріали можуть стати у подальшому складовою позову України проти країни-агресора в міжнародних судах.

Інформацію про дії окупантів та колаборантів зібрано з відкритих джерел, повідомлень силових структур, засобів масової інформації, від органів влади та місцевого самоврядування, а також з російських та проросійських місцевих інтернет-ресурсів тощо.

Зауважимо, що оскільки частина території України на момент написання огляду перебувала під тимчасовою окупацією, перевірити достовірність фактів, які поширювалися деякими засобами масової інформації, не видається можливим. У зв'язку із цим варто ставитися вкрай обережно до дописів і даних, які поширювалися російськими та проросійськими інформаційними ресурсами, одним із завдань яких є поширення дезінформації, фейків та пропаганди.

### **Лінгвоцид українського народу як складова російської політики**

Історія нищення української мови, а відповідно – і українського народу, з боку російського імперіалізму має тривалу історію. Експансійна політика бере свій початок з царських часів і спрямовує свої зусилля як на заборону послуговуватися національною мовою в різних сферах суспільного життя, так і на знищення всіх і всього, що з нею пов'язано: носіїв, творів літератури та мистецтва, освітніх інституцій тощо.

Зросійщення українців триває щонайменше останніх 300 років. Вилучення та спалення українських книжок<sup>105</sup>, заміщення їх російськомовними<sup>106</sup>; заборона книговидання, здійснення перекладу та ввезення друкованої продукції українською мовою<sup>107</sup>; вилучення української

---

<sup>105</sup> Указ царя Московії Петра I про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів з церковних книг (1720 рік).

<sup>106</sup> Наказ імператриці Анни Іванівни вилучити книги старого українського друку, а "науки запроваджувати на власній російській мові" (1731).

<sup>107</sup> Заборона Синоду РПЦ друкувати та використовувати український буквар (1769); Валуєвський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування україномовної духовної і популярної освітньої літератури (1863); Емський указ Олександра II про заборону друкування та ввозу з-за кордону будь-якої україномовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав і друкування українських текстів під нотами, тобто народних пісень (1876); заборона на здійснення перекладу книжки з російської мови українською (1892); заборона Головного управління в справах друку видавати українські книжки для дітей (1895).

мови з офіційного спілкування, діловодства та церковного життя<sup>108</sup>; табування української мови в сфері культури, зокрема театральному мистецтві<sup>109</sup> та музейній справі<sup>110</sup>; скасування української преси<sup>111</sup>; переслідування української інтелігенції<sup>112</sup>; закриття українських шкіл та переведення освітнього процесу на російську мову<sup>113</sup>, русифікація сфери науки<sup>114</sup>; релокація українців і заселення територій країни представниками інших народів – це той комплекс заходів, що століттями застосовувався з метою асимілювати населення України.

Русифікація набула жахливих форм у період правління радянських вождів, які, прагнучи створити "нову "радянську" людину", вдавалися не лише до фізичного знищення<sup>115</sup>. У часи Радянського Союзу комуністична влада взяла курс на знищення ідентичності та формування безликого громадянина, який позбавлений минулого і власної культури. Мовна політика партії визначила російську мову єдиним засобом міжнаціонального спілкування народів країни рад, що підтримувалося низкою відповідних заходів<sup>116</sup>. Українська мова не просто заборонялася та планомірно витіснялася з ужитку, а була піддана дискредитації та зневазі<sup>117</sup>.

Володіння та послуговування російською мовою стало запорукою кар'єрного зростання в усіх сферах суспільного життя. Російська мова розглядалася як мова культури, науки, армії, ділового спілкування тощо.

---

<sup>108</sup> Наказ Петро II щодо перепису з української мови на російську всіх державних постанов та розпорядження (1729 рік); указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами (1888).

<sup>109</sup> Заборона Олександром III виконання українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях (1884).

<sup>110</sup> Наказ Міністерства культури СРСР про переведення діловодства в усіх музеях Радянського Союзу на російську мову (1984).

<sup>111</sup> Указ Миколи II про скасування української преси (1914).

<sup>112</sup> Розгром Кирило-Мефодієвського товариства, переслідування його учасників та заборона їх творів (1847).

<sup>113</sup> Знищення Запорізької Січі та закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях (1775); царський указ, що накладав заборону на функціонування українськомовних шкіл (1804); реорганізація освіти у Правобережній Україні на загальноімперських засадах із переведенням на російську мову навчання (1832); закриття безкоштовних недільних українських шкіл для дорослих в підросійській Україні (1862); прийняття Статуту про початкову школу, за яким навчання має проводитися лише російською мовою (1864); заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою (1881).

<sup>114</sup> Указ Катерини II, яким заборонялося викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії (1763); наказ уряду Столипіна, згідно з яким відбулося закриття всіх українських культурних товариств, видавництв, а також заборона читання лекцій українською мовою та створення будь-яких неросійських клубів (1910); наказ про написання дисертацій виключно російською мовою (1970).

<sup>115</sup> У 1926 році вийшов лист Сталіна "Товаришу Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У" з санкцією на боротьбу проти "національного ухилу", початок переслідування діячів "українізації"; 1974 рік – постанова ЦК КПРС "Про підготовку до 50-річчя створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік", де вперше проголошується створення " нової історичної спільноти – радянського народу", офіційний курс на денационалізацію.

<sup>116</sup> У 1989 році – постанова ЦК КПРС про "законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної"; 1990 рік – прийняття Верховною Радою СРСР Закону про мови народів СРСР, де російській мові надавався статус офіційної.

<sup>117</sup> У 1983 році прийнято постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про додаткові заходи з поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік" (Андроповський указ), якою, зокрема, введено виплату 16%-ої надбавки до платні вчителям російської мови й літератури.

Натомість українська мова, як і решта мов союзних республік, подавалась як така, що не здатна лексично та термінологічно задовольнити потреби літературного, наукового або ділового тексту. Зрештою формувався образ мови, яку використовують малоосвічені сільські люди.

Така помилкова та зневажлива позиція щодо української мови продовжувала поширюватися і після здобуття Україною незалежності. Громадян переконували, що російська мова є зручним комунікаційним засобом із пострадянськими республіками, зокрема у сфері бізнесу, що професійне визнання можливе лише після того, як здобута прихильність представників російського наукового, культурного або іншого середовищ.

Медійний простір був заповнений російськомовним контентом. У теле- і радіоефірах трансляція українськомовних фільмів, передач і пісень була виключенням. Орієнтовані на пострадянський світ представники медійного бізнесу були переконані, що виробництво українськомовного продукту є економічно не вигідним, адже він не може бути одразу реалізований серед колишніх республік і потребує додаткових витрат на переклад.

Традиційним інструментом передвиборної боротьби в Україні було "мовне" питання, яке використовували і яким живилися проросійські політичні сили. Суспільство штучно ділилося за мовною ознакою на "сорт", на "свій — чужий", на російськомовних та українськомовних, готуючи ґрунт для реваншу російського імперіалізму.

Систематичне зросійщення українців протягом багатьох років здійснювалося заради знищення української ідентичності, нав'язування чужих цінностей та ідеалів, і, зрештою, повної інтеграції та підпорядкування чужій культурі і державі. Обсяг реального використання російської мови в Україні за багатьма показниками дорівнював або перевищував обсяги використання державної мови. Українська мова була ослабленою аж до прийняття Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"<sup>118</sup>, який нарешті створив законодавчі інструменти для забезпечення захисту української як державної. Зокрема, було утворено інституції Уповноваженого із захисту державної мови та Національної комісії зі стандартів державної мови.

Поступовий, проте впевнений, процес відродження національної ідентичності та збільшення присутності української мови в суспільному житті суперечили імперським амбіціям кремлівських правителів. У своїх нікчемних спробах створити ефемерний "російський світ (руській мір)", вони продовжили застосовувати традиційні для них злочинні практики тотального знищення всього українського.

---

<sup>118</sup>Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Цілеспрямоване нищення мови як визначальної ознаки групи (етносу, народності, нації), що здійснюється шляхом її організованої заміни на іншу через обмеження чи заборону вживати або ж заохочення до зміни мови спілкування, визначається як лінгвоцид (від лат. *lingua* – мова і *cide* – вбивство). Мововбивство безпосередньо не передбачає фізичного знищення носія мови. Зусилля спрямовуються на витіснення традиційного засобу спілкування чужим, тому часто конкретизується певними назвами, наприклад “латинізація”, “германізація”, “русифікація” тощо<sup>119</sup>.

Метою такої цілеспрямованої політики панівної нації, що скерована на ліквідацію мови підлеглого народу, є денаціоналізація та асиміляція<sup>120</sup>. Тобто лінгвоцид є комплексом дій, спрямованих на витіснення рідної мови поневоленого народу з суспільного вжитку з метою асиміляції групи і може супроводжуватися як дискримінацією, переслідуванням, репресіями за мовною ознакою, так і заохочувальними заходами, які спонукають членів групи до зміни мови спілкування.

На ролі лінгвоциду у питанні викорінення національних особливостей українства і його поневолення наголошує у своєму рішенні Конституційний Суд України щодо справи за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021. Суд зазначає: "Важливо враховувати особливі історичні обставини, що склалися внаслідок цілеспрямованого насильного зросійщення України, яке тривало не одне століття під час перебування України в складі спочатку царської Росії, а згодом – СРСР. За часів царської Росії на використання української мови було накладено низку заборон. За радянських часів після нетривалого періоду українізації відбувалося масове знищення активних носіїв української мови, витіснення її практично з усіх сфер публічного (суспільного) життя. Шляхом репресій, "розстріляного відродження", голодоморів, запровадження вищої освіти лише російською мовою, "гармонізації словників" тощо українська мова стала жертвою лінгвоциду, а українське суспільство зазнало тотального зросійщення"<sup>121</sup>.

---

<sup>119</sup> Лінгвоцид як предмет українознавства / Я.К.Радевич-Винницький // [Електронний ресурс] / – режим доступу: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=140>.

<sup>120</sup> Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я.Радевич-Винницький. – Дрогобич : Видавнича фірма "Відродження", 1997. – 360 с. - с. 187.

<sup>121</sup> Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 (Справа № 1-179/2019(4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

## Дезінформація, фейки та маніпуляція мовним питанням як опосередковані форми лінгвоциду, що передували повномасштабному вторгненню

Заперечення факту існування України та окремої української ідентичності відбувається, серед іншого, шляхом поширенням дезінформації і фейків стосовно української мови, що має такий самий руйнівний вплив, як і військова операція із застосуванням зброї. Метою такої агресивної інформаційної політики є дискредитація української мови як ознаки самобутності українського народу, що обґрунтовує його "нереальність" та виправдовує напад, анексію та вчинення інших злочинів на території України.

Зокрема, підставою для російської військової агресії та масових вбивств українців став т. зв. мовний чинник. Штучне гасло "захист російськомовних громадян України" використали для виправдання окупації частини територій України. Мовне питання було однією з вимог росії до України на переговорах, що відбулись у березні 2022 року за посередництва Президента Туреччини Реджепа Тайіпа Ердогана.

Таке зосередження на питанні мови є не випадковим. Прикриваючись історичним міфом про "один народ", російська влада визначила території, де послуговуються російською мовою, як такі, що є частиною "російського світу" та сферою своїх інтересів. Так, 1 листопада 2018 року російський президент, виступаючи на VI Всесвітньому конгресі російських співвітчизників, що мешкають за кордоном, зазначив: "Ви представляєте один величезний російській світ, який ніколи не будувався виключно і лише на підставі етнічної, національної та релігійної ознак. Він збирав і об'єднував всіх, хто відчував себе духовно пов'язаним з Росією..., хто вважає себе носієм російської мови, культури, російської історії"<sup>122</sup>.

Спочатку ідея "російського світу (руського міра)" існувала як частина "інтелектуального" російського дискурсу, що мала суто теоретичний характер. З часом вона стала складовою сучасної політики російського імперіалізму, на яку у своїх загарбницьких діях спирається керівництво країни-агресора. Із прийняттям 5 вересня 2022 року указу В.Путіна "Про затвердження гуманітарної політики Російської Федерації за кордоном" відбулася "легалізація" застосування концепції "російського світу (міра)" у зовнішньополітичній діяльності країни. Серед його завдань – "посилення ролі, значення та конкурентоспроможності російської мови в сучасному світі" (п. 14.4). Росія оголосила надання "підтримки співвітчизникам, які проживають за кордоном, у здійсненні їхніх прав, забезпеченні захисту їхніх інтересів та

<sup>122</sup> З виступу В.Путіна на VI Всесвітньому конгресі російських співвітчизників, що проживають за кордоном 1 листопада 2018 року// YouTube. – режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=EQyVzp07Uiw>.

збереженні загальноросійської культурної ідентичності" (п. 62), завдяки чому вона проголошує існування "спільноти", члени якої пов'язані мовою, культурою, релігією, історичною пам'яттю і є невід'ємною частиною російської держави, незважаючи на етнічне походження, наявність іншого громадянства та проживання на території інших країн. Відтепер людина, що володіє російською мовою, розглядається рф як привід, так і засіб для підготовки та здійснення агресії проти незалежної держави, в якій вона проживає.

Існування незалежної України є для окупанта неприпустимим, оскільки руйнує міф про одвічний тісний зв'язок з країною-агресором ("один народ, мова, країна") та ставить під загрозу ідею відновлення історичної єдності так званих "братніх" народів під патронатом "старшого брата". Загарбницьке збирання "споконвічних російських земель" ґрунтується на суцільному перекручуванні історичних фактів, підміні понять, відвертій брехні та низці інших маніпуляцій: "Сучасна Україна цілком і повністю була створена Росією, точніше, більшовицькою, комуністичною Росією... Ленін із соратниками створив її, відторгнувши території від Росії" і т. ін.<sup>123</sup>.

Одними зі складових "доказової бази" щодо "неіснування" України є дезінформація і фейки, спрямовані на дискредитацію української мови. Їх можна розцінювати як опосередковану форму лінгвоциду. Найбільш поширеними серед них є повідомлення, що заперечують існування української мови як самостійної лінгвістичної системи, а також повідомлення, що містять безпідставні звинувачення щодо переслідування зросійщених громадян ("геноцид носіїв російської мови", "утиски прав і свобод російськомовного населення", "примусова українізація" тощо). Зокрема, російський режисер Нікіта Міхалков під час свого публічного виступу назвав українську мову "катастрофою" для росії, оскільки вона виражає русофобію: "Словосполучення, яке ми чуємо в українській, транскрипції та вимова, вони для нас, і для світу в принципі, і для них самих, є формулюванням ненависті до Росії"<sup>124</sup>.

Серед поширених фейків можна виділити такі:

1. "Української мови не існує – це діалект російської та польської мов".

Зокрема, цю ідею просував російській президент під час свого інтерв'ю російському державному агентству ТАСС: "Розумієте, до 11, 12, 13 сторіччя у нас не було жодної різниці у мові. І лише в результаті колонізації та частина українців, яка жила на території, яка перебувала під владою Речі Посполитої, тільки десь, на мій погляд, в 16 столітті з'явилися перші мовні відмінності"<sup>125</sup>.

<sup>123</sup> З послання Президента Російської федерації. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yPP1PtL6bMw&t=44s>.

<sup>124</sup> "Українська мова стала образом русофобії", – Міхалков (відео). URL: <https://focus.ua/uk/voennye-povosti/526919-ukrainskiy-yazyk-stal-obrazom-rusofobii-mihalkov-video>.

<sup>125</sup> Інтерв'ю президента РФ російському державному агентству ТАСС // YouTube. – режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=wyOLqZybZ9M>.



Російська пропаганда подає українську мову як відносно "нещодавнє утворення", що постало внаслідок злиття інших мов і є "невід'ємною частиною російської культури". Згідно з їх теорією під впливом формування українських націоналістичних ідей на початку ХХ століття відбулася штучна зміна фонетики, правопису та лексики української мови з метою її відмежування від російської мови<sup>126</sup>. У зв'язку із цим ініціюється створення організацій, які мають "унормувати" та "врегулювати" норми української мови<sup>127</sup>.

Очільник Інституту української мови НАН України Павло Гриценко, спираючись на порівняльно-історичне дослідження усіх слов'янських мов, зауважив, що до кінця V століття нашої ери – початку VI століття існувала певна єдність слов'янських мов, яка дивергентно розходиться. Від цього моменту починається власна історія кожної слов'янської мови, і української зокрема. Ідея, що колись була єдина давньоруська мова, а потім вона розпалась у XIV столітті, є міфом. Мовознавець зазначає: "Українська мова на цих теренах давня. Українці на цих теренах автохтони... Українська мова напрочуд цілісна структурно. Це ми маємо зрозуміти. В ній збереглася маса праслав'янської лексики, що засвідчено в етимологічних словниках"<sup>128</sup>.

2. "В Україні на мовному ґрунті відбувся розкол, що спричинив громадянський конфлікт".

Російськими ЗМІ поширювалася дезінформація про те, що в Україні відбуваються підбурення до ненависті та розкол на етнічному та мовному ґрунті<sup>129</sup>, спровоковані політикою "насильницької українізації населення", яка може призвести до соціального вибуху<sup>130</sup>. Бойові дії на сході нашої держави подавалися як громадянська війна<sup>131</sup>. Зауважимо, що факт агресії РФ і окупації нею з 2014 р. окремих територій на сході України наразі визнано не лише резолюціями міжнародних організацій, а й проміжним рішенням Європейського суду з прав людини<sup>132</sup>. А окупацію Криму російськими військами визнав і російський президент.

---

<sup>126</sup>Коментар щодо ініціативи створення в Росії Інституту регулювання норм української мови. URL <https://iul-nasu.org.ua/novyny/komentar-shhodo-initsiatyvy-stvorennya-v-rosiyi-institutu-regulyuvannya-norm-ukrayinskoyi-movy.html>.

<sup>127</sup> Депутат Госдуми Евгений Федоров предложил создать в России учреждение, которое регулировало бы нормы украинского языка. URL: <https://russian.rt.com/russia/news/1043998-rossiya-institut-yazyk>.

<sup>128</sup> Коли з'явилась українська мова. Павло Гриценко. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/koli-ziavilas-ukrayinska-mova-pavlo-gritsenko/>.

<sup>129</sup> На Украине может произойти раскол по этническому и языковому признакам. URL: [https://vladnews.ru/2014-04-17/61574/ukraine\\_mozhet](https://vladnews.ru/2014-04-17/61574/ukraine_mozhet).

<sup>130</sup> "Это югославский сценарий": Быстряков назвал ответственного за языковой раскол на Украине Об этом сообщает "Рамблер". URL: [https://news.rambler.ru/ukraine/43608946/?utm\\_content=news\\_media&utm\\_medium=read\\_more&utm\\_source=copylink](https://news.rambler.ru/ukraine/43608946/?utm_content=news_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink).

<sup>131</sup> Глава ЛНР Пасечник заявил, что в Донбассе идет гражданская война. URL: <https://ria.ru/20210507/donbass-1731362198.html>.

<sup>132</sup> Перемога для Донбасу: все про рішення євросуду, яке змінить думку світу про агресію РФ. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/01/26/7154901/>.

Зауважимо, що бойові дії на території України та окупація її територій є не громадянським конфліктом чи війною на мовному ґрунті, а наслідком військового вторгнення з боку країни-агресора. Про відсутність суспільного розколу говорять соціологічні дослідження: 78% українців вважають своєю рідною мовою українську (Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова)<sup>133</sup>. Крім того, 83% громадян виступають за те, щоб українська була єдиною державною мовою в країні (соціологічна група "Рейтинг")<sup>134</sup>.

3. "Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" дискримінує та обмежує права російськомовних громадян, зокрема у таких сферах, як освіта, обслуговування, офіційне спілкування (документообіг)".

Так, на сайті міністерства закордонних справ російської федерації зазначається: "Порушення прав багатомільйонного російськомовного населення в Україні досягли жахливих масштабів. Влада країни приймає дискримінаційні закони про мову, освіту, так звані корінні народи, витісняючи російську мову з усіх сфер життя"<sup>135</sup>. Зауважимо, що поняття "російськомовний українець" є штучною конструкцією російської пропаганди, яка не розкриває суть явища та приховує причини його появи – факт тривалого процесу русифікації населення, наслідком якої частина громадян України стали послуговуватися чужою мовою. Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України: "Слід брати до уваги те, що штучне творення в Україні "російськомовних громадян" є результатом тривалої політики зросійщення не тільки етнічних українців, а й представників різних національних меншин"<sup>136</sup>.

Результати соціологічних досліджень повністю спростовують зазначений фейк. А саме: 85% етнічних росіян і 90% російськомовних жителів України вважають, що в Україні немає утисків російськомовного населення (дослідження Київського міжнародного інституту соціології, 2022 р.)<sup>137</sup>. 61,7% українців підтримують чинну норму про обслуговування українською мовою

<sup>133</sup> День української писемності та мови-2021: чи стає державної мови більше у публічному просторі? URL: [https://dif.org.ua/article/den-ukrainskoi-pisemnosti-ta-movi-2021-chi-stae-derzhavnoi-movi-bilshe-u-publichnomu-prostori\\_?fbclid=IwAR2fNz4-uTYIavd8aZbHHiJScpU-rv6VZVz-Md7O0fOOIznoi9Kfav9RC6k](https://dif.org.ua/article/den-ukrainskoi-pisemnosti-ta-movi-2021-chi-stae-derzhavnoi-movi-bilshe-u-publichnomu-prostori_?fbclid=IwAR2fNz4-uTYIavd8aZbHHiJScpU-rv6VZVz-Md7O0fOOIznoi9Kfav9RC6k).

<sup>134</sup> Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language\\_issue\\_in\\_ukraine\\_march\\_19th\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html).

<sup>135</sup> Ответ на публикацию Госдепартаментом США бюллетеня "Факты и вымысел: российская дезинформация по Украине". URL: [https://mid.ru/ru/press\\_service/publikacii-i-opроверzenia/opроверzenia1/nedostovernie-publikacii/1795579/](https://mid.ru/ru/press_service/publikacii-i-opроверzenia/opроверzenia1/nedostovernie-publikacii/1795579/).

<sup>136</sup> Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14 липня 2021 року № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

<sup>137</sup> Индекс сприйняття російсько-української війни: результати телефонного опитування, проведеного 19-24 травня 2022 року. URL:

[https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1113&page=1&fbclid=IwAR2W88Ojz41OhOiDH-KdA\\_FN9cPCaFgsRU3hLuYE67YPz\\_muu-YnileUd2w](https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1113&page=1&fbclid=IwAR2W88Ojz41OhOiDH-KdA_FN9cPCaFgsRU3hLuYE67YPz_muu-YnileUd2w).

(дослідження Київського міжнародного інституту соціології, 2021 р.)<sup>138</sup>. 82% українців погоджуються, що керівники держави і державні службовці повинні у робочий час спілкуватися державною мовою (дослідження Фонду "Демократичні ініціативи" та Центру Разумкова, 2020 р.)<sup>139</sup>. У сфері освіти 77% опитаних схвалюють викладання більшості шкільних предметів державною мовою (дослідження Фонду "Демократичні ініціативи" та Центру Разумкова, 2020 р.)<sup>140</sup>.

Непоодинокими є випадки спотвореного тлумачення норм Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" і безпідставних звинувачень щодо утисків прав національних меншин та насильницької українізації, що починається начебто зі школи. Насправді ж громадянам України, що належать до національних меншин, відповідно до Закону гарантується "право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови" у державних і комунальних закладах освіти або через національні культурні товариства (частина п'ята статті 53 Конституції України<sup>141</sup>). Крім того, мова в сфері освіти регулюється не лише і не стільки мовним законодавством, скільки низкою освітніх законів, де детально регламентовані особливості застосування мов корінних народів та національних меншин в освітньому процесі. Зауважимо, що "оволодіння й користування українською мовою як державною забезпечує рівність можливостей на соціалізацію громадян України будь-якої етнічної належності: на доступ до гарантованих державою матеріальних і нематеріальних благ, повноцінну участь у всіх ділянках суспільного життя і безперешкодне користування правами, що їх визначено Конституцією України та міжнародними стандартами захисту індивідуальних прав"<sup>142</sup>.

До та після набрання чинності статтею 30 Закону щодо мови обслуговування новинні стрічки рясніли повідомленнями на кшталт: "Перетнули межу. Російська мова в Україні буде заборонена в магазинах і на ринках"<sup>143</sup>. Насправді ж, відповідно до частини третьої статті 30 Закону: "На

---

<sup>138</sup> Рівень довіри до політиків, електоральний рейтинг і ставлення до окремих ініціатив / подій: січень 2021 року. URL: [https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1003&page=1&fbclid=IwAR1DpTA3xzhzgrZILfek5euP2ivAKP уQEрKxEie3T4vu4q5b8YHH\\_DJmtTE](https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1003&page=1&fbclid=IwAR1DpTA3xzhzgrZILfek5euP2ivAKP уQEрKxEie3T4vu4q5b8YHH_DJmtTE).

<sup>139</sup> Українська мова: шлях у незалежній Україні. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhniy-ukraini>.

<sup>140</sup> Українська мова: шлях у незалежній Україні. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhniy-ukraini>.

<sup>141</sup> Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4342>.

<sup>142</sup> Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

<sup>143</sup> Перешли границі. Русский язык на Украине запретят в магазинах и на рынках. URL: <https://radiosputnik.ria.ru/20201202/russkiy-1587321366.html>.

прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін".

4. "Інститут Уповноваженого із захисту державної мови – каральний орган, який займається тотальним переслідуванням та штрафуванням російськомовних громадян".

З цього приводу, наприклад, російська державна інформаційна агенція "РИА Новости" поширювала спотворену інформацію: "Мовний омбудсмен Україна Тарас Кремінь закликав позбутися російськомовних назв населених пунктів в Україні, зазначивши, що "Україна для українців"<sup>144</sup>. Натомість, за даними Держдепартаменту США, немає жодних достовірних даних про те, що будь-які етнічні росіяни чи русифіковані громадяни України перебувають під загрозою з боку української влади. І навпаки – в окупованому росією Криму та в ОРДЛО українці стикаються з придушенням їхньої культури та національної ідентичності, а також живуть за умов жорстоких репресій та страху<sup>145</sup>.

Поширення такого роду повідомлень, які є суцільним перекручуванням історичних фактів, підміною понять, відвертою брехнею та маніпуляцією, є непрямою формою лінгвоциду, яка має на меті призвести до зневажливого ставлення до української мови, применшення її значення, "підриву її авторитету", а також використати мову як привід до агресії та асиміляції. Формуючи таким чином образ української мови як "недомови", супротивник прагне вплинути як на українське суспільство, так і на громадян інших країн, у т.ч. власних. З одного боку, така дискредитація прагне змінити ставлення носіїв до мови і спонукати їх до свідомої відмови від неї, що спрощує процес асиміляції. А з іншого – це виправдовує в очах росіян загарбницькі та злочинні дії під гаслом "відновлення втраченої єдності", здійснитися якій заважає, серед іншого, українська мова, яка подається громадянам країни-агресора як "штучне утворення". Подібні маніпуляції відбуваються і щодо факту існування України як держави, а українців як народу, що постійно заперечується з боку російського вищого керівництва.

На цьому зауважує зокрема професор Єльського університету Тімоті Снайдер у своєму виступі під час конференції "Міжнародне право проти геноциду", яка відбулась у жовтні 2022 року. Аналізуючи російську політику стосовно України, науковець зауважує, що в діях панівної верхівки країни-агресора присутні всі ознаки геноцидної політики, а саме: заперечення

<sup>144</sup> Языковой омбудсмен Украины призвал убрать русскоязычные названия городов. URL: <https://ria.ru/20220411/yazyk-1782979284.html>.

<sup>145</sup> Факти проти вигадок: російська дезінформація про Україну. URL: <https://www.state.gov/%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BA-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84/>.

існування певної держави; заперечення існування народу; "дегуманізація" певного народу; заперечення геноциду минулого; підтримка ідеї витіснення одних націй іншими; завантаження суспільства викривленою інформацією, що воно починає не помічати той геноцид, який здійснює ("постмодерний показник"). Таке поширення абсурдної та перекрученої інформації, що спотворює реальність, на думку науковця, заохочує і виправдовує в очах російських громадян військову агресію<sup>146</sup>.

### **Лінгвоцид української мови в різних сферах суспільного життя в умовах повномасштабного вторгнення**

Мова як засіб спілкування, пізнання, збереження і передачі інформації пронизує всю структуру суспільства. Заборона використання мови здійснює одночасний вплив на всі сфери суспільного життя. У кожній з них він проявляється по-різному.

З 24 лютого 2022 року – початку повномасштабного вторгнення – Уповноваженим із захисту державної мови було ініційовано збір фактів лінгвоциду української мови. Працівниками Секретаріату з відкритих джерел та проросійських пропагандистських інтернет-ресурсів зафіксовано понад 200 випадків витіснення української мови з публічного простору та суспільного вжитку, в тому числі переслідування, дискредитацію громадян України та репресії за мовною ознакою, що є однією зі складових політики знищення українського народу, його ідентичності та державності. Ще частину інформації отримано від органів влади та місцевого самоврядування.

Дії окупаційних адміністрацій на тимчасово окупованих територіях щодо мовного питання є схожими незалежно від регіону. Масштаби витіснення державної мови залежать від тривалості окупації, під якою перебував населений пункт. Вилучення або витіснення української мови зі вжитку відбувається одночасно з її заміщенням російською, що відповідає виокремленим Рафаелем Лемкіним двом етапам геноциду – знищення національного зразка та нав'язування чужого. На цей час випадки, що свідчать про витіснення державної мови та планову асиміляційну політику окупантів, зафіксовані у таких п'яти сферах суспільного життя: культурній, освітній, медійній, офіційного спілкування та публічному просторі.

Багато з наведених нижче злочинних дій уже мали місце в історії людства, зокрема в діях окупаційного нацистського режиму на територіях

---

<sup>146</sup> Виступ Професора Сельського університету Тімоті Снайдера на під час конференція "Міжнародне право проти геноциду". URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/21/7372958/>.

європейських країн у часи Другої світової війни, а також у діях Російської імперії та Радянського Союзу.

Зауважимо, що окремі факти лінгвоциду долучені за зверненням Уповноваженого до:

- кримінального провадження від 01.03.2022 № 22022000000000060, відкритого Службою безпеки України;
- кримінального провадження від 12.07.2022 № 120220000000000623, відкритого Національною поліцією України.

Крім того, інформація щодо фактів лінгвоциду надсилалася у Секретаріат Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, Міністерство юстиції України для долучення до позовів України проти російської федерації в міжнародних судах.

### ***Сфера офіційного спілкування та документообігу***

Окупаційна адміністрація, захоплюючи органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної і комунальної форм власності, змінювала мову їх діяльності, у тому числі мову нормативних актів, діловодства та документообігу в цілому. Засідання, заходи, зустрічі, робоче спілкування, пов'язане з виконанням посадових обов'язків, провадяться на різних щаблях виключно російською мовою.

На територіях, що тривалий час перебувають в окупації, поширюють дію російського законодавства, що змінює мову нормативно-правових актів, якими змушені керуватися місцеві жителі. Зокрема, 19 жовтня 2022 року російський президент, підписавши указ про введення так званого "воєнного стану" на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, на засіданні Радбезу РФ зазначив: "Нагадаю, що у "Донецькій Народній Республіці", "Луганській Народній Республіці", а також Херсонській та Запорізькій областях до їхнього "вступу" до складу Росії діяв режим воєнного стану. І зараз нам необхідно оформити цей режим вже в рамках російського законодавства"<sup>147</sup>. Також, за інформацією від російських ЗМІ, відбувається інтеграція захоплених територій до російської системи правового супроводу, зокрема це стосувалося Херсонської області<sup>148</sup>.

Окупаційна адміністрація обмежує функціонування державної мови в діловодстві як опосередковано, що відбувається за замовчуванням, так і шляхом прямої заборони використання. Зокрема, окупаційна адміністрація Херсонської області, плануючи спочатку запровадити російську мову як другу державну, анонсувала заборону документообігу українською мовою. Ця

<sup>147</sup> Путін "запровадив" воєнний стан на окупованих РФ українських територіях. В ОПУ прокоментували  
URL: <https://suspilne.media/298308-putin-zaprovadiv-voennij-stand-na-okupovanih-rf-teritoriah/>.

<sup>148</sup> [https://twitter.com/tass\\_agency/status/1554830883277836290?t=6K0asHttto01sqzu1m3ZMQ&s=19](https://twitter.com/tass_agency/status/1554830883277836290?t=6K0asHttto01sqzu1m3ZMQ&s=19).

інформація була поширена російським засобом інформації "Комерсант", який наводить такі слова т.зв. "заступника голови військово-цивільної адміністрації" Кирила Стремоусова: "Документообіг буде вестися винятково російською мовою. Тією рідною мовою, якою спочатку все життя розмовляла Херсонська область"<sup>149</sup>. Також у російських ЗМІ поширювали інформацію про видання т.зв. "указу" окупаційної адміністрації Харківської області щодо застосування російської мови як офіційної мови ведення документації. Українській мові відводилася роль регіональної, застосування якої є необов'язковим.

Місцеві окупаційні сили унормовують життя в громадах т.зв. "нормативними актами", що виконані недержавною мовою. Серед зафіксованих з відкритих джерел випадків:

- т.зв. "наказ" щодо скасування комендантської години м. Херсон у період святкування Великодня<sup>150</sup>;
- т.зв. "розпорядження" про введення в обіг російського рубля на території Каховського району (Херсонська обл.)<sup>151</sup>;
- т.зв. "наказ" щодо надання списків квартир, власники яких залишили місто Херсон, з метою їх конфіскації і передачі іншим особам<sup>152</sup>;
- повідомлення щодо необхідності отримання "тимчасових дозволів" на здійснення господарської діяльності на території Каховського району<sup>153</sup>;
- звернення окупаційного керівництва Херсонської області до російських представників влади щодо встановлення пам'ятника Катерині II<sup>154</sup>;
- розпорядження та указ окупаційного керівництва Херсонської області щодо встановлення курсу обміну валют та цін на товари та послуги<sup>155</sup>;
- т.зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо використання бухгалтерської програми<sup>156</sup>;

<sup>149</sup> Окупанти на Херсонщині готуються заборонити українську мову в документах. URL:

<https://hromadske.ua/posts/okupanti-na-hersonshini-gotuyutsya-zaboroniti-ukrayinsku-movu-v-dokumentah>

<sup>150</sup> [https://tass.ru/mezhdunarodnaya-](https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/15143583?utm_source=news.ru&utm_medium=referral&utm_campaign=news.ru&utm_referrer=news.ru)

[panorama/15143583?utm\\_source=news.ru&utm\\_medium=referral&utm\\_campaign=news.ru&utm\\_referrer=news.ru.](https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/15143583?utm_source=news.ru&utm_medium=referral&utm_campaign=news.ru&utm_referrer=news.ru)

<sup>151</sup> 3 травня окупаційна влада Каховки вводить на території району російські рублі. URL:

[https://suspilne.media/234477-z-1-travna-okupacijna-vlada-kahovki-vvodit-na-teritorii-rajonu-rosijski-rubli/.](https://suspilne.media/234477-z-1-travna-okupacijna-vlada-kahovki-vvodit-na-teritorii-rajonu-rosijski-rubli/)

<sup>152</sup> Уповноважений: російські окупанти почали відбирати квартири жителів Херсона. URL:

[https://www.ombudsman.gov.ua/news\\_details/upovnovazhenij-rosijski-okupanti-pochali-vidbirati-kvartiri-zhiteliv-hersona.](https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rosijski-okupanti-pochali-vidbirati-kvartiri-zhiteliv-hersona)

<sup>153</sup> [https://t.me/operativnoZSU/23010.](https://t.me/operativnoZSU/23010)

<sup>154</sup> [https://t.me/herson\\_respublika/733.](https://t.me/herson_respublika/733)

<sup>155</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2408.](https://t.me/VGA_Kherson/2408)

<sup>156</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2470.](https://t.me/VGA_Kherson/2470)

- т. зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо посилення відповідальності за скоєння окремих правопорушень, які посягають на громадський порядок і громадську безпеку<sup>157</sup>;
- т. зв. "розпорядження" окупаційної Каховської військової адміністрації (Херсонська обл.) щодо посилення пропускнуго контролю на території Каховського району<sup>158</sup>;
- т. зв. "постанова" самопроголошеної "ДНР" щодо позбавлення права власності на нерухомість у місті Маріуполь (Донецька обл.)<sup>159</sup>;
- т. зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо тарифів на комунальні послуги<sup>160</sup>;
- т. зв. "указ" і "порядок" окупаційного керівництва Херсонської області щодо заходів із заохочення здачі зброї<sup>161</sup>;
- т. зв. "розпорядження" окупаційної адміністрації Запорізької області щодо підготовки організації та проведення референдуму в Запорізькій області<sup>162</sup>;
- т. зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо реєстрації громадян, які втратили документи<sup>163</sup>.

Мовою звернень до окупаційних органів влади є російська. В опублікованих Службою безпеки України документах щодо підготовки незаконного референдуму з приєднання частин території Донецької області до рф містяться фото звернень антидержавницького характеру від т.зв. організації "Донецька республіка" з цього приводу<sup>164</sup>.

Витіснення письмової форми української мови з офіційного діловодства супроводжується також обмеженнями у застосуванні її усної форми під час виконання службових обов'язків. Під час офіційних засідань, заходів, зустрічей, інформування громадян у цілому, застосовується недержавна мова. Наприклад, зустріч т. зв. "голови уряду Херсонської області" з представниками сільськогосподарської галузі регіону проводилася російською мовою<sup>165</sup>. Урочисті заходи відверто пропагандистського характеру до Дня перемоги супроводжувалися російськомовними промовама з боку представників

<sup>157</sup> "Влада" Херсонської області погрожує порушникам режиму розстрілом – ГУП. URL: <https://vesti.ua/uk/herson-uk/vlasti-hersonskoj-oblasti-ugrozhayut-narushitelyam-rezhima-rasstrelom-gur>.

<sup>158</sup> "Влада" Херсонської області погрожує порушникам режиму розстрілом – ГУП. URL: <https://vesti.ua/uk/herson-uk/vlasti-hersonskoj-oblasti-ugrozhayut-narushitelyam-rezhima-rasstrelom-gur>.

<sup>159</sup> [https://t.me/znuva\\_live/47443](https://t.me/znuva_live/47443).

<sup>160</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2547](https://t.me/VGA_Kherson/2547).

<sup>161</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2642](https://t.me/VGA_Kherson/2642).

<sup>162</sup> [https://twitter.com/666\\_mancer/status/1556889513510707200](https://twitter.com/666_mancer/status/1556889513510707200).

<sup>163</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2967](https://t.me/VGA_Kherson/2967).

<sup>164</sup> <https://t.me/c/1686929119/21191>.

<sup>165</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/7828](https://t.me/VGA_Kherson/7828).



окупаційної адміністрації міст Мелітополя (Запорізька обл.)<sup>166</sup> та Волновахи (Донецька обл.)<sup>167</sup>. Недержавною мовою відбувалися і оповіщення громадян з різних питань поточного (суспільно-політичного) життя, зокрема в соціальній сфері щодо виплат пенсій<sup>168</sup> і з питань проведення незаконних референдумів<sup>169</sup>.

Змінюються формат і мова роботи таких державних установ, як органи реєстрації актів цивільного стану, роботу яких активно відновлюють на окупованих територіях з метою формування ілюзії про повернення до "нормального життя" та "світлого майбутнього". До прикладу, церемонії укладання шлюбу в Бердянську (Запорізька обл.)<sup>170</sup>, Херсоні<sup>171</sup> та Мелітополі (Запорізька обл.)<sup>172</sup> здійснювалися недержавною мовою та з використанням символіки країни-агресора (прапор, гімн, інше оздоблення приміщення). Свідоцтва про шлюб були видані також російською мовою. Реєстрація факту народження дитини теж супроводжувалося видачею свідоцтва про народження російського зразка<sup>173</sup>.

Зафіксовані й інші випадки заміни вітчизняних офіційних документів на російські. Так, сервісні центри з видачі водійських посвідчень у містах Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>174</sup> та Херсон<sup>175</sup> видавали документи, що посвідчують право фізичної особи на керування транспортним засобом, виконані за російським зразком. Непоодинокими є випадки видачі російського свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти<sup>176</sup>. Поширеним є відкриття пунктів прийому документів на отримання російського громадянства ("паспортний стіл") з подальшою видачею паспорта країни-окупанта. Зокрема, інформаційні повідомлення про початок роботи відповідних закладів були розміщені у Бердянську (Запорізька обл.)<sup>177</sup> та Новій Каховці (Херсонська обл.)<sup>178</sup>. Також виконуються російською мовою платіжні документи та рахунки на оплату комунальних послуг<sup>179</sup>.

Таким чином, на тимчасово окупованих територіях у сфері офіційного спілкування та документообігу відбувалося і продовжує відбуватися поступове

<sup>166</sup> <https://t.me/melitopoladmin/519>; <https://t.me/melitopoladmin/518>.

<sup>167</sup> <https://t.me/volnovaxanovosti/88096>.

<sup>168</sup> [https://twitter.com/tass\\_agency/status/1545445196208508933?t=d5BMg3zaJDLnzCRPL-OIIQ&s=07&fbclid=IwAR3yt\\_0HNQKCJzUIAb2P4bXCJEU5uTNxgYmzFb5xp29Nz5XHIAJQaso\\_9as](https://twitter.com/tass_agency/status/1545445196208508933?t=d5BMg3zaJDLnzCRPL-OIIQ&s=07&fbclid=IwAR3yt_0HNQKCJzUIAb2P4bXCJEU5uTNxgYmzFb5xp29Nz5XHIAJQaso_9as).

<sup>169</sup> <https://t.me/c/1686929119/21567>.

<sup>170</sup> [https://t.me/zradnyky\\_brd/59](https://t.me/zradnyky_brd/59); <https://t.me/HersonVestnik/2818>.

<sup>171</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2413](https://t.me/VGA_Kherson/2413).

<sup>172</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1253>.

<sup>173</sup> <https://ria.ru/20220725/zaporozhe-1804696486.html>.

<sup>174</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1753>.

<sup>175</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2838](https://t.me/VGA_Kherson/2838).

<sup>176</sup> [https://twitter.com/GazetaRu/status/1547489466666852352?t=UjJxlUVRwL8DX2VLhfm3Ug&s=07&fbclid=IwAR2DSwO\\_avAbGw57yWrtjppPKKHlk9Ay9DEquctfKxb-1TYqhdXe5ITDLQM](https://twitter.com/GazetaRu/status/1547489466666852352?t=UjJxlUVRwL8DX2VLhfm3Ug&s=07&fbclid=IwAR2DSwO_avAbGw57yWrtjppPKKHlk9Ay9DEquctfKxb-1TYqhdXe5ITDLQM).

<sup>177</sup> [https://t.me/brd\\_zavtra/600](https://t.me/brd_zavtra/600).

<sup>178</sup> [https://t.me/herson\\_respublika/742](https://t.me/herson_respublika/742).

<sup>179</sup> <https://t.me/znuachat/243193?single&fbclid=IwAR0k0QLzomhhLRa-CAEvf1qHAKgARCzwahky2mhuoWIKVxNIOwxdr48UoiA>.

витіснення державної мови і заміщення її російською, зокрема шляхом запровадження російської нормативно-правової системи з відповідною заміною українських документів, що посвідчують особу або підтверджують її спеціальний статус, на російські. Додамо, що публічний простір установ та організацій, що виконують адміністративні функції в тимчасово окупованих населених пунктах, заповнений інформаційними написами, вівісками, покажчиками, що виконані недержавною мовою, а також державною символікою країни-агресора включно з портретом російського президента. Пропагандистські засоби інформації активно висвітлюють зміни, яких зазнала адміністративна сфера у своїх відеосюжетах та інформаційних повідомленнях, які зазвичай супроводжуються проросійськими кліше на кшталт "довгоочікуване повернення", "об'єднання братніх народів", "ми – радянські люди", "відновлення великої держави" тощо.

### *Сфера культури*

Руйнування культури українського народу, його матеріальної і нематеріальної спадщини, а також привласнення собі наших культурних здобутків, творів мистецтва і самих митців, яких намагаються видати за російських, є важливим елементом російської окупаційної політики у боротьби з українською ідентичністю. За даними інтерактивної "Мапи культурних втрат", створеної Міністерством культури та інформаційної політики України спільно з Українським культурним фондом, станом на кінець 2022 року внаслідок повномасштабного військового вторгнення росії на територію вільної України було зруйновано понад 550 різних пам'яток та об'єктів культури<sup>180</sup>. Зважаючи на те, що мова є частиною культури, а значна частина творів мистецтв, художніх цінностей, література твориться нею або є її носіями, то їх знищення виходить за рамки вандалізму і дикунства і є складовою лінгвоциду.

Крім безпосереднього знищення національних культурних надбань окупанти максимально обмежують функціонування української мови у сфері культури. Це виражається у зміні мови проведення масових культурно-розважальних та інших заходів; зміні або створенні нових музейних експозицій; популяризації та нав'язуванні російських та радянських музичних творів; демонстрації фільмів російською мовою; демонтажі українських меморіалів та встановленні символів радянської епохи, сучасної культури країни-агресора; вилученні української літератури, наповненні бібліотек російськомовними та пропагандистськими виданнями тощо.

Як зазначають мовознавці Василь Іванишин та Ярослав Радевич-Винницький: "Лінгвоцид спрямовується в першу чергу проти писемної форми

---

<sup>180</sup> Мапа культурних втрат. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/>.

мовлення"<sup>181</sup>. Підтвердженням цих слів є масштабна боротьба російських військ з українськими книгами. Задokumentовано знищення книг з архіву Героя України В'ячеслава Чорновола в м. Буча (Київська обл.)<sup>182</sup>; вилучення українськомовної літератури зі шкільної бібліотеки в м. Верхньоторецьке (Донецька обл.)<sup>183</sup>; викрадення українськомовних книг з міських бібліотек в містах Щастя (Донецька обл.)<sup>184</sup> та Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>185</sup>; вилучення з бібліотек тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей історичної та художньої літератури та її подальше знищення.

За інформацією Харківської обласної військової адміністрації, під час тимчасової окупації були повністю знищені бібліотечні фонди бібліотек-філій, що розміщувалися в будинках культури с. Новий Бурлук та с. Борщова, а також у Палаці молоді та підлітків "Залізничник" у місті Ізюм. Миколаївська обласна військова адміністрація проінформувала про те, що в бібліотеках-філіях та пунктах видачі книг у селах Новокиївка, Центральне та Вавилове знищено значну частину українськомовної літератури, зокрема тієї, що стосувалася символіки України та початку війни у 2014 року. Про подібні факти знищення і "зачистки" книжкових фондів бібліотек від української літератури, яку окупанти вважають "нацистською", зазначає і Запорізька обласна військова адміністрація.

Головне управління розвідки МО України зауважує: "Найбільшу зацікавленість поліцаїв викликають книжки про історію українських Майданів, АТО/ООС, українського визвольного руху. До "екстремістської" літератури відносять шкільні підручники з історії України, наукову та популярну історичну літературу. Окупанти мають цілий перелік заборонених до згадування імен. Серед них: Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич, Чорновіл. У містах Кременна, Рубіжне (Луганська область), Городня (Чернігівська область) відомі випадки вилучення книжки "Справа Василя Стуса" Вахтанга Кіпіані"<sup>186</sup>.

Українську книгу окупанти заміщують російською класикою, історичними виданнями, дитячими книжками та іншою агітаційно-пропагандистською літературою, що має на меті дискредитувати Україну як державу та нав'язати проросійський наратив. Зокрема, російським урядом

<sup>181</sup> Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 1994. – 218 с. - С. 21.

<sup>182</sup> [https://www.facebook.com/permalink.php?story\\_fbid=5306312356079911&id=100001035967800](https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=5306312356079911&id=100001035967800).

<sup>183</sup> [https://twitter.com/M\\_Simonyan/status/1507804037235806215?t=6kfVbTg6H2fkuHBgdNXgUw&s=19&fbclid=IwAR2o3CM0itV0OQJYvU56rk7O16U6OYSvrB3OmW\\_5Kpj7vvUbTnqqafDLYac](https://twitter.com/M_Simonyan/status/1507804037235806215?t=6kfVbTg6H2fkuHBgdNXgUw&s=19&fbclid=IwAR2o3CM0itV0OQJYvU56rk7O16U6OYSvrB3OmW_5Kpj7vvUbTnqqafDLYac).

<sup>184</sup> Як окупанти "господарюють" на тимчасово окупованих територіях України (ВІДЕО). URL: <https://itvimg.com/news/yak-okupanti-hospodaryuyut-na-timchasovo-okupovanikh-teritoriyakh-ukraini-video-72603>.

<sup>185</sup> <https://t.me/melitopoladmin/576>; <https://t.me/melitopoladmin/577>; <https://t.me/melitopoladmin/579>.

<sup>186</sup> Повідомлення Головного управління розвідки МО України. URL: <https://gur.gov.ua/content/okupatsiini-viiskavyluchaiut-ta-znyshchuiut-ukrainsku-literaturu-ta-pidruchnyky-istorii.html>.

передавалися книги в бібліотеки м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>187</sup>. Представники окупаційної адміністрації анонсували доставку більш ніж 100 тис. російськомовних книг для Херсонської, Запорізької, Харківської, Донецької і Луганської областей в межах спільної акції міністерства просвіти російської федерації та пропрезидентської політичної сили<sup>188</sup>. 200 книг було передано до центральної бібліотеки м. Генічеськ (Херсонська обл.)<sup>189</sup>, а Херсонській обласній бібліотеці були передані книги історичного спрямування<sup>190</sup>.

Проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів на окупованих територіях здійснюється недержавною мовою, і це стосується як дитячих концертів, так і проведення урочистостей з нагоди знакових подій та дат для країни-агресора. Так, російською мовою проводилися дитячі свята та публічні заходи для школярів у м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>191</sup>, м. Херсон<sup>192</sup>. Сповідуючи "культ перемоги", окупанти з особливим розмахом проводили концерти та акції "безсмертний полк" з нагоди Дня перемоги з російськомовним конферансом, радянською символікою, плакатами, відповідним музичним супроводом в містах Нова Каховка (Херсонська обл.)<sup>193</sup>, Херсон<sup>194</sup>, Скадовськ (Херсонська обл.)<sup>195</sup>, Бердянськ (Запорізька обл.)<sup>196</sup>, Маріуполь (Донецька обл.)<sup>197</sup> та Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>198</sup>. Мітинги та ведення програм естрадних вистав до "Дня Росії" теж відбувалися російською мовою у Новій Каховці (Херсонська обл.)<sup>199</sup>, Херсоні<sup>200</sup>, Бердянську (Запорізька обл.)<sup>201</sup>. Музичний репертуар, що супроводжує ці і подібні заходи, складається з радянських військових пісень або російської популярної музики<sup>202</sup>.

Витіснення української мови продовжується і в музейній справі, а також під час проведення мистецьких, літературних та інших виставок, що тематично присвячені переважно або часам російської імперії або "великій вітчизняній війні". Зауважимо, що цільовою аудиторією таких заходів є переважно діти

<sup>187</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1015>.

<sup>188</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2411](https://t.me/VGA_Kherson/2411).

<sup>189</sup> [https://t.me/VGA\\_Genichesk/541](https://t.me/VGA_Genichesk/541).

<sup>190</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3330](https://t.me/VGA_Kherson/3330).

<sup>191</sup> <https://t.me/melitopoladmin/188>; <https://t.me/melitopoladmin/3096>; <https://t.me/melitopoladmin/3234?single>; <https://t.me/melitopoladmin/2964?single>; <https://t.me/melitopoladmin/2922?single>; <https://t.me/melitopoladmin/574>.

<sup>192</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2606](https://t.me/VGA_Kherson/2606); [https://t.me/VGA\\_Kherson/2573](https://t.me/VGA_Kherson/2573).

<sup>193</sup> <https://t.me/HersonVestnik/3114>.

<sup>194</sup> <https://t.me/HersonVestnik/3219>; <https://t.me/HersonVestnik/3223>.

<sup>195</sup> <https://t.me/HersonVestnik/3227>.

<sup>196</sup> [https://t.me/brd\\_zavtra/494](https://t.me/brd_zavtra/494); [https://t.me/brd\\_zavtra/501](https://t.me/brd_zavtra/501).

<sup>197</sup> [https://t.me/rovenki\\_ru/565](https://t.me/rovenki_ru/565).

<sup>198</sup> <https://t.me/melitopoladmin/542>.

<sup>199</sup> [https://t.me/herson\\_respublika/660](https://t.me/herson_respublika/660).

<sup>200</sup> <https://t.me/HersonVestnik/5060>.

<sup>201</sup> [https://t.me/brd\\_zavtra/602](https://t.me/brd_zavtra/602).

<sup>202</sup> <https://t.me/HersonVestnik/3083> (м.Херсон); <https://t.me/melitopoladmin/1107>; <https://t.me/melitopoladmin/1111>.

шкільного віку, а їх метою – ідеологічне "перевиховання" української молоді, перетворення її на росіян.

Інформація про експонати, для загального ознайомлення та екскурсійне обслуговування виконувалися російською мовою в Краєзнавчому музеї<sup>203</sup>, Центральній бібліотеці<sup>204</sup> та інших закладах культури<sup>205</sup> Мелітополя (Запорізька обл.). Так само російською мовою подавалися значна частина т.зв. "виставок" є розкладеними на столі або підвіконні проросійськими книгами ("Святая Русь Владимиром крещена"<sup>206</sup>, "Возраст осени прекрасной"<sup>207</sup>, виставка дитячої літератури<sup>208</sup> м. Мелітополя; Новотроїцький р-н. (Херсонська обл.)<sup>209</sup>, що присвячені звеличенню Росії, радянського минулого (сміт. Козача Лопань (Харківська обл.)<sup>210</sup>; м.Херсон<sup>211,212</sup>) і створенню культу "героїв" даної епохи, зокрема Сталіна (виставка "Слеза пам'яті" в Мелітополі (Запорізька обл.)<sup>213</sup>.

Ще одним потужним ідеологічним інструментом війни проти мови є кіно. Вилучення української мови з культурного простору та формування проросійського нарративу на окупованих територіях відбувалося з допомогою демонстрації російською мовою фільмів, які є продуктом радянського кінематографа або сучасної російської кіноіндустрії. Зокрема, в м. Мелітополь (Запорізька обл.) відбувся показ фільму "Брат-2"<sup>214</sup>, де використовується карикатурний образ "української мафії" та цитата "Ви мені, гади, ще за Севастополь відповісте!"<sup>215</sup>, а також інших кінострічок, що мають нагадати "як діди воювали", викликати ностальгію за "прекрасним минулим" та зобразити "російську велич"<sup>216</sup>.

Боротьбу з мовою та українською історією ілюстрували демонтажі українських меморіальних дошок, пам'ятних знаків та національних символів (м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>217</sup>; м. Маріуполь (Донецька обл.)<sup>218</sup>; смт. Шевченкове (Харківська обл.)<sup>219</sup>; с.Троїцьке (Луганська обл.)<sup>220</sup>; м. Херсон<sup>221</sup>).

<sup>203</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1274> ; <https://t.me/melitopoladmin/3132>.

<sup>204</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1538>; <https://t.me/melitopoladmin/3214> ; <https://t.me/melitopoladmin/3262>.

<sup>205</sup> <https://t.me/melitopoladmin/3007?single>.

<sup>206</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1538>.

<sup>207</sup> <https://t.me/melitopoladmin/2830?single>.

<sup>208</sup> <https://t.me/melitopoladmin/3342?single>.

<sup>209</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/4431?single](https://t.me/VGA_Kherson/4431?single).

<sup>210</sup> [https://t.me/journalist\\_lnr/2023](https://t.me/journalist_lnr/2023).

<sup>211</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3260](https://t.me/VGA_Kherson/3260); [https://t.me/VGA\\_Kherson/3394](https://t.me/VGA_Kherson/3394).

<sup>212</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3394](https://t.me/VGA_Kherson/3394).

<sup>213</sup> <https://t.me/melitopoladmin/2991>.

<sup>214</sup> [https://twitter.com/MirovichMedia/status/1555581813078298625?t=uoZFkOl\\_psbwwFgPiJrjTQ&s=19](https://twitter.com/MirovichMedia/status/1555581813078298625?t=uoZFkOl_psbwwFgPiJrjTQ&s=19).

<sup>215</sup> Російське кіно: Чому "Брат" нам не брат. URL:

<https://uain.press/articles/rosijske-kino-chomu-brat-nam-ne-brat-1639906>.

<sup>216</sup> <https://t.me/melitopoladmin/428>; <https://t.me/melitopoladmin/443>; <https://t.me/melitopoladmin/451>.

<sup>217</sup> [https://t.me/v\\_and\\_z/327](https://t.me/v_and_z/327) (Мелітополь).

<sup>218</sup> МКІП засуджує знищення російськими окупантами пам'ятника Жертвам Голодомору в тимчасово окупованому Маріуполі. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7939.html>.

<sup>219</sup> В окупованому Шевченковому місцевий колаборант із спільниками демонтував пам'ятникам воїнам АТО. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/843098.html>.

<sup>220</sup> Окупанти знищили пам'ятник Герою України Тарасу Матвію у Троїцькому. URL:

Їх замінюють на меморіали, присвячені радянській епосі і її "героям", а також на пам'ятні символи сучасним "подвигам" країни-агресора з відповідним пошануванням причетних до неї осіб, у т.ч. українських колаборантів (с. Новолуганськ, Донецька обл.)<sup>222</sup>. Описова частина пам'ятних скульптур та знаків, що покликані увічнити російський режим і спотворити правду, виконується недержавною мовою. "Російське бачення" війни подає встановлена меморіальна дошка в смт. Козача Лопань (Харківська обл.)<sup>223</sup>. Героїзують радянських військових діячів встановлені пам'ятники, пам'ятні дошки та постаменти співробітникам НКВД Павлу Судоплатову<sup>224</sup> та Григорію Бояринову<sup>225</sup>; поплічнику Сталіна Сергію Кірову в м. Мелітополі (Запорізька обл.)<sup>226</sup>. Пам'ятники Леніну встановили (у деяких випадках були повернуті старі демонтовані скульптури радянського діяча) у таких окупованих населених пунктах: м. Генічеськ (Херсонська обл.)<sup>227</sup>, м. Нова Каховка (Херсонська обл.)<sup>228</sup>, с. Білокуракине (Луганська обл.)<sup>229</sup>, м. Кременна (Луганська обл.)<sup>230</sup> тощо.

Вшанування тиранів і невизнання помилок минулого є, по суті, "запереченням геноциду минулого", що, відповідно до виокремлених професором Єльського університету Тімоті Снайдером характеристик, є однією з ознак геноцидної політики.

Знищення окупантами матеріальної та нематеріальної культурної спадщини українського народу, успадкованої нами від попередніх поколінь, та заміщення її чужими зразками безпосередньо призводять до вилучення української мови із суспільного простору та вжитку. Їй на заміну разом з російським "культурним продуктом" приходять російська мова, яка замість української стає мовою літературних, музичних та монументальних творів, проведення масових заходів та екскурсій, демонстрації музейних експозицій та

---

<https://zahid.espresso.tv/okupanti-znishchili-pamyatnik-geroyu-ukraini-tarasu-matviiyu-u-troitskomu>.

<sup>221</sup> [https://t.me/journalist\\_lnr/2270](https://t.me/journalist_lnr/2270).

<sup>222</sup> В окупованому селищі неподалік Бахмута відкрили пам'ятну дошку загиблого бойовику Стремозову (ФОТО). URL: <https://freeradio.com.ua/v-okupovanomu-selyshchi-nepodalik-bakhmuta-vidkryly-pam-iatnu-doshku-zahyblomu-boiovyku-stremousovu-foto/>.

<sup>223</sup> [https://t.me/journalist\\_lnr/2239](https://t.me/journalist_lnr/2239).

<sup>224</sup> <https://t.me/melitopoladmin/910> (Мелітополь); <https://t.me/melitopoladmin/1232>.

<sup>225</sup> У Мелітополі окупанти відкрили погруддя полковника КГБ Григорія Бояринова. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/11/21/162063/>.

<sup>226</sup> У центрі Мелітополя росіяни встановлюють пам'ятник Кірову. URL: [https://lb.ua/society/2022/07/06/522380\\_tsentri\\_melitopolya\\_rosiyani.html](https://lb.ua/society/2022/07/06/522380_tsentri_melitopolya_rosiyani.html).

<sup>227</sup> В окупованому Генічеську росіяни встановлюють пам'ятник Леніну. URL: [https://24tv.ua/okupovanomu-genichesku-rosiyani-vstanovlyuyut-pamyatnik-leninu\\_n1956534](https://24tv.ua/okupovanomu-genichesku-rosiyani-vstanovlyuyut-pamyatnik-leninu_n1956534).

<sup>228</sup> У Новій Каховці окупанти встановили пам'ятник Леніну. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/30/7343125/>.

<sup>229</sup> Історикія: Встановлення окупантами пам'ятника Леніну на Луганщині — це символічний жест. URL: <https://suspilne.media/311614-istorikina-vstanovlenna-okupantami-pamatnika-leninu-na-lugansini-ce-simvolichnij-zest/>.

<sup>230</sup> Без електрики й газу, проте із Леніном. Як окупанти повертають «щасливе» життя на Луганщину. URL: <https://svatove.city/articles/249902/bez-elektriki-j-gazu-prote-iz-leninim-yak-okupanti-povertayut-schaslive-zhittya-na-luganschinu>.

фільмів. Наслідком такого "захоплення" культурного простору є тотальне витіснення української мови з цієї сфери.

### *Медійна сфера*

Однією з особливостей військової агресії проти України є її інформаційна складова. Росія намагається вплинути на населення нашої країни шляхом поширення дезінформації та фейків, що мають на меті підірвати морально-психологічний стан, послабити певні переконання та традиції, дискредитувати владу, завоювати довіру і "перетягнути на свій бік". Ефективність такого впливу в разі підвищується за умов відсутності альтернативних джерел інформації. Тому країна-агресор блокує українські медіа і створює російськомовне "інформаційне гетто", що вилучає українськомовний інформаційний продукт та позбавляє громадян України прав на отримання інформації українською мовою.

За інформацією, отриманою від Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, на кінець 2022 року тимчасово припинили мовлення 234 телерадіоорганізації та провайдери програмної послуги. З них: 100 телеканалів (6 загальнонаціональних; 17 регіональних; 58 місцевих; 19 ТРО, які мають ліцензії на супутникове мовлення); 83 радіостанції (8 загальнонаціональних; 20 регіональних; 55 місцевих); 51 провайдер, що втратили можливість надавати послуги<sup>231</sup>.

Крім того, як повідомив голова Держспецзв'язку Юрій Шиголь під час засідання Повноважної конференції Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), "Російська Федерація перетворила на зброю навіть зв'язок". За його словами, пошкодженими або захопленими є понад 4 000 базових станцій операторів зв'язку, десятки тисяч кілометрів пошкоджених або захоплених волоконно-оптичних ліній зв'язку.<sup>232</sup>

Як зазначає Інститут масової інформації, серед злочинів, скоєних на окупованих територіях після повномасштабного вторгнення: "обстріли, погрози, переслідування журналістів, обстріли й захоплення телевеж, хакерські атаки на сайти українських медіа, обстріли офісів медіа, вимкнення українського мовлення, блокування доступу до сайтів українських медіа в рф та окупованому Криму тощо. Щонайменше 106 регіональних медіа змушені були припинити роботу через погрози з боку російських окупантів, захоплення

---

<sup>231</sup> Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2022 рік. URL: <https://www.nrada.gov.ua/reports/>.

<sup>232</sup> Юрій Шиголь: російська федерація перетворила на зброю навіть зв'язок. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/yurii-shigol-rosiiska-federaciya-peretvorila-na-zbroyu-navit-zv-yazok>.

редакцій, неможливість працювати в умовах тимчасової окупації та друкувати газети тощо"<sup>233</sup>.

Аналізуючи дії мовників на захоплених територіях, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення повідомляла як про масові звільнення і відмову співпрацювати з окупантами, так і про колаборацію. Зокрема, мелітопольський телеканал "МТВ", херсонський ПП "ТРК ВТВ Плюс" та інтернет-провайдер "SmartNET" (м. Каховка, Херсонська обл.) почали співпрацювати з представниками країни-агресора та зрадниками. ПП "ТРК ВТВ Плюс" у квітні 2022 року почав транслювати передачі, до участі в яких було запрошено призначеного окупантами псевдоочільника Херсонської області Володимира Сальдо, якому Офіс Генерального прокурора повідомив про підозру в державній зраді. "МТВ Плюс" увімкнув ретрансляцію програми держави-агресора. За даними з відкритих джерел, інтернет-провайдер "SmartNET" почав надавати доступ до заблокованих ворожих сайтів і телеканалів<sup>234</sup>.

Метою знищення і захоплення медійної інфраструктури є інформаційна та мовна "сепарація" громадян, що є складовою політики асиміляції та денаціоналізації. З одного боку, залучення громадян до безальтернативного інформаційного простору сприяє поширенню (засвоєнню) відповідного проросійського нарративу та перетворенню захопленого населення на "своїх прибічників". З іншого боку, така інтеграція у виключно російськомовний медійний простір з часом неодмінно призводить до витіснення української мови з комунікаційного поля у повсякденному житті, де нею перестають спілкуватися навіть ті носії, що вважають її рідною. Приклад того, як російськомовне телебачення стає ледь не головним інструментом русифікації, демонструє Україна на своєму досвіді<sup>235</sup>.

Витіснення українських мовників з окупованих територій супроводжується впровадженням трансляції російського телебачення. Вже на початку березня 2022 року у засобах масової інформації, з посиланням на російські джерела, почали поширювати інформацію щодо переналаштування комунікаційної інфраструктури в Херсонській області для трансляції російських телеканалів на регіон<sup>236</sup>.

---

<sup>233</sup> 243 злочини проти журналістів та медіа скоїла росія в Україні за два місяці війни. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/243-zlochynu-proty-zhurnalistiv-ta-media-skoyila-rosiya-v-ukrayini-za-dva-misyatsi-vijny-i45175>.

<sup>234</sup> Національна рада попереджає медійників, що будь-які спроби колабораціонізму з окупантами є зрадою України. URL: <https://www.nrada.gov.ua/natsionalna-rada-poperedzhaye-medijnykiv-shho-bud-yaki-sproby-kolaboratsionizmu-z-okupantamy-ye-zradoyu-ukrayiny/>.

<sup>235</sup> Моніторинг: Українська мова завойовує ефір. Найбільш русифіковані – інтернет, преса та сфера послуг (Інфографіка). URL: [https://texty.org.ua/articles/89186/Monitoring\\_Ukrajinska\\_mova\\_zavojovuje\\_jefir\\_Najbilsh\\_rusyfikovani-89186/](https://texty.org.ua/articles/89186/Monitoring_Ukrajinska_mova_zavojovuje_jefir_Najbilsh_rusyfikovani-89186/).

<sup>236</sup> Росія заявляє, що почала трансляцію російських телеканалів по окупованій Херсонщині. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kherson-translyatsiya-roskanaly/31907919.html>.



Повідомлення про початок мовлення російських телеканалів (у т.ч. каналів самопроголошених республік) поширювалося в сепаратистських Телеграм-каналах, які сповіщали про так зване "довгоочікуване падіння завіси цензури та української пропаганди" у м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>237</sup>, м. Каховка та м. Таврійськ (Херсонська обл.)<sup>238</sup>, м. Бердянськ (Запорізька обл.)<sup>239</sup>, м. Нова Каховка (Херсонська обл.)<sup>240</sup>, м. Херсон<sup>241</sup>, м. Дніпрорудне (Запорізька обл.)<sup>242</sup>, м. Енергодар (Запорізька обл.)<sup>243</sup>, м. Маріуполь (Донецька обл.)<sup>244</sup>. Також, за інформацією Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, після захоплення багатоканального телебачення російські канали почали трансляції у м. Більмак та м. Дніпрорудне (Запорізька обл.), м. Старобільськ, м. Сватове, с. Зоринівка, с. Широке, смт. Біловодськ (Луганська обл.)<sup>245</sup>. Ворожі Телеграм-канали та російські ЗМІ також повідомляли про "створення" окупаційними адміністраціям власних телеканалів – т.зв. ТРК "Таврия" (м. Херсон)<sup>246</sup> і телекомпанії "ЗаТВ" (Запорізька обл.)<sup>247</sup>.

Для витіснення української мови та поширення російської пропаганди, перегляд російського інформаційного контенту робиться максимально доступним. Мовлення поширюється безкоштовно, у разі необхідності населення забезпечується відповідними технічними засобами для передачі ефірного сигналу (T2-тюнер). Зокрема, в Телеграм-каналі окупаційної адміністрації Херсонської області повідомляли про передачу 22 тисяч відповідних технічних засобів, що мають "забезпечити потребу місцевого населення в російськомовній інформації"<sup>248</sup>.

Вилучення українського контенту відбувається не лише з телефіру, а й з радіомовлення. Інфраструктура радіомовлення в умовах активних бойових дій є, порівняно з іншими телекомунікаціями, найменш вразливою до пошкоджень. Відновлення мовлення іноді потребує лише "декількох мідних дротів та паяльника"<sup>249</sup>. Це було використано окупаційними військами на захоплених територіях для забезпечення безперервного поширення дезінформації. За даними Інституту масової інформації, отриманими у відповідь на

<sup>237</sup> <https://t.me/NowMelitopol/211>; <https://t.me/NowMelitopol/818>.

<sup>238</sup> <https://t.me/nkPravda/257>.

<sup>239</sup> [https://t.me/brd\\_zavtra/347](https://t.me/brd_zavtra/347); [https://t.me/brd\\_zavtra/348](https://t.me/brd_zavtra/348); [https://t.me/yug\\_plazdarm/3568](https://t.me/yug_plazdarm/3568).

<sup>240</sup> <https://t.me/HersonVestnik/342>.

<sup>241</sup> [https://t.me/respublika\\_herson/35?single](https://t.me/respublika_herson/35?single); <https://t.me/HersonVestnik/2398?single>; <https://t.me/HersonVestnik/5517>.

<sup>242</sup> <https://t.me/NowMelitopol/831>.

<sup>243</sup> <https://t.me/energadartoday/206>.

<sup>244</sup> <https://twitter.com/GazetaRu/status/1552692621876891648?t=D9fb9S1IC1XkXixEbSbjUA&s=07&fbclid=IwAR19iYANMyyfIBsiHr-ESHj8ULdG4jSWeYHHqVsOfGCgoKmxmwfO4tnyFms>; [https://t.me/mariupol\\_z/1148](https://t.me/mariupol_z/1148).

<sup>245</sup> Окупанти захопили радіочастоти та канали у чотирьох регіонах України (оновлено). URL: <https://imi.org.ua/news/okupanty-zahopyly-visim-radiochastot-ta-telekanaliv-u-chotyroh-regionah-ukrayiny-i46238>.

<sup>246</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2932](https://t.me/VGA_Kherson/2932).

<sup>247</sup> [https://t.me/ZaTV\\_Media/445](https://t.me/ZaTV_Media/445).

<sup>248</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2841?single](https://t.me/VGA_Kherson/2841?single).

<sup>249</sup> За рік війни окупанти знищили або захопили в Україні 14 радіотелевізійних об'єктів. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100894>.

інформаційний запит до Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, окупанти захопили низку радіочастот у декількох регіонах України. У місті Бердянськ (Запорізька обл.) окупаційні війська захопили приміщення та частоту 106,0 МГц, де раніше вела мовлення радіостанція "Азовська хвиля" (ТОВ "ТРК "Азовська хвиля"), і розпочали мовлення радіостанції з позивним "Свободный Бердянск". У Куп'янському районі (Харківська обл.) на частотах 91,0 – 92,0 МГц держава-агресор здійснює своє мовлення під позивним "Радио жизнь", а у місті Вовчанськ та в Чугуївському районі (Харківська обл.) на частотах 90,0 – 91,0 МГц – під позивним "Харьков Z". У Херсоні окупаційні війська захопили частоту "Армії FM – військового радіо" (Центральна телерадіостудія МОУ) 99,0 МГц і ведуть мовлення під позивним "Радио России"<sup>250</sup>. Про початок трансляції "Радио России" повідомляв і пропагандистський канал м. Енергодар (Запорізька обл.), який, ймовірно, спираючись на "методички" Кремля, прослуховування передачі про планету Марс пов'язав з "впевненістю у завтрашньому дні" і "чітким уявленням про світ, який збирається будувати", на думку пропагандистів, місцеве населення<sup>251</sup>.

Крім того, Телеграм-канали поширювали відеосюжет та повідомлення про запуск мовлення не лише на Харківський та Запорізький регіони, а й на Миколаївську область<sup>252</sup>; про підготовку виходу в ефір "першої радіостанції російської Херсонщини"<sup>253</sup>; про технічну підтримку спеціалістів "Русской Медиагруппы", які допомагали налагодити мовлення<sup>254</sup>.

Такий традиційний засіб інформування громадян, як друковані ЗМІ, теж підлягав вилученню і заміщенню на російськомовні пропагандистські газети. У Каховському районі (Херсонська обл.) недержавною мовою почав здійснюватися випуск окупаційної газети "Наша Каховка"<sup>255</sup>. З певною періодичністю<sup>256</sup> газета поширювалася в низці населених пунктів безоплатно. У Запоріжжі окупанти почали видавати газету "Запорожский вестник"<sup>257</sup>. У м. Генічеськ (Херсонська обл.) здійснювався випуск періодичного видання "Генические ВЕСТИ", де в одному з випусків серед інформації про відкриття дитячих майданчиків, ремонт інфраструктури і подарунків для громади від суб'єктів російської федерації поданий т.зв. екскурс в історію: "почему

---

<sup>250</sup> Окупанти захопили радіочастоти та канали у чотирьох регіонах України (оновлено). URL: <https://imi.org.ua/news/okupanty-zahopyly-visim-radiochastot-ta-telekanaliv-u-chotyroh-regionah-ukrayiny-i46238>.

<sup>251</sup> <https://t.me/zaporozhie24/345>.

<sup>252</sup> <https://t.me/HersonVestnik/5578>.

<sup>253</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2401](https://t.me/VGA_Kherson/2401).

<sup>254</sup> На частоте 106.7 FM уже можно услышать самые актуальные новости региона. URL:

<https://skadovsk.khgov.ru/press-center-news/u-russkogo-radio-poyavilas-svoya-radiovolna-v-hersone/>

<sup>255</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2788](https://t.me/VGA_Kherson/2788).

<sup>256</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3311](https://t.me/VGA_Kherson/3311).

<sup>257</sup> <https://www.youtube.com/watch?v=vVQE4NHRLyU>.

Херсонщина – ісконно русская земля"<sup>258</sup>. Газета "Точка отсчета", що поширювалася в м. Херсон, серед іншого, наводила результати псевдореферендуму про возз'єднання з росією, а також статті "Херсон – русский город" і "Навеки с Россией"<sup>259</sup>. Також херсонцям відкривали "вікно в реальний світ" і забезпечували "правдивою інформацією" з допомогою поширення в місті 5000 газет "Комсомольская правда"<sup>260</sup>. В окупованому Пологівському районі (Запорізька обл.) з 29 серпня 2022 року почали випускати профінансовану росією газету "Новое время". Перші випуски поширювалися безкоштовно і розповідали про "братську руку допомоги" і про те, що "запорожці вибирають бути з Росією"<sup>261</sup>.

Зафіксовано також низку випадків захоплення редакцій і фальшування місцевих газет. Так, у м. Снігурівка (Миколаївська обл.) загарбники поширювали клон відомої в регіоні газети "Рідне Прибужжя". Фейкове видання повторювало стилістику, шрифти та назву газети, яку було перекладено російською мовою, – "Родное Прибужье". Метою такого фальшування видання, яке користується довірою місцевого населення, було просування псевдореферендуму щодо приєднання Снігурівки разом із Херсонською областю до складу росії<sup>262</sup>. У м. Скадовськ (Херсонська обл.) окупанти захопили місцеву редакцію газети "Чорноморець" і почали видавати російськомовну пропаганду<sup>263</sup>.

Окупанти вкрали бренд видання "Надднепрянская правда", яке видавалося на Херсонщині з 1918 року. Тираж у 10 тисяч екземплярів роздавався безкоштовно у крамницях, аптеках та на АЗС<sup>264</sup>. У м. Мелітополь російські військові друкували агітаційні матеріали та пропаганду під виглядом місцевої газети "Мелітопольские ведомости" (медіахолдинг "МВ"), яку роздавали безплатно в місті<sup>265</sup>. У м. Маріуполь (Донецька обл.) окупанти

<sup>258</sup> [https://t.me/VGA\\_Genichesk/622](https://t.me/VGA_Genichesk/622).

<sup>259</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3788](https://t.me/VGA_Kherson/3788).

<sup>260</sup> [https://t.me/journalist\\_lnr/2066](https://t.me/journalist_lnr/2066).

<sup>261</sup> У Запорізькій області окупанти почали випускати газету "Новое время". URL:

<https://detector.media/infospace/article/202321/2022-08-29-u-zaporizkiy-oblasti-okupanty-pochaly-vypuskaty-gazetu-novoe-vremya/>

<sup>262</sup> Окупанти створили клон місцевої газети, щоб агітувати за "референдум" на Миколаївщині. URL:

<https://detector.media/production/article/206132/2022-12-19-okupanty-stvoryly-klon-mistsevoi-gazety-shchob-agituvaty-za-referendum-na-mykolaivshchyni/>.

<sup>263</sup> У Скадовську російські окупанти захопили редакцію газети "Чорноморець" і запустили пропагандистське видання. URL: <https://zmina.info/news/u-skadovsku-rosijski-okupanty-zahopyly-redakcziyu-gazety-chornomorecz-i-zapustyly-propagandystske-vidannya/>.

<sup>264</sup> Окупанти вкрали ще один бренд газети для своєї пропаганди — цього разу в Херсоні. URL:

<https://chytomo.com/okupanty-vkraly-shche-odyn-brend-hazety-dlia-svoiei-propahandy-tsoho-razu-v-khersoni/>.

<sup>265</sup> У Мелітополі під брендом місцевої газети окупанти друкують агітки. URL: <https://chytomo.com/u-melitopoli-pid-brendom-mistsevoi-hazety-okupanty-drukuiut-ahitky/>.

використовували назву та логотип газети "Приазовский рабочий" для поширення пропаганди<sup>266</sup>.

Додамо, що в умовах відсутності доступу громадян до традиційних джерел інформації (телебачення, газети, радіо) через руйнування інфраструктури внаслідок активних бойових дій окупанти знаходять інші способи поширення дезінформації та "зомбування" населення. Зокрема, вулицями м. Маріуполь (Донецька обл.) курсував автомобіль із вбудованим телевізором, де відбувалася трансляція пропагандистських сюжетів про "покращення життя" у зруйнованому місті<sup>267</sup>.

Витіснення української мови здійснюється не лише у "класичних" ЗМІ. Російські окупанти блокують український зв'язок та інтернет, що створює тотальний мовний та інформаційний вакуум на окупованих територіях з подальшим його заповненням своїм контентом. Голова Держспецзв'язку Юрій Щиголь зазначає: "Росія краде українські частоти та використовує їх для трансляції своєї пропаганди. Росія використовує відібране в українських компаній обладнання для надання інтернет-послуг російських провайдерів теле- та радіосигналу, застосовуючи при цьому український радіочастотний ресурс. Російська федерація вже зараз використовує частину свого номерного ресурсу для мереж на Півдні та Сході України"<sup>268</sup>.

Зокрема, це доводить і дослідження The New York Times про захоплення росією українського інтернету, згідно з яким на окупованих територіях з 1 червня 2022 року російські окупанти від'єднали м. Херсон від української мережі інтернет і перенаправили трафік через мережу, що знаходиться в окупованій Автономній Республіці Крим та Москві<sup>269</sup>.

Отримавши контроль над інтернет-системами та мобільним зв'язком, країна-агресор блокує доступ до українських сайтів та міжнародних соціальних мереж, створюючи таким чином певне російське та російськомовне "цифрове гетто"<sup>270</sup>.

Таким чином, у медійній сфері лінгвоцид відбувається через припинення трансляції загальнонаціонального та регіонального українського ефірного телебачення та радіомовлення, вилучення українських друкованих ЗМІ,

---

<sup>266</sup> Окупанти вкрали бренд газети з Маріуполя для поширення пропаганди. URL: <https://chytomo.com/okupanty-vkraly-brend-hazety-z-mariupolia-dlia-poshyrennia-propahandy/>.

<sup>267</sup> Вулицями Маріуполя їздить автомобіль із телевізором МЧС рф, який транслює пропаганду – відео. URL: <https://www.5.ua/regiony/vulytsiamy-mariupolia-izdyt-avtomobil-iz-televizorom-mchs-rf-iakiy-transliuie-propahandu-video-278067.html>.

<sup>268</sup> Юрій Щиголь: російська федерація перетворила на зброю навіть зв'язок. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/yurii-shigol-rosiiska-federaciya-peretvorila-na-zbroyu-navit-zv-yazok>.

<sup>269</sup> How Russia Took Over Ukraine's Internet in Occupied Territories. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/08/09/technology/ukraine-internet-russia-censorship.html?fbclid=IwAR3X5hLRrVnsROrLN-tf4TTjB5NZNeUOCvrGyyzfCeaMiphFlsSXyOY5DA0>.

<sup>270</sup> "Життя через VPN". Як Росія "відрізає" від України окуповану частину півдня, блокуючи зв'язок. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-okupatsiya-pivden-mobilnyy-zv-yazok-internet/31984153.html>.

блокування українського зв'язку та інтернету, а також інших дій, що спрямовані на витіснення українськомовного контенту з інформаційного простору та обмеження прав громадян України на отримання інформації державною мовою. Це відбувається як шляхом цілеспрямованого пошкодження з боку окупантів відповідного обладнання, так і через заборону діяльності вітчизняних мовників, захоплення українських медіа та зміну їх програмної та ідеологічної концепції. Натомість створюється безальтернативний інформпростір, який заповнюється російськими медіа та пропагандою, з повним видаленням української мови як такої.

### ***Публічний простір***

Публічний простір, як все те, що нас оточує за межами приватного життя, формується під впливом політичних, історичних, соціально-культурних, релігійних, економічних чинників тощо і має потужне символічне значення. Він розповідає про минуле, фіксує події, факти та ідеї, що допомагає збереженню історичної пам'яті. Закріплює сенси та цінності, які прийняті у суспільстві, та впливає на формування ідентичності. Спрямовує рух суспільства у майбутнє відповідно до культурних особливостей спільноти.

Важливим є те, яким чином організований цей простір, який сенс вкладають в нього, якими елементами він наповнений, яку дають їм назву, а також якою мовою це робиться. Мова як частина публічного простору, якою він позначається і описується, не лише забезпечує орієнтацію в ньому, а й одразу дає нам розуміння, кому належить цей простір, яка національна група його формує.

Зважаючи на це, російські окупаційні війська від самого початку вторгнення почали знищувати і змінювати українськомовний публічний простір громад, що опинилися під їх контролем. Першочергово вилучаються українська символіка і повідомлення, що носять ідеологічний характер. Під гаслами "денацифікації" в м. Мелітополь (Запорізька обл.) відбувся демонтаж банеру з "бандерівським лозунгом" "Слава Україні"<sup>271</sup>, в м. Дніпрорудне (Запорізька обл.) плакату "карателям АТО"<sup>272</sup>, а в м. Херсон "ініціативна група" замальовувала українську символіку і нанесену раніше жовто-блакитну фарбу на вулицях міста<sup>273</sup>.

Змін зазнають українські топоніми, які перекладають російською мовою з відповідною заміною дорожніх знаків на російськомовні. Подекуди ці дії співзвучні актам вандалізму. Так, місто Вовчанськ (Харківська обл.) намагалися перейменувати, переклавши його назву російською і відобразивши

---

<sup>271</sup> [https://t.me/v\\_and\\_z/9](https://t.me/v_and_z/9).

<sup>272</sup> [https://t.me/dniprorudne\\_vga/9](https://t.me/dniprorudne_vga/9).

<sup>273</sup> [https://t.me/herson\\_respublika/754](https://t.me/herson_respublika/754).

відповідні зміни на дорожньому вказівнику з допомогою балончика з фарбою<sup>274</sup>. Місто Бердянськ (Запорізька обл.) "робили російським", прибравши м'який знак з назви, яка розміщена на стелі при в'їзді в місто<sup>275</sup>. Також зросійщений дорожній знак на кордоні Запорізької та Донецької областей. Тепер він має не лише виконану недержавною мовою назву області, а гасло, який має переконати населення, що вони "разом з Росією"<sup>276</sup>. Селищу Нікольське (Донецька обл.) повернули стару назву радянських часів "Володарское" і змінили дорожній знак<sup>277</sup>. У м. Маріуполь (Донецька обл.) окупаційна адміністрація не лише замінила дорожні знаки на російськомовні<sup>278</sup>, а й застосовує в їх оформленні національні кольори країни-агресора. Так, назву міста, яка було виконана у жовто-блакитних кольорах на в'їзді в місто, перефарбовано у триколор, а українську літеру "і" замінено на російську "и"<sup>279</sup>. Зауважимо, що країна-агресор та окупаційна адміністрація в принципі не визнають українські назви населених пунктів, що змінили радянські позначення в процесі перейменування в 2014 році. Вони послуговуються старими російськими найменуваннями на кшталт "Кировоград", "Артемовск", "Володарское" тощо.

Зросійщенню підлягають не лише назви населених пунктів, а й інформація для загального ознайомлення, орієнтаційні написи, вивіски, покажчики та оголошення виконані державною мовою. Таблички та вивіски органів державної влади, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності зриваються з фасадів будівель і замінюються на російськомовні<sup>280</sup>. Назви новоутворених окупаційних установ (у тому числі т.зв. "адміністративних") теж подаються російською мовою. Зокрема, повертаючись до радянських традицій, у м. Маріуполь утворили російську державтоінспекцію ("ГАИ")<sup>281</sup>. Недержавною мовою була подана табличка окупаційної військової комендатури з графіком роботи та вивіска пункту

<sup>274</sup> У Вовчанську на Харківщині окупанти спробували замінити владу і перейменували місто балончиком. URL: [https://24tv.ua/vovchansku-harkivshhini-okupanti-sprobuvali-zaminiti-vladu-pereymenuvali\\_n1915814?fbclid=IwAR0X1YtyNDX7v08dyHJQPqtMBXzn\\_ax9sMs5vXw9jFXRjBogxtJ9PxTqgZ8](https://24tv.ua/vovchansku-harkivshhini-okupanti-sprobuvali-zaminiti-vladu-pereymenuvali_n1915814?fbclid=IwAR0X1YtyNDX7v08dyHJQPqtMBXzn_ax9sMs5vXw9jFXRjBogxtJ9PxTqgZ8).

<sup>275</sup> [https://t.me/brd\\_zavtra/437](https://t.me/brd_zavtra/437).

<sup>276</sup> Сегодня обновили один из главных знаков на въезде в Запорожскую область. URL: <https://zpr-news.ru/society/2022/07/17/9633.html>.

<sup>277</sup> <https://www.facebook.com/nastya.melnichenko/posts/10225715372206057>.

<sup>278</sup> Російські окупанти знищують україномовні дорожні знаки біля Маріуполя. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/5/7344279/>.

<sup>279</sup> Навіть зняли рік заснування: Андрій Бедняков показав, як окупанти "оновили" стелу на в'їзді в Маріуполь. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2022-06-11/daje-snyali-god-osnovaniya-andrey-bednyakov-pokazal-kak-okkupanty-obnovili-stelu-pri-vyezde-v-mariupol/46432>.

<sup>280</sup> Смерть та життя у зруйнованому Маріуполі. Фоторепортаж. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345320/>

<sup>281</sup> Назад у печери: в Маріуполі з'явилося ДАІ та дорожній покажчик російською мовою (фото). URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/514577-v-peshchery-v-mariupole-poyavilos-gai-i-dorozhnyy-ukazatel-na-russkom-yazyke-foto>.

прийому документів на отримання громадянства країни-агресора<sup>282</sup> в м. Херсон<sup>283</sup>. Аналогічний пункт був відкритий і м. Нова Каховка (Херсонська обл.)<sup>284</sup>. У м. Гола Пристань (Херсонська обл.) зафіксовано розміщення банера з написом "Голопристанский РО ГУ МВД Херсонской области, Главное управление Министерства внутренних дел Херсонской области"<sup>285</sup>, а також вивіску з написом "Приёмная Общественного совета"<sup>286</sup>. Крім того, стелу "Навчально-виробничий комплекс Мелітопольського державного університету" русифікували і розмалювали у кольори російського прапора<sup>287</sup>.

Публічне поширення оголошень та повідомлень, що інформують громадян про послуги або товари, відбувається з використанням недержавної мови. Це стосується інформації для загального ознайомлення в магазинах (м. Мелітополь, Запорізька обл.<sup>288</sup>), про вартість послуг в місцях відпочинку і дозвілля (м. Мелітополь, Запорізька обл.<sup>289</sup>), про пошук персоналу (м. Маріуполь, Донецька обл.<sup>290</sup>), щодо надання адміністративних послуг (м. Маріуполь, Донецька обл.<sup>291</sup>; м. Херсон<sup>292</sup>), стосовно режиму роботи установ (м. Мелітополь, Запорізька обл.<sup>293</sup>).

Також є свідчення про безпосередню заборону публічно застосовувати українську мову. Так, мешканка деокупованого селища Борова (Харківської обл.) зазначала, що окупанти вимагали від місцевих жителів послуговуватися російською мовою, мотивуючи це тим, що вони тепер росіяни і мають, відповідно, говорити російською мовою<sup>294</sup>.

Як і в інших сферах суспільного життя, публічний простір заповнюється не лише російською мовою, а й російським наративом та радянською ідеологією. Назви міст та вулиць перейменовуються переважно на честь радянських історичних і культурних діячів, що має закарбувати у просторі велич "російського народу і культури" та клеймувати статус території, як такої, що є захопленою. У м. Мелітополь (Запорізька обл.) "денацифікували" вулицю

<sup>282</sup> [https://t.me/herson\\_respublika/704](https://t.me/herson_respublika/704).

<sup>283</sup> <https://t.me/HersonVestnik/3451>.

<sup>284</sup> [https://t.me/herson\\_respublika/742](https://t.me/herson_respublika/742).

<sup>285</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3030](https://t.me/VGA_Kherson/3030).

<sup>286</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2574](https://t.me/VGA_Kherson/2574).

<sup>287</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1204>.

<sup>288</sup> <https://t.me/melitopoladmin/423>.

<sup>289</sup> <https://t.me/melitopoladmin/445>.

<sup>290</sup> Смерть та життя у зруйнованому Маріуполі. Фоторепортаж. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345320/>.

<sup>291</sup> Смерть та життя у зруйнованому Маріуполі. Фоторепортаж. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345320/>.

<sup>292</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2580](https://t.me/VGA_Kherson/2580).

<sup>293</sup> <https://t.me/melitopoladmin/624>.

<sup>294</sup> У Боровій РОСІЯНИ КАТУВАЛИ героїв АТО: чоловіки їли городину, не виходили на вулицю і МОЛИЛИСЬ // YouTube. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=GuL06t7N\\_Xg](https://www.youtube.com/watch?v=GuL06t7N_Xg). – Назва з екрана. – Дата публікації: 08.10.2022.

ім. Д.Донцова, перейменувавши її на честь працівника НКВД П.Судоплатова<sup>295</sup>. Окупаційна адміністрація Запорізької області повідомляла про намір повернути попередні назви вулицями, алеям та паркам, а також відновити пам'ятники, які були декомунізовані у період з 2014 по 2022 роки<sup>296</sup>. Відповідно до інформації від радника Маріупольського міського голови Петра Андрущенка, серед питань, що винесені на псевдореферендум, були питання й щодо перейменування м. Маріуполь (Донецька обл.) на честь радянського ідеолога кампанії проти діячів культури та науки А.Жданова<sup>297</sup>. У м. Луганськ анонсували перейменування центральної вулиці на честь "героя" Російської Федерації та військового В.Зозуліна<sup>298</sup>.

Вулиці активно заповнюються агітаційно-пропагандистськими символами та повідомленнями недержавною мовою, розміщеним на плакатах, рекламних щитах та банерах. У м. Мелітополі (Запорізька обл.) демонстрували відеосюжет про героїв "великої вітчизняної війни"<sup>299</sup>, розвішували прапори з написом "9 мая, с Днем победы"<sup>300</sup>, встановлювали зовнішній декор з радянським орденом, георгіївською стрічкою та написом "Слава победителям"<sup>301</sup>. Апелюючи до імперського минулого росії, окупанти спонукали мешканців до святкування 220-річчя Таврійської губернії<sup>302</sup>. Крім того, фасад мелітопольського торговельного центру був завішаний банерами російської політичної партії "Единая Россия" з написами "Мы один народ", "Мы вместе с Россией"<sup>303</sup>. У тому, що "Русские и Украинцы – один народ, единое целое" і що "Россия тут навсегда", з рекламних площ переконували і мешканців м. Нова Каховка (Херсонська обл.)<sup>304</sup>.

Білборди до Дня перемоги з відповідною символікою і написами, інформаційні плакати із зображенням радянських героїв "великої вітчизняної війни" розміщувалися у м. Василівка (Запорізька обл.)<sup>305</sup>, смт. Михайлівка (Запорізька обл.), м. Херсон<sup>306</sup>. Також на окупованих територіях з загиблих колаборантів намагаються сформувати "сучасних героїв", зокрема на вилицях

<sup>295</sup> [https://t.me/rian\\_ru/164896](https://t.me/rian_ru/164896).

<sup>296</sup> <https://t.me/melitopoladmin/3708>.

<sup>297</sup> <https://t.me/andriyshTime/1990>.

<sup>298</sup> Центральной улице Луганска присвоили имя Героя РФ Владимира Зозулина. URL: <https://sensaciy.net/czentralnoj-ulicze-luganska-prisvoili-imya-geroya-rf-vladimira-zozulina/>.

<sup>299</sup> <https://t.me/melitopoladmin/195>.

<sup>300</sup> <https://t.me/HersonVestnik/2995>.

<sup>301</sup> <https://t.me/melitopoladmin/398?single>; <https://t.me/NowMelitopol/953>.

<sup>302</sup> <https://t.me/melitopoladmin/668>.

<sup>303</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1484>.

<sup>304</sup> [https://twitter.com/TadeuszGiczana/status/1552241032825290752?t=6tA12VIi\\_r2QrhLGMj96MA&s=19&fbclid=IwAR0BIBL6R3pf-HPV4IQ1NmLaO\\_CHZT48h5if8l4ImrNfYUSJxiXFHjmBt7M](https://twitter.com/TadeuszGiczana/status/1552241032825290752?t=6tA12VIi_r2QrhLGMj96MA&s=19&fbclid=IwAR0BIBL6R3pf-HPV4IQ1NmLaO_CHZT48h5if8l4ImrNfYUSJxiXFHjmBt7M).

<sup>305</sup> [https://t.me/v\\_and\\_z/475](https://t.me/v_and_z/475).

<sup>306</sup> <https://t.me/HersonVestnik/3110>; <https://t.me/HersonVestnik/3178>.



м. Донецьк з'явилися білборди зі зрадницею О.Качурою, яка перейшла на бік росії під час служби в українських правоохоронних органах у 2014 році<sup>307</sup>.

Нав'язуючи свою культуру і історію, а також "плекаючи" відчуття другорядності українців, окупанти здійснювали монтаж бігбордів із зображенням О.Пушкіна та О.Суворова, які мали переконати херсонців в тому, що "Херсон – город с русской историей" і "Природа произвела Россию только одну, она соперниц не имеет"<sup>308</sup>. Також були розміщені борди з видатними особами Херсонщини, які зробили видатний внесок у "розвиток російської культури"<sup>309</sup>.

З наведеного вище випливає, що агресор намагається привласнити і зросійшити весь суспільний простір на територіях, що перебувають під його контролем. Лінгвоцид української мови в даному випадку має наочний характер, його видно неозброєним оком. Російська мова поступово витісняє українську мову і заповнює публічну сферу. Зникають українськомовні покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується для інформування громадян. Переймаються населені пункти та вулиці. В оформленні міста застосовуються символіка та колористика країни-агресора з відповідним інформаційним-пропагандистським наповненням. Під впливом цього простір набуває нового значення: він перестає бути українським, а стає носієм чужих соціокультурних цінностей та наративів, перетворюючи міста на російські колонії, де стирають всі прояви національної ідентичності.

### ***Сфера освіти***

Формування та становлення особистості неодмінно передбачає передачу суспільно-історичного досвіду у формі теоретичного узагальнення. Заклади освіти як інститути соціалізації виступають потужним інструментом в руках держави для відтворення та передачі знань, а також формування національної ідентичності особистості. У них прийдешнє покоління отримує досвід соціальної взаємодії та засвоює норми поведінки і цінності, що в цілому готує особу до життя у певному соціумі і тим самим продовжує функціонування групи відповідно до її культурних особливостей.

Зросійщення українських закладів освіти стало одним з елементів політики "денацифікації" та асиміляції українських дітей на окупованих територіях. Зміни торкнулись усіх рівнів здобуття формальної освіти (дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої), а

<sup>307</sup> [https://twitter.com/den\\_kazansky/status/1555831315064299520?t=3OVtaxSWgcjgX02hgFhjxg&s=19](https://twitter.com/den_kazansky/status/1555831315064299520?t=3OVtaxSWgcjgX02hgFhjxg&s=19).

<sup>308</sup> В Херсоні появились плакаты "Единой России" с Пушкиным и Суворовым. URL:

<https://culturemeter.od.ua/v-hersone-pojavilis-plakaty-edinoj-rossii-s-pushkinym-i-suvorovym-136203/>.

<sup>309</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2809](https://t.me/VGA_Kherson/2809).

також позашкільних закладів. Важливими елементами формування національної ідентичності є викладання таких предметів, як історія та література, що формують образ спільного минулого та трактують історичні події, та мова навчального процесу, якою викладаються навчальні дисципліни та проводяться інші педагогічно-виховні заходи. Саме ці складові освітнього процесу зазнають з боку агресора найбільшого втручання<sup>310</sup>. Для освітніх установ тимчасово окупованих територій парламентарії країни-агресора розробляють відповідні програми з "денацифікації освіти", що спираються на псевдодослідження про нібито застосування технологій зі спотворення історичних фактів у дошкільних, шкільних та вузівських освітніх програмах України<sup>311</sup>.

Донецька обласна військова адміністрація повідомила про те, що в усіх закладах освіти, які функціонують на тимчасово окупованих територіях, освітній процес здійснюється за російськими програмами з російською мовою викладання. З програми навчання вилучено такі предмети, як "Українська мова та література", "Історія України", "Географія України", "Захист України", "Зарубіжна література", "Громадянська освіта". Натомість введено викладання російської мови та літератури, історії росії та так званої "ДНР". У початкових класах запроваджений предмет "Окружающий мир". Про схожі процеси у сфері освіти повідомляє і Луганська обласна військова адміністрація, де освітній процес в окупованих навчальних закладах здійснюється також за російськими навчальними програмами з відповідним вилученням предметів "Історія України", "Українська мова", "Українська література".

Харківська обласна військова адміністрація повідомила про випадки деукраїнізації та підготовки до нового навчального року за російськими програмами у закладах загальної середньої освіти м. Балаклія, м. Куп'янськ, с.Борова, с. Старий Салтів, с. Шевченкове.

За інформацією з відкритих джерел, Телеграм-каналів колаборантів та російських ЗМІ, відновлення освітнього процесу в школах за російськими стандартами та програми, а також з російською мовою викладання відбулося у закладах смт. Донське (Донецька обл.)<sup>312</sup>, м. Волноваха (Донецька обл.)<sup>313</sup>, м. Маріуполь (Донецька обл.)<sup>314</sup>, м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>315</sup>, м. Генічеськ

<sup>310</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3102](https://t.me/VGA_Kherson/3102)

<sup>311</sup> Программу "денацификации образования" на освобожденных территориях Украины разработают программу по денацификации образования на освобожденных территориях Украины. URL: <https://ria.ru/20220818/obrazovanie-1810420568.html>

<sup>312</sup> <https://t.me/volnovaxanovosti/73750>

<sup>313</sup> <https://t.me/volnovaxanovosti/81871>

<sup>314</sup> [https://t.me/mariupol\\_z/1135](https://t.me/mariupol_z/1135); <https://t.me/berezoview/14731>; [https://t.me/tokmak\\_segodna/450](https://t.me/tokmak_segodna/450).

П'ятибальна система та російська мова. Як окупанти збираються вчити дітей у Маріуполі - фото . URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rosiyska-mova-5-baliv-ta-zvilneniy-rektor-z-ryazani-yak-u-mariupoli-okupanti-hochut-navchati-ditey-50242517.html>.

<sup>315</sup> <https://t.me/melitopoladmin/318>; <https://t.me/melitopoladmin/687>; <https://t.me/melitopoladmin/1213>;

(Херсонська обл.)<sup>316</sup>, м. Каховка (Херсонська обл.)<sup>317</sup>, м. Херсон<sup>318</sup>, а також Херсонської<sup>319</sup>; Донецької та Луганської областей<sup>320</sup>. Заклади освіти проходять акредитацію міністерства просвіти російської федерації. Зокрема, акредитованими стали школи в м. Херсон<sup>321</sup> та у Харківській області<sup>322</sup>.

У деяких випадках запровадження російської мови як мови навчання супроводжується спекулятивними заявами про збереження української мови в освітньому процесі (переважно як окремих предмет (м. Херсон)<sup>323</sup>), що в умовах тотальної русифікації (зокрема, вилучення українських книг та підручників) складно реалізувати. Так, Міністр просвіти російської федерації Сергій Кравцов повідомив про те, що учні самопроголошених "ДНР" та "ЛНР" за бажанням зможуть вивчати українську мову.<sup>324</sup> Зазначимо, що відповідно до результатів дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) на тему "Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014-2019 рр.)" "українська мова і українська література, історія України та інші предмети українознавчого циклу на тимчасово окупованих територіях не викладаються або є факультативними, а навчальні програми відрізняються від українських стандартів"<sup>325</sup>.

Запровадження російської програми навчання супроводжується вилученням українських підручників та іншої літератури з бібліотек. Зокрема, в Харківській області були виявлені акти про вилучення книг у м. Балаклія та с. Яковенкове. Згідно з документами в архів переміщено підручники (початкова, середня та старша школа), художню літературу, методичні посібники, шкільну документацію, українську символіку, агітаційні матеріали (плакати, стенди) та вивіски<sup>326</sup>. Крім того, Харківська обласна військова адміністрація надала інформацію про випадки вилучення окупаційною адміністрацією підручників, художньої літератури і методичної літератури українською мовою у м. Куп'янськ, с.Борова, с. Старий Салтів, с. Шевченкове. с. Савинці.

---

<https://t.me/melitopoladmin/1284>; <https://t.me/melitopoladmin/1286>; <https://t.me/NowMelitopol/813>.

<sup>316</sup> На Херсонщині окупанти змушують вчителів перейти на російську програму – облрада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/28/7342734/>.

<sup>317</sup> [https://t.me/herson\\_rus/1101](https://t.me/herson_rus/1101).

<sup>318</sup> <https://t.me/UkraineRegion/3263>; [https://t.me/VGA\\_Kherson/3101](https://t.me/VGA_Kherson/3101); [https://t.me/VGA\\_Kherson/3105](https://t.me/VGA_Kherson/3105).

<sup>319</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3099](https://t.me/VGA_Kherson/3099).

<sup>320</sup> Школи Донбасса будут работать по российским стандартам с 1 сентября. URL:

<https://edu.gov.ru/press/5312/shkoly-donbassa-budut-rabotat-po-rossiyskim-standartam-s-1-sentyabrya>.

<sup>321</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2498](https://t.me/VGA_Kherson/2498).

<sup>322</sup> Две школы в Харьковской области получили аккредитацию на ведение образовательной деятельности от Минпросвещения РФ. URL: <https://ria.ru/20220725/shkoly-1804910168.html>.

<sup>323</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2981](https://t.me/VGA_Kherson/2981).

<sup>324</sup> <https://twitter.com/GazetaRu/status/1552697403261820931?t=LCzqE839u804ufxc7FcA1w&s=07&fbclid=IwAR2sLQ9iMNUr0PQNNM9QsMMdl5hmuI84Twn0RqIjLR11VUX-QZRPfB2Pgk8>.

<sup>325</sup> Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014-2019 рр.). URL:

[https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osvita\\_short\\_02.pdf](https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osvita_short_02.pdf).

<sup>326</sup> <https://www.facebook.com/den.kazansky/posts/pfbid02rgJWEmqV6jMJVTorYXrYjJot2V314Sb4Hf2PK96CNAjks3bDagHVRsAKho2ZiUzfl>.

Натомість заклади освіти та бібліотеки отримали російські підручники та методичні матеріали. Зауважимо, що, на думку Міністра просвіти російської федерації Сергія Кравцова, "підручники, які мали надійти до шкіл самопроголошених "ДНР" та "ЛНР", містять конкретні історичні факти і не мають жодної агресії стосовно України та Заходу"<sup>327</sup>. Підручники, що відповідають стандартам освіти Російської Федерації з різних предметів, а також художня література, були відправлені до м. Куп'янськ (Харківська обл.)<sup>328</sup>, м. Олешки (Херсонська обл.)<sup>329</sup>, Скадовськ (Херсонська обл.) у розмірі понад 20 тонн<sup>330</sup>, м. Нова Каховка (Херсонська обл.) у кількості 44 тис. книг, м. Херсон<sup>331</sup>, м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>332</sup>. За інформацією від окупаційної адміністрації м. Мелітополя (Запорізька обл.), для шкіл Запорізької області в росії було надруковано 850 тис. підручників та методичних посібників згідно з освітніми стандартами країни-агресора<sup>333</sup>.

Не залишили поза увагою окупанти і дошкільнят. У м. Херсон була видана російською мовою та у кольорах країни-агресора "Абетка Херсона", де у віршованій формі дітям, серед іншого, повідомляють про Суворова й російські береги<sup>334</sup>.

Навчання у закладах професійної, фахової та вищої освіти теж здійснюється за російськими стандартами (Херсонська обл.)<sup>335</sup> та російською навчальною літературою. Зокрема, Міністр науки та вищої освіти російської федерації затвердив перелік російських університетів, що взаємодіятимуть з самопроголошеними "ДНР" та "ЛНР" і надаватимуть їм методичну та консультативну підтримку<sup>336</sup>. Створений окупантами шляхом злиття декількох навчальних закладів т. зв. "Мелітопольський державний університет імені Макаренка"<sup>337</sup> отримав 600 примірників навчальної та художньої літератури від

<sup>327</sup>[https://twitter.com/GazetaRu/status/1552639775701598208?t=TQtWhij\\_BMfoOcXTXZSYg&s=19&fbclid=IwAR2NTmy7\\_bVoVN0SCEvI8ij0\\_mhPX-IA123IJzqp6qYJHoBvXAdcIP5d0UY](https://twitter.com/GazetaRu/status/1552639775701598208?t=TQtWhij_BMfoOcXTXZSYg&s=19&fbclid=IwAR2NTmy7_bVoVN0SCEvI8ij0_mhPX-IA123IJzqp6qYJHoBvXAdcIP5d0UY).

<sup>328</sup>[https://twitter.com/tass\\_agency/status/1545418873658392578?t=qNorp0SKh8HdMQmEe9N5-g&s=07&fbclid=IwAR08TWVA3hrkHcP9d0\\_fHBHhNjjAV9-Pf-GDay8L1uYdoUgLFC55WPioP9c](https://twitter.com/tass_agency/status/1545418873658392578?t=qNorp0SKh8HdMQmEe9N5-g&s=07&fbclid=IwAR08TWVA3hrkHcP9d0_fHBHhNjjAV9-Pf-GDay8L1uYdoUgLFC55WPioP9c).

<sup>329</sup> [https://t.me/VGA\\_Alyoshki/596](https://t.me/VGA_Alyoshki/596).

<sup>330</sup> [https://t.me/VGA\\_Skadovsk/915](https://t.me/VGA_Skadovsk/915).

<sup>331</sup> [https://t.me/Stremousov\\_Kirill/272](https://t.me/Stremousov_Kirill/272).

<sup>332</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1275>; <https://t.me/melitopoladmin/2160>.

<sup>333</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1994>.

<sup>334</sup> У Херсоні окупанти випустили абетку для малечі за авторством "ексміністра ДНР" Кофмана. URL: [https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-u-herisoni-okupanti-vipustili-abetku-dlya-malechi-za-avtorstvom-ministra-dnr-kofmana-18-07-2022.html?fbclid=IwAR39MIUGV9j1pb4mbIJ3UTeOG8I1skQ11BV15vzsfHyMba6bObmf0Mf\\_cOE](https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-u-herisoni-okupanti-vipustili-abetku-dlya-malechi-za-avtorstvom-ministra-dnr-kofmana-18-07-2022.html?fbclid=IwAR39MIUGV9j1pb4mbIJ3UTeOG8I1skQ11BV15vzsfHyMba6bObmf0Mf_cOE).

<sup>335</sup> <https://t.me/depobrherson/94>.

<sup>336</sup> Минобрнауки России утвердило перечень российских университетов, которые будут взаимодействовать с вузами ДНР и ЛНР. URL: [https://minobrnauki.gov.ru/press-center/news/?ELEMENT\\_ID=51098&fbclid=IwAR1lme0d\\_CNuno4QhteTY02F4Adhd7YRpwPEEP1-ZzdFBQJ2swyjtYRpNzs](https://minobrnauki.gov.ru/press-center/news/?ELEMENT_ID=51098&fbclid=IwAR1lme0d_CNuno4QhteTY02F4Adhd7YRpwPEEP1-ZzdFBQJ2swyjtYRpNzs)

<sup>337</sup> Віддячили зрадою за добро. Колишні науковці та співробітники ТДАТУ піарять «фейковий» університет. Хто ці «герої»? URL: <http://www.tsatu.edu.ua/viddjachyly-zradoju-za-dobro-kolyshni-naukovci-ta-spivrobotnyky-tdatu-piarjat-fejkovyj-universytet-hto-ci-heroji/>

російського видання "Наука"<sup>338</sup>. Також російські ЗМІ повідомляють про отримання акредитації країни-агресором т.зв. "Мелітопольським державним університетом"<sup>339</sup> та т.зв. "Мелітопольським багатопрофільним коледжем"<sup>340</sup> (створений окупаційною адміністрацією).

Випускникам шкіл та вищих навчальних закладів тимчасово окупованих територій видаються освітні документи російського зразка. Такі свідоцтва про середню освіту отримали випускники в м. Мелітополь (Запорізька обл.)<sup>341</sup>, м.Херсон<sup>342</sup> та Херсонській області<sup>343</sup>. Дипломи державного російського зразка отримали і випускники т. зв. вищих навчальних закладів на окупованих територіях<sup>344</sup>.

Інтеграція українських дітей до "російського світу" через освітній процес доповнюється виховними заходами, що носять відвертий пропагандистський характер і насаджують проросійський світогляд. Як зазначає Центр національного спротиву: "російські школи на цих територіях [*прим.* - *тимчасово окуповані території*] є лише пропагандистськими осередками, де працюють завезені з Російської Федерації педагоги. Вони щодня проводять з дітьми "розмови про важливе", під час яких переконують їх у тому, що Росія нібито врятувала їх від "нацистів". Також дітям розповідають, що захоплені території споконвіку були російськими"<sup>345</sup>. Про проведення таких виховних заходів антиукраїнського та антидержавного характеру інформує Луганська обласна військова адміністрація. У Скадовському районі Херсонської області замість закритого в школі музею АТО анонсують створення музею "справжніх героїв, російських військових – тих, хто боровся з фашизмом у Другу світову війну і робить це зараз, в межах спеціальної військової операції, захищаючи мирне населення"<sup>346</sup>.

За російським зразком на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей Міністр просвіти російської федерації запровадив посаду "політрука" (радника директора школи з виховної роботи), що має займатися вихованням школярів у позакласний час<sup>347</sup>.

За інформацією Головного управління розвідки Міністерства оборони України, окупаційні адміністрації активно створювали "громадські організації"

<sup>338</sup> <https://t.me/melitopoladmin/2242>

<sup>339</sup> <https://twitter.com/GazetaRu/status/1545832416526626816?t=ACHHIV6NKvqau-zX84iD7g&s=07&fbclid=IwAR3iiaaebFR2UH4vZq57qWe3JiKASY-jBlmlrHtHo0BmHh9a0gZKq-bSdbQ>

<sup>340</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1280>

<sup>341</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1135>

<sup>342</sup> <https://t.me/depobrherson/22>

<sup>343</sup> [https://twitter.com/GazetaRu/status/154748946666852352?t=UjJxlUVRwL8DX2VLhfm3Ug&s=07&fbclid=IwAR2DSwO\\_avAbGw57yWrtjppPKKHlk9Ay9DEquctfKxb-1TYqhdXe5ITDLQM](https://twitter.com/GazetaRu/status/154748946666852352?t=UjJxlUVRwL8DX2VLhfm3Ug&s=07&fbclid=IwAR2DSwO_avAbGw57yWrtjppPKKHlk9Ay9DEquctfKxb-1TYqhdXe5ITDLQM)

<sup>344</sup> <https://t.me/melitopoladmin/1179>

<sup>345</sup> Росіяни активно взяли за пропаганду серед українських дітей. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/12/12/rosiyany-aktyvno-vzyalyis-za-propagandu-sered-ukrayinskyh-ditej/>

<sup>346</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/3360](https://t.me/VGA_Kherson/3360).

<sup>347</sup> <https://tass.ru/obschestvo/14877021>.

на кшталт "молоді будівельники Херсонської області", "молодь Херсона", участь в яких була примусовою<sup>348</sup>. Також у Херсонській області відбувалося залучення молоді до проєкту Міністерства освіти російської федерації "Университетские смены", який, за словами окупантів, передбачав оздоровлення, розваги та інтелектуальну складову<sup>349</sup>.

Русифікація сфери освіти відбувається під тиском та шляхом залякування як працівників сфери освіти, так і батьків з дітьми. Погрожуючи позбавленням батьківських прав та адміністративними заходами (для чоловіків – мобілізація до "армії ДНР", жінок – комунальні роботи), окупанти примушували українців віддавати дітей у школи з російською програмою навчання (Пологівський районі Запорізької області)<sup>350</sup>, забороняли школярам розмовляти українською мовою навіть на перервах (м. Маріуполь, Донецька обл.)<sup>351</sup>, змушували вчителів міста здійснювати навчальний процес російською мовою (м. Мелітополь<sup>352</sup>, м. Бердянськ<sup>353</sup> (Запорізька обл.).

Не погоджуючись з окупаційною політикою русифікації, частина освітян відмовилися співпрацювати і звільнилися. Зокрема, в м. Мелітополь (Запорізька обл.) усі директори шкіл написали заяви на звільнення у зв'язку з відновленням навчального процесу у школах за російською програмою<sup>354</sup>. Країна-агресор була змушена залучати до освітнього процесу в Україні (шляхом різних заохочень) педагогів з росії<sup>355</sup>.

Вчителів та керівників навчальних закладів, що залишилися у сфері освіти (або долучилися до неї шляхом захоплення навчального закладу<sup>356</sup>), скеровують "удосконалювати професійні навички" на територію країни-агресора або в тимчасово окуповану Автономну Республіку Крим<sup>357</sup>. Зокрема, про підвищення кваліфікації педагогів Запорізької області говорив Міністр освіти рф Сергій Кравцов під час свого перебування в м. Мелітополь

<sup>348</sup> Рашисти на тимчасово окупованих територіях намагаються залучити українську молодь до новостворених проросійських організацій. URL:

<https://gur.gov.ua/content/rashysty-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriakh-namahaiutsia-zaluchyty-ukrainsku-molod-do-novostvorenykh-prorosiiskiykh-orhanizatsii.html>

<sup>349</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2610](https://t.me/VGA_Kherson/2610).

<sup>350</sup> <https://t.me/DIUkraine/836>.

<sup>351</sup> У Маріуполі українську мову забороняють навіть на шкільних перервах. URL:

<https://suspilne.media/250791-u-mariupoli-ukrainsku-movu-zaboronaut-navit-na-skilnih-perervah/>.

<sup>352</sup> "Змушують вчити російською". На півдні України військові РФ полюють на освітян. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-okupatsiya-peresliduvannya-vchyteliv/31782322.html>.

<sup>353</sup> [https://t.me/zradnyky\\_brd/65](https://t.me/zradnyky_brd/65).

<sup>354</sup> У Мелітополі, тимчасово захопленому російськими військами, усі директори шкіл написали заяви на звільнення. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3445142-u-melitopoli-direktori-skil-napisali-zaavi-pro-zvilnenna-ne-hocut-spivpraci-iz-zagarnnikami.html>.

<sup>355</sup> В России учителя запаниковали из-за планов их отправки в «ЛДНР». URL:

<https://ghall.com.ua/2022/07/11/v-rossii-uchitelya-zapanikovali-iz-za-planov-ih-otpravki-v-ldnr/?fbclid=IwAR3TMV221HuR2wqHBPPs1abOMdAlpkJIFihhc5tJf1FZEbTYU9WIX4qAmX8>.

<sup>356</sup> Окупанти захопили ХАНО і поставили свою директорку-колаборантку. URL:

[https://most.ks.ua/news/url/okupanti\\_zahopili\\_hano\\_i\\_postavili\\_svoju\\_direktorku\\_kolaborantku](https://most.ks.ua/news/url/okupanti_zahopili_hano_i_postavili_svoju_direktorku_kolaborantku).

<sup>357</sup> [https://glava.rk.gov.ru/article/show/2022\\_04\\_15\\_18\\_18\\_detiam\\_pribyvshim\\_iz\\_ukrainy\\_i\\_respublik\\_donbassa\\_okaz\\_yvaetsia\\_pomoshch\\_v\\_organizatsii\\_ucheby\\_v\\_krymskikh\\_shkolakh\\_sergei\\_aksionov](https://glava.rk.gov.ru/article/show/2022_04_15_18_18_detiam_pribyvshim_iz_ukrainy_i_respublik_donbassa_okaz_yvaetsia_pomoshch_v_organizatsii_ucheby_v_krymskikh_shkolakh_sergei_aksionov).

(Запорізька обл.)<sup>358</sup>. Досвід російських освітян вивчали педагоги Херсонської області<sup>359</sup> та м. Мелітополя (Запорізька обл.)<sup>360</sup>. Донецька обласна військова адміністрація повідомила про те, що для вчителів української мови та історії організовано 10-місячні курси перепідготовки з викладання російської мови, літератури, історії. Без їх проходження педагоги не допускаються до роботи.

Таким чином, лінгвоцид у цій сфері на тимчасово окупованих територіях здійснюється через зміну мови освітнього процесу та заборону послуговуватися українською мовою, вилучення та знищення українських підручників та літератури; професійну перепідготовку вчителів та викладачів, а також інші дії, що витісняють українську мову та обмежують права громадян України на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної освіти державною мовою. Натомість впроваджується російська мова з відповідним російським методичним забезпеченням, підручниками, стандартами, програмами навчання, виховним процесом, ідеологічним спрямуванням, що денаціоналізують українську молодь і формують елемент "російського світу".

### **До питання кваліфікації лінгвоциду як складової злочину геноциду**

У науковий обіг поняття "геноцид" уперше ввів у 1944 році Рафаель Лемкін у своїй праці "Правління держав Осі в окупованій Європі". Важливість цієї роботи полягає в акценті автора на тому, що акт геноциду є свідомим наміром ліквідувати групу не лише шляхом фізичного знищення летальними і нелетальними методами, а й з допомогою асиміляції і інтеграції її членів у чужу спільноту цілим комплексом дій. Як зазначає Рафаель Лемкін: "Загалом геноцид не обов'язково означає негайне знищення нації, за винятком випадків, коли він здійснюється шляхом масового вбивства всіх членів нації. Він призначений радше для позначення скоординованого плану різних дій, спрямованих на знищення основних основ життя національних груп, з метою знищення самих груп. Цілями такого плану були б розпад політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, а також знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та навіть життя людей, що належать до таких груп. Геноцид спрямований проти національної групи як цілісності, а

---

<sup>358</sup> Сергей Кравцов в Мелитополе встретился с педагогами и выпускниками школ. URL: <https://edu.gov.ru/press/5320/sergey-kravcov-vstretilsya-s-pedagogami-i-shkolnikami-melitopolya/>.

<sup>359</sup> [https://t.me/VGA\\_Kherson/2407](https://t.me/VGA_Kherson/2407).

<sup>360</sup> <https://t.me/vrogov/3420>.

пов'язані з цим дії спрямовані проти окремих осіб не в їхній індивідуальній якості, а як членів національної групи"<sup>361</sup>.

Тобто, знищення певної групи може бути досягнуто як з допомогою вбивства і запобігання народжуваності всередині неї, так і через знищення (заміщення) ідентичності даної групи – традицій, культури, мови, політики, а також норм і цінностей, які формують унікальність спільноти і, тим самим, відрізняють її від інших.

Рафаель Лемкін виділяє дві фази геноциду: "перша – знищення національного зразка пригнобленої групи; друга – нав'язування національного зразка гнобителя. Це нав'язування, своєю чергою, може застосовуватися до пригнобленого населення, якому дозволено залишитися, або лише до території після виселення населення та колонізації власними громадянами гнобителя"<sup>362</sup>.

На прикладі нацистської окупаційної політики на територіях різних європейських країн автор виокремив різні злочинні практики у восьми напрямках (сферах суспільного життя), метою яких було знищення і примусове заміщення національного зразка, що властивий групі, і, як наслідок, вчинення акту геноциду. Серед них:

- Політичний (знищення інститутів місцевого самоврядування; заборона діяльності політичних партій; запровадження німецької моделі управління; заміна інформації для загального ознайомлення, вивісок та покажчиків на німецький лад; зміна імен та прізвищ на німецьку форму; примусове виселення місцевого населення та заселення територій німецькими поселенцями, інші заходи, що сприяли підриву національної єдності);
- Соціальний (скасування місцевого права та місцевих судів і заміщення їх німецькою нормативно-правовою базою та судовою системою; германізація судової мови та адвокатури; депортація інтелігенції та духовенства, що послаблювало здатність до опору та національні духовні ресурси тощо);
- Культурний (заборона вживання рідної мови в школах та заборона друку рідною мовою; зміна мови навчання на німецьку; зміна програм навчання з відповідним ідеологічним наповненням, що відповідало націонал-соціалізму; обмежений доступ до вивчення дисциплін, що не пов'язані з ремісничими професіями; жорсткий

---

<sup>361</sup> Raphael Lemkin's Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p, 79 to 95. . – режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>.

<sup>362</sup> Raphael Lemkin's Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p, 79 to 95. . – режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>.



контроль за діяльністю, що пов'язана культурою та мистецтвом; ліцензування та видача дозволів на діяльність, що пов'язана зі сферою мистецтв (живопис, скульптура, архітектура, музика, література, театр, кіно), жорсткий контроль за такою діяльністю, яка мала здійснюватися до партійної ідеології; знищення національних пам'ятників, вивезені бібліотеки, архівів, музейних експонатів та художніх галерей);

- Економічний (конфіскація майна; політика регламентації торгівлі та ремесел, що майже повністю виводить за межі цієї діяльності окуповані народи і позбавляє їх засобів існування; допуск до участі в економічному житті залежно від німецького походження або відданості правлячій ідеології; зниження рівня життя і створення умов, де люди змушені боротися за хліб, що ставить на другий план боротьбу та плекання загальнодержавних та національних цінностей);
- Біологічний (політика депуполяції і зниження народжуваності національних груп, неспоріднених до німецької крові; заборона шлюбів; відділення чоловіків від жінок шляхом депортації; заохочення до народжування німців представниками тих етнічних груп, які вважалися спорідненими з німецькою);
- Фізичний (расова дискримінація в харчуванні; створення загрозливих для здоров'я умов через, наприклад, вилучення взимку теплового одягу, ковдр, а також позбавлення доступу до засобів опалення та ліків; масове вбивство);
- Релігійний (законодавче впровадження процедури відмови від національної релігійної приналежності і штрафні санкції за розголошення інформації про вихід особи з релігійних об'єднань; грабунок та нищення церковного майна, переслідування духовенства);
- Моральний (створення атмосфери морального приниження, зосередження уваги на інстинктах і заохочення до аморальних вчинків (поширення порнографії), шкідливих звичок (зниження цін на алкоголь) та залежностей (відкриття гральних закладів)<sup>363</sup>.

Як бачимо, поряд з вчинками, що передбачають фізичну ліквідацію, є значна частина тих, що спрямовані на позбавлення права на звичне та традиційне облаштування громадського, культурного, суспільно-політичного

---

<sup>363</sup> Raphael Lemkin's Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p. 79 to 95. – режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>.

життя, в цілому на створення умов, що сприяють втраті групами своєї ідентичності.

Таке "культурне" припинення існування групи через знищення її здатності до подальшого функціонування як групи, що у класичній концепції "геноциду" Рафаеля Лемкіна доповнює фізичну ліквідацію членів спільноти, відображено у проєкті Конвенції щодо запобігання та покарання злочинів геноциду<sup>364</sup>. Проєкт містив відповідний розділ під назвою "Культурний геноцид", що передбачає знищення специфічних характеристик групи шляхом:

- примусового переведення дітей з однієї групи до іншої;
- примусове та систематичне вигнання осіб, які представляють культуру групи;
- заборона використання національної мови навіть у приватному житті;
- систематичне знищення книг, надрукованих національною мовою чи релігійних творів, або заборона нових видань;
- систематичне знищення історичних або релігійних пам'яток або їх перенаправлення для чужого використання, знищення або розпорошення документів і об'єктів, що мають історичну, художню або релігійну цінність, а також предметів, які використовувалися для релігійного культу<sup>365</sup>.

Культурний геноцид був невід'ємною частиною концепції Рафаеля Лемкіна про геноцид як міжнародний злочин, де увага зосереджувалася на вбивстві групи, члени якої пов'язані спільною ідентичністю. Коли ми визначаємо вбивство людей як геноцид, ми вимушені враховувати культурний чинник та його складові елементи, що формують ідентичність групи. Саме на основі таких елементів, як культура, мова, традиції, норми, цінності, національна свідомість, ми відокремлюємо одну групу людей від іншої та робимо висновок про її функціонування як окремої спільноти. Напад на цю ідентичність (заборона мови, знищення книжок, знищення пам'яток культури, художніх та релігійних цінностей) веде до знищення групи так само, як фізична/біологічна ліквідація членів групи. Проте розділ про культурний геноцид не увійшов до остаточної редакції Конвенції, а факт його вилучення міжнародними судами був потрактований як доказ того, що під дію Конвенції підпадає лише знищення групи у фізичному чи біологічному сенсі<sup>366</sup>.

---

<sup>364</sup> Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide - the Secretariat and Ad Hoc Committee Drafts. – Режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>.

<sup>365</sup> Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide - the Secretariat and Ad Hoc Committee Drafts. – Режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>.

<sup>366</sup> Визначення геноциду та Україна: запитання та відповіді з колишнім послом Тоддом Бухвальдом. URL: <https://www.justsecurity.org/82225/genocide-determinations-and-ukraine-a-qa-with-fmr-ambassador-todd-buchwald-ua/>.

11 грудня 1946 року Резолюцією сесії Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй геноцид був визнаний міжнародним злочином, за здійснення якого учасники та винуватці мають нести відповідальність. З прийняттям 9 грудня 1948 року Генеральною асамблеєю ООН "Конвенції щодо запобігання і покарання злочинів геноциду" (далі – Конвенція) він був кодифікований як самостійний злочин. Документ набрав чинності 12 січня 1951 року<sup>367</sup>.

Визначення геноциду міститься у статті II документа, згідно з якою це – будь-які дії, вчинені з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групи. Серед таких дій зазначаються:

- а) вбивство членів такої групи;
- б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- в) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- г) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- Г) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.<sup>368</sup>

Одну з особливостей цього поняття можна продемонструвати шляхом порівняння його з іншим терміном, який, як і геноцид, став частиною міжнародного права після Другої світової війни, а саме – злочином проти людяності. Відповідно до статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) "злочин проти людяності" означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено<sup>369</sup>. Положення статті 7 Римського статуту, як і статті II Конвенції, містить вичерпний перелік дій, які вважаються злочинами проти людяності. Принципова різниця між цими двома поняттями полягає в тому, що злочини проти людяності – систематичне масове вбивство великої кількості людей. Натомість геноцид зосереджує увагу не на вбивстві окремих осіб, а на умисному знищенні групи (вбивстві людей, як складають національну, етнічну, расову чи релігійну групу). Тобто, одні норми міжнародного права покликані захистити особистість, а інші спрямовані на захист групи<sup>370</sup>.

<sup>367</sup> 16 червня 1949 року Радянська Україна підписала Конвенцію, а 15 листопада 1954 року ратифікувала її.

<sup>368</sup> Конвенції щодо запобігання і покарання злочинів геноциду.

URL: [https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1\\_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf](https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf).

<sup>369</sup> Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_588#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text).

<sup>370</sup> З інтерв'ю британського професора Філіппа Сендса. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24934408.html>.

На перший погляд, документ чітко визначає і наводить вичерпний перелік дій, які підпадають під дію Конвенції і можуть трактуватися як геноцид, а саме – позбавлення життя та здоров'я членів групи безпосередньо або шляхом створення відповідних несприятливих умов, запобігання біологічному відтворенню в групі та асиміляція. Разом з тим, як зазначає у своєму інтерв'ю член Комітету ООН проти катувань, а також професор права в юридичній школі Університету Джорджа Вашингтона Тодд Ф. Бухвальд: "... існує загальне розуміння, що геноцид включає елемент елімінації [прим. перекладача: термін означає "виключення, ліквідація, усунення чого-небудь"] – того, що злочинці прагнуть ліквідувати відповідну групу – але немає узгодженого розуміння щодо того, що означає "ліквідувати відповідну групу"<sup>371</sup>.

Норми міжнародного договору, зосередивши увагу на питанні знищення групи у фізичному або біологічному сенсі, залишили поза увагою або прямо не вказали на інші вчинки, що можуть здійснюватися зловмисниками задля припинення існування певної групи, наприклад – знищення тих характерних ознак, які і роблять її певною окремою спільнотою, відмінною від інших і на основі яких ми робимо висновок, що перед нами група. Це може бути спотворення історичної пам'яті, знищення матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, підміна духовних та політичних традицій, нав'язування невластивих для групи ціннісних орієнтирів, заборона послуговатися рідною мовою та вчинення іншого комплексу дій, що мають на меті позбавити групу її автентичних елементів і ознак, на основі яких члени групи відносять себе до неї і пов'язують один з одним.

Зауважимо, що загальноприйняте визначення геноциду, яке міститься у Конвенції, є результатом узгодження різних національних інтересів та компромісу, до якого дійшли держави-члени ООН<sup>372</sup> внаслідок тривалих дебатів та обговорень концепції геноциду, яку розробив історик та правознавець Рафаель Лемкін.

Усталена правнича традиція трактування геноциду виключно як фізичної/біологічної форми знищення групи не заперечує можливості переосмислення поширеного у судовій практиці міжнародного права трактування поняття "геноциду" з відповідним більш широким підходом до його розуміння. Адже попри вбивство лише частини групи наслідки асиміляції залишеної частини тотожні тотальному винищенню групи – після заміни національного зразка залишені в живих її члени стають складовою групи гнобителя.

<sup>371</sup> Визначення геноциду та Україна: запитання та відповіді з колишнім послом Тоддом Бухвальдом. URL: <https://www.justsecurity.org/82225/genocide-determinations-and-ukraine-a-qa-with-fmr-ambassador-todd-buchwald-ua/>.

<sup>372</sup> Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>.

Зокрема, у цьому контексті, може йтися не лише про семантичне доповнення поняття "геноцид" культурним компонентом (розумінням того, що "знищення групи" може бути досягнуто не лише через фізичну ліквідацію, а й через знищення специфічних характеристик групи і, відповідно, знищення її здатності до функціонування як групи), а й про виокремлення одного з найважливіших складників культури та характерної ознаки групи – її мови.

Доречність такого виокремлення пов'язана з тим, що будь-яка мова є спільним культурно-історичним надбанням певної групи, що об'єднує її носіїв в самостійну і незалежну від інших спільнот. Вона є підставою національної ідентичності та засобом збереження самобутності групи. Кожній мові характерний певний спосіб бачення та витлумачення світу, тобто світогляд<sup>373</sup>. Він впливає і формує самосвідомість і образ дійсності у її носіїв. Тож знищення мови, як унікальної та засадничої характеристики групи, яка забезпечує її цілісність та відчуття національної солідарності, є ефективним інструментом у знищенні здатності групи до функціонування і відтворення.

## Висновки

Вперше про геноцид українського народу в "класичному розумінні" почав говорити Рафаель Лемкін, який у своєму есе "Радянський геноцид в Україні", написаному у 1953 році, зазначає, що "...класичний приклад радянського геноциду, його найдовший і найширший експеримент русифікації – винищення української нації"<sup>374</sup>. Підкреслюючи самобутність та відмінність українців від росіян, автор наголошував на тому, що радянська політика є геноцидом, яка передбачає винищення не лише окремих осіб, але й культури і націй<sup>375</sup>.

Минуло більше ніж півстоліття з того моменту, як злочин проти українського народу з боку радянської влади був ідентифікований Р.Лемкіним як геноцид. Проте він вчасно не був визнаний і належним чином не засуджений міжнародною спільнотою. Попри те, що голодомор в Україні був свідомою та цілеспрямованою каральною політикою сталінського режиму, впродовж десятиліть ця тема була табуована в Україні і замовчувалася на міжнародному рівні. Лише з розпадом Радянського Союзу в Україні і світі розпочався процес осмислення та визнання геноциду українського народу. 28 листопада 2006 року

<sup>373</sup> Мова / С. С. Єрмоленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. – режим доступу : <https://esu.com.ua/article-68152>.

<sup>374</sup> Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами) / Ред.: Р. Сербин; упоряд.: О. Стасюк. — К.: Видавець Мельник М. Ю., 2020. - 256 с., с. 53. – Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lemkin.pdf>.

<sup>375</sup> Там само, с. 58.

Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні", яким кваліфікувала Голодомор як акт геноциду. Станом на квітень 2023 року на державному рівні засудили комуністичну політику геноциду в Україні та визнали Голодомор геноцидом 24 країни та низка міжнародних організацій<sup>376</sup>. Значна частина з них висловила свою позицію лише після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Відсутність покарання сприяло збереженню імперських амбіцій Кремля. Минуле не було належним чином осмислено, що стало сприятливим ґрунтом для подальших колоніальних претензій з боку росії.

Повномасштабне вторгнення в Україну вкотре засвідчило геноцидний характер політики росії, яку вона здійснює щодо України протягом останніх трьохсот років, перебуваючи у різних державницьких формах. Закладений в неї імперський характер не терпить жодних проявів національної самобутності та свідомості. Він прагне знищити українську націю шляхом масових вбивств українців та викорінення їх ідентичності.

Дії російської федерації не лише аналогічні тим, що здійснювали Російська імперія чи Радянський Союз, намагаючись поневолити Україну, а й повторюють практики Третього Рейху на окупованих нею територіях у часи Другої світової війни. Сучасна росія, як і Гітлерівська Німеччина, плекає ідеї про свою "особливу роль в історії", яку намагається досягти за рахунок знищення інших. Режим демонструє багато рис, що споріднюють її з фашизмом: масові вбивства, руйнування суспільно-політичних основ організації життя національної групи, знищення її культури, заборона мови, примусова релокація, а також заміщення цих всіх елементів своїми з відповідною подальшою асиміляцією.

Українська мова як важливий чинник українського націєтворення стала однією з головних цілей для знищення. Описані факти свідчать про вчинення ворогом на тимчасово окупованих територіях України злочину, що можна визначити як лінгвоцид, а саме витіснення української мови з суспільного вжитку як шляхом прямого її вилучення та заборони на використання у різних формах та сферах суспільного життя, так і через дискредитацію української мови, що спонукає до відмови від послуговування нею з боку носія та подальшу його асиміляцію. Зібраний матеріал не претендує на всеохопність та не є вичерпним переліком всіх дій, що вчиняє країна-агресор. Проте такий огляд дає можливість описати основні риси та практики, що використовуються

---

<sup>376</sup> Естонія (20.10.1993); Австралія (31.10.2003); Канада (20.06.2003); Угорщина (26.11.2003); Литва (24.11.2005); Грузія (20.12.2005); Польща (04.12.2006); Перу (19.06.2007); Парагвай (25.10.2007); Еквадор (30.10.2007); Колумбія (21.12.2007); Мексика (19.02.2008); Латвія (13.03.2008); Португалія (3.03.2017); США (04.10.2018); Чехія (14.12.2022); Ірландія (24.11.2022); Молдова (24.11.2022); ФРН (30.11.2022); Чилі (21.12.22); Болгарія (01.02.2023); Бельгія (09.03.2023), Ісландія (23.03.2023), Франція (28.03.2023); Балтійська Асамблея (24.11.2007); Європейський парламент (15.12.2022) тощо.

ворогом з метою знищення української ідентичності, а також допомагає усвідомити надважливу роль української мови у збереженні України як держави та її народу.

Злочин геноциду в міжнародному праві має неофіційний статус "злочин злочинів". У публіцистиці ним часто зловживають, а правники намагаються уникати необґрунтованого використання. Це пов'язано з тим, що шлях доведення геноциду є складним і обов'язково має передбачати наведення беззаперечних доказів наміру знищити певну расову, етнічну, релігійну чи національну групу. Судовий процес може тривати десятиліттям. Однак це не є підставою полишати спроби його доведення, а лише свідчить про необхідність ретельного дослідження всіх обставин та складових цього злочину.

Свій перший крок на цьому шляху Україна зробила 14 квітня 2022 року. В умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну Верховна Рада України ухвалила постанову "Про Заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні"<sup>377</sup>, у якій визначила дії, вчинені політичним і військовим керівництвом рф на українській території, геноцидом Українського народу. Постанова містить перелік вчинених на тимчасово окупованих територіях України дій, які можна віднести до лінгвоциду. А саме: заборона використання української мови та україномовних книг, знищення таких книг, невідкладне запровадження освіти російською мовою та з російським ідеологічним спрямуванням.

Зазначимо, що, солідаризуючись з Україною, законодавчі органи низки країн ухвалили аналогічні рішення щодо визнання злочинів російської армії в Україні геноцидом українського народу. Серед них: Польща, Канада, Ірландія, Чехія, Естонія, Латвія, а також комітет Сенату США, який схвалив резолюцію про визнання дій РФ геноцидом.

У питанні збереження національною спільнотою своєї ідентичності, згуртованості та здатності продовжувати функціонувати як група у майбутньому роль мови є провідною, тому узагальнення фактів лінгвоциду як додаткового доказу знищення національної групи, що за своїми наслідками тотожне повній ліквідації всіх членів спільноти, може стати одним зі свідчень здійснення російською федерацією акту геноциду проти українського народу.

---

<sup>377</sup> Постанова Верховної Ради України "Про Заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>.

## ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Тяжкий, трагічний і водночас героїчний 2022 рік позначився стрімким зростанням рівня суспільної підтримки державної мови, кардинальним збільшенням її застосування не лише в публічних сферах, а й у приватному спілкуванні. Український народ пересвідчився, що державна мова – потужний, націєствердний чинник єднання громадян, важливий фактор зміцнення української нації, здатної успішно протистояти агресору, долати безпрецедентні виклики, здобувати перемоги на полях битв. Українці твердо засвоїли, що мова – це зброя, яка зміцнює Україну і допомагає знищувати ворога.

Позитивні тектонічні зміни щодо застосування державної мови та у ставленні громадян до неї зафіксовані всіма соціологічними опитуваннями 2022 року та помітні у повсякденному житті кожному. Російська мова як мова агресора стрімко втрачає свої позиції і поступається місцем державній мові в усіх сферах суспільного життя: у медіа, інтернеті, культурних індустріях, освіті, діловій практиці українського бізнесу, поступово зникає з публічного простору українських населених пунктів тощо. Це, а також усвідомлене бажання громадян відмовитися від російської мови у сфері приватного спілкування різко підвищило попит на фахову допомогу в опануванні та підвищенні рівня володіння державною мовою, сприяючи появі багатьох курсів, онлайн-проектів, розмовних клубів, організованих волонтерами та місцевим самоврядуванням.

Такі позитивні тенденції набули стабільного характеру. Це відбувається завдяки тому, що в Україні ефективно працює Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", який виявився надзвичайно дієвим і в реаліях 2022 року. Саме цього року набрали чинності останні з найбільш важливих його норм. 16 січня друковані медіа загальнодержавної та регіональної сфери розповсюдження а також суб'єкти, що їх реалізують, почали діяти за новими правилами, якими передбачено обов'язкове видання українськомовної версії та її присутність у місцях розповсюдження. Оперативні моніторингові заходи Секретаріату Уповноваженого засвідчили виконання цих вимог. 16 липня набрали чинності законодавчі норми щодо обов'язкового виконання державною мовою інтернет-представництв та інтерфейсів комп'ютерних програм, встановлених на товарах. Найбільш популярні інформаційні та інтернет-ресурси, маркет-плейси та інтернет-магазини вчасно виконали нові вимоги. Попри те, що війна перешкоджає веденню підприємницької діяльності, насамперед малому бізнесу, у другому півріччі 2022 року спостерігалася стрімка позитивна динаміка у виконанні суб'єктами господарювання цих норм.



16 липня 2022 року також набрали чинності норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, які встановлюють адміністративну відповідальність за порушення мовного закону і надають повноваження Уповноваженому їх захисту державної мови накладати відповідні адміністративні санкції. Практика застосування цих норм засвідчила свою ефективність, насамперед, щодо впливу на діяльність посадових осіб в державній та комунальній сферах.

Серед позитивних факторів, що сприятимуть подальшому утвердженню державної мови, – прийняття низки Законів України: "Про національні меншини (спільноти) України", "Про медіа", "Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора", "Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидавництва і книгорозповсюдження", "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топоніміки" та ін. Очікується, що Президент України підпише важливий для розвитку книжкової індустрії Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України".

Попри складні умови воєнного стану активність Уповноваженого із захисту державної мови загалом не знизилася. Крім популяризації та захисту державної мови, інформаційної боротьби проти держави-агресора проведено низку резонансних моніторингових заходів, здійснено збір та аналіз фактів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях, скоординовано роботу з прийняття місцевих мовних програм та створення мережі мовних курсів, організовано масштабні заходи державного контролю, відпрацьовано тисячі повідомлень про порушення законодавства про державну мову, втілено правові механізми накладення адміністративних санкцій за порушення мовного законодавства тощо. Підтвердження міжнародного визнання діяльності Уповноваженого із захисту державної мови – надання Україні статусу асоційованого члена Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL).

Доводиться констатувати, що результати роботи над імплементацією мовного закону є недостатні. Досі не затверджена Державна програма сприяння опануванню державною мовою. На жаль, поданий Міністерством культури та інформаційної політики України проєкт Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до

2030 року потребує доопрацювання. Також до цього часу немає Порядку здійснення мовної експертизи, не перекладено ратифіковані Україною важливі міжнародні договори. Недостатньою виявилася результативність виконання рекомендацій, викладених у річних звітах Уповноваженого із захисту державної мови, в частині приведення чинних підзаконних актів у відповідність із законодавством про державну мову та ухвалення нових документів.

Отже, беручи до уваги викладені у цьому Звіті результати аналізу стану виконання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році, а також виконання рекомендацій, викладених у попередніх річних звітах Уповноваженого із захисту державної мови, з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, її всебічний розвиток і функціонування у визначених законом сферах суспільного життя на всій території України, а також задля попередження порушення прав громадян України на отримання інформації та послуг державною мовою

#### **I. Кабінету Міністрів України в 2023 році рекомендується:**

1) Забезпечити виконання абзацу третього підпункту 3 пункту 8 Розділу ІХ "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови, якою визначити основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови впродовж відповідного періоду часу, а також заходи, що планується здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань. Серед іншого, передбачити: створення мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, іноземцями та особами без громадянства; створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі опанувати державну мову, в тому числі шляхом неформальної та інформальної освіти; організацію безкоштовних курсів української мови для дорослих; створення онлайн-курсів з української мови та інші заходи з сприяння вивченню української мови громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території України, визначеній згідно з законом; створення онлайн-курсів з української мови для осіб, які перебувають в іншомовних середовищах; підвищення рівня володіння державною мовою педагогічними, науково-педагогічними працівниками.

2) Забезпечити виконання абзацу шостого підпункту 3 пункту 8 Розділу ІХ "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та забезпечити переклад і

опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.

3) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким передбачити, що: особи, які претендують на обрання на пост Президента України, на обрання депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, міської, селищної, сільської ради, на посаду сільського, селищного, міського голови, в обов'язковому порядку подають до відповідної виборчої комісії копію документа, що підтверджує відповідний рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а неподання копії такого документа є підставою для відмови в реєстрації; однією з підстав дострокового припинення повноважень члена окружної, територіальної, дільничної виборчої комісії, члена окружної, дільничної комісії з всеукраїнського референдуму, дільничної комісії з електронного голосування з всеукраїнського референдуму є повторне протягом року вчинення ним порушення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у процесі виборів та референдумів, встановлене Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до закону; додатково унормувати обов'язкове використання державної мови під час проведення передвиборної агітації та агітації всеукраїнського референдуму у будь-якій з форм, визначених Кодексом та Законом, у тому числі з використанням мережі Інтернет, а також передбачити обов'язкове виконання будь-яких агітаційних матеріалів державною мовою.

4) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про загальну безпечність нехарчової продукції", яким передбачити, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможливорює її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.

5) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про рекламу", яким визначити, що мова реклами є складовою змісту реклами.

6) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", яким віднести до повноважень органів місцевого самоврядування підтримку, популяризацію, у тому числі шляхом поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур, та створення умов для розвитку і використання державної мови у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

7) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо особливостей здійснення обслуговування споживачів, надання споживачам інформації та послуг, розміщення реклами з використанням мережі "Інтернет", яким передбачити, зокрема:

вимоги щодо обов'язкового розміщення на інтернет-представництвах (веб-сайтах, веб-сторінках) інформації (найменування, організаційно-правова форма, місцезнаходження, код згідно з ЄДРПОУ за наявності) суб'єктів господарювання, яким належать такі інтернет-представництва або які здійснюють з їх використанням діяльність з реалізації товарів і послуг;

законодавче регулювання статусу інтернет-майданчиків, з використанням яких інші суб'єкти господарювання можуть здійснювати діяльність з реалізації товарів і послуг, розміщувати інформацію про такі товари і послуги, рекламу, зокрема, у частині відповідальності адміністраторів таких інтернет-майданчиків за дотримання суб'єктами господарювання вимог щодо обов'язкового розміщення інформації про товари і послуги та їх виробників (продавців) державною мовою;

законодавче регулювання порядку здійснення реалізації товарів та здійснення їх поставки на територію України з використанням інтернет-ресурсів, доменні імена яких зареєстровані на території інших держав, суб'єктами господарювання, які не зареєстровані в Україні.

8) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкти законів про внесення змін до Законів України "Про Кабінет Міністрів України", "Про Національну поліцію", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим", "Про місцеві державні адміністрації", "Про культуру", якими передбачити, що особи, які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду, в обов'язковому порядку подають копію документу, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

9) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", зокрема до частини шостої статті 27: 1) вимоги щодо обов'язкової наявності інтернет-представництв політичних партій, виконаних державною мовою, із можливістю існування версій таких інтернет-представництв, виконаних іншими мовами; 2) інтернет-представництва медіа незалежно від факту реєстрації мають бути виконані державною мовою; до статті 13: мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності є державна мова.

10) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі", якими передбачити, що мовою тендерної пропозиції є державна мова, а документи, які до неї додаються та не готуються учасником, подаються державною мовою або іншими мовами із забезпеченням автентичного перекладу на державну; невідповідність тендерної пропозиції цій вимозі є підставою для її відхилення.

11) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", яким передбачити, що мовою освітнього процесу в закладах закладів професійної (професійно-технічної) є державна мова.

12) Внести зміни до Технічного регламенту маркування побутових пральних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 № 702), Технічного регламенту енергетичного маркування електричних ламп та світильників (постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 № 340), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових посудомийних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 № 514), Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні (постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 139), Технічного регламенту енергетичного маркування телевізорів (постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 359), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових барабанних сушильних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 380), Технічного регламенту ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів машин (постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 № 438), Технічного регламенту щодо встановлення системи для визначення вимог з екодизайну енергоспоживчих продуктів (постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 804), Технічного регламенту обладнання, що працює під тиском (постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2019 № 27), Технічного регламенту приладів, що працюють на газоподібному паливі

(постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 № 814), Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив (постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 927), Технічного регламенту енергетичного маркування енергоспоживчих продуктів та Технічного регламенту енергетичного маркування побутових електричних холодильників (постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 № 702), Технічного регламенту законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 13.01.2016 № 94), Технічного регламенту засобів вимірювальної техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 163), Технічного регламенту простих посудин високого тиску (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1025), Технічного регламенту обладнання та захисних систем, призначених для використання в потенційно вибухонебезпечних середовищах (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1055), Технічного регламенту вибухових матеріалів промислового призначення (постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 802), Технічного регламенту мийних засобів (постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2008 № 717), Технічного регламенту канатних доріг (постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 342) та забезпечити внесення змін до Технічного регламенту з підтвердження відповідності пакування (пакувальних матеріалів) та відходів пакування (наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 24.12.2004 № 289), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових духових шаф та кухонних витяжок (наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 07.02.2018 № 28), якими передбачити, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможливорює її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.

13) Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 № 1181 "Деякі питання спорудження (створення) пам'ятників і монументів" та забезпечити внесення змін до Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів, затвердженого наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтв України від

30.11.2004 № 231/806, якими передбачити, що розміщення будь-яких написів та іншої інформації на пам'ятниках і монументах державного і місцевого значення здійснюється державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту тексту або напису будь-якою іншою мовою не може бути більшим за розмір шрифтів тексту або напису державною мовою.

14) Внести зміни до Типових правил розміщення зовнішньої реклами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2003 № 2067, якими передбачити, що: інформація на вивісках і табличках подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону.

15) Внести зміни до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094, якими передбачити, що для участі у конкурсі особа подає конкурсній комісії копію документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

16) Внести зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 286, та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 929, якими передбачити, що інформація на вивісці, інформаційній табличці із зазначенням найменування ліцензіата подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація

подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна.

17) Затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями на наступний період.

18) Затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

19) Забезпечити затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни.

20) Забезпечити приведення Міністерством освіти і науки України своїх нормативно-правових актів у відповідність до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної":

- внести зміни до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 №N 367 щодо зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які належать до відповідної національної меншини чи корінного народу, та передбачити форму подання батьками клопотання про забезпечення такого права;
- внести зміни до Наказів Міністерства освіти і науки України від 29.09.2021 № 1033 "Про реалізацію інноваційного освітнього проекту за темою "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання" на базі закладів загальної середньої освіти Закарпатської області на жовтень 2021 – листопад 2026 років", від 29 серпня 2022 року № 770 "Про завершення реалізації I (організаційно-підготовчого) етапу інноваційного освітнього проекту за темою "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання" за жовтень 2021 – травень 2022 років та розширення бази інноваційного освітнього проекту за темою "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання" на жовтень 2021 – листопад 2026 років" у частині термінології, яка не відповідає чинному законодавству та потребує уточнення ("школи з угорською мовою навчання");
- перекласти модельні навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 12



липня 2021 року № 795, які оприлюднені мовами іншими, ніж державна, державною мовою.

21) Забезпечити внесення змін до Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, якими передбачити, що ескіз фасаду тимчасової споруди має відповідати вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а невідповідність ескізу вимогам зазначеного Закону є підставою для ненадання паспорту прив'язки тимчасової споруди.

22) Забезпечити внесення змін до Положення про порядок проведення атестації провізорів та Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2006 № 818, якими передбачити обов'язкове подання до атестаційної комісії для атестації на визначення рівня знань та практичних навиків з присвоєнням (підтвердженням) фаху "провізор-спеціаліст", проходження атестації на присвоєння кваліфікаційної категорії, копії документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

23) Забезпечити внесення змін до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури від 17.08.2012 р. № 521, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за № 1586/21898, передбачивши наступне: 1) текстові частини інформаційної підшивки, які складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини інформаційної підшивки виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, то необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою; 2) інформаційний пакет документів – комплект документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, текстові частини яких складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини комплекту документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки, виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою.

24) Забезпечити внесення змін до Тимчасового порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 № 456 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.06.2019 за № 620/33591) та скасувати вимогу внесення відомостей російською мовою на другій сторінці паспорта громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки) як таку, що не відповідає положенням Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

25) Забезпечити розробку та затвердження державною мовою Правил з охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість Правил НПАОП 21.0-1.01-87 (виконані недержавною мовою).

II. Вважаємо за доцільне наголосити на необхідності вжиття деякими іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, установами та організаціями окремих заходів, що сприятимуть виконанню Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Зокрема:

1. **Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ** виконати рекомендацію Конституційного Суду України, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 [Справа № 1-179/2019(4094/19)], та невідкладно установити однозначність у питанні офіційного перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов.

## **2. Верховній Раді України:**

1) Прийняти закон, який визначатиме порядок та особливості застосування української жестової мови у різних сферах суспільного життя.

2) Прийняти у другому читанні Закон України "Про захист прав споживачів" (від 05.10.2021 реєстраційний номер 6134), який передбачає, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможливило її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.

3) Внести зміни до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-ХІІ, якими передбачити, що паспорт складається державною мовою згідно з частиною першою статті 8 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", громадяни України, рідна мова яких відмінна від української, мають право на транскрибований запис своїх прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції в документах, що посвідчують особу громадянина України, відповідно до статті 40 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

3. **Верховному Суду** розглянути на засіданні Пленуму питання застосування державної мови в судовому процесі та надати судам роз'яснення з питань застосування державної мови при вирішенні судових справ.

#### 4. **Органам місцевого самоврядування:**

1) Привести рішення, які не відповідають вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", у відповідність до вимог зазначеного Закону.

2) У правилах розміщення вивісок і табличок у відповідному населеному пункті України передбачити: обов'язкове подання інформації на таких вивісках і табличках державною мовою із дублюванням за потреби іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким подається така інформація, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону.

3) Привести назви закладів загальної середньої освіти, які містять терміни, що не відповідають чинному законодавству, у відповідність до вимог Законів України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", "Про освіту" та "Про повну загальну середню освіту".

4. **Органам державної влади, органам місцевого самоврядування** забезпечити перейменування географічних об'єктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

5. **Засновникам наукових періодичних видань** привести правила та умовами подання статей та інших матеріалів у відповідність до вимог статті 22 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".